

anadolum
e K a m p ü s
ve

anadolu mobil

dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi
Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü
Sorular

Deneme
Sınavı

Tartışma
Forumu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOS DESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO:
T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2058
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1092

Anadolu Üniversitesi
İlâhiyat Önlisans Programı

HADİS

Editör

Prof.Dr. İbrahim HATİBOĞLU

Yazarlar

Prof.Dr. İbrahim HATİBOĞLU (Ünite 1, 3, 8)

Prof.Dr. Zekeriya GÜLER (Ünite 4, 7)

Prof.Dr. Mehmet ÖZŞENEL (Ünite 9)

Dr.Öğr.Üyesi Ahmet Tahir DAYHAN (Ünite 5, 6)

Prof.Dr. Bekir KUZUDİŞLİ (Ünite 2, 10)

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Genel Akademik Koordinatörler

Prof.Dr. İbrahim Hatiboğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Prof.Dr. Ali Erbaş (Sakarya Üniversitesi)

Öğretim Tasarımcısı Yardımcıları

Doç.Dr. Mehmet Fırat

Dr.Öğr.Üyesi Nur Özer Canarslan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Nejdet Karadağ

Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünal

Dizgi

Kitap Hazırlama Grubu

Hadis

E-ISBN

978-975-06-3280-8

Bu kitabın tüm hakları ANADOLU ÜNİVERSİTESİ'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Ocak 2016

2152-0-0-0-2002-V01

İçindekiler

Önsöz	ix
-------------	----

Kur'ân Sünnet Bütünlüğü	2
GİRİŞ: TEORİK ÇERÇEVE	3
KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI VE SÜNNET	6
Kur'ân'da Hz. Peygamber ve Sünnet	6
Kur'ân'ın Anlaşılması Açısından Sünnetin Değeri	8
KUR'ÂN SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜNÜN ALANLARI	10
UYGULAMA: ÂYET HADİS BÜTÜNLÜĞÜ	12
Hadis Okuma Âdâbı	12
Allah'ın Kulunu Sevmesinin Neticeleri	13
İlgili Âyetler	13
İlgili Hadisler	14
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri	16
Hadiste Geçen Kelime ve Tâbirler	17
Hadise Dair Açıklamalar	18
Hadisten Öğrendiklerimiz	18
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	19
Özet	20
Kendimizi Sınayalım	21
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	22
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	22
Yararlanılan Kaynaklar	22

1. ÜNİTE

Sünnetin Dindeki Yeri.....	24
GİRİŞ	25
HZ. PEYGAMBERİN KUR'ÂN VE KUR'ÂN DIŞI VAHİYLE	
DESTEKLENMESİ	26
ÂYETLERDE SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ	28
Allah Resûlü'nün Kur'ân'ı Açıkladığını Belirten Âyetler	28
Hiz. Peygamber'e İtaati Zorunlu Kılan Âyetler	29
Hiz. Peygamber'i Örnek Almayı Emreden Âyet	29
Hiz. Peygamber'e Helâl ve Haram Kılma Yetkisi Verildiğini Belirten Âyetler	31
HADİSLERDE SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ	32
SAHABİLERİN SÜNNETE BAĞLILIKLARI	33
UYGULAMA: SÜNNETİN ÖNEMİ	34
Sünnete Sarılmanın Gerekliliği	34
İlgili Âyetler	35
İlgili Hadis	35
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri	37
Hadiste Geçen Kelime ve Tabirler	38
Hadise Dair Açıklamalar	38
Hadisten Öğrendiklerimiz	39
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	39
Özet	41
Kendimizi Sınayalım	42
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	43
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	43
Yararlanılan Kaynaklar	43

2. ÜNİTE

3. ÜNİTE

Hadis Kaynaklarında Sünnet Tasavvuru.....	44
GİRİŞ: HADİSLER VE UYGULAMA	45
BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET	47
VAROLUŞ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET	49
UYGULAMA: SÜNNET BİR HAYAT TARZIDIR	53
İlgili Âyetler	54
İlgili Hadisler	54
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarikleri	56
Hadise Dair Açıklamalar	58
Hadisten Öğrendiklerimiz	59
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	60
Özet	61
Kendimizi Sınayalım	62
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	63
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	63
Yararlanılan Kaynaklar	63

4. ÜNİTE

Hadislerin Anlaşılması ve Yorumları	64
GİRİŞ: DIRÂYETÜ'L-HADİS VE FIKHÜ'L-HADİS	65
HADİSLERİ ANLAMA VE YORUMLAMA ESASLARI	66
Rivâyet Dirâyet Bütünlüğü	66
Tariklerin Tesbiti	67
İhtilâfü'l-Hadîs	68
Esbâbü Vürûdî'l-Hadîs	69
Garîbü'l-Hadîs	69
Arap Dili	70
İhtisâsın Önemi	70
Dil ve Üslup	71
Hadis Şerh Kaynaklarına Başvurulması	72
Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanmasına Dair Öneriler	73
UYGULAMA: HADİSLERİ ANLAMA VE YORUMLA ÖRNEKLERİ	75
İlmin Farz Olması	75
Hadise Dair Açıklama	75
İman Amel İlişkisi	76
Hadise Dair Açıklama	76
Kader İnancı	77
Hadise Dair Açıklama	77
Kedi Yüzünden Azap Gören Kadının Durumu	78
Hadise Dair Açıklama	78
Yüze Karşı Övmenin Hükmü	97
Hadise Dair Açıklama	80
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	80
Özet	82
Kendimizi Sınayalım	83
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	84
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	84
Yararlanılan Kaynaklar	85

Hadislerde İlim ve Amel İlişkisi..... 86**5. ÜNİTE**

GİRİŞ: İSLÂM MEDENİYETİNİN BİLGİ VE DÜŞÜNCE GELENEĞİ	87
KUR'ÂN VE SÜNNET'TE İLİM VE AMEL	90
İlmin Fazileti	90
Hadislerde İlim	93
Amelin Fazileti	96
Hadislerde Amel	97
HADİSLERDE İLİM VE AMEL BÜTÜNLÜĞÜ	99
UYGULAMA: İLMİ GİZLEMEK	102
İlgili Ayetler	102
İlgili Hadisler	102
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri	104
Hadise Dair Açıklamalar	106
Hadisten Öğrendiklerimiz	106
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	106
Özet	108
Kendimizi Sınayalım	109
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	110
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	110
Yararlanılan Kaynaklar	110

Sosyal ve Kültürel Hayatta Hadis 112**6. ÜNİTE**

GİRİŞ: KİMLİK, KÜLTÜR VE DÜŞÜNCE BİRLİĞİNİ SAĞLAMADA	
SÜNNETİN ROLÜ	113
SOSYO-KÜLTÜREL HAYATA DAİR HADİSLER	115
Toplum	116
Aile	118
İnsanlar Arası İlişkiler	119
Ev-İş, Giyim-Kuşam, Yol-Sokak, Çarşı-Pazar	119
Düğün-Dernek, Oyun-Eğlence	121
TÜRK KÜLTÜRÜNDE HADİSLER	122
Edebiyat	124
Sanat	126
Gündelik Hayat	129
UYGULAMA: GÜLER YÜZLE KARŞILAMAK	131
İlgili Ayetler	131
İlgili Hadisler	131
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri	132
Hadise Dair Açıklamalar	133
Hadisten Öğrendiklerimiz	134
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	134
Özet	135
Kendimizi Sınayalım	136
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	137
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	137
Yararlanılan Kaynaklar	137

7. ÜNİTE**Toplumsal Ahlâkın İnşâsında Sünnetin Yeri 138**

GİRİŞ: HADİS, SÜNNET VE AHLÂK	139
TOPLUMSAL AHLÂKIN ALANLARI	140
Aile	140
Toplum	142
Devlet	143
UYGULAMA: TOPLUMSAL AHLÂKA DAİR HADİS YORUMLARI	144
Sosyal Denetim	144
Hadise Dair Açıklama	144
Hasedin Kişisel ve Sosyal Zararları	146
Hadise Dair Açıklama	146
Hediye ve Rüşvet	147
Hadise Dair Açıklama	147
Sevgi, Şefkat ve Merhamet	148
Hadise Dair Açıklama	148
İş Hayatında Doğruluk ve Dürüstlük	149
Hadise Dair Açıklama	149
Hz. Peygamber'den Toplumsal Ahlâk Davranışları	151
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	152
Özet	153
Kendimizi Sınayalım	154
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	155
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	155
Yararlanılan Kaynaklar	155

8. ÜNİTE**Günümüzde Hadislere Farklı Yaklaşımlar..... 156**

GİRİŞ: GENEL BİR ÇERÇEVE	157
ŞARKİYATÇILARIN HADİSE YAKLAŞIMI	159
ŞARKİYATÇI DÜŞÜNCENİN İSLÂM DÜNYASINA TESİRİ	165
ÇAĞDAŞÇI DÜŞÜNCE VE HADİS	166
UYGULAMA: MÜSLÜMANCA DURUŞTA SEBAT	169
İlgili Âyetler	169
İlgili Hadisler	170
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarikeleri	171
Hadise Dair Açıklamalar	172
Hadisten Öğrendiklerimiz	173
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	174
Özet	175
Kendimizi Sınayalım	176
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	177
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	177
Yararlanılan Kaynaklar	177

9. ÜNİTE**Hadiste İsnad ve Metin Tenkidi 180**

GİRİŞ: TEMEL KAVRAMLAR	181
SENED TENKİDİ	182
Sened Tenkidinin Unsurları	182

Sened Tenkidinin Sonuçları	185
METİN TENKİDİ	186
Metin Tenkidinin Unsurları	187
Kur'ân-ı Kerîm	188
Sünnet	189
Akl-ı Selîm	190
İlmî ve Tecrübî Veriler	190
Tarihî ve İçtimâî Bilgiler	191
Dil ve Üslup	191
Metin Tenkidinin Sonuçları	192
UYGULAMA: BİR HADİSİN SENED VE METİN AÇISINDAN TAHLİLİ	193
Hadisin Kaynaklarda Yeralan Lafızları	193
Sened ve Metin Açısından Hadisin Tahlîli	195
Sened	195
Metin	195
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	197
Özet	198
Kendimizi Sınayalım	199
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	200
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	200
Yararlanılan Kaynaklar	200

Hadis Bulma Yöntemleri..... 202

GİRİŞ	201
HADİSİ BULMADA YARARLANILAN KİTAPLAR	201
İlk Kelimesinden Hareketle Hadisleri Bulma	201
Suyûtî ve el-Câmi'û's-sağîr	202
Aclûnî ve Keşfü'l-hafâ	202
Herhangi Bir Kelimesinden Hareketle Hadis Bulma: Concordance	203
Sanal Ortamda Hadis Bulma	205
el-Mektebetü's-Şâmile	205
Cevâmî'û'l-kelim Programı	209
http://www.hikem.net/	210
UYGULAMA: İLMİN VE ÂLİMİN ÖNEMİ	211
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarikleri	212
Hadiste Geçen Kelime ve Tabirler	213
Hadise Dair Açıklamalar	214
Hadisten Öğrendiklerimiz	214
Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım	215
Özet	216
Kendimizi Sınayalım	217
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	218
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	218
Yararlanılan Kaynaklar	218

10. ÜNİTE

Önsöz

Kur'an-ı Kerîm ile onun sözlü ve uygulamalı biçimde hayata intikal ettirilmiş modeli olan sünnet dinin vazgeçilmez ve ayrılamaz iki esasını oluşturlar. Zira Allah Resûlü (s.a.v.) ilâhî vahyin sadece insanlığa ulaştırıcısı değil, aynı zamanda uygulayıcısıdır ve bütünü ancak vahiy ve uygulaması birlikte teşkil ederler. Hadisler de sünnetin sözlü veya yazılı kayıtlarını içeren tarihî vesikalarlardır. Din açısından bu kadar hayatî önem taşıyan hadislerin kaydı ve korunması için İslâm bilginleri ve hadisçiler insan takatini zorlayan bir gayret ortaya koymuşlardır. Hadis ilmi, bu gayret sayesinde, bugün, hiçbir dinde ve bilim dalında olmadığı kadar çok geçmişe ait güvenilir bilgiyi insanlığın bilgi dağarcığına kazandırmıştır.

Hadis Tarihi ve Usûlü dersinde içeriği ve tarihî seyri hakkında genel bilgi sahibi olduğumuz Hadis ilmi, önyargılardan uzak ve usulüne uygun biçimde faydalanmak isteyen çağdaş insan için, çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgiler, insanlığın istifadesine sunulmuş ortak birikimi oluşturlar. Zira Allah Resûlü doğru bilgiyle/ilâhî vahiyle desteklendiği kadar, uygulaması esnasında da ilâhî vahyin gözetiminde olmuş ve sürçmesi durumunda doğru davranışa yönlendirilmiştir.

Son iki yüzyıla kadar sünnet/hadisler ile ilgili bu algı devam etmekte iken, farklı bakış açısı ve medeniyetlerin Müslüman toplumlara yönelik sömürge faaliyetlerinin sonucu önce Batılı araştırmacı ve misyonerlerin, sonra da onları destekleyenlerin eleştirileriyle hadislerle/sünnete yönelik algıda farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, gerek Hadis Tarihi ve Usûlü, gerekse Hadis dersinin içeriği, bu çerçevede hissedilen ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Ancak, farklı kesim ve seviyelerden gelen öğrencilerin varlığı da dikkate alınarak konular, yoğun bilgi ağırlıklı değil, genel birikimi yansıtacak şekilde ele alınmıştır.

Hadise yönelik problemlerin en önemlisi olması ve gerek Kur'an-ı Kerîm gerekse hadislerin yanlış anlaşılmasına yol açması sebebiyle, kitabımızda öncelikle Kur'an Sünnet bütünlüğü konusu üzerinde duruldu, ardından Sünnetin/hadislerin din açısından ifade ettiği öneme dair değerlendirmelere yer verildi. Allah Resûlü'nün terbiyesinde yetişmiş altın nesil döneminde nasıl algılandığını ortaya koymak açısından ayrı bir ünite de sahâbîlerin sünnete/hadislerle bakışına yönelik örnekler üzerinde duruldu. Daha sonra da hadislerin en doğru biçimde anlaşılabilmesine yönelik ilkelere dikkat çekildi.

Hadis kitabının ünitelerine bir bütün olarak bakıldığında doğru ve güncel bir sünnet düşüncesinin oluşturulması yanında, yukarıda işaret edilen, 'insanlık için model' oluşturan yönüne dikkat çekme çabasının öne çıktığı görülür. İslâm'ın en önemli esası olan bilgi-davranış birlikteliğine dikkat çektiğimiz ilim-amel ilişkisi, sosyal ve kültürel hayatta hadisin yeri, toplumsal ahlâkın inşasında sünnetin yeri konuları hadislerin model oluşturma yönüyle ilgili ünitelerdir. Özellikle oryantalist düşüncenin ve takipçilerinin hadislerle yönelik yaklaşımlarının anlatıldığı ünitimizin ardından bu eleştirilerin en önemlilerini teşkil eden isnad ve metin tenkidi konusu üzerinde duruldu. Son olarak, hadis bulma yöntemlerinin anlatıldığı kitabımızda, bütün konular 'uygulama' bölümleriyle ve burada zikredilen âyet ve hadislerle zenginleştirilerek dersin gayesine uygun bir içerikle sizlere takdim edildi.

Ünitelerin tespitinde ve yazılmasında, sözü edilen Kur'ân ve Sünnet birlikteliğini ortaya koyacak şekilde, bir bütünlüğün sağlanmasına dikkat çekildi. Çalışma esnasında, konuların daha iyi anlaşılması için gösterilen kaynaklara, atıfta bulunulan âyet ve hadislerle, ilgili internet adreslerine baş-vurulmasında büyük fayda vardır. Ayrıca, her ünitenin sonunda yer alan kısa ifadeli, zengin manalı (cevâmi'u'l-kelim) hadislerin ezberlenmesi ve uygulanmasında büyük fayda mülâhaza edilmektedir.

Kitapta yer alan üniteler, mümkün olduğu kadar sade bir dille anlatılmaya çalışıldı, ne var ki, konuların kısmen soyut mahiyeti gereği anlatma zorlukları söz konusu olabilir. Yine, kitaptaki üniteler, Açıköğtim Fakültesi, İlâhiyat önlisans programı öğrencileri için yazılmakla birlikte, ders isim ve içerikleri-nin aynı olması dolayısıyla ilâhiyat fakültele-rinin ilk iki yılındaki derslerde de okutulabileceği düşünülerek yazılmıştır. Hatta kitap, konularına ilgi duyan herkes için bir başlangıç olacak şekilde zenginleştirilmiştir. Özellikle TV programları dolayısıyla ekrandan herkese açık olarak anlatılacak bu kitapların hedefinin çok daha geniş kitlelere ulaşmak olduğu da söylenmelidir.

Elinizdeki kitaptan en üst düzeyde yararlanılabilmesi için, okuma, internet, kitap vb. öneriler yerine getirilmeli, hadis inceleme ve araştırmaları örnek rivayet incelemelerindekine benzer şekilde başka örneklerle zenginleştirilmeli, sıra sizde, kendimizi sınavalım gibi kısımlarda sizden istenilenler yapılmalıdır. Ancak, her şeyden önemlisi, kitap sınav geçme kaygısıyla değil, yetişmiş bir Müslüman ilâhiyatçı olabilmek için okunulmalı ve anlatılanlar özümsemeye çalışılmalıdır.

Gayret bizden tefvik Allah Teâlâ'dandır.

Editör

Prof.Dr. İbrahim HATİBOĞLU

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kur'an ile Sünneti doğru ilişkilendirebilecek,
- Hz. Peygamber'in uygulamalarının Kur'an'la örtüştüğünü fark edebilecek,
- Kur'an, Sünnet ve hadisler arasındaki ilişkiyi doğru kurabilecek,
- Kur'an Sünnet bütünlüğünü göz ardı etmenin ortaya çıkardığı problemleri açıklayabilecek,
- Örnek bir hadisten hareketle verilen bir durumu açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

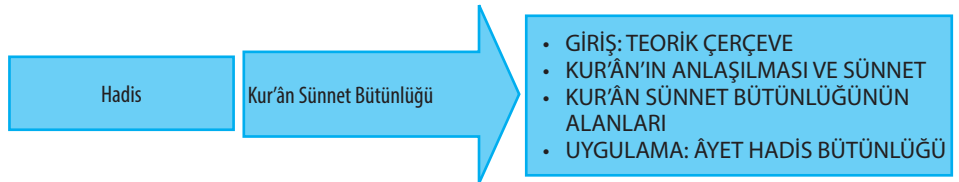
- Hadis
- Vahy-i gayr-i metlûv
- Vahy-i metlûv
- Ehl-i Kur'an

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Kur'an ve Sünnet terimlerini doğru şekilde anlamak üzere *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nden 'Kur'an', 'Sünnet' ve 'Hadis' maddelerini okuyunuz.
- Kur'an ve Sünnet arasındaki ilişkiyi doğru kurabilmek için sizin seçtiğiniz bir konuyla ilgili âyet ve hadislerin içeriklerini karşılaştırınız.
- Ensar Neşriyat'ın yayımladığı *Sünnetin Dindeki Yeri - Tartışmalı İlmî Toplantı*- adlı eserin ilgili bölümlerini gözden geçiriniz.
- *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meâlî*'ni tetkik ediniz.

İçindekiler

Kur'ân Sünnet Bütünlüğü

GİRİŞ: TEORİK ÇERÇEVE

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın doğru yolu göstermek üzere bütün insanlığa gönderdiği ve korunmasını kendi üzerine aldığı (Hicr 15/9) İlâhî kitaptır. Allah Teâlâ, indirildiği şekliyle Kur'ân-ı Kerîm'i koruma vaadini, hiçbir değişikliğe uğramadan sürekli okunmak, ilk yazıldığı şekliyle kayıt altına alınmak ve içeriğinin yaşanmasını sağlamak yoluyla ilk nesilden itibaren kesintisiz biçimde gerçekleştirmektedir. Şu halde, nesiller boyu İslâm toplumunun Kur'ân'ı her şeyden değerli bilmesi, anlayıp anlatmaya çalışması, yazılı ve şifahî olarak onu koruyup emir ve yasaklarını yerine getirmeyi en yüksek gaye edinmesi İlâhî iradenin bir tecellisidir.

Kaynağı büyük ölçüde hadisler olması sebebiyle geleneksel anlayışta genellikle hadis ile eş anlamlı olarak kullanılan sünnet ise, hadis kitapları yanında, çeşitli siyer kaynakları, sözlü gelenek ve İslâm toplumu tarafından canlı biçimde yaşatılarak sürdürülen fiilî geleneğe dayanmaktadır. Mahiyeti bilinmese dahi, gerek ilim ve fikir adamları, gerekse toplumun diğer fertleri, Kur'ân ve Sünnet arasında bir ayrılığın olmadığını farkındadır. İlk vahyin gelişinden bu yana vücûda getirilen ilmî birikim gözden geçirildiğinde, bu iki ana kaynağın aslâ birbirinden ayrılmadığı ve sürekli bir bütünlük içinde algılanması gerektiği açıkça fark edilir.

Klâsik dönemde Kur'ân ve Sünnet arasında, tabii olarak bir bütünlük bulunduğundan ve öyle de algılandığından buna yönelik bir vurgu gözlemlenmez. Ancak, özellikle çağdaşlaşma tartışmaları bağlamında 'Kur'ân'ın iç bütünlüğü' ya da 'Kur'ân'a yaklaşımlarda 'bütünlük sorunu' veya 'bütüncülük' ifadelerine rastlanırken, Kur'ân Sünnet bütünlüğünden pek fazla söz edilmemiştir. Oysa bu tartışmalar dikkate alındığında, bunun kadar önemli bir Kur'ân Sünnet bütünlüğü meselesinin varlığı ortadadır. Zira Kur'ân Sünnet bütünlüğünü anlamak, Kur'ân'ı doğru anlama çabasıyla eşdeğerdir.

Bilindiği üzere, her şeyden önce bir beşer olarak Kur'ân'ın ilk muhatabı ve uygulayıcısı Hz. Peygamber'dir. Doğru anlamamanın ilk adımı da Kur'ân'ı, vahyin ilk muhatapları olan Allah Resûlü ve sahâbileri gibi, kalbinde hiç bir tereddüde yer vermeksizin teslim olarak ve yaşamak gayesiyle/suretiyle anlamaya çalışmaktır. Kur'ân, yalnızca inanıldığı ifade edilmekle sınırlı kalınan ve yalnızca zihinlere hitap eden, entelektüel bir çabayla ilgi duyulan bir kitap değildir. Allah'ın varlığına inanıp, O yokmuş gibi bir hayat sürdürmek, Kur'ân'a inandığını söyleyip onu dikkate almadan yaşamak, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu örnek hayat tarzını göz ardı etmek demektir.

Öncelikle şuna işaret edilmelidir ki, Kur'ân ve Sünnet'i anlamamanın ve aralarındaki ilişkiyi en doğru şekilde kurmanın yolu tefsir, hadis ve fıkıh bilginlerinin ortaya koyduğu usûller ve esaslara göre hareket etmekten geçer. Zira usûle riayet edilmemesi doğru sonu-

ca varılmasını da engelleyecektir. Çağımızda anlama konusundaki farklılıklar, usûle dair gerekli ilmî alt yapı eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

Kur'an, kendi kendini muhtelif âyetlerde açıkladığı gibi, Hz. Peygamber de söz, davranış ve onaylarıyla Kur'an'ı en güzel şekilde açıklamıştır. Allah Resûlü'nün "Haberiniz olsun! Bana Kur'an ve onunla birlikte bir benzeri verildi/وَمِثْلُهُ مَعَهُ" (Ebû Dâvûd, Sünne 6, hadis no: 4606), "Size iki şey bırakıyorum, onlara sınıksız sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırırmazsınız: Allah'ın Kitâbı ve Peygamber'inin Sünneti/تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُم بِمَا كَتَبَ اللَّهُ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ" (Muvatta, Kader 1, hadis no: 1628) şeklindeki ifadeleri Kur'an ve Sünnet bütünlüğünü, Kur'an'ı anlarken sünnete de müracaat etmek zorunda olduğumuzu açıkça beyan etmektedir. Yine Hz. Aişe'nin "Allah Resûlü'nün ahlâkı Kur'andı/كَانَ الْقُرْآنُ" (Müslim, Salâtü'l-müsâfirin 18, hadis no: 1773) sözü, Peygamber Efendimizin Kur'an-ı Kerim ile mutlak irtibatını ortaya koymaktadır. Kur'an'ın kendi kendini açıkladığı ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ı yaşanır hâle getirdiği ilkesi ihmâl edildiği takdirde herkesin kendi anlayışına göre âyetleri ilkesiz ve bireysel bir yaklaşımla istediği tarafa çekme tehlikesi vardır. Bu durumda gerek Kur'an'ın iç bütünlüğü gerekse Kur'an Sünnet bütünlüğü göz ardı edilmiş olur.

Kendi iç bütünlüğü yanında, Kur'an'ın en doğru biçimde anlaşılması, ancak hadisleri ve nesilden nesle intikâl ettirilmiş fiilî uygulamayı da dikkate almakla mümkündür. Kur'an ve hadis kitaplarından herhangi birisinin ön yargısız ve eş zamanlı okunması durumunda geneli itibarıyla ikisinin içeriklerinin birbiriyle tamamen örtüştüğü açıkça görülecektir. Ayrıca, hadisler dikkate alınmadan Kur'an'ın anlaşılmasına çalışılması durumunda, önü alınamayacak ihtilâfların ortaya çıkacağı, dinin bir kaos yumağına dönüşeceği, toplum ile dinî dayanakları arasındaki irtibatın zayıflayacağı ortadadır. İhtilâfa düşülünce başvurulacak yegâne otoritenin Hz. Peygamber olduğunun bizzat Kur'an'da ifade edilmesi (Nisâ 4/65) bu sebeptir.

Kur'an ile Hz. Peygamber arasındaki ilişki tamamıyla müspet bir ilişki olup, onun görevi vahyi Cebrael vasıtasıyla aldığı şekliyle iletmenin yanında, öncelikle kendi şahsında olmak üzere uygulama, etrafındaki kişilere gösterip uygulamalarını sağlama ve Kur'an'ın öngördüğü esaslar çerçevesinde örnek bir toplum inşâ etmeye yöneliktir. Daha açık bir ifadeyle, dinî metinleri oluşturan Kur'an ve hadisleri doğru biçimde anlamak, her ikisine de 'içeriden ve müsbet bir ilişki çerçevesinde' bakmayı gerektirir. Dışarıdan ve başka kültür ve medeniyetlere mensup kişilerin bakışı ile Kur'an ve Sünnet'i anlamaya çalışmak İslâm toplumunu teşkil eden ana kitle (sevâd-ı a'zam) tarafından kabul görmeyecek, toplum nezdinde beklenen neticeyi vermeyecektir.

Esasen, İlâhî vahiy olarak Allah Teâlâ tarafından Hz. Âdem'den itibaren gönderilen bütün peygamberler ve kutsal kitaplar, özü itibarıyla aynı hakikati, tevhid inancını ve aynı iman esaslarını insanlığa ulaştırmıştır. Tahrif edilmemiş ilâhî hakikatlerde hiçbir ihtilâfın bulunmayışı da özdeki tevhid inancının neticesidir. Ancak, zaman içinde bu hakikatler insan müdahalesiyle değiştirilmiş, mânâları çarpıtılmış, yeni ilâvelerle özü tahrif edilmiş, bu sebeple de Allah Teâlâ tarafından yeni elçiler gönderilmiştir. Şu halde, dinin aslına uygun biçimde korunması açısından da Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu yaşayış tarzına göre anlaşılması zorunludur.

Hz. Peygamber'in yaşayış tarzı, İslâm toplumu tarafından sadece Kur'an'ı doğru anlamak ve yaşanılır kılmak gayesiyle değil, bütün yönleriyle hayatı Kur'an Sünnet bütünlüğü içerisinde şekillendirmek düşüncesiyle, ilgi odağının merkezine yerleştirilmiştir. İlimden irfana, sanattan edebiyata, tefekkürden idrak derinliğine hayatın her aşamasında Kur'an ve Sünnet esaslı bir anlayışın şekillenmesi, Nebvî sünnetin toplum ve medeniyet inşâsında ne denli önemli olduğunun kanıtıdır.

Kur'an Sünnet bütünlüğünü ilim, irfan, sanat, edebiyat, tefekkür vb. hayatın her alanında görmek üzere <http://www.sonpeygamber.info/> web adresine başvurabilirsiniz.

INTERNET

Kur'an'ın gereği ile amel etmek konusunda insanların bir rehber ihtiyacı duyması son derece tabiidir. Yüce Allah fert, aile, İslâm toplumu ve bütün insanlık düzeyinde dini en güzel şekilde sunmak, yaşamak, temsil etmek ve etrafındaki ilk nesil tarafından da doğru uygulanmasını sağlamak üzere Hz. Peygamber'i göndermiştir. Kur'an-ı Kerim bize dünyevî ve uhrevî her konuda evrensel ve yegâne hayat modeli olarak Hz. Peygamber'i sunmaktadır (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ, Ahzâb 33/21). Yine onu âlemlere rahmet (وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ رَحْمَةٍ لِّلْعَالَمِينَ, Enbiyâ 21/107) ve büyük ahlâk sahibi (خُلِقَ عَظِيمٌ, Kalem 68/3) diye nitelendirmektedir. Onun sünneti/hadisleri ve yaşayış tarzı iyi bilinmeden Kur'an'ın İlâhî iradeye uygun biçimde anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla, onun sünnetini farklı mülâhazalarla devre dışı bırakmak, "Peygamber'in görevi sadece Kur'an'ı tebliğ etmektir" demek, Allah'a ve Kur'an'a bir bütün olarak gerçek mânâda inanmanın gereğini yapmamak demektir.

Allah Resûlü, Kur'an'ın ilk örnek uygulayıcısı sıfatıyla her an Allah Teâlâ'nın izni ve gözetimi altında hareket etmekteydi. Gerek doğrudan, gerekse dolaylı olarak vahye muhatap idi. Kendisine ait söz, davranış ve onaylar da aynı derecede İlâhî kontrol altında idi. Dolayısıyla onun yaşantısı kendi zamanıyla kayıtlı değil bütün zamanlar için geçerlidir. Din, Allah'ın bildirmesi ve Resûlünün açıklaması ve uygulamasıyla meydana gelmiş bir bütündür. Sadece Kur'an âyetlerinden hareketle kurgulanan bir din, pek çok farklı örnekte görüldüğü üzere, kaos üretir ve modellik etme özelliğine sahip olamaz. Kaldı ki Allah ve Resûlüne itaati emreden âyetlerin (Âli imrân 3/31, 164; Nisâ 4/59, 64, 80; Furkân 25/63; Ahzab 33/36; Haşr 59/7) gereğini yapmak ancak Kur'an ile birlikte sünnete ve hadislerine uymakla gerçekleşir.

Hiz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i sahâbe-i kirâma lâfzen öğretmesi, fiilen uygulamalarını sağlaması ve özellikle genç nesil sahâbileri birer ilim ehli olarak yetiştirmesi, ortaya koyduğu örneklikte görünür hâle gelmiş Kur'anî yaşantının tâbiin nesline aktarılmasını sağlamaya yöneliktir. Vahiy yoluyla indirilen İlâhî emirlerin tebliğinin gözle görülür hâle gelmesi ve dinî terminolojinin anlam zenginliğini kazanması hiç şüphesiz Allah Resûlü'nün varlığı ve rehberliği ile mümkündür. Bu sayede Nebvî hayat modeli, yeni nesiller tarafından hadisler aracılığıyla yazılı olarak aktarıldığı gibi, kesintisiz fiili uygulamayla da yaşantı olarak aktarılmıştır. Hadis metinlerinin naklinde büyük titizlik gösterilen isnaddaki kopukluk problemi ne derece önemli görülmüşse, fiili uygulamanın aktarılması da o derece önemli görülmüştür. Fiili uygulamanın vahyin düzeltmesiyle desteklenmiş ilk halkası da Allah Resûlü'nün yaşayış tarzıdır. Dolayısıyla, hadislerin büyük ölçüde yazılı vesikalarda toplanıp tasnif edildiği hicrî II. ve III. yüzyıllara kadar mevcut yazılı belgelere ilâveten fiili uygulama ve sözlü rivâyet aynı ölçüde titizlikle sürdürülmüştür.

Netice olarak, özellikle son iki yüzyılda yaygın biçimde çeşitli İslâm toplumlarında farklı şekillerde ortaya çıkan sünneti/hadisi dikkate almadan dini anlamaya çalışma gayretleri, Nebvî uygulamanın dikkate alınmaması konusuyla ilgili olarak yukarıda işaret edilen hususlarda meydana gelen aksaklıklar dolayısıyladır. Bir yandan şarkiyatçıların dine yönelik eleştirileri, bir yandan benzer fikirleri İslâm toplumlarında dile getirenlerin iddiaları, diğer taraftan Hiz. Peygamber'in dinin anlaşılmasındaki vazgeçilmez rolünü göz ardı eden, kendilerine Ehl-i Kur'an diyenlerin anlayışı ve herhangi bir usûle dayanmadan sadece Kur'an'ı referans alma gibi yaklaşımlar, dinî düşünce ve uygulama konusundaki kargaşanın en önemli sebepleridir.

Sünneti dikkate almaksızın Kur'an'ı anlamaya çalışan yaklaşım yanlılarına örnekler veriniz. Yaklaşımlarının mahzurlarını tespit etmeye çalışınız.

KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI VE SÜNNET

Kur'ân'da Hz. Peygamber ve Sünnet

Dinin temel kaynakları incelendiğinde görüleceği üzere, Sünnet, Kur'an ile o derece içli-dışlı ve beraberdir ki ne Sünneti Kur'an'dan ne de Kur'an'ı Sünnetten ayırmak mümkündür. Kur'an Sünnet bütünlüğünü en açık şekilde ortaya koyan husus, konuya ışık tutan yüzü aşkın âyeti kerîmede Hz. Peygamber'in ve Sünnetinin önemine yapılan vurgudur.

Öncelikle şuna işaret edilmelidir ki, Kur’ân’da Allah’a imanın yanında ‘Resûle iman’ da emredilmekte olup (“Allah’a ve Resûlü’ne îman edin/وَرَسُولَهُ”, Nisâ 4/136), hiç şüphesiz bunun kapsamı, onun sadece peygamber olduğuna inanmakla sınırlı değildir. Aksine uyma emrini bildirdiği hususların tamamı için geçerlidir. Daha pek çok âyet ve aynı mânâyı teyit eden pek çok hadis, aynı durumu ortaya koymaktadır.

Allah Resûlü'ne iman emredildiği gibi itaat da emredilmiş olup, bu pek çok âyetle Allah'a itaatle birlikte zikredilmiş ve ona itaatin de aynı derecede önemli olduğu vurgulanmıştır ("Kim Resûl'e itaat ederse, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur/مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ", Nisâ 4/80). âyetle işaret edilen itaat, Kur'ân konusunu içerdiği gibi sünnet konusunu da içermektedir. İman sadece Allah için söz konusu iken itaat Allah'a ve Resûlü'ne birlikte uymayı kapsar. Ayrıca buradaki itaat, Hz. Peygamber'e hem sağlığında hem de irtihâlinden sonra itaati kapsamaktadır. Zira Arap dilinde mutlak ifade, sınırlandırılmadıkça genel anlam ifade eder.

Allah Resûlü söz konusu olduğunda Kur'ânda emredilen hususlardan birisi de ittibâdır. İttiba, ancak beşer cinsinden birine uymayı ifade etmekte olup, bu yönüyle itaatten ayrıl maktadır. Kur'ân pek çok âyette mü'minlerin kime ve neye uymaları gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Allah'ın sevgisine ulaşmak ve onu sevebilmek ancak Allah Resûlünü sev mekle mümkündür. Nitekim "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın/فَتَتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرَ لَكُمْ" (Âli İmrân 3/31) emri buna işaret etmektedir.

İnananlardan sadece Allah ve Resûlüne iman ve itaat değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'e ve ailesine saygı ve sevgi de istenmektedir. Onu kendi canlarından önce tutmaları gerekmektedir ("O peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır. Onun eşleri de (mü'minlerin) anneleridir وَأَزْوَاجُهُ/أُمَّهَاتُهُمْ", Ahzâb 33/6). Nitekim "Hiç biriniz, ben kendisine, babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ" (Buhârî, İman 8, hadis no: 15; Müslim, İman 70, hadis no: 178) şeklindeki hadis-i şerif bunu çok açık biçimde ifade etmektedir.

Kur'ân'ı ve onun nasıl uygulanacağını göstermek üzere Allah Teâlâ insanlara kendi içlerinden birini, Allah Resûlü'nü canlı bir örnek olmak üzere göndermiştir. Bu da Kur'ân'da insanlık için bir lütuf olarak ifade edilmiştir. Ayrıca o, haktan uzak önceki yollarından onları çevirmek üzere kendilerine Kitap ve hikmeti/sünneti öğretmiştir ("Kendilerine Kitap ve Hikmeti Öğretir/وَعَلَّمَهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ", Âl-i İmrân 3/164).

Yüce Allah, insanlara ideâl örnek olarak Allah Resûlü'nü göstermiş ve her yönüyle insanlığın ona uyması gerektiğini ifade etmiştir (Sizin için Allah Resûlü'nde en güzel örneklik vardır/لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ, el-Ahzâb 33/21). Örneklik konusu, hiçbir kayıt ve sınırlamaya tabi tutulmaksızın hayatın bütün yönlerini içine almaktadır.

Bazı âyetlerde Hz. Peygamber'in kararlarına rızâ göstermek, gönül huzuru ile bu kararların gereğini yerine getirmek açıkça emredilmiştir ("Hâyır! Rabbine and olsun ki, onlar aralarında ihtilâf ettikleri meselelerde seni hakem tayin etmedikçe iman etmiş olmazlar/فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ", Nisâ 4/65). Onun kararlarının bir kısmı doğrudan âyetlere dayansa da önemli bir kısmı bunun dışındaki hususlardadır. Allah Resûlü'nün verdiği karara tam bir teslimiyetle, iç huzuruyla ve gönül ve his dünyasıyla rızâ göstermek de yine emredilen hususlardandır. Allah ve Resûlü hüküm verdiğinde mü'minlerin hiçbir seçme hakkının bulunmadığı, buna karşı gelenin de apaçık bir sapma hâli içinde bulunduğu da yine Kur'an'da (Ahzâb 33/36) ifade edilmiştir.

Allah Teâlâ kendisi istediği şeyleri helâl ve haram kıldığı gibi bu fiilleri Resûlü'ne de nisbet etmiş ve bu yetkiyi ona da vermiştir ("Onlara temiz şeyleri helâl pis şeyleri haram kılar/وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ", Arâf 7/157). Nitekim bu âyetten hareketle Kur'an'da sayılmayan bazı pis şeyleri Allah Resûlü haram kılmıştır. O'nun Kur'an'da olmayan bazı hususları haram kıldığına işaret eden ve bu husustaki hükümlere uymayanları kınayan âyetler vardır ("Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymazlar/وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ", Tevbe 9/29). Hiç şüphesiz, onun haram kıldıklarının bir kısmı Kur'an'da olsa bile bir kısmı kendi yetkisiyle haram kılınmıştır.

Helâl ve haram olan yiyecekler sadece Kur'an'ın saydıkları değildir. Allah Resûlü'nün de helâl veya haram saydığı ve fıkıh kitaplarında zikredilmiş pek çok husus vardır. Bir kadının, halası veya teyzesiyle birlikte aynı nikâh altında bulunmasının yasaklanması gibi.

DİKKAT

Kur'an Sünnet bütünlüğünü açıkça gösteren ve Allah Resûlü'nün dini doğru anlamak ve yaşamak için örnek alma/itaat zorunluluğunu ifade eden bir diğer husus, Kur'an dışında da Hz. Peygamber'e vahiy geldiğine delâlet eden âyetlerdir. Allah Resûlü'nün hayatının tamamıyla vahyin kontrolünde olması bir yana, bu tür âyetler de gayri metlûv vahiy/namazda okunmayan vahiy olgusuna açık delillerdendir ve bu tür âyetlerin yirmi kadar olduğu ifade edilmektedir.

Vahy-i gayri metlûv konusu ve örnekleriyle ilgili olarak kitabımızın 2. Ünitesini dikkatlice tetkik ediniz.

K İ T A P

Şu ana kadarki konularda verilen birkaç âyette de görüldüğü üzere Kur'an ve Sünnet bütünlüğüne delâlet eden pek çok âyet bulunmaktadır. Bunlardan anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ gönderdiği vahyin anlaşılması ve bir toplumda yaşanılır hâle getirilmesi için Hz. Peygamber'i göndermiştir. Sadece O'na inanmak yeterli görülmemiş, itaat etmek, örnek almak, verdiği hükmü kabul etmek, isyandan kaçınmak, saygı ve sevgi göstermek ve açtığı doğru yoldan gitmek de emredilmiştir. Dolayısıyla, Kur'an'a vurgu yapmak gayesiyle bile olsa, Kur'an ile Sünnet arasını ayırma, uyulması bakımından aralarında fark gözetme gibi bir yanlışlık içine düşülmemeli ve yaşantı biçimlerinin en hayırlısı olan Efendimiz'in yolundan gitme konusunda gayret gösterilmelidir.

Kur'ân'ın Anlaşılması Açısından Sünnetin Değeri

Vahyin inmeye başladığı ilk andan itibaren Kur'ân'ın anlaşılıp uygulanması Müslümanların en önemli meselesidir. Hz. Peygamber'in örneğinde ortaya konulan ilk uygulamalardan itibaren yaşanan tecrübe ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, zamanla İslâmî ilimlerin her birinin kendi alanı ve düşünce sistematigi içerisinde rivâyete, anlamaya ve yorumlamaya yönelik çok önemli adımlarla sürdürülmüştür.

Kur'ân Sünnet bütünlüğünün en açık şekilde görüldüğü alanlardan biri Hz. Peygamber'in pek çok âyeti açıklamak üzere ortaya koyduğu tasarruf, beyân ve davranışlarıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Kur'ân tefsirine gerek hadis kitaplarının 'Kitâbü't-tefsir' bölümlerinde ve çeşitli konuların içinde, gerekse rivâyet tefsirlerinde geniş biçimde yer verilmiştir.

Kur'ân İlâhî vahiydir. Cebrâil vasıtasıyla peyderpey Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Âyetlerin Hz. Peygamber'in bizzat kendisi ve İslâm toplumu tarafından tam olarak ve kalıcı biçimde uygulanması için vahiy belirli bir süreçte indirilmiştir. Bütün elçilerin devlet başkanları adına elçilik yaptıkları, onun adına ve emrine uygun biçimde davrandıkları gibi, Allah Resûlü de Rabbi adına elçilik yapmış ve O'nun emrine öncelikle kendisi uymuştur. Dolayısıyla Kur'ân'ın anlaşılması ve yaşanmasında Hz. Peygamber'in onun tebliği kadar önemli olan temsil sorumluluğu da vardır.

Kur'ân'ın nüzûl, tebliğ ve temsili ile birlikte Müslümanlar açısından yeni bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Kur'ân, ona inananlar için bir varlık kaynağı olma vasfına sahiptir. Aynı şekilde, Kur'ân'ın oluşturduğu bu dünyanın temel özelliklerini sürdürmesi, Müslümanların onunla irtibatının bilfiil sürmesine bağlıdır. Bu da Müslümanların Allah Resûlü ile doğrudan ve kesintisiz irtibatının devam etmesi anlamına gelmektedir. Aksi halde, Kur'ân ve Sünnetin Müslüman birey için varlık kaynağı olmasından söz edilemez.

Davranış, söz, düşünce ve değer topluluktan topluluğa aktırılması (خَبَرُ الْعَامَّةِ عَنْ الْعَامَّةِ) ile ilâhî kelâm olan Kur'ân, Sünnet sayesinde, kesintisiz ve topyekûn aktarılan ve sürdürülen bilfiil yaşantıya dönüşmüştür.

K İ T A P

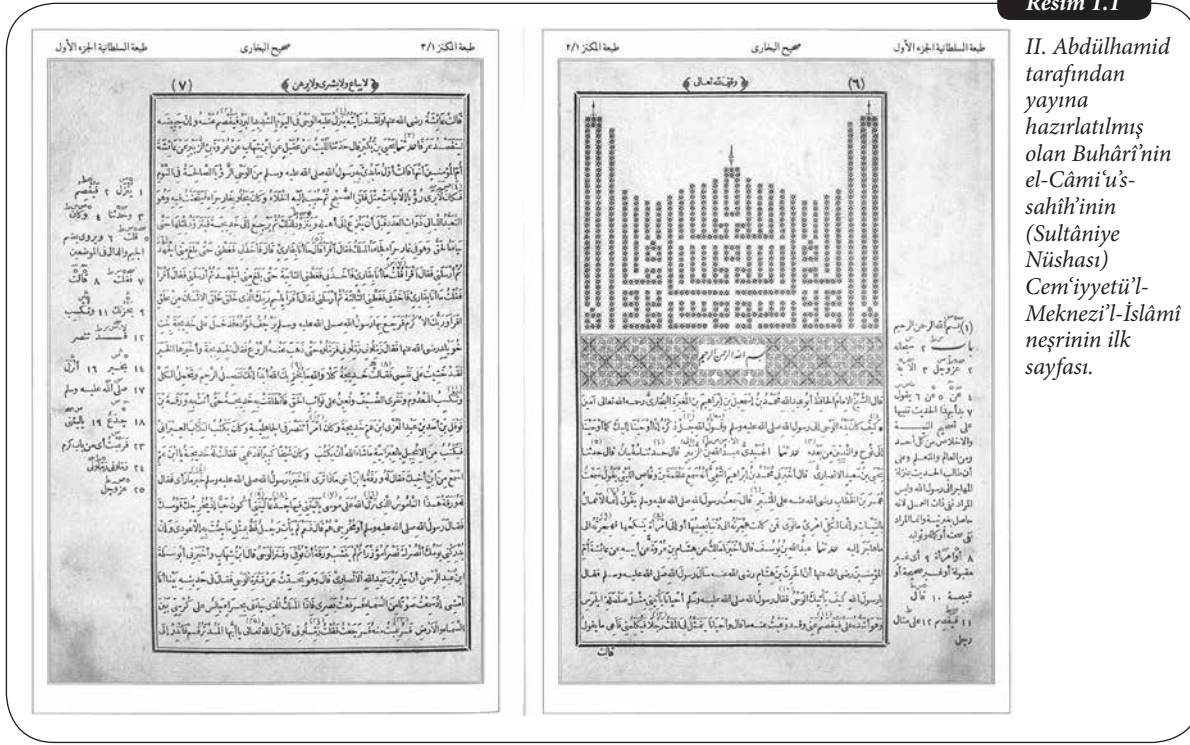

Kur'ân'ın ancak Sünnetle bir bütün hâlinde doğru anlaşılabilceği ve Sünnetin Kur'ân üzerinde hâkim konumda olmasının muhtemel anlamları için Şâtıbî'nin el-Muvâfakât'ının tercümesinin ilgili kısmını (IV, 1-84) okuyunuz.

Kur'ân ve Sünnet ile hayat arasındaki irtibatın gittikçe zayıfladığı çağdaş dönemde, anlama çabalarının hiç değilse bu irtibatı güçlendirmeye yönelik bir katkı sağlaması ve mevcudu meşrulaştırma gayretlerinden öteye geçmesi, ancak anlamının sünnet esaslı yürütülmesine bağlıdır. Kur'ân ile irtibat lâfzî, filolojik, zahirî ve keyfî olursa burada anlamaktan söz etmek imkânsızdır. Bir esasa bağlı kalmaksızın Kur'ân'ı açıklama hevesi içinde olanların kınanması, bu hevesin mânâ itibarıyla metni değiştirmek anlamına gelen bir tür tahrif sayılması sebebiyledir. Bu da Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin değiştirilmesi demektir. Anlama süreci esnasında sünnetin devre dışı bırakılması, İslâm toplumunun başka toplumlara dönüştürülmesini sağlamaya ve onu özünden koparmaya yönelik bir yaklaşımın ürünüdür.

Esasen, Kur'ân'ın inmiş olduğu toplum eski medeniyetlerin ve felsefî düşüncelerin tesirinin en az olduğu, başka kültürlerin etkisiyle dillerinin bozulmadığı, düşüncesi ve konuşması berrak bir toplumdur. Bu berraklık âyet ve hadisleri tam mânâsıyla idrak etmelerine, âyet ve hadisler arasındaki irtibatı sağlıklı biçimde kurmalarına imkân vermiştir. Bu sebeple, karşılaşmaların ve kültürel etkileşimlerin yaygın olduğu dönemlerde Kur'ân'ın Hz. Peygamber örneğinde anlaşılması, dinin özünden uzaklaşmanın önüne geçmenin en emin yoludur.

Resim 1.1

II. Abdülhamid tarafından yayına hazırlanmış olan Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahih'inin (Sultâniye Nüshası) Cem'iyetü'l-İslâmî Meknezi'l-İslâmî neşrinin ilk sayfası.

Allah Teâlâ insanlara doğru yolu vahiy aracılığıyla göstermeyi istediği gibi, peygamberlerine vahyi bizzat açıklanmasını da emretmiştir. Eğer Kur'an kâğıtta yazılı bir kitap hâlinde gönderilseydi (Enâm 6/7) inanmayan kimseler ona yine apaçık bir sihir diyeceklerdi. Kitabın mânâ ve ahkâmının açıklanması bu sebeple gerekli olup, iniş ve uygulanışı eş zamanlı olarak gerçekleşmeliydi. Hz. Peygamber'in âyetleri açıklaması bundan dolayı gerekliydi. O'na hitâben "Sana bu zikri (Kur'an'ı) indirdik ki kendileri için insanlara indirilen şeyi bildirip açıkayasın. Olur ki iyice düşünürler/ **وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ** وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" Nahl 16/44" buyurulması onun kendi tefsirinin önemini ortaya koymaktadır. Tefsir de, yukarıda işaret edildiği üzere, sadece lâfız veya ahkâmın bildirilmesini değil uygulanmasını da içermektedir.

Öte yandan, ahirette karşılaşılabilecek bazı durumlar hakkında da Kur'an'da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yine Allah Resûlü'nün her âyetle ilgili mutlaka plânlı bir açıklama yapmış ve bunun bize intikâl etmiş olması da gerekmez. Zira gaybın bilgisi sadece Allah Teâlâ'ya aittir ve ancak dilediği hususları Resûlüne bildirmiştir. Kıyamet, Sûr'a üflenmesi, İsa'nın nüzûlü, Deccâl gibi hususlarda Hz. Peygamber ancak âlâmetler söyleyebilir. İbâdet ve muâmelâta dair bütün âyetleri bu şekilde hakkı ile tefsir edip açıklayan Allah Resûlü gaybî konuları, ahiret halleri, geçmiş peygamberlerin ibretlik tecrübeleri kendisine bildirildiği kadarıyla açıklamıştır. Öte yandan, sözelimi kökü itibarıyla Arapça bir kelimenin dinde terim olarak hangi mânâyâ geldiği ancak Allah Resûlü'nün bildirip uygulamasıyla anlaşılır. Meselâ "Bir de (emredildi ki) namazı dosdoğru kılın/ **وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ**", Enâm 6/72" âyetindeki **الصَّلَاةَ** kelimesi Arapçada "uyluk kemiklerini hareket ettirmek" demektir. Ona dindeki bilinen anlamını veren ve onu dinin direği hâline getiren Allah Resûlüdür. Namazın kıyam, kıraat, rükû, secde gibi rükünlerini teşkil eden kısımları da aynı şekilde Sevgili Peygamberimizin beyânı ile bugünkü anlamını kazanmıştır.

Allah Resûlü pek çok vesîleyle Kur'an âyetleri tefsir etmiştir. Ancak ders verir bir tarzda âyetleri açıklamak yerine, fırsat düştükçe ve gereği kadar açıklamada bulunmuştur. Bazen bir âyet-i kerîmeyi okurken kendiliğinden açıklar, bazen muhataplarından birinin veya Müslüman olmayan bir kimsenin sorusuna cevap vermek üzere gerekli açıklamaları yapar, bazen ortamın gereği olarak bir âyeti izah eder, bazen muhteva uyumu sebebiyle bir hadisin sonunda ilgili âyete işarette bulunur, bazen de bir sözünün ardından ona uygun âyeti hatırlatmak suretiyle âyetleri açıklardı. Bu açıklamalar bazen çok kısa bir âyetteki kapalılığı anlaşılır kılmaktadır. Sünnetin Kur'an'ı tefsiri sadece hadisler yoluyla değil, bazen Sevgili Peygamberimizin, âyetin âyetle tefsirine işaret etmesi ve bizatîhi kensinin âyetler arasındaki irtibatı kurması şeklinde de gerçekleşmiştir. Bu tür uygulamaların her biri Hz. Peygamber'in sünneti ile Kur'an arasındaki vazgeçilmez irtibatı ortaya koymaktadır. Esasen, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması âyetlerle hadisler arasındaki bu tür anlam ilişkilerinin kurulmasıyla mümkündür. Bu sebeple âyet okunurken, ilgili hadis, hadis okurken de ilgili âyet düşünölmelidir.

SIRA SİZDE

**Kur'an'ın anlaşılması için sünnetin vazgeçilmezliği konusunda yukarıda birer örneği verilmiş olan âyetlerin dışında başka pek çok âyet daha bulunmaktadır. Siz de bu âyetleri bu-
lurarak, muhtevasını verilen âyetlerle mukâyese edip, Kur'an Sünnet bütönlüğü açısından
âyetleri değörlendiriniz.**

KUR'ÂN SÜNNET BÜTÖNLÜĞÜNÜN ALANLARI

Kur'an Sünnet bütönlüğünü ortaya koyan yukarıdaki hususlara ilâve olarak özellikle bu birlikteliğin yoğunlaştığı belirli alanlar vardır. Bunların başında, ilâhî vahiy olarak kendisine bildirilen âyetleri ve diğöer hususları tebliğ etmesi bu alanlardandır. Tebliğ, kendisine bildirilen bir şeyi muhataplarına haber vermek demek olup, din olarak İslâm ve ona inananların ortaya koyduğu medeniyet, ilâhî haberin tezâhürüdür. Vahyin/haberin kaynağı Allah Teâlâ, haberi getiren Cebrâil, tebliğ etmek üzere haberi alan ise Hz. Peygamber'dir. Kur'an, Allah Resûlü'nün tebliğ sorumluluğunu "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni (tam olarak) tebliğ et/رَبِّكَ مِنْ رَّبِّكَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ" Mâide 5/67" emriyle beyân etmiştir. Böyle olunca, haberin insanlara ulaştırılması açısından Kur'an ve Sünnet aynı zattan sudür etmiş hakikatlerdir (sâdık haber). Yani vahyin topluma bakan vechesini Allah Resûlü temsil etmektedir. Bu sebeple sahâbe-i kirâm gelen dinî bir emrin veya ya-sağın âyet ile mi hadis ile mi geldiğine bakmaksızın doğrudan kabul edip gereğine uygun davranmışlardır.

Allah Resûlü Kur'an'ın sadece tebliğ edicisi/ulaştırıcısı değil aynı zamanda beyân edicisi (mübeyyin), açıklayıcısıdır. Kur'an âyetlerinin bir kısmı ihtiva ettikleri mânâyı açıkça ifade etse de bir kısmı kapalı (mücmel) olup açıklanmaya muhtaçtır. Bu tür mücmel âyetler çoğu zaman hüküm ifade eden konularda olmakla birlikte, yaratılış, kader, ecel, ölüm ve sonrası, gelecekte yaşanacak olaylar, cennet, cehennem gibi gaybî konuları da içermektedir. Hadislerde görölen âyetleri açıklamaya yönelik beyânın amelî, takrirî, lügavî vb. çok çeşitli biçimleri vardır.

Hz. Peygamber'in beyân edicilik vasfı bağlamında verilen örneklerden hareketle belirli âyetleri hadislerle açıklaması üzerinde durulmuşsa da, bu vasıf daha ziyade bilfiil beyânını da içine alır. Kur'an âyetlerini beşerî şartlarda bir insanın hayatında gözüktüğü şekilde 'yaşayan' Kur'an'a dönüştürmesiyle açıklaması çok daha önemlidir. Özellikle âyetlerin anlaşılmasında ihtilâfların söz konusu olduğu durumlarda sözlü ve fiilî Nebvî beyan belirleyici olmaktadır. Ayrıca, aralarında anlam bakımından zıtlık olduğu düşünölen âyetlerin anlaşılması konusunda da Sünnet açıklayıcı hükümler koymuştur.

Bazı âyetlerde genel olarak ifade edilen ve kelimenin içeriğine dâhil bütün mânâları ifade eden bir husus, gerek âyetle gerekse hadisle tahsis edilip anlam çerçevesi daraltılabilir. Bu tür tahsisler de Allah Resûlü'nün beyan etme sorumluluğuna dâhildir. Bütün dinî konulardaki açıklamaları vahiy ve ilhâmıla desteklendiği için Sünnetin Kur'an'ı tahsis etmesi mümkündür. Sözelimi, Kur'an, usûlüne göre boğazlanmamış hayvanların etlerini yemeyi haram kılmış (Bakara 2/173; Mâide 5/3), Allah Resûlü bu genel haram kılma emrinden denizdeki ölmüş balığı hâric tutmuştur. Deniz suyunu kastederek söylediği: "Onun suyu temiz, içindeki ölü balık helâldir/مَيْتَتُهُ الْحِلُّ مَاؤُهُ الطَّهْوَرُ" (Ebû Dâvûd, Tahâret 41, hadis no: 83; Tirmizî, Tahâret 52, hadis no: 69) şeklindeki meşhur hadis bunu gösterir. Bunun örneği hadis ve fıkıh kitaplarında yer almaktadır.

Sünnetin Kur'an'da umumî olarak ifade ettiği hususları tahsis ettiğine dair örnekleri görmek üzere Şâfiî'nin er-Risâle'sinin çevirisinin ilgili bölümüne bakınız.

K İ T A P

Anlamı, ifade ettiği pek çok mânâdan biriyle sınırlandırması yönüyle Sünnetin Kur'an'ı te'kid ettiği dair de hadisler bulunmaktadır. âyetle hüküm zâhiren genel gibi görünse de hadis, mânânın içine giren fertlerden biriyle anlamı sınırlandırabilir. Söz gelimi "Artık (namazda) Kur'an'dan kolay gelen (miktar)ı okuyun/الْقُرْآنِ، Müzzemmil 73/20" âyetini Allah Resûlü "(Namazda Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur/لَا صَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، Buhârî, Ezân 95, hadis no: 763" şeklindeki ifadesiyle sınırlamıştır.

Allah Resûlü'nün Kur'an'ı açıklama bağlamındaki sözlerinin bir kısmı da âyetlerin mânâsını te'kit etmek için, aynı anlamı ifade etmek üzere söyledikleridir. Hatırlatma ve te'kit, bazen aynı âyeti tekrarlamak, bağlamında yeniden söylemek, bazen mânâyı başka bir sözle ifade etmek şeklinde olur. Bu durumda sözden maksat, âyetle ifade edilen hükümün mânâsını kuvvetlendirmektir. Zira Yüce Allah "Sen öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir/وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ، Zâriyât 51/55" buyurmuştur.

Son olarak, Kur'an'da zikredilen bir hususun bazı özelliklerini belirtmek (tavsîf) suretiyle muhataplarının daha iyi anlamalarını sağlamaya yönelik açıklamalar yapması da Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i açıklama sorumluluğunun tezâhürüdür. Tavsîf de yine teşvik, sakındırma, istenilen veya kötülen bazı hususların özelliklerini belirleme şeklinde olabilir. "İnkâr edenler için ateşten elbiseler biçilmiştir, başlarının üzerinden kaynar sular dökülecektir/فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ، Hac 22/19" âyetinin tasvir ve tavsîfi bağlamında Allah Resûlü "başlarından dökülen kaynar suyun beyinlerinden karınlarına, oradan içindekileri sıyrarak ayaklarından çıkıncaya kadar geçtiği her yeri paramparça edip eriteceğini" (Tirmizî, Sıfatü Cehennem 4, hadis no: 2783) ifade etmiştir.

Kur'an'ın Sünnet bütünlüğü konusunu ayrıntılı bir şekilde kavrayabilmek için Necatî Kara'nın Kur'an Sünnet Bütünlüğü adlı eserini inceleyiniz.

K İ T A P

Sonuç olarak, Allah Resûlü'nün dinin tebliği, açıklanması, anlaşılması, yaşanması ve bir toplumsal modele dönüşmesi açısından ne kadar vazgeçilmez ve önemli bir yerinin olduğu âyet-i kerîmelerle bu şekilde ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, burada işaret edilen hususların her biri Kur'an ve Sünnetin ayrılmaz derecede iç içeliğini ortaya koyan hususlardır. Âyetler bize, İslâm'ın emrettiği imanın Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine de inanmayı zorunlu kıldığını, uyulması emredilen hususlara sünnetin de dâhil olduğunu,

sahih sünnetin gereğini yapmanın Kur'an'ın gereğini yapmak anlamına geldiğini, Allah Resûlünün emir ve yasaklarının uygulamaya esas olması bakımından Kur'ândan bir farkının bulunmadığını ve Kur'an'ın genel ilkelerine uygun şekilde sünnetin de hükümler koyduğunu göstermiştir.

UYGULAMA: ÂYET HADİS BÜTÜNLÜĞÜ

Hadis Okuma Âdâbı

Kur'an Sünnet bütünlüğüne bir örnek olmak üzere burada incelemeye konu edilecek âyet ve hadislerle geçmeden önce şuna işaret edilmelidir ki her ilim dalının olduğu gibi hadis ilmiyle meşgul olmanın da usûlü, âdâbı, yolu ve yöntemi vardır. Bu usûle riayet etmeden ilim dalıyla, hocayla veya kitapla meşgul olmak, en azından istifadeyi azaltacak ve bu medeniyete mensup bir kişi sıfatıyla anlamasını engelleyecektir. Ayrıca bu tavır, usûle riâyetsizlik, ilkesizlik ilme ve hocaya saygısızlık olarak nitelendirilecektir.

Hadis ile meşgul olurken edebi gözetmek de bu açıdan son derece önemlidir. En azından ilgilenilen sözlerin ve anlatılan hadislerin Allah Resûlüne ait olma ihtimâli, o sözü söyleyen eşsiz kişiye lâıyk bir biçimde davranmayı gerektirir. Ayrıca, hadislerin bize kadar intikâlini sağlayan hadis ehlinin yaşayışına ve usûllerine uygun biçimde hadisle meşgul olmak, hadisleri daha doğru anlamayı kolaylaştıracaktır.

Bu sebeple, ilgili kaynaklarda da geniş biçimde ele alındığı üzere, hadis okuyan kişinin, hadis öğrenirken veya mütalâa ederken meşguliyeti hâlis bir niyete sâhip olmalı, hadis tahsilinden önce Kur'an'ı ezberlemelidir. Hadisin şanına yakışır bir biçimde, abdestli olarak hadisleri okumalı, tartışma veya mevcut hâlini meşrulaştırma düşüncesiyle değil, öğrenip uygulamak maksadıyla, hadislerle yapıcı ve müspet bir ilişki kurmalıdır. Hadisle meşguliyeti rızık kapısı gibi görmemeli, kendisinin ve ailesinin rızıkını temin için ayrı bir meslek edinmelidir. Hadislerin gereği ile amel etmek öncelikle hadis ehlinin işidir. Zira hadis ehli, her ne kadar Allah Resûlüne sahâbî olamamışlarsa da nefeslerinin (sözlerinin) sahâbisidirler. Hadis okuyanın yaşantısında, Kur'an ve Sünnetin tesiri görülmeli, dinin yasakladığı hususlardan dikkatle kaçınmalı, emrettiklerini gücü nisbetinde yapmaya çalışmalı, bu konuda topluma örnek olmalıdır.

Hadis ile meşgul olan, temizlik ve giyim-kuşamına dikkat etmeli, hocası ve ders arkadaşlarıyla ilişkilerinde çok saygılı ve dostane olmalıdır. Hadis okuma salonlarında gerekli âdâbı gözetmeli, edep dairesinde ve gerektiği kadar soru sormalı, ders dinlerken sessiz olmalı, hadis kitabına ve yazı malzemesine saygılı davranmalı, okunaklı ve doğru yazmalı, geçmiş âlimlere karşı saygıda kusur etmemeli, onlar için hayır dua ifade eden dua cümlelerini ihmal etmemeli, geçmiş âlimlerin haklarını teslim edip, onları hayır dua ile yâd etmelidir. Hadisçi sadece bir râvî veya muhaddislik vasfıyla yetinmemeli, rivâyeti anlamaya da çalışmalıdır. Hadisi mutlaka bir hocadan öğrenmeli, icâzetsiz ve kendi başına hadis mütalâa etmemelidir. Hadis ile meşgul olan kişinin ihmâl etmemesi gereken bir diğer husus da, hocasından öğrendiği usûle göre, ehil kişilere hadis öğretmekten geri durmamasıdır.

Hadis hocasının, talebesinin ve ders meclisinin âdâbına dair daha pek çok ilke ve esas olup daha ayrıntılı bilgi edinmek için Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Câmi' li-ahlâkî'r-râvî ve âdâbî's-sâmi' adlı eserini veya Hadis Tarihi ve Usûlü adlı kitabımızın ilgili bölümünü tetkik ediniz.

Öte yandan hadis mütalâa eden kişi, hadislerle meşgulken (ister serd/okuyup geçme, ister hall ve'l-bahs/gerekli noktaları açıklama, isterse im'ân/uzun uzun açıklama usûlüyle okusun) işaret edilen bu manevî ve şeklî ölçüler yanında hadisi okurken tavsiye edilen hususları da gözetmelidir.

Bu çerçevede, derse başlamadan önce mümkünse ders salonuna erken gelmeli, abdest alıp iki rekât namaz kılmalı ve eûzü besmeleden sonra hamdele ve salve çekmeli, ardından makâma uygun dualar etmelidir. Bundan sonra, mümkünse hadis meclislerinde, geçmişte yapıldığı üzere, güzel sesli bir kişiye Kur'an okutulmalı, ardından bir de Fâtiha okutularak derse başlanmalıdır.

Hoca, dersinin başında okunacak hadisin bulunduğu 'Kitâb' ve 'Bâb' hakkında kısa bilgi vermeli, böylelikle rivâyetin Kur'an ile irtibatını kurmanın yanında ilgili hadis kitabının iç bütünlüğü içerisindeki yeri ve 'Kitâb' ve 'Bâb' başlığı ile ilgisi hakkında bir kanaat edinilmelidir. Ayrıca ders esnasında Allah Teâlâ en güzel isimleriyle anıldığı gibi, "Peygamber'i kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın/لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا" Nûr 24/63" âyetine uygun olarak Allah Resûlü de saygılı ifadelerle anılmalı, sahâbe-i kirâmdan birinin adı geçince 'radiyallâhü anh/Allah ondan râzı olsun' denilmeli, ilim ehlinde birinin adı geçince 'rahimehullâh/Allah kendisine rahmet etsin' şeklinde dua edilmelidir.

İşaret edilen hususlar dışında, aşağıda örnek hadis metninin yer aldığı kaynaklardan alınan birer hadisin isnadında görüldüğü üzere, senedlerde çok sık tekrarlanması dolaşısıyla zikredilmeyip, okunurken söylenmesi gereken bağlamına uygun biçimde takdir edilmiş bazı kelimeler vardır. Hadislerin tercümesi sırasında tahdîs (حَدَّثَنَا) ve ihbâr (أَخْبَرَنَا) lâfızlarından sonra parantez içinde yazdığımız bu kelimelerin hadisi okurken de Arapça olarak söylenmesi gerekir. Bu bağlamda, derse başlarken "الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين. قَالَ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَنَفَعْنَا بِعِلْمِهِ: .../Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm Peygamberimiz Muhammed'in ve âilesinin ve ashâbının hepsinin üzerine olsun. Allah kendisine rahmet etsin ve bize de onun ilminden istifade etmeyi lutfeyesin. Eserin yazarı dedi ki: ..." diyerek başlamalı, ardından her bir tahdîs ve ihbâr lâfzından sonra 'قَالَ/dedi ki' ifadesini kullanmalıdır. Ancak bu hazfedilmiş kelime '...den' lâfızlarından sonra kullanılmaz. Ayrıca, senedi okuma sırasında ihtisâr edilmiş bulunan tahdîs, ihbâr, inbâ, tahvîl lâfızları açık biçimde okunmalıdır.

Burada geçen terimlerle ilgili olarak hadis usûlü ve hadis ıstılahlarına dair eserlere müracaat ediniz.

K İ T A P

Allah'ın Kulunu Sevmesinin Neticeleri

Kur'an Sünnet bütünlüğüne işaret etmek üzere, burada 'hall ve'l-bahs/gerekli noktaları açıklama' usûlüne uygun olarak, iki âyet ve âyetlerle irtibatlı bir hadisin Kütüb-i tis'a (dokuz temel hadis kaynağı) içerisindeki muhtelif rivâyetleri örnek metin olarak incelenecektir:

İlgili Âyetler

1. "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا"
"İman edip sâlih amel işleyenler için Rahmân (Allah, yer ve göktekiler nezdinde) bir sevgi yaratacaktır." (Meryem 19/96)
2. "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ"
"De ki! "Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir." (Âli İmrân 3/31)

İlgili Hadisler

1. حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي: “هُرَيْرَةُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا نَادَى جِبْرِيلُ: إِنِّي قَدْ أَحْبَبْتُ فَلَانًا فَأَحْبَبَهُ قَالَ: فَيُنَادِي فِي السَّمَاءِ ثُمَّ تَنْزِلُ لَهُ الْمَحَبَّةُ فِي أَهْلِ الْأَرْضِ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا». وَإِذَا أَبْغَضَ اللَّهُ عَبْدًا نَادَى جِبْرِيلُ: إِنِّي قَدْ أَبْغَضْتُ فَلَانًا فَيُنَادِي فِي السَّمَاءِ ثُمَّ تَنْزِلُ لَهُ الْبُغْضَاءُ فِي الْأَرْضِ». قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَقَدْ رَوَى عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- نَحْوَ هَذَا. (Müellif dedi ki:) Bize Kuteybe tahdîs yoluyla bildirdi, (O da dedi ki:) bize Abdülazîz b. Muhammed, Süheyl b. Ebû Sâlih, babası, Ebû Hureyre vasıtasıyla tahdîs etti ki Allah Resûlü -sallallâhü aleyi ve sellem- şöyle buyurmuştur: “Allah bir kulu sevdiği vakit, Cebrâîle: ‘Ben filân kimseyi sevdim, sen de onu sev’ diye emreder. Râvi dedi ki: (Cebrâîl) gökte nidâ eder. Sonra da o kişi için yeryüzü ahâlisi arasında bir sevgi iner. İşte bu Allah’ın: ‘İman edip sâlih amel işleyenler için Rahmân (Allah, yer ve göktekiler nezdinde) bir sevgi yaratacaktır’ âyetinin anlamıdır. Allah bir kula buğzettiği vakit, Cebrâîle: ‘Ben filân kimseye buğzettim’ der. (Cebrâîl) gökte nidâ eder. Sonra da o kişi için yeryüzüne bir nefret iner.” Ebû İsâ (et-Tirmizî) dedi ki: “Bu hasen sahîh bir hadistir. Hadisi (ayrıca) Abdurrahmân b. Abdullah b. Dînâr, babasından o da, Ebû Sâlih’ten, o da, Ebû Hureyre vasıtasıyla Peygamber’den -sallallâhü aleyhi ve sellem- benzer şekilde rivâyet etmiştir.” (Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân 20, hadis no: 3457)
2. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ -رضي الله عنه- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-. وَتَابِعُهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ الْعَبْدَ نَادَى جِبْرِيلُ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَلَانًا فَأَحْبَبَهُ. فَيَحْبِبُهُ جِبْرِيلُ، فَيُنَادِي جِبْرِيلُ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَلَانًا فَأَحْبِبُوهُ فَيَحْبِبُهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الْأَرْضِ». (Müellif dedi ki: Bize Muhammed b. Selâm tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Mahled ihbâr yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize İbn Cüreyc ihbâr yoluyla bildirip dedi ki: Bana Mûsâ b. Ukbe Nâfî’den nakletti. (Nâfî’ dedi ki:) Ebû Hureyre -radiyallâhü anh- Peygamber’den -sallâhü aleyhi ve sellem- naklen dedi ki: ... Ve yine (Muhammed b. Selâm’a) uyarak Ebû Âsım İbn Cüreyc’ten naklen dedi ki: Bana Mûsâ b. Ukbe, Nâfî’, Ebû Hureyre’nin Peygamber’den -sallallâhü aleyhi ve sellem- naklettiğine göre şöyle demiştir: Allah, kulu sevdiği vakit, Cebrâîle: ‘Allah filâncayı seviyor, sen de onu sev’ der. Bunun üzerine Cebrâîl de onu sever ve gök ehli arasında: ‘Allah filâncayı seviyor, siz de sevin’ diye nidâ eder. Gök ehli de onu sever. Sonra da o kişi için yeryüzünde makbul bir kişi olma durumu meydana getirilir.” (Buhârî, Bed’ü’l-halk 6, hadis no: 3209)
3. حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ فَقَالَ: إِنِّي أَحْبَبْتُ فَلَانًا فَأَحْبَبَهُ. - قَالَ: - فَيَحْبِبُهُ جِبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِي فِي السَّمَاءِ فَيَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَلَانًا فَأَحْبِبُوهُ. فَيَحْبِبُهُ أَهْلُ السَّمَاءِ. - قَالَ: - ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الْأَرْضِ. وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْدًا، دَعَا جِبْرِيلَ

فَيَقُولُ: إِنِّي أَبْغَضُ فُلَانًا فَأَبْغِضْهُ، - قَالَ: - فَيَبْغِضُهُ جَبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ: «إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ فُلَانًا فَأَبْغِضُوهُ». - قَالَ: - فَيَبْغِضُونَهُ، ثُمَّ تَوَضَّعَ لَهُ الْبُغْضَاءُ فِي الْأَرْضِ.

“(Müellif dedi ki: Bize Züheyr b. Harb tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Cerîr, Süheyl'den, o da babasından, Ebû Hureyre vâsıtasıyla tahdîs yoluyla, o Allah Resûlü'nün şöyle dediğini nakletmiştir: Hiç şüphesiz ki Allah bir kulu sevdiği vakit, Cebrâil'i çağırır ve ona şöyle der: 'Ben filân kimseyi seviyorum, sen de sev.' (Râvi diyor ki:) Bunun üzerine Cebrâil de o kişiyi sever. Sonra gökte nidâ ederek der ki: 'Allah filâncayı seviyor, siz de sevin.' Bunun üzerine gök ehli de onu severler. (Râvi diyor ki:) Sonra da o kişi için yeryüzünde makbul bir kişi olma durumu meydana getirilir. (Allah) bir kula buğzedince de Cebrâil'i çağırır ve ona şöyle der: 'Ben filân kimseye buğzediyorum, sen de buğzet. (Râvi diyor ki:) Cebrâil ona buğzeder. Sonra gök ehli arasında: 'Allah filâncaya buğz ediyor, siz de buğzedin' der. (Râvi diyor ki:) Onlar da o kişiye buğzederler. Sonra da o kişi için yeryüzünde kızgınlık durumu meydana getirilir.” (Müslim, el-Birr ve's-sıla ve'l-edeb 48, hadis no: 6873)

4. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ سَمِعَ أَبَاهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنَّهُ قَالَ «إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ يَا جَبْرِيلُ إِنِّي أَحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبُّوهُ. فَيُنَادِي جَبْرِيلُ فِي السَّمَوَاتِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبُّوهُ. فَيُلْقِي حُبَّهُ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فَيُحِبُّ وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْدًا قَالَ يَا جَبْرِيلُ إِنِّي أَبْغِضُ فُلَانًا فَأَبْغِضُوهُ. فَيُنَادِي جَبْرِيلُ فِي السَّمَوَاتِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبْغِضُ فُلَانًا فَأَبْغِضُوهُ. فَيُوضَعُ لَهُ الْبُغْضُ لِأَهْلِ الْأَرْضِ فَيُبْغِضُ»

“(Müsned'in râvisi dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana babam tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana Yezîd tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana Abdülazîz b. Abdullâh b. Ebû Seleme ihbâr yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Süheyl b. Ebû Sâlih'in tahdîsen bildirdiğine göre kendisi babasını şöyle derken işitmiştir: Ebû Hureyre'yi Allah Resûlü'nden -sallallâhü aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ederken duydum. O şöyle demişti: 'Allah, bir kulu sevince şöyle der: Ey Cebrâil! Ben filân kimseyi seviyorum. Siz de onu sevin.' Bunun üzerine Cebrâil göklerde: (Allah -azze ve celle- filân kimseyi seviyor, siz de sevin' der. Bunun üzerine yeryüzündekilere o kişiye yönelik sevgi verilir ve o kişi de sevilir. Allah, bir kula buğzedince der ki: 'Ey Cebrâil! Ben filân kimseye buğzediyorum. Siz de buğzedin'. Bunun üzerine Cebrâil göklerde, 'Allah filân kimseye buğz ediyor, siz de buğzedin' diye çağrıda bulunur. Bunun üzerine o kişi için yeryüzünde kızgınlık durumu meydana getirilir.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXII, 437, hadis no: 10896)

5. وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ الْعَبْدَ قَالَ لِجَبْرِيلَ قَدْ أَحْبَبْتُ فُلَانًا فَأَحِبَّهُ. فَيُحِبُّهُ جَبْرِيلُ ثُمَّ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَبَّ فُلَانًا فَأَحِبُّوهُ. فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الْأَرْضِ. وَإِذَا أَبْغَضَ اللَّهُ الْعَبْدَ». قَالَ مَالِكٌ لَا أَحْسِبُهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ «فِي الْبُغْضِ مِثْلَ ذَلِكَ».

“(Ve müellif dedi ki:) Bana (Muvatta'ın râvisi) Mâlik'in, Süheyl b. Ebû Sâlih, babası, Ebû Hureyre vâsıtasıyla naklettiğine göre Allah Resûlü -sallallâhü aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: 'Allah, bir kulu sevdiği vakit, Cebrâil'e: 'Ben filâncayı

sevdim, sen de onu sev' der. Bunun üzerine Cebrâil de onu sever ve gök ehli arasında: 'Allah filâncayı sevmiştir, siz de sevin' diye nidâ eder. Göktekiler de onu sever. Sonra da o kişi için yeryüzünde makbul bir kişi olma durumu meydana getirilir. Allah bir kişiye buğzedince de ... aynı şekilde olur" Mâlik şöyle demiştir: Buğzetme durumunda da bunun aynısını söylediğini sanıyorum. (Mâlik, Muvatta', Şa'r, 5, hadis no: 1747)

INTERNET

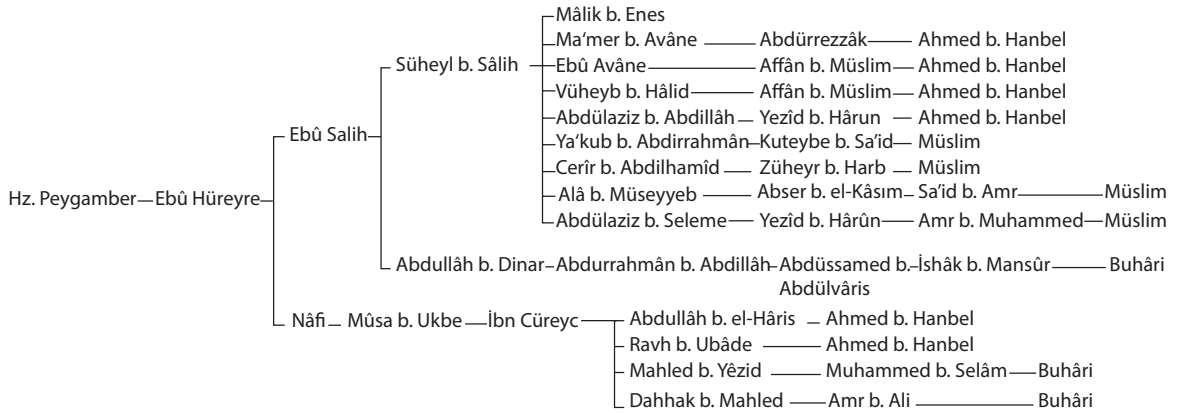
Hadislerin kaynaklarını bulmak için <http://www.ihsanetwork.org/> tarafından hazırlanan hadis eserlerinden elinizde bulunan CD'leri kullanarak ihtiyaç hissettiğiniz hadisleri bulunuz.

Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri

Seçilen örnek hadisin, hadis kitaplarının en meşhurlarından Kütüb-i tis'a'da yer alan rivâyetlerinden Tirmizî'nin Sünen'inde, Buhârî ve Müslim'in el-Câmi'u's-sahih'lerinde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Mâlik'in Muvatta'ında yer alan birer hadis ve tercümesi yukarıda zikredildi. Ancak bu hadis, yukarıda kaydedilenlerin dışında Buhârî'de iki (Edeb 41, hadis no: 6040; Tevhid 33, hadis no: 7485), Müslim'de iki (Edeb, 48, hadis no: 6874, Edeb 48, hadis no: 6875) ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde altı (XVI, 371, hadis no: 7840; XVIII, 255, hadis no: 8724; XX, 122, hadis no: 9591; XXII, 489, hadis no: 10958; XLVIII, 342, hadis no: 22892; XLVIII, 380, hadis no: 22930) yerde daha geçmektedir. Dolayısıyla örnek alınan bu hadis, Kütüb-i tis'a içerisinde toplam on beş farklı yerde rivâyet edilmiş olmaktadır. Senedlerin on üçünün sahâbî râvisi Ebû Hureyre, ikisinin sahâbî râvisi ise Ebû Ümâme'dir ve bu iki sened de Müsned'de yer almıştır.

Şekil 1.2

Uygulamada örnek olarak alınan hadisin rivâyet tarîkleri şeması

Hadisi Hz. Peygamber'e, Tirmizî ve Mâlik birer tarîkle (rivâyet yolu), Buhârî dört tarîkle, Müslim altı tarîkle, Ahmed b. Hanbel de dokuz tarîkle ulaştırmakta olup hadis toplam yirmi bir tarîkle müelliflere ulaşmıştır. Tarîklerin hepsi muttasıl olup, Mâlik rivâyetinin tarîki sülâsî (üçlü); Tirmizî rivâyetinin tarîki humâsî (beşli); Buhârî rivâyetlerinin bir tarîki humâsî, üç tarîki sūdâsî (altılı); Müslim rivâyetlerinin üç tarîki humâsî, üç tarîki sūdâsî; Ahmed b. Hanbel rivâyetlerinin sekizi humâsî, biri sūdâsîdir. Râvi sayısı, isnâdın âlî ve nâzil oluşuyla ve müellifin vefât târihinin Hz. Peygamber dönemine yakınlığıyla doğrudan alâkalıdır. Şu halde bütün rivâyet tarîkleri dikkate alındığında örnek hadisin en âlî isnâdı Mâlik rivâyetidir. Hadîsi sahâbî neslinden iki, tâbiîn neslinden üç, tebeu tâbiîn neslinden beş kişi rivâyet etmiştir. Hadis etbâu tebe-i tâbiîn neslinden itibaren ise on dört

râvi tarafından rivâyet edilmiştir. Genellikle müelliflerin hocaları olan beşinci nesilde ise hadisi on dört kişi kendi üstatlarından nakletmiştir. Bu hadisi adı geçen musanniflere gelinceye kadar Allah Resûlü'nden toplam kırk beş râvi rivâyet etmiştir. Hadisin isnad şeması topluca düşünüldüğünde hadisin tâbiin neslinden Ebû Sâlih, ve Nâfi' tarafından pek çok talebeye nakledildiği, Ebû Ümâme rivâyetinin ise Ebû Zâbye eş-Şâmî tarafından rivâyet edildiği ve bu yolla Müsne'de ulaştığı görülür.

Sadece yukarıda 1. hadis olarak kaydedilen, Tirmizî rivâyetinde yer alan âyet ile hadisin irtibatının kurulması durumu, bize açıkça Kur'an Sünnet bütünlüğünü ortaya koyan güzel bir örnektir. Mücmel bir şekilde ifade edilen bu âyetin, diğer kaynaklar dikkate alınmaksızın, sadece Kütüb-i tis'ada yer alan yirmi bir farklı tarikle günümüze kadar ulaşmış on dört hadisle nasıl açıklandığı görülmektedir.

Hadislerin senedlerinde geçen râvilerin hayatları hakkında bilgi bulmak için el-Mektebetü's-şâmile adlı CD'yi kullanarak araştırma yapınız.

INTERNET

Hadiste Geçen Kelime ve Tâbirler

Aynı muhtevaya sahip hadisin yukarıda işaret edilen farklı rivâyet formları incelendiğinde, âyetle hadisin irtibatını sâdece Tirmizî rivâyetinin kurduğu görülür. Hadisin uzun metinlerinde, buğzetmekle ilgili kısım da yer almakla birlikte bazı tariklerde sadece sevgiyle ilgili kısım verilmekle, bazılarında buğzetmeye atıfta bulunulmakla yetinilmektedir. Rivâyetlerin hepsinin içeriğinin, Allah Teâlâ'nın sevgi veya buğzetme hâlinin tecellisinin nasılığı ve melek veya insan üzerindeki tezâhürünün keyfiyetine dair olduğu görülür. Yine, rivâyetlerden hareketle Sevgili Peygamberimiz'in böyle bir söz söylediği ve en azından iki sahâbi tarafından büyük ölçüde aynı lâfız ve muhteva ile sözün bir sonraki nesle nakledildiği ve onlar vasıtasıyla da sonraki nesillere ulaştırıldığı anlaşılar. Hadisin çeşitli tarikleri cümle cümle ve kelime kelime mukayese edildiğinde görülür ki; ilk cümlesinin başına gelmiş bulunan te'kit (قَدْ, إِنِّي قَدْ) lâfızları, kul (عَبْدًا) kelimesinin başına harf-i ta'rif gelmesi, Cebrâil 'nidâ etti/نَادَى' yerine 'dedi/قَالَ' veya 'çağırdı/دَعَى' kelimelerini kullanması, 'sever/يُحِبُّ' ve 'buğzeder/يُبْغِضُ' kelimelerinin meçhullerinin geçmesi, 'gök ehli arasında/فِي أَهْلِ السَّمَاءِ' yerine 'gökte/فِي السَّمَاءِ' kelimelerini kullanması gibi, mânâyâ hiçbir tesiri bulunmayan birkaç küçük farklılık içermektedir. Bu da hadisin çok farklı yollarla ve çok farklı râviler vasıtasıyla büyük bir titizlikle aynı şekilde nasıl nakledildiğini gösterir.

Zaman zaman ortak râviler bulunsa da, hadisin yirmi bir tarikinin hiçbirisi aynı isnad ile nakledilmemiş olmasına ve râvilerin farklı bölgelere mensup kişiler olmasına rağmen, rivâyetlerin muhtevasının ilk nesilden itibaren hadislerin tasnif dönemindeki eserlerde yer alıncaya kadar nasıl korunduğunu göstermektedir. Her ne kadar söz konusu hadis, mânâ ile rivâyet edilmişse de, bu terimin ilk akla getirdiği gibi, gerek lâfızda gerekse mânâda anlamayı etkileyecek bir değişikliğin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Örnek rivâyetlerin metinlerindeki kısalık veya uzunluk ise, hadisin aynı kitapta birden fazla geçmesiyle ilgili olarak tekrar eden yerlerde muhtasar olarak yer verilmesiyle ilgilidir.

Bir hadisi doğru anlamak için mutlaka bütün tariklerini görmek ve son hükmü öyle vermek gerekir. Bu bağlamda şuna da işaret edilmelidir ki, hadisin farklı tariklerini bir araya getirmeden bir hadisi doğru anlamanın mümkün olmayacağını ileri sürerek, bu farklı tarikleri birleştirip yeni bir metin oluşturmaya (metin inşâsı) da kalkışılmamalıdır. Zira bu, yeni hadisler uydurma anlamına gelecek bir teşebbüs olur.

Hadise Dair Açıklamalar

İslâm dininin insanlığı ulaştırmak istediği en yüce hedef, Allah Teâlâ'nın rızâsını ve sevgisini kazanmaktır. Bunun da yolu Allah Resûlü'nü sevmekten ve onun yoluna uymaktan geçer. Yüce Allah'ın bir kimseyi sevdiğinin göstergesi ve ilk belirtisi, o kişinin, Hz. Peygamber'e uyması ve onun izini takip etmesi, inanç ve davranışında Nebvî çizgiden hiç şaşmamasıdır. Allah'ın bir kişiyi sevdiğinin bir diğer göstergesi de o kişinin farz ve sünnet ibadetleri yapmaktaki devamlılığıdır. Bir hadis-i kudsîde "وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ / Kulum bana nâfilelerle yaklaştırmaya devam eder, tâ ki Ben onu severim, Buhârî, Rikâk 38, hadis no: 6502" buyurulmuştur.

Yukarıda zikredilen ikinci âyette ifade edildiği üzere, Allah Teâlâ'nın bir kimseyi sevmesi, Allah Resûlü'nün yolundan gitmesine bağlıdır. Yine hadisten anlaşıldığı üzere, Yüce Allah bir kimseyi severse onu gökteki meleklerle de yeryüzündeki insanlara da sevdirebilir. Esasen Allah Teâlâ'nın sevgisi her şeyden üstün olsa ve başka bir şeye insanı muhtaç bırakmasa da, kişinin diğer insanlara da sevdirelmesi, Yüce Allah'ın sevdiği kişiye daha fazla ikramda bulunmak istemesi sebebiyledir.

Hadis-i şerifte ifade edilen "Allah'ın bir kişiyi sevmesi", onun hakkında hayırlı şeyler istemesi, onu doğru yolda daim kılması ve ona nimet vermesi demektir. Allah Teâlâ'nın hitap ettiği Cebrâîl aleyhisselâm, Allah'a en yakın ve ona yakınlık makâmından en fazla nasibi bulunan melektir. Hadiste geçen "gök ehli" meleklerdir. Meleklerin kişiyi sevmeye sebebi, onun Allah'ı sevmesi ve ona itaat etmesidir. Onların bir kişiyi sevmeleri, onun için Allah'tan sürekli bağışlanma dilemeleri demektir. İlk âyetin son kelimesindeki "sevgi uyandırma" ifadesini İbn Abbas "Allah'ın sevmesi, melekler ve insanlar nezdinde sevgi uyandırması" diye açıklamıştır. Yine âyetteki bu ifade insanlar arasındaki dostluk ve muhabbetin kaynağının, başlatıcısının ve yayıcısının Allah Teâlâ olduğunu açıkça ifade etmekte, hadis de bunu beyân etmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya -aleyhisselâm- hitâben söylediği "وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي" / Sana kendimden bir sevgi koydum, Tâhâ 20/39" ifadesi de sevginin kaynağının kendisi olduğunu göstermektedir.

Son olarak, hadisten anlaşıldığına göre, kişi gök ehli arasında yâd-ı cemîl (güzel anılma) ile anılmadıkça, hakkında yeryüzü ahâlisi hüsn-i zanda bulunup, kendisinden güzel şekilde bahsetmez. Hadis-i şerifte, Allah Teâlâ'nın rızâsına uygun yaşayan kişiyi bütün insanların sevmesinden söz edilmemiş, her ne kadar ifade umûmî ise de, bundan mü'minlerin sevmesi, mü'min olmayanların ise nefret etmesi kastedilmiştir. Yine Allah'ın inanmayanlara buğzetmesi, mü'minlerin sevmemesi, kendi yandaşlarının ise onları sevmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

SIRA SİZDE

3

Buradakine benzer şekilde aralarında konu/anlam ilişkisi bulunan bir âyet ve bir hadis seçerek, ilgili diğer âyet ve hadisleri bulunuz. Bulduğunuz hadisleri örneğe uygun olarak inceleyip, sahâbî râvisinden başlamak üzere ricâli hakkında kısa araştırmalar yapınız. Hadisin değişik tariklerini inceledikten sonra hadisten bugüne ışık tutacak sonuçlar çıkarınız. Bu şekilde âyet ve hadisler/Kur'an ve Sünnet arasındaki ilişkinin dinin anlaşılması açısından vazgeçilmezliğini zihnen tespit etmeye çalışınız.

Hadisten Öğrendiklerimiz

- Âyetlerle hadisler arasında tam bir uyum vardır. İlim ehlinin vazifesi bu bütünlüğü tespit edip ortaya koymaktır.
- Allah Teâlâ'nın gönüllerine sevgi lutfedeceği kimseler iman ile sâlih ameli birleştirenler olacaktır.

- Mü'minler arasında sevilen bir kişi, Allah katında da sevilir. İhlâslı, samimi kişilerin nefretini kazanmış kişi Allah katında da sevilmez.
- Allah Teâlâ'nın kulunu sevmesi gizli kalmaz; meleklerin ve sâlih kimselerin sevmesiyle bu sevgi ortaya çıkar.
- Allah Teâlâ sevdiği kulunu meleklerle ve sâlih insanlara da sevdendirir. Bütün sevgilerin kaynağı Allah'tır.
- İnsanlar İslâm toplumundaki değerlendirmelere bakarak (efkâr-ı umûmiyye) Yüce Allah'ın katındaki durumlarının ne olduğunu tahmin edebilirler.
- Farzlar yanında nâfile ibadetlere de devam etmek, kişiyi Allah Teâlâ katında sevilen biri hâline getirir.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. "Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana karşı çıkarsa Allah'a karşı çıkmış olur./ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ."
2. "Kim ilim öğrenme arzusuyla bir yola girerse, Allah, ona Cennete giden yolu kolaylaştırır./ وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ."
3. "Size Allah tarafından bir şey naklettiğimde onu alın. Zira ben size Allah adına kesinlikle yalan söylemem./ إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنِ اللَّهِ شَيْئًا فَخُذُوا بِهِ فَإِنِّي لَنْ أَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ"
4. "Kim İslâm'da güzel bir çıkış açarsa, onun sevabını alır ve onu uygulayanların sevabını alır./ مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا."
5. "Sünnetimden yüz çeviren benden değildir./ مَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي"
6. "Ümmetimden beni en çok sevenlerden bazıları, benden sonra gelecek ve beni görme karşılığında âilesini ve malını feda edebilecek bir sevgiye sahip olacaklardır./ مِنْ أَشَدِّ أُمَّتِي لِي حُبًّا نَاسٌ يَكُونُونَ بَعْدِي يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ رَأَى بِأَهْلِهِ وَمَالِهِ"
7. "Ümmetimden bir gurup Hakkı hâkim kılmaya devam edecek, karşı çıkanlar onlara zarar veremeyecektir.. Allah'ın son emri gelinceye kadar onlar bu durumda devam edeceklerdir./ لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَذَلِكَ"
8. "Allah bu kitaba uymaları sebebiyle pek çok milleti yükseltir. Bu kitaba uymadıkları için de pek çok milleti alçaltır./ إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ"
9. "Kalpleriniz arasında sıcaklık devam ettiği sürece Kur'anı okuyun. Kur'an üzerinde ihtilaf ettiğinizde hemen kalkın./ اقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَاقْرَأُوا"
10. "Ruhlar saf saf duran ordular gibidir. Ruhlar âleminde birbirleriyle iyi anlaşırlar, dünyada da birbirlerine sıcaklık duyarlar. O gün anlaşılmayanlar, dünyada da birbirlerine soğuk davranırlar./ الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اتَّخَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ"

Özet

Kur'an ile Sünneti doğru ilişkilendirebilmek

Dinin temel kaynakları, akıl ve sosyolojik gerçeklik açısından düşünüldüğünde, özellikle hayatı boyunca vahyin kontrolü altında bulunması da dikkate alınırsa, Kur'an ile Sünnet'in birbiriyle bir bütünlük arz edeceğinde, karşılıklı olarak birbirine muhtaç olduğunda şüphe yoktur. Zira ikisi de aynı kaynağa dayanmaktadır. Her ikisi de bu bütünlük içerisinde anlaşılmalıdır, bireysel kanaatlerin din olarak sunulması tehlikesi vardır.

Hiz. Peygamber'in uygulamalarının Kur'an'la örtüştüğünü fark edebilmek

Kur'an'da Allah Resûlü'nün ve Sünnetinin önemine dair çok sayıda âyet bulunmaktadır. Ayrıca Kur'an bir bütün olarak incelendiğinde içeriğinin Hiz. Peygamber'in sosyal hayatta ortaya koyduğu örneklikle örtüştüğü görülür. Ayrıca onun Kur'anî yaşantısı derûnî ve zihnî olarak da Allah Teâlâ'nın rızasına uygun şekilde gerçekleşmiştir. Onun ilâhî irâdeye uygun olmayan karar ve davranışlarının hemen düzeltildiğinin örnekleri gerek âyetlerde, gerekse hadislerde anlatılmaktadır.

Kur'an, Sünnet ve hadisler arasındaki ilişkiyi doğru kurabilmek

Kur'an ilâhî vahyin en üst düzeyde korunmuş hâlini, Sünnet onun yaşanmış ve toplumsal bir düzene dönüşmüş hâlini, hadisler de sünnetin sözlü veya yazılı olarak nesiller boyu aktarılmasını ifade ederler. Sünnet ile hadisler arasındaki bu ayrılmaz ilişki dolayısıyla hadisçiler bu iki terimi birbiri yerine de kullanmışlardır. Hatta aralarındaki güçlü ilişki dolayısıyla, sahâbe ve tâbiîn görüşlerini de geniş anlamda sünnet bütününe şümûlüne dâhil etmişlerdir. Genel bir ilke olarak temel kaynaklar arası ilişki biçimi bu şekilde olup, İslâmî ilimlerin her biri usullerini bu çerçevede şekillendirmiştir.

Kur'an Sünnet ilişkisini göz ardı etmenin ortaya çıkardığı problemleri açıklayabilmek

Kur'an'ın tebliği, beyânı, tahsisi, takyidi, te'kidî ve tavsifi açısından sünnetin önemi büyüktür. Sünnetin bu fonksiyonları ihmâl edilirse, onun işgal ettiği bu alanların her birisi bireylerce doldurulmaya çalışılacaktır. Bir usûle dayalı olarak şekillenmemiş ferdi yaklaşımlar toplumsal çözümsüzlük, çatışma ve fikrî kargaşa ortaya çıkaracaktır. Gerekli tedbirleri olarak ve ulaşan bilgilerin sıhhat derecesini tespit için usûl konusuna dair yeterli adımları atarak sünnet esaslı bir anlayış geliştirmek bu problemleri aşmanın en kolay ve dinin özüne uygun yoldur. Klâsik dönem hadis çalışmaları bu esaslara göre yürütülmüştür.

Örnek bir hadisten hareketle verilen bir durumu açıklayabilmek

İçerik itibarıyla birbiriyle örtüşen bir âyet ve bir hadisin nasıl anlaşılması gerektiği (beyânı), sünnetin Kur'an'ı nasıl te'kit ve tafsîl ettiği, her ikisinin de erdemli bir toplum oluşturmada aynı derecede önemli olduğu örneklerden hareketle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca örnek hadisin farklı senedlerinin aynı anlamı sonraki nesillere aktarma işlemini da nasıl titizlikle gerçekleştirdiği görülmektedir.

Kendimizi Sıneyalım

1. Sünnet için aşağıdaki kavramlardan hangisinin kullanılması **yanlıştır**?
 - a. Vahy-i gayri metlöv
 - b. Vahy-i metlöv
 - c. Hadis
 - d. Merfû
 - e. Eser
2. Aşağıdakilerden hangisi sünnetin intikâl ettirilme yollarından biri **değildir**?
 - a. Tefekkür
 - b. Takrîr
 - c. Uygulama
 - d. Rivâyet
 - e. Söz
3. Dinî anlamda aşağıdakilerden hangisine itaat **edilmesi** gerekir?
 - a. Allah'a
 - b. Hz. Peygamber'e
 - c. Günahkâra
 - d. Müslüman yöneticiye
 - e. Hocaya
4. Aşağıdakilerin hangisi sünnetin Kur'an karşısındaki konumunu **açıklamaz**?
 - a. Beyân
 - b. Tebliğ
 - c. Takyît
 - d. Tespit
 - e. Tahsis
5. Hadis öğrenirken aşağıdakilerden hangisine dikkat edilmelidir?
 - a. Hâlis niyet
 - b. Abdestli bulunma
 - c. Geçmişe saygı
 - d. Kitaba saygı
 - e. Yaşantımızı meşrulaştırma aracı kılma

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Cevabınız doğru değilse, girişteki teorik çerçeveye dair kısmı yeniden okuyunuz.
2. a	Cevabınız doğru değilse, yukarıdaki Kur'an Sünnet ilişkisine dair kısımları yeniden okuyunuz.
3. c	Cevabınız doğru değilse, Hz. Peygamber'in dindeki yerine dair ayetleri yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Cevabınız yanlışsa, Sünnetin Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik fonksiyonlarıyla ilgili kısımları yeniden okuyunuz.
5. e	Cevabınız yanlışsa, hadis öğrenme ve öğretme âdabına dair kısımları yeniden okuyunuz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Çakan İ. L. (1998), **Sünnetin Dindeki Yeri** (editör), İstanbul.
- Kandemir M. Y. vdğ. (2010), **Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli**, İstanbul.
- Kara, N. (1995), **Kur'an Sünnet Bütünlüğü**, Erzurum.
- Şâtıbî, Ebû İshâk (1993), **el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi**, çev. M. Erdoğan, İstanbul.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (2007), **er-Risâle**, nşr. Şener, A. -Çalışkan, İ., Ankara.
- Yıldırım, S. (2010), **Peygamberimizin Kur'an Tefsiri**, İstanbul.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İlk örnekleri özellikle Hint alt kıtasında görülen, daha sonra etkisi Mısır'a yayılan Ehl-i Kur'an anlayışı veya sadece Kur'an merkezli anlayış yanlıları, Hz. Peygamber'in risâlet görevinin vahyi tebliğle sınırlı olduğunu iddia etmiştir. Günümüzde de Kur'an'ın bazı hükümlerinin tarihselliğini savunarak veya Hz. Peygamber'e ait bilgilerin zannî olmasını gerekçe gösterek sünnetin/hadislerin doğru ve güvenilir bilgi ihtiva etmediğini ileri süren anlayışlar söz konusudur.

Sıra Sizde 2

Kur'an Sünnet bütünlüğünü ortaya koymak üzere, kelime ve fihrist taramaları yaparak Allah ve Resûlü'ne itaati, ittibâyı, Hz. Peygamber'in emri üzere yaşamayı ifade eden âyetleri tespit edebilirsiniz. Taramalar sonucunda bu konuda yüzü aşkın âyetin olduğu görülecektir.

Sıra Sizde 3

Kur'an Sünnet bütünlüğünü göstermek üzere, aynı konuya dair bir âyet ve bir hadis bularak siz de örnek hadiste ulaşılan sonuçlara ulaşabilir, hadis ve ricâl kaynaklarından hadisin erken dönem hadis kaynaklarındaki yerini tespit edebilirsiniz. Yine, kaynaklarda hadis ve hadis ricâline dair bilgi verilirken hangi esasların dikkate alındığını yerinde görebilirsiniz.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hz. Peygamber'in mü'minler için ne anlam ifade ettiğini açıklayabilecek,
- Sünnet vahiy ilişkisini değerlendirebilecek,
- Kur'an ve hadislerde sünnetin konumunu delilleriyle ifade edebilecek,
- Bir rivâyetten hareketle hadislerin temel kaynaklara nasıl ulaştığını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

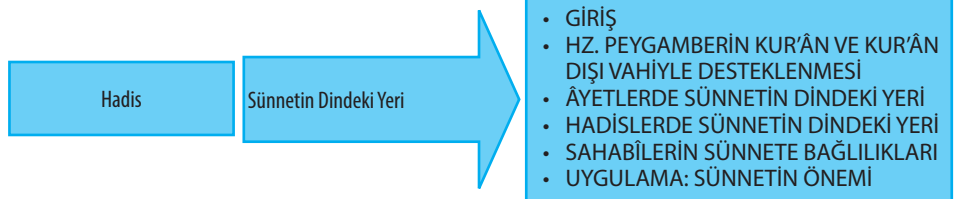
- Sünnet
- Kur'an vahiy-Kuran dışı vahiy
- Hz. Peygamber (s.a.v.) ve itaat
- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnekliği
- Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ahkâm
- Hz. Peygamber (s.a.v.) ve tebliğ

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Ensar Neşriyat'ın yayımladığı *Sünnetin Dindeki Yeri - Tartışmalı İlmî Toplantı-* adlı kitaptaki ilgili makaleleri okuyunuz.
- Abdulgani Abdulhâlık'ın *Hücciyetü's-Sünne (Sünnetin Delil Oluşu)* adlı kitabını inceleyiniz.
- *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nden (DİA)* 'Sünnet' madde-sini okuyunuz.

İçindekiler

Sünnetin Dindeki Yeri

GİRİŞ

Allah, insanları en güzel şekilde yaratmış ve onlardan kendisine kulluk yapmasını istemiştir. Fakat O, insanlara bu görevi yüklerken sadece sahifeler ya da kitaplar göndermemiş, onların nasıl uygulanacağını gösteren peygamberler de görevlendirmiştir. Bazı toplumlara sahife ya da kitap verilmemiş olmasına rağmen her kavme mutlaka bir peygamber gönderildiği Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir.

Allah, Kur'an-ı Kerim'i de tek başına kullarına göndermemiş onu hayata geçirecek ve nasıl uygulanacağını bizzatîhi kendi tatbikâtıyla gösterecek bir peygambere; Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahyetmiştir. Bu durum, mü'minler için büyük bir kolaylık sağladığı gibi, vahyin uygulanabilir olmasını göstermesi açısından da önemlidir. Zira peygamber olarak seçilen şahıs, diğerleri gibi insanî özellikleri de bünyesinde bulunduran birisidir. Nitekim Allah, kendileri gibi bir beşerin değil de melek peygamber gönderilmesini isteyen inkârcıların dileklerini şayet yeryüzünde melekler yaşasaydı ancak o durumda bir melek peygamberin görevlendirileceğini haber vermiştir.

Allah'ın gönderdiği vahiy ve onu insanlara açıklayan Hz. Peygamber'le (s.a.v.) muhatap olan insanların durumu düşünüldüğünde işin merkezinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) olduğu görülmektedir. Çünkü insanlar ilk önce Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inanmışlar bu nedenle de ona inen vahiy tasdik etmişlerdir. Bunun tabii bir neticesi olarak da ona inanılanlar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uygulamalarını takip etmiş, hayatlarını buna göre şekillendirmişlerdir. Bu durumu, müslümanların sözcüsü olarak Necaşi'nin "Sizi atalarınızdan ayıran bu din nedir?" sorusuna karşı Cafer b. Ebî Tâlib'in söyledikleri güzel bir şekilde ifade etmektedir. O, Necaşi'ye karşı şöyle demişti:

Ey Melik! Biz câhil bir topluluktuk, putlara tapar, ölü eti yer, şehvetimize uyar, akraba ve komşuluk hakkı gözetmezdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı ezerdi. Biz bu haldeyken Allah bize içimizden soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, iffetini bildiğimiz bir elçi gönderdi. O bize tek ilah olan Allah'a kulluk etmemizi, atalarımızın ve bizim tapığımız taşlara ve putlara tapmamamızı emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.) bize doğru söylemeyi, emanete riayet etmeyi, akrabayı ve komşuyu gözetmeyi öğretti. Haramlardan uzak durmayı, şehvetimize uymamayı, iftiradan kaçınmayı, yetim malı yememeyi ve iffetli kadınlara zina iftirasında bulunmamayı emretti. Biz onun söylediklerini tasdik edip, Allah'tan getirdiklerine iman ettik. Haram kıldıklarını haram, helâl dediklerini de helâl kabul ettik (İbn Hişâm, Sire, I, 250).

Tebliğin erken dönemlerinde Cafer b. Ebî Talib ile Necâşî karşılaşmasında söylenen bu sözlerin bir benzeri Hz. Ömer döneminde Muğîre b. Şu'be ile Kısra'nın valisi arasında de geçmiştir. Bir savaş sırasında "Siz kimsiniz?" sorusuna muhatab olan Muğîre, ağaçlara ve taşlara secde edip dururken, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) onları hidâyete çağırıldığını benzer anlamdaki ifadelerle nakletmektedir (Buhârî, Cizye 1., Hadis no: 3159).

Öte yandan Abdullah b. Ömer'in, Kur'ân'da mukimken kılınan namaz ile korku namazını bulup da seferî namazını bulamadığından yakınan bir şahsa verdiği cevap sahâbe gözündeki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konumunu ve algısını göstermesi bakımından önemlidir: "يَا ابْنَ أَخِي إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بَعَثَ إِلَيْنَا مُحَمَّدًا -صلى الله عليه وسلم- وَلَا نَعْلَمُ شَيْئًا فَإِنَّمَا ليدir: "Ey kardeşim! Biz hiçbir şey bilmiyorken Allah bize Muhammed'i -sallallahü aleyhi vesellem- gönderdi. O ne yaptıysa biz de aynısını yapıyoruz" (Mâlik, Muvattâ, Kasru's-salât 2, Hadis no: 336).

Yukarıda alıntılanan ifadeler, sahâbilerin dini yaşamalarında ve İslâm toplumunun oluşumunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) merkezî konumunu göstermektedir. Başka bir deyişle söz konusu dönemdeki insanların ilahî tebliğle muhatap olmasında Hz. Muhammed (s.a.v.) sürekli ön plandadır. Zira bir kişinin Kur'ân'ın Allah'ın vahyi olarak kabul etmesinde de öncelikli olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inanması gerekmektedir.

İNTERNET

Sünnetin dindeki yerini ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Müslümanlar için ifade ettiği konumunu görmek için <http://www.sonpeygamber.info> adresine başvurabilirsiniz

SIRA SİZDE

1

İnsanların Müslüman olmalarında peygamberlerin merkezî konumuyla onların ismet sıfatına sahip olma gerekliliklerini karşılaştırınız.

Mü'minlerin nezdinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat edilip, ona tabi olmadaki en büyük etken Resûlullah'ın ilahî vahye muhatap olmasıydı. Zira onlar İslâm'a girmek için şehâdet getirirken, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem Allah'ın kulu hem de resûlü olduğuna inanmışlardı. Allah da elçisini hem Kur'ân-ı Kerîm vahyi yani okunan vahiy (vahy-i metluvv) hem de Kur'ân dışındaki vahiyle (vahy-i gayri metluvv) ile desteklemiştir. Aşağıda bu konu biraz daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

HZ. PEYGAMBERİN KUR'ÂN VE KUR'ÂN DIŞI VAHİYLE DESTEKLENMESİ

Sahâbilerin Peygamber algısında ve onu kendilerine rehber tayin etmelerindeki en büyük etken şüphesiz Allah Resûlü'nün vahiyle desteklenmesidir. İslâm'a giren her kişi Allah Resûlü'ne iman edince eş zamanlı olarak Allah'ın ona daha önceki bazı peygamberler verdiği gibi bir kitap gönderdiğini kabul ederler. Bu konuda zaten hiçbir müslümanın tereddüdü olamaz.

Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân dışında vahiy alıp almadığı konusu bazı ilim adamları tarafından tartışılıyor olmakla birlikte Müslüman âlimlerin pek çoğu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân dışında da Allah'tan vahiy aldığı konusunda hemfikirlerdir. Onlar genel olarak vahyi ikiye ayırmışlar, Kur'ân vahyine, namaz esnasında kıraat edilen vahiy anlamında vahy-i metluv; bunun dışındaki vahye ise kendisi namazda okunmayan anlamında vahy-i gayri metluv demişlerdir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân dışında da Allah'tan vahiy aldığı gösteren Kur'ân-ı Kerîm âyetleri olduğu gibi sünnette de bu görüşün delilleri bulunmaktadır. Ayrıca sahâbilerin de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir şekilde Allah'tan Kur'ân dışında vahiy aldığına dair bazı ifadelerinin bulunduğu görülmektedir.

Hız. Peygamber'e Kur'an dışında da vahiy geldiğini gösteren âyet ana hatları ile şu şekildedir: Bir gün Hız. Peygamber eşlerinden birisine (Hız. Hafsa) gizli bir şey söylemiş ve aralarında kalmasını tembihlemişti. Fakat o, bu sırrı Peygamber'imizin bir diğer eşiyle (Hız. Aişe) paylaştı. Hız. Peygamber durumu ilk eşine söyleyince o da "Sana bunu kim söyledi" diye şaşkınlığını dile getirdi. Buna karşılık Hız. Peygamber "Bilen ve her şeyden haberdâr olan Allah" cevabını vermiştir (Tahrîm, 66/3). Bu âyetle Hız. Hafsa'nın söz konusu sırrı Hız. Aişe ile paylaştığı, bunun üzerine Allah'ın durumu Hız. Peygamber'e bildirdiği vurgulanmaktadır. Oysa Kur'an-ı Kerim araştırıldığında Allah Resûlü'ne söz konusu sırrın açıklandığı herhangi bir âyetin zikredilmediği görülür. O halde Efendimiz söz konusu bilgiyi Allah'tan Kur'an dışındaki bir vahiyle almış olmalıdır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an dışında vahiy aldığını gösteren bir diğer örnek Mekke müşriklerin elindeyken Hız. Peygamber'e onun ve mü'minlerin Kâbe'yi tavaf edeceklerinin rüyada gösterilmesidir. Bu rüya üzerine mü'minler yanlarında kurbanlıklarını alarak yola çıkmışlar fakat müşriklerin direnişi ile karşılaşmışlardı. Neticede bir sonraki yıl umre yapmak üzere bir anlaşma imzalandı. Bu olay Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilir: "Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz." (Fetih, 48/27). Bu âyetten açıkça anlaşıldığı üzere Allah, Hız. Peygamber'e rüyasında Mekke'ye gireceklerini ve Kâbe'yi tavaf edeceklerini göstermiş daha sonra da Kur'an vahiyi ile bu rüyanın hak olduğunu teyit etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de hakkında bilgi verilen diğer peygamberlere gelen vahiyler dikkate alındığında Hız. Peygamber'e Kur'an dışında vahiy gelmesi normal bir durumdur. Sözgelimi, Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı üzere, Lut'un kavmini helak etmekle görevlendirilmiş melekler Hız. İbrahim'e uğramış, ona hem çocuk müjdesi vermiş hem de Lut kavminin helak olacağını bildirmişlerdi. Hatta bu kıssada Hız. İbrahim'in gelen elçileri tanımadığı ve onlardan çekindiği belirtilmektedir (Ankebût, 29/31-32; Hicr, 15/52 vd.). Konumuz açısından önemli olan husus ise kendisine suhuf verildiği bilinen İbrahim (a.s.) aynı zamanda insan kılığına girmiş melekler vasıtasıyla da ilahî vahye muhatap olmasıdır. Diğer peygamberler için mümkün olan bu durum Hız. Muhammed (s.a.v.) için de mümkündür.

Birçok hadiste bilgilerin Hız. Peygamber'e Kur'an dışında gelen bir vahiy sonucunda oluştuğuna dair dolaylı ya da doğrudan ifadeler olduğu gibi, sahâbilerin de söz konusu vahyin farkındaydılar. Nitekim ifk hadisesini en yoğun bir şekilde yaşayan Hız. Aişe bunaldığı anlarında Allah'ın yardımını beklerkenki hislerini şöyle anlatmaktadır: "Allah'ın benim masum olduğumu Resûlü'ne haber vereceğini biliyordum. Ama benim masumluğumu bildirmek için Kur'an âyetlerini indireceğini ummuyordum. Zira ben kendimi, hakkımda Kur'an âyeti incek kadar değerli bulmuyordum. Allah benim masum olduğumu Resûlü'ne rüyasında gösterir diye düşünüyordum." (Buhârî, Şehâdât 15, Hadis no: 2661). Bu ifadeler açık bir şekilde Hız. Peygamber'in (s.a.v.) ilahî bilgiyle buluşma yolunun sadece Kur'an vahiyine has olmadığı, onun farklı kanallarla da Allah tarafından bilgilendirildiğini göstermektedir.

Öte yandan kimi sahâbilerin Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bazı uygulamalarına karşı kendi görüşlerini söylemeden önce ihtiyatlı davrandıkları, uygulamanın vahiy kökenli olabilir endişesini taşıdıkları görülmektedir. Meselâ Hubâb b. Munzir, Bedir Gazvesi sırasında Resûlullah'ın orduyu konuşlandığı yer ile fikrini söylemeden önce "Bu bizim konakladığımız yer herhangi bir şekilde değişiklik yapamayacağımız Allah'ın seni yönelttiği bir yer mi yoksa senin görüşün mü?" diye sormuştur. Hubâb, söz konusu tercihin Allah Resûlü'nün kendi görüşü olduğunu anlayınca farklı bir yer teklif etmiştir (İbn Hişâm, Sîre II, 238). Benzer şekilde Hendek Gazvesi'nde Gatafanlılarla Medine'deki hurma mahsûlünün yarısı karşılığında anlaşma yapmak isteyen Hız. Peygamber'e bazı sahâbiler, bunun Allah'dan gelen bir vahiy olmadığını öğrenince kendi görüşlerini söylemişlerdi (İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 378).

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ın birinci muhatabı olması hasebiyle sünnetini onun ışığında oluşturmaması, ayrıca yukarıda delilleri görüldüğü üzere Kur'an dışında vahiy almak suretiyle de Allah'ın yardımına mazhar olması tabiidir. Fakat bununla birlikte Resûlullah'ın her fiilinin vahiy sonucu meydana geldiğini ileri sürmek de doğru bir yaklaşım değildir. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ilâhi takdirin gerekli gördüğü yerlerde vahiyyle yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hiz. Peygamber dinî konularda yaptığı içtihatların kendi başına bırakılmadığı, şayet yanlışsa mutlaka düzeltildiği bilinmelidir.

SIRA SİZDE

Bedir Gazvesi'ndeki olaylardan bahseden Enfâl sûresi 7. âyeti Hiz. Peygamber'e Kur'an dışında da vahiy gelmesi açısından yorumlayınız.

K İ T A P

Kur'an dışında Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) vahiyyle muhatap olması konusunda geniş bilgi için Mustafa Genç'in Sünnet-Vahiy İlişkisi adlı kitabını okuyunuz.

ÂYETLERDE SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ

Hiz. Muhammed'i (s.a.v.) takip etmek ve onun sünnetine uymak pratik anlamda dini yaşayabilmek ve Kur'an'ı anlamak için vazgeçilmez bir ön şart olmasının yanı sıra bizzat Allah, Resûlullah'ın (s.a.v.) rehberliğini emretmiş onun örnek alınması gerektiğini bildirmiştir. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de bu durum çeşitli vesilelerle oldukça sık vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Hiz. Peygamber'e ve onun sünnetine uyulması gerektiğine dair birçok âyet bulunmaktadır. Bu âyetler genel olarak; (a) Allah Resûlü'nün Kur'an'ı açıkladığını belirten âyetler, (b) Hiz. Peygamber'e itaat etmenin zorunlu olduğunu söyleyen âyetler, (c) Hiz. Peygamber'i örnek almayı emreden âyetler, (d). Allah'ın Resûlü'ne helâl ve haram kılma yetkisi verdiğini belirten âyetler şeklinde dört grupta incelenabilir. (Kırbaçoğlu, s. 189–229). Aşağıda bu âyet grupları hakkında daha detaylı bilgi verilecektir.

Allah Resûlü'nün Kur'an'ı Açıkladığını Belirten Âyetler

Allah Teâlâ, Hiz. Muhammed'i (s.a.v.) sadece kitabı insanlara ulaştırması için göndermemiş, ondan âyetlerin manasını ve nasıl uygulanacağını göstermesini de istemişti. Çünkü Kur'an birçok yerde sadece bir şeyi emrediyor ya da yasaklıyor ama onun nasıl yapılacağına dair herhangi bir açıklama yapmıyordu. Bu gibi durumlarda Hiz. Peygamber mü'minlere uygulamanın nasıl gerçekleşeceğini öğretmiş, hatta "صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي" / Benden gördüğünüz gibi namaz kılın" (Buhârî, Ezân 18, Hadis no: 631) emrinde olduğu gibi ashâbını kendisini takip etmeye çağırırmıştı.

Kur'an-ı Kerim'i açıklama görevi Hiz. Peygamber'e Allah tarafından verilmiştir. Zira Allah "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" / Sana da insanlara indirenleni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki düşünürler" (Nahl, 16/44) buyurmak suretiyle Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) Kur'an'ı sadece kullara ulaştırmakla kalmayıp onu açıklamayı gerektiğini de vahyetmiştir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) risâlet görevinin sadece Kur'an'ı insanlara ulaştırmak, yani bir anlamda postacılık olmadığını gösteren ve Kur'an'ın yanı sıra hikmetin de verildiğini söyleyen âyetler bulunmaktadır. Bu âyetlerden birinde Allah, "كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ" / Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten ve bilmediklerinizi bildiren bir peygamber gönderdik" (Bakara, 2/151) buyurmuştur. Âyet-i kerîmede geçen hikmet kelimesine birçok anlam verilebilir. Ancak

kitap ile kullanılan yerlerde âlimler genel olarak hikmete sünnet manasını vermeyi tercih etmişlerdir. Nitekim şu âyette bu mana daha fazla hissedilmektedir: “وَأَذْكُرَنَّ مَا يُتْلَى فِي” (Ey Peygamber eşleri) evlerinizde okunmakta olan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.” (Ahzâb, 33/34).

Hiz. Peygamber’e İtaati Zorunlu Kılan Âyetler

Kur’ân-ı Kerîm’de Hiz. Peygamber’e itaat edilmesini emreden birçok âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: “قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا” (De ki, Allah’a itaat edin, Resûlüne itaat edin. Eğer sırt dönerseniz bilin ki Peygamber kendi görevinden siz de kendi yükümlülüğünüzden sorumlu olursunuz. Fakat ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Yoksa Peygamber’in (s.a.v.) görevi açıkça tebliğ etmekten başka bir şey değildir (Nur, 24/54).

Âyet-i kerîmede Allah Resûlü’ne itaat edilmesinin gerekliliği açıkça vurgulandığı gibi, bu durum, doğru yolu bulmanın bir şartı olarak da ifade edilmiştir.

Başka bir âyette ise “مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ”/Kim Resûle itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur” (Nisa, 4/80) buyrulmaktadır. Hiz. Peygamber ile Allah’a itaat birlikte zikredilmiştir. Çünkü Hiz. Peygamber’i insanlara dini tebliğ etme vazifesini veren ve onu elçi olarak görevlendiren Allah’tır. Dolayısıyla elçiye itaat etmeyip onu reddetmek bir anlamda elçiyi gönderen makama saygısızlık etmektir ki, bunu yapan bir şahsın iman dairesinde kalamayacağı açıktır (Elmalî, Kur’ân Dili, II, 305). Buna göre Allah ve Resûlü’ne itaat etmek ebedî hayatta kişiyi kurtuluşa (Nur, 24/52); ona itaatsizlik ise cehenneme götürecektir (Nisâ, 4/115).

Öte yandan Allah Teâlâ, mü’minleri bir konuda ihtilâfa düştükleri zaman Hiz. Peygamber’e başvurmalarını emretmiş ve onun verdiği hükümlerin tereddütsüz bir şekilde kabul edilmesini istemiştir. Nitekim bir âyette “فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ” (Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra haklarında verdiği hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe gerçek mü’min olamazlar” (Nisâ, 4/65) buyrulmaktadır. Başka bir âyette ise “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا”/Allah ve Resûlü bir işte hüküm verdiği zaman artık inanmış erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü’ne âsi olursa açık bir sapıklık etmiş olur” (Ahzâb, 33/36) buyrulmaktadır mü’minlerin Hiz. Peygamber’e itaat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Hiz. Peygamber hayatta iken ihtilâf edilen konularda onun hakemliğine başvurmak ve verdiği hükmü tereddütsüz kabul etmek, Allah Resûlü aralarında yaşadığı için fiilen mümkün olan bir hadiseydi. Gerçekten de sahâbiler her fırsatta meselelerini ona danışmış ve onun söylediği hükümleri kabul etmişlerdir. Daha sonraki zamanlarda ve günümüzde ise Allah Resûlü’ne itaat ancak Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) bize miras bıraktığı sünnete uymak ve hayatımızı ona göre şekillendirmekle mümkündür.

Hiz. Peygamber’i Örnek Almayı Emreden Âyet

Kur’ân-ı Kerîm’de Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) bütün mü’minler için güzel bir örnek olduğu “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا”

Şüphesiz Allah Resûlünde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe ulaşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır" (Ahzab, 33/21) âyetiyle ifade edilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede, Müslümanların pratik olarak dini yaşayabilmek için bir modele ihtiyaç duydukları belirtilmekte, sadece Kur'an'dan hareketle yaşanan dinin eksik kalacağı bildirilmektedir. Âyet-i kerîmede de belirtildiği gibi Müslümanlar için bu mükemmel örnek Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'i (s.a.v.) göz ardı ederek de dinin doğru bir şekilde yaşanabileceğini iddia etmek Kur'an'a göre kabul edilir bir yaklaşım değildir. Nitekim Mekke müşriklerinin aracısız olarak kendilerine kitap verilmesi isteği Allah tarafından kabul edilmemiş, vahiy, onu hayatına uygulayabilecek bir peygamber aracılığıyla topluma iletmeye devam etmiştir.

Vahiy, hayatında uygulayacak birisi vasıtasıyla insanlara iletilmesinin iki önemli sonucu bulunmaktadır. Birincisi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı öncelikle kendi hayatına uygulamasıyla onun utopik/hayali kurallar silsilesi olmadığını göstermiş ve inananların da aynı şeyi yapabileceğini belirtmiştir. İkinci olarak da mü'minlere ilahî emir ve yasakların nasıl uygulanacağını bizzat yaşayarak göstermiştir. Bu durum şüphesiz, etrafındaki mü'minler için büyük bir kolaylık sağlamış, teorik bilgiler pratiğe dönüşmüştür.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarını bizzat görüp yaşayarak öğrenen sahâbileri onları sonraki nesillere aktarmışlar ve bu sayede O'nu göremeyenler de sünneti esas alarak Hz. Peygamber'i örnek edinmişlerdir. Nitekim Resûlullah'ın da kendisini tanıtırken kullandığı kelimeler arasında muallim (öğretmen) ifadesinin bulunması bu açıdan önemlidir. Zira bu durum peygamberlerin yaptıkları tebliğin sadece teorik değil aynı zaman da pratik olması gerektiğini de göstermektedir. Bu yüzden Hz. Aişe, her şeyi terk ederek kendisini Allah'a adanmak isteyen birisi tarafından yöneltilen Resûlullah'ın ahlâkî nasıldır sorusuna onun ahlâkının Kur'an olduğunu haber vermiş ve muhatabanın da Hz. Peygamber'i hayatında örnek almasını istemiştir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, LIV, 91, Hadis no: 25551).

Aslında her peygamber toplumu ilahî vahye göre yeniden şekillendiren kişidir ve her şekillendirme işlemi mutlaka pratik bir örneğe ihtiyaç duyar. Bu yüzden Allah kendisine kitap ya da sahife vermediği halde bazı toplumlara elçiler görevlendirmişken, hiçbir topluma elçisiz olarak sadece kitap göndermemiştir (Osmanî, s. 25-26). Fakat ilahî vahyin amacına ulaşması için en kritik noktalardan birisi olan bu durum, normal olarak müşrikleri pek memnun etmemiştir. Onlar şu ifadelerle peygamberlerine karşı çıkmışlardır: "فَقَالُوا أَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ إِنَّا إِدَّا فِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ" /İçimizden bir insana mı uyacağız. O zaman biz sapıklık ve delilik etmiş oluruz" (Kamer, 54/24). Ancak bu itirazın onların küfürlerinde inat göstermelerinden başka bir anlam ifade etmediği de ortadadır.

Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mü'minlere "güzel bir örnek" olarak sunulmasının tabii sonucu Rasûlullah'a ve onun sünnetine tâbi olmaktır. Nitekim birçok âyette mü'minlerin Hz. Peygamber'e tâbi olmaları ısrarla vurgulanmıştır.

Meselâ Kur'an'da, "كُنْتُمْ حُبُّونَ اللَّهِ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ" /De ki 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın.' (Âli İmran, 3/31) buyurularak, Allah'ın sevgisini kazanmanın Resûlüne uymakla mümkün olacağı belirtilmiştir. Kur'an diğer başka âyetlerde de Hz. Peygamber'e tâbi olunmasını istemiş, bu emri yerine getirenleri övgüyle anmıştır (Enfâl, 8/64; Tevbe, 9/117). Şüphesiz Hz. Peygamber'e tâbi olmak, Allah'a ve Resûlü'ne iman etmek ve ona itaat etmenin bir göstergesi ve sonucudur.

Hiz. Peygamber'e Helâl ve Haram Kılma Yetkisi Verildiğini Belirten Âyetler

Kur'an-ı Kerimde bazı âyetler Hiz. Peygamber'e helâl ve haram kılma yetkisinin verildiğini **zikretmektedir**. Nitekim bir âyeti kerimde Allah "الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُخِلُّ لَهُمْ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ" Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye uyarlar. O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülüğü de meneder. Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılar." (Araf, 7/157).

Bu âyet-i kerimde açıkça Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine tâbi olanlara güzel şeyleri helâl pis şeyleri de haram kılacağından bahsetmektedir. Zorunlu olarak bu durum Hiz. Peygamber'e ve onun sünnetini takip etmeyi gerektirmekte, dolayısıyla sünnetin dindeki yerini göstermektedir.

Bu noktada Allah Resûlü'ne haram ve helâl kılma yetkisinin verilmiş olması onun tek başına bağımsız olarak söz konusu yetkiyi kullandığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü mutlak anlamda haram helâl kılma yetkisi sadece Allah'a aittir. O halde Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yetkiyi kullanıyor olması ancak Allah'ın izniyle gerçekleşir. Buna bağı olarak Peygamber Efendimizin bir şey için haram ya da helâl demesi de kendi arzusundan kaynaklanan bir durum olmayıp, Allah'tan Kur'an dışında aldığı vahiy neticesinde meydana gelmiş olmalıdır. Mü'minler Kur'an-ı Kerim'in emri gereği Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) haram dediklerini haram, helâl dediklerini de helâl kabul etmekle aslında Allah'a uymuş olmaktadırlar (Osmâni, s. 52-53).

Resûlullah'ın (s.a.v.) haram ve helâl koyma yetkisine sahip olduğunu kabul etmek, Allah'ın, Resûlü'ne verdiği otoriteye itaat etmek anlamındadır. Nitekim başka bir âyette bu otoriteyi tanımayanlara yapılması gereken işlem şu şekilde anlatılmaktadır: "قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الْأُولَىٰ أُوْثُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ" Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendilerine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın." (Tevbe, 9/29). âyette görüldüğü gibi ehli kitapla savaşmayı gerektiren hallerden birisi de Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah tarafından kendisine verilen otoritesini tanımlıyor olmalarıdır.

Yukarıda başlıklar halinde sıralanan, Hiz. Peygamber'e Kur'an'ı açıklama görevi veren âyetler, O'na itaati emreden âyetler, Resûlullah'ın mü'minler için güzel bir örnek olduğunu söyleyen âyetler ve O'na helâl-haram kılma yetkisinin verildiğini belirten âyetler Müslümanların Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sünnetine uymasını ve onu delil olarak kabul etmesini gerektirmektedir. Ayrıca sünnet göz ardı edildiğinde pratik olarak da dini yaşamının imkânsız hale geleceği de açıktır. Zira namazın rekâtları, haccın nasıl yapılacağı ve diğer birçok temel konular Kur'an'da yer almayıp hep Resûlullah vasıtasıyla ümmete aktarılmıştır. Bununla birlikte tarih boyunca sayıları çok olmasa da sadece Kur'an'ın dinî hayatı tesis etmek için yeteceğini düşünen, bu yüzden de yaşadıkları devrede Hiz. Peygamber'i devre dışı bırakmaya çalışan gruplar ola gelmiştir. Her devirde farklı isimlerle anılan fakat savundukları fikirler ve delilleri hemen hemen aynı olan bu şahıslar Müslüman dünyada kendilerine pek fazla taraftar bulamamışlardır. Yukarıda zikredilen âyetler bu grupların görüşlerini temelden çürütmektedir. Ayrıca bu gruplar Hiz. Peygamber'i devre dışı bırakmakla dini pratik olarak da uygulanamaz hale getirmiş olmaktadırlar.

Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra Hz. Peygamber de sünnetin önemini ve dindeki yerini birçok vesileyle açıklamıştır. Aşağıda bu tür hadisler ana hatları ile incelenecektir.

SIRA SİZDE

3

Siz de Kur'an'ı Kerim de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dindeki yerini gösteren diğer âyet-i kerimelerden örnekler bulunuz.

HADİSLERDE SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ

Hiz. Peygamber de, hadislerinde sünnete uymanın gerekliliğini ve ondan yüz çevirme neticesinde meydana gelecek sakıncaları açıklamıştır. Nitekim O (s.a.v.) bazı hadislerinde gelecekte sadece Kur'an ile yetinmek isteyenlerin olabileceğini, bunlara karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir. rivâyetin devamında Allah Resûlü "أَلَا وَإِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ/Dikkat edin! Allah Resûlü'nün haram kıldığı, Allah'ın haram kıldığı gibidir" buyurmaktadır (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVII, 127, Hadis no: 17657).

Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en çok vurguladığı hususlardan birisi de kendisine itaat edilmesinin zorunlu olmasıdır. Ancak bu şekilde bir kul Allah'a itaat etmiş olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir konuşmasında "Yüz çevirenler hariç ümmetimin tamamı cennete girecektir" buyurmuştu. O'na "Yüz çevirenler kimler" diye sorulunca Allah Resûlü şöyle cevap verdi: "مَنْ أَطَاعَنِى دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ أَبَى/Kim bana itaat ederse cennete girer kim de isyan ederse şüphesiz benden yüz çevirmiş olur" (Buhârî, İ'tisam 2, Hadis no: 7280). Resûlullah (s.a.v.) diğer hadislerinde de kendisine uyulması gerektiğini farklı sözlerle ifade etmiştir.

Hiz. Peygamber'e itaat etmenin en önemli göstergesi onun sünnetine tabi olmaktır. Allah Resûlü de mü'minlerin sünnete tabi olmaları gerektiğini ve ancak bu sayede kurtuluşa ereceklerini hatırlatmıştır. İleride geniş bir şekilde görüleceği üzere Hz. Peygamber, ashâbının sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine sıkı sıkıya sarılmaları gerektiğini belirtmiş ancak bu şekilde ihtilâflardan kurtulacaklarına işaret etmiştir (Tirmizî, Sünnec 6, Hadis no: 4609). Bu rivâyetin yanı sıra Hz. Peygamber, "تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا" Size iki şey bıraktım onlara sınıksız sarıldığınız sürece sapıklığa düşmezsiniz: Allah'ın kitabı ve sünnetim" sözüyle (Mâlik, Muvatta, Kader 1, Hadis no: 1628) hem Kur'an-sünnet bütünlüğüne işaret etmiş hem de sünnetin vazgeçilmezliğini göstermiştir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.), ashâbından hadislerini, kendisinden işitmeyenlere ve sonraki nesle tebliğ etmesini emretmesi de sünnetin dindeki yerini göstermektedir. Nitekim Resûlullah veda haccında bir hutbe vermiş ve devamında da "فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ" Burada bulunanlar bulunmayanlara sözlerimi aktarsın. Çünkü keñdisine haber ulaştırılan birçok kimse onu ilk işiten kişiden daha anlayışlı olabilir" buyurmuştur (Buhârî, Hac 132, Hadis no: 1741). Bu uyarısıyla Hz. Peygamber, sünnetinin sonraki nesillere aktarılmasını ve anlaşılıp hayata geçirilmesini arzulamıştır. Hadislerin tebliğ edilmesini emreden birçok rivâyetin yanı sıra Allah Resûlü adına yalan söyleyenlerin cehenneme atılacağını belirten hadis de (Buhârî, İlim 38, Hadis no: 106) sünnetin titizlikle korunarak aktarılması gerektiğine ve önemine işaret etmektedir.

Hadislerde sünnetin önemini belirten rivâyetleri ve açıklamalarını daha geniş bir şekilde Abdülgâni Abdülhâlık'ın Hücûciyyetü's-Sünne adlı eserinden okuyabilirsiniz.

SAHABİLERİN SÜNNETE BAĞLILIKLARI

Dini anlama ve yaşamada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) merkezî konumuna uygun olarak sahâbîlerin onu sürekli olarak takip ettikleri görülmektedir. Bu sayede onlar hem kendi kulluk görevlerini yerine getirmiş hem de onları sonraki nesillere aktarmışlardır. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın mirası konusundaki tavrını açıklarken "Ben Resûlullah'ın bir şey yaptığını gördüğüm zaman mutlaka onu yaparım" diyerek Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sünnetine bağlılığını ifade etmişti (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 12, Hadis no: 10). Diğer sahâbîlerin de benzer tavırlar sergiledikleri görülmektedir.

Öte yandan, çözümü Kur'anda zikredilmeyen konularda sahâbîler Resûlullah'ın sünnetine başvurdıkları görülmektedir. Nitekim Hz. Ebû Bekir, ninenin mirastaki payının ne olacağı sorusuna "Bu konuda Allah'ın kitabında bir açıklama yok. Resûlullah'ın sünnetinde de bir uygulama bilmiyorum" demiş ve konuyu araştıracağını söylemişti. Hz. Ebû Bekir, konuyu ashâba sorunca Muğire b. Şu'be, Allah Resûlu'nün böyle bir durumda nineye altıda bir hisse verdiğini ifade etti. Muğire'nin sözlerini Muhammed b. Mesleme de tasdik edince Hz. Ebû Bekir söz konusu nineye altıda bir hisse vermiştir (Mâlik, Muvatta, Ferâiz 8, Hadis no: 1080).

Benzer şekilde diğer sahâbîler de Resûlullah'ın bir konu hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini işittiğinde ona uymuşlardır. Meselâ Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf'ın "Hz. Peygamber, Hecer mecûsilerinden cizye alıyordu" sözünü işitinceye kadar mecûsilerden cizyeyi kabul etmemişti (Buhârî, Cizye 1, Hadis no: 3156-57). Diğer sahâbîler de Hz. Peygamber'den bir söz duyduklarında kendi görüşleri ile verdikleri fetvâlarını değiştiriyorlar ve Resûlullah'ın söylediklerine tabi oluyorlardı.

Her zaman Hz. Peygamber'e tabi olan sahâbîler zaman zaman bu amaçlarını açıkça da ifade etmişlerdi. Meselâ Hz. Ömer Hacerü'l-esved'i öptükten sonra "إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ / Biliyorum sen taştan başka bir şey değilsin. Ne fayda ne de zarar verebilirsin. Ama ben Resûlullah'ı (s.a.v.) seni öperken gördüğüm için öpüyorum" demiştir (Buhârî, Hac 50, Hadis no: 1597). Bu ifadeleriyle Hz. Ömer kendisi için asıl önemli olanın Hacerü'l-esved olmadığını, Resûlullah (s.a.v.) ona değer verdiği için kendisinin de onu öptüğünü anlatmış olmaktadır.

Sahâbîler arasında kimi zamanlar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emir ya da nehiyelerinin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler olsa bile, ona uyma konusunda herhangi bir tereddüt yaşanmamıştır. Sözelimi Hendek Gazvesi'nden sonra Cebrâil, Müslümanlara ihanet eden Kureyzâ yahûdîlerine savaş açılması gerektiğini Allah Resûlü'ne söylemişti. Hz. Peygamber de işin önemine binaen Müslümanların derhal harekete geçerek, ikinci namazını Kureyzâ yurdunda kılmalarını söyledi. Bu emrin ne anlama geldiği hususunda sahâbîler iki gruba ayrıldı. Birinci grup, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mü'minleri bir an önce Kureyzâ yurduna sevk etmek istediğini düşünüp, bu amaç da gerçekleştiği için namazlarını yolda eda ettiler. Ama diğer grup Allah Resûlü'nün ikinci namazını Kureyzâ yurdunda kılın emrinin zahirine bağlı kalarak vaktin geçme tehlikesine rağmen namazlarını yolda kılmadılar. Daha sonra bu görüş farklılığı, Hz. Peygamber'e sorulduğunda o her iki gruba da bir şey dememiş, yaptıklarını onaylamıştı (Buhârî, Salatü'l-havf 5, Hadis no: 946). Netice itibarıyla, her iki grup Resûlullah'ın emrini farklı şekillerde anlasa da ona uyma konusunda bir tereddüt meydana gelmemişti. Esasen bu şekilde davranmaları Allah Resûlü'nü doğru anlayıp, tabi olma arzularından kaynaklanıyordu.

Bununla birlikte, Hüdeybiye antlaşmasında, ilk bakışta Müslümanlar aleyhine görünen maddelere dinî gayretinden dolayı karşı çıkan ve adeta Hz. Peygamber'i niçin böyle bir zillate katlanıyoruz diye itiraz eden Hz. Ömer olayında görüldüğü üzere, bazen Hz.

Peygamber'in (s.a.v.) isteklerine itiraz edildiği vaki ise de, itirazların sonunda tövbe edilecek bu tür davranışlardan vazgeçilmiştir. Nitekim Hz. Ömer de Hüdeybiye gününde yaptıklarından dolayı pişmanlık duyacak ve o günkü söylediklerini affettirir umuduyla sürekli nafil namaz kılıp oruç tutacak ve köleler azad edecektir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 131, Hadis no: 19423). Hüdeybiye antlaşmasında bulunan ve Hz. Ömer ile benzer duyguları yaşadığı anlaşılan başka sahâbilerin de sonraki nesillere o günün pişmanlığını aktardığı görülmektedir (Buhârî, İ'tisâm 7, Hadis no: 7308).

Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri karşısında bir şahsın kişisel kanaatiyle hemen bir hükme varmamasını göstermesi açısından da önemlidir. Nitekim Hz. Ali, "قَالَ لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوَّلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفِّهِ" Eğer din akıl ve rey ile olsaydı ben mestin üstünü değil altını meshederdim, Ama ben Resûlullah'ı -sallallâhü aleyhi vesellem- mestin üstünü meshederken gördüm" demiştir (Ebû Dâvûd, Tahâret 63, Hadis no: 162).

Sahâbilerin sünnete bağlılıklarının bir sonucu olarak bid'atlere yani dinde sonradan ortaya çıkarılan âdetlere şiddetle karşı çıktıkları görülmektedir. Onlar bazen sözlü bazen fiili olarak sünete uymayanları uyarılmışlar, bunu yaparken de gerçek sünnetin ne olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'un söylediği şu cümleler sahâbilerin bu konudaki çalışma ve tavırlarını ifade etmektedir: "Sorduğunuz şeyleri Allah'ın kitabından bildiklerimizle anlattık veya sorduklarınıza Allah Resûlu'nün sünnetine göre cevap verdik. Ama sizin daha sonra çıkardığınız bid'atlerde bizim bir günahımız yoktur (Dârimî, Mukaddime 17, Hadis no: 102).

K İ T A P

Sahâbilerin sünnete bağlılıklarını ve sünnet dışı durumlarda tavırlarını daha geniş bir şekilde okumak için Aynur Uraler'in sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık adlı kitabını okuyabilirsiniz.

Netice itibariyle Sünnetin dinde vazgeçilmez bir kaynak oluşu başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere hem hadisler hem de sahâbilerin uygulama ve davranışlarında açıkça tespit edilen bir durumdur. Dolayısıyla bir sözün veya davranışın Hz. Peygamber'e ait olduğu bilindikten sonra herhangi bir Müslümanın onu dikkate almama şansı bulunmamaktadır.

SIRA SİZDE

4

Muaz b. Cebel'in valilik göreviyle Yemen'e giderken Allah Resûlü'ne söylediği "Bir soruna karşılırsam Kur'an-ı Kerim ile hükmederim. Orada bulamazsam sünnetinle hükmederim. Onda da bulamazsam icthâdım ile karar veririm" sözlerini (Ebû Dâvûd, Akdiye 11, Hadis no: 3594) sünnetin dindeki yeri açısından değerlendiriniz.

UYGULAMA: SÜNNETİN ÖNEMİ

Aşağıda, ünitemizin konusuyla doğrudan alakalı olan ve sünnetin önemini gösteren iki âyet ile bir hadisin isnad-metin değerlendirmesi örnek olarak incelenecektir. Ünitenin başından beri iktibas edilen âyetler ve gerek metni gerekse içeriğinden dolayı anlatılan konularla bağlantılı olarak zikredilme hadislerle burada tetkik edilecek âyetlerin ve hadislerin anlam itibariyle birbirini desteklediği görülecektir.

Sünnete Sarılmanın Gerekliği

Yukarıda da zikredildiği üzere sünnetin önemi ve bütün Müslümanlar için vazgeçilmezliği birçok âyet, hadis ve sahâbe uygulaması ile sabittir. Bununla birlikte, burada konuyla doğrudan ilgili iki âyet öğrencilerimizin dikkatine sunulacaktır. Öte yandan, aşağıda Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) vefatına yakın, sahâbilerine hitaben yaptığı bir konuşmada

kendi sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine sarılmayı emreden bir hadisini de Dokuz temel hadis kitabı (Kütüb-i tis'a) çerçevesinde derinlemesine incelenecektir.

İlgili Âyetler

1. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا
“Şüphesiz Allah Resûlü’nde sizin için, Allah’a ve âhiret gününe ulaşmayı umanlar ve Allah’ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır” (Ahzab, 33/21).
2. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلٍ
“Ey İman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere de itaat edin). Herhangi bir şeyde ihtilâfa düştüğünüzde Allah’a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç bakımından daha güzeldir (Nisâ 4/59).

İlgili Hadis

1. حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَعْدَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو السَّلْمِيُّ وَحُجْرُ بْنُ حُجْرٍ قَالَا: أَتَيْنَا الْعِرْبَاضَ بْنَ سَارِيَةَ وَهُوَ مِنْ نَزَلٍ فِيهِ «وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ» فَسَلَّمْنَا وَقُلْنَا: أَتَيْنَاكَ زَائِرِينَ وَعَائِدِينَ وَمُقْتَسِبِينَ. فَقَالَ عِرْبَاضٌ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الصُّبْحَ ذَاتَ يَوْمٍ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا، فَوَعظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَأَنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةُ مُودَّعٍ، فَمَآذَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا فَقَالَ: «أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ كَانَ عَبْدٌ حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسِيرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ وَكُلَّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»
“(Müellif dedi ki:) Bize Velîd b. Müslim tahdîsen, o da Sevr b. Yezîd’ten tahdîsen, o da Hâlid b. Ma’dândan tahdîsen, o da Abdurrahman b. Amr es-Sülemî ve Hucr b. Hucr’dan tahdîsen rivâyet etti. O ikisi şöyle dediler: Biz kendileri hakkında “savaş için binek istemeye geldiklerinde size verecek bir binek bulamıyorum denildiği zaman gözlerinden yaş akararak dönenlere de bir günah yoktur” âyeti inenlerden biri olan Irbâd b. Sâriye’nin yanına girdik. Ve ona “Seni ziyâret etmek, geçmiş olsun demek ve senden ilim almak için geldik” dedik. Bunun üzerine Irbâd şöyle dedi: Resûlullah -sallallâhü aleyhi vesellem- bir gün bize namaz kıldırdı sonra da dönüp bize çok özlü bir vaaz etti. Bu vaazdan dolayı kalplerimiz titredi, gözlerimiz doldu. Cemaatten birisi “Ey Allah’ın Resûlü Bu sanki veda eden birisinin yaptığı bir vaazdı, bize ne tavsiye edersin” dedi. Hz. Peygamber de ona şu cevabı verdi: “Size Allah’tan sakınmanızı (başınızdaki idareci) Habeşli bir köle de olsa onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra yaşayanlar birçok ihtilâfa şahid olacaklar. Siz benim sünnetime ve doğru yoldaki râşid halifelerin sünnetine sarılın. Onlara iyice yapışın, hiç ayrılmayın. (Din işinde) sonradan uydurulmuş şeylerden sakının. Zira (dinin rûhuna/aslına ters) her sonradan çıkan şey bid’attir ve her bid’at de sapıklıktır (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVII, 76, Hadis no: 17609).

2. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ بَجْرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرٍو السُّلَمِيِّ عَنْ الْعُرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ قَالَ: وَعَظَّنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمًا بَعْدَ صَلَاةِ الْعَدَاةِ مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةٌ مُودَّعٌ، فَمَاذَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ، فَإِنَّهُ مِنْ يَعِشُ مِنْكُمْ يَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّهَا ضَالَكَةٌ فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَعَلَيْهِ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ». قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ

(Müellif dedi ki:) bize Ali b. Hucr tahdîsen, o da Bakiyye b. Velid'ten tahdîsen o da Bahîr b. Sa'd'tan, o da Hâlid b. Ma'dân'dan o da Abdurrahman b. Amr es-Sülemî'den, o da Irbâd b. Sâriye'den şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bize sabah namazından sonra çok özlü bir vaazda bulundu. Bu vaazdan dolayı kalplerimiz titredi, gözlerimiz doldu. Cemaatten birisi "Ey Allah'ın Resûlü Bu veda eden birisinin yaptığı bir vaaz, bize ne tavsiye edersin" dedi. Hz. Peygamber de ona şu cevabı verdi: "Size Allah'tan sakınmanızı (başınızdaki idareci) Habeşli bir köle de olsa onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra yaşayanlar birçok ihtilâfa şahid olacaklar. (Din işinde) sonradan çıkma şeylerden sakının. Zira her bid'at sapıklıktır. Siz benim sünnetime ve doğru yoldaki râşid halifelerin sünnetine sarılın. Onlara iyice yapışın, hiç ayrılmayın. Ebû İsâ (Tirmizî) dedi ki: Bu hadis hasen sahihtir. (Tirmizî, İlim 16, Hadis no: 2891).

3. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَشِيرٍ بْنُ ذَكْوَانَ الدَّمَشَقِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَلَاءِ - يَعْنِي ابْنَ زُبَيْرٍ -، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي الْمُطَاعِ قَالَ: سَمِعْتُ الْعُرْبَاضَ بْنَ سَارِيَةَ يَقُولُ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- ذَاتَ يَوْمٍ فَوَعَّظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً وَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَظَّتْنَا مَوْعِظَةٌ مُودَّعٌ، فَأَعْهَدَ إِلَيْنَا بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا وَسَتَرُونَ مِنْ بَعْدِي اخْتِلَافًا شَدِيدًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ وَإِيَّاكُمْ وَالْأُمُورَ الْمُحَدَّثَاتِ فَإِنَّ كُلَّ بَدْعَةٍ ضَالَكَةٌ»

(Müellif dedi ki:) bize Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dîmeşkî tahdîsen, o da Velîd b. Müslim'den tahdîsen, o da Abdullah b. Alâ b. Zebr'den tahdîsen o da Yahyâ b. Ebî Mutâ'dan tahdîsen rivâyet etti. Yahyâ, Irbâd b. Sâriye'nin şöyle dediğini işittim dedi: Bir gün Allah Resûlü kalktı ve bize çok özlü bir vaaz verdi. Bu vaazdan dolayı kalplerimiz titredi, gözlerimiz doldu. O'na "Ey Allah'ın Resûlü Bu sanki veda eden birisinin yaptığı bir vaazdı, bize ne tavsiye edersin" denildi. Hz. Peygamber de ona şu cevabı verdi: "Size Allah'tan sakınmanızı (başınızdaki idareci) Habeşli bir köle de olsa onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra birçok ihtilâfa şahid olacaksınız. Siz benim sünnetime ve doğru yoldaki râşid halifelerin sünnetine sarılın. Onlara iyice yapışın, hiç ayrılmayın. (Din işinde) sonradan uydurulmuş aman şeylerden sakının. Zira (dinin ruhûna/aslına uymayıp da) her sonradan çıkan her şey bid'attir ve her bid'at de sapıklıktır. (İbn Mâce, Mukaddime 6, Hadis no: 44).

Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri

Yukarıda örnek olarak seçilen hadisin Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbn Mace rivâyetleri zikredildi. Bununla birlikte hadis Kütüb-i tis'âda daha fazla yerde nakledilmiştir.

Ahmed b. Hanbel hadisi beş yerde zikrederken (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVII, 73, 76, 77 No: 17606, 17608, 17609, 17610, 17611) bu rivâyetlerin ilk üçünde metni de nakletmiş son ikisinde ise sadece hadisin isnadını vermekle yetinmiştir. Örnek hadisimiz Ahmed b. Hanbel'in dışında, Dârimî (Mukaddime, 16, Hadis no. 96), Ebû Dâvûd (Sünne, 6, Hadis no: 4609) ve İbn Mâce (Mukaddime 6, Hadis no: 45) tarafından da nakledilmiştir.

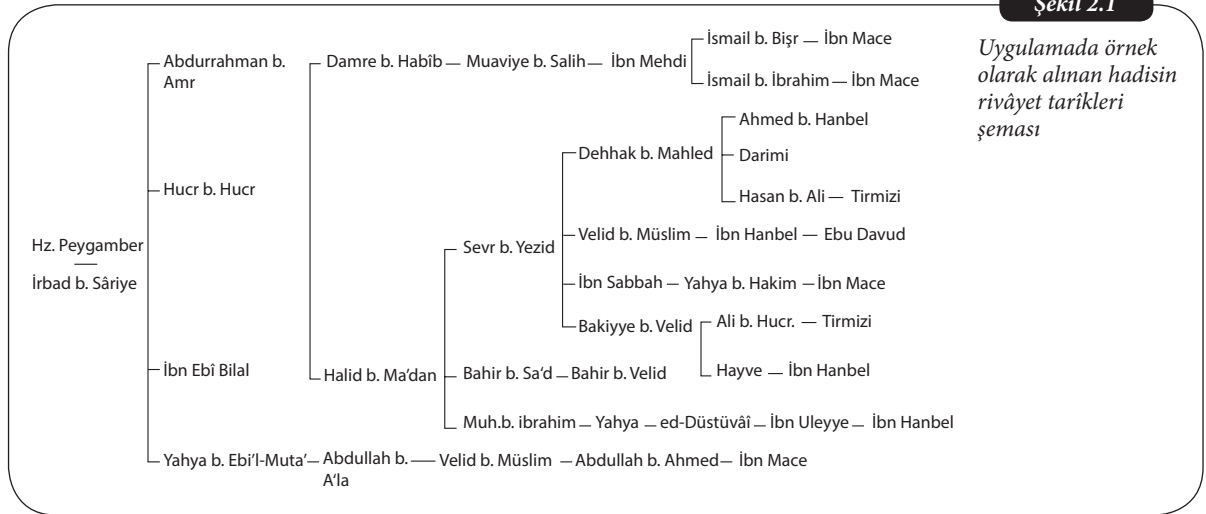
Ahmed b. Hanbel'in yaptığı gibi hem Tirmizî'nin (Tirmizî, İlim 16, Hadis no: 2892) hem de İbn Mace'nin (Mukaddime, 6, Hadis no: 46) sadece isnadları vermekle yetindiği rivâyetler de bulunmaktadır. Hadis kaynaklarında, müelliflerin daha önce geçen metinleri yeterli bularak kitabı uzatmamak gayesiyle sadece isnadı verip (نحوه) -bir önceki metnin-benzeri) gibi ifadelerle yetinmesi oldukça yaygın bir uygulamadır.

Toplamda hadis isnad ve metnin birlikte Kütüb-i tis'âda sekiz yerde geçmektedir. Dört yerde ise sadece isnad zikredilip metin kaydedilmemiştir. Öte yandan Tirmizî'nin iki yerde de kendi şeyhlerini zikretmeyip isnadın sadece bir kısmını kaydettiği görülmektedir (Tirmizî, İlim 16, Hadis no: 2892).

Kütüb-i tis'âda görüldüğü kadarıyla hadisin sahâbi râvisi sadece İrbad b. Sâriye'dir. İrbad b. Sâriye'den sonra hadis dört kişi tarafından (Abdurrahman b. Amr, Hucr b. Hucr, Abdullah b. Ebî Bilâl ve Yahyâ b. Ebî'l-Mutâ' tarafından devam ettirilmiştir. Bir sonraki tabakada toplam olarak üç râvi bulunmaktadır (Hâlid b. Ma'dân, Damre b. Habîb ve Abdullah b. A'lâ). Bununla birlikte hadis daha çok Hâlid b. Ma'dân vasıtasıyla rivâyet edilmiştir. Hâlid b. Ma'dân'ın söz konusu rivâyeti devam ettiren üç râvisi bulunmaktadır (Sevr b. Yezîd, Bahîr b. Sa'd ve Muhammed b. İbrahim). Bir sonraki tabakada çeşitli râviler vasıtasıyla temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hadisi Kütüb-i tis'a içerisinde nakleden toplam râvi sayısı 28'dir.

Şekil 2.1

Uygulamada örnek olarak alınan hadisin rivâyet tarîkleri şeması

Yukarıdaki şemada da görüldüğü üzere bu hadisi eserinde en çok zikreden iki müellif Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'dir. Ahmed b. Hanbel'in naklettiği üç tarîk kendisiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında beş râvi olduğu için humâsî (beşli); bir rivâyeti sūdâsî (altılı), bir rivâyeti ise sübâtî (yedili) sayılmaktadır. Dârimî ve İbn Mâce'nin birer rivâyeti humâsî (beşli) iken geri kalan rivâyetleri sūdâsîdir (altılı). İsnadlar dikkate alındığında hadisin en âli/kısa isnadlarının humâsî tarîkler olduğu görülmektedir.

Hadisin sıhhat durumuna bakıldığında ise rivâyetin genel olarak sahih veya hasen olduğu anlaşılmaktadır. Kütüb-i tis'âdaki rivâyetler içerisinde hadisi İrbad b. Sâriye'den nakleden Abdurrahman b. Amr es-Sülemî hakkında ihtilâf edilmesi sebebiyle (İbn Hacer, Tehzîb, VI, 143) ondan gelen rivâyetleri hasen sayılabilir.

İrbad b. Sâriye'nin diğer râvileri olan Hucr b. Hucr ve Abdullah b. Ebî'l-Mutâ' kana-lıyla aktarılan rivâyetler genel olarak sahih isnadlara sahiptir. Zira buradaki râvilerin sika; rivâyetin ise muttasıl olduğu anlaşılmaktadır. İrbad'ın bir diğer râvisi Abdullah b. Ebî Bilâl'den gelen tarîk içerisinde her ne kadar Bakîyye b. Velîd hakkında ihtilâf edilse de sika râvilerden aldığı hadisler genel olarak makbul sayılmıştır (İbn Hacer, Tehzîb, I, 416). İncelediğimiz isnadda da Bakîyye'nin hocası Bahîr b. Sa'd sika sayıldığı için (İbn Hacer, Takrîb, s. 120) bu tarîklerin de sahih oldukları söylenebilir.

Tirmizî'nin naklettiği ve kendi şeyhlerini zikretmediği iki rivâyet ise isnad tekniği bakımından muttasıl olmadığı için zayıftır. Bununla birlikte söz konusu rivâyeti zikretmekle Tirmizî muhtemelen hadis nakletmeyi değil, sadece ilgili tarîke işaret etmeyi amaçlamıştır.

Hadiste Geçen Kelime ve Tabirler

İncelediğimiz hadislerin metinleri karşılaştırıldığında bütün rivâyetlerin aynı temayı işlediği görülür. Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ashâbına gerçekten özlü bir vaaz vermiş ve cemaatten birisi onun Efendimizin yaptığı son konuşma olduğunu hissedip bunu ifade edince de Allah Resûlü onlara sınıksız sarılacakları tavsiyelerde bulunmuştur. Bununla birlikte bazı rivâyetlerde, diğerlerinde zikredilmeyen ziyade veya noksanlıklar da göze çarpmaktadır. Meselâ, Ahmed b. Hanbel rivâyetlerinin biri, diğer birçok tarîkten farklı olarak Allah Resûlü Müslümanları gecesi de gündüzü gibi aydınlık bir din üzerinde bıraktığı ve ondan ancak helâk olanların sapacağını belirtmektedir. Bu rivâyetin sonunda Allah Resûlü Müslümanların, seçilmiş idarecilerine uyması gerektiğini ayrıca vurgulamaktadır. Öte yandan genel olarak bid'atlerden sakındıran ifadelerin hadisin sonunda yer almasına rağmen Tirmizî rivâyetinde söz konusu cümlelerin daha öncesinde yer aldığı görülmektedir.

Neticede, her ne kadar tarîkler arasında bazı ziyâdeler görölse de Hz. Peygamber'in ashâbına mesajı hadisin ana teması büyük oranda aynı ifade ve kelimelerle aktarılmıştır.

Özellikle *عَصُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ* / Ona azı dişlerinle yapışınız" gibi nispeten nadir kullanılan yapıların bütün rivâyetlerde bozulmadan nakledilmiş olması râvilerin hadisi güzel bir şekilde koruyup naklettiklerine delil sayılabilir.

Hadise Dair Açıklamalar

İncelediğimiz hadis birçok önemli konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle hadiste, başta sahâbiler olmak üzere tüm Müslümanların Hz. Peygamber'in sünnetine ve (o sünnet üzere devam eden) Râşid halifelerin sünnetine sınıksız sarılmalarını açık bir şekilde öğütlenmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in kendisinden sonra ümmetinin ihtilâfından korktuğu bir zamanda bu tavsiyede bulunması konunun önemini teyit etmektedir. Zira Hz. Peygamber başka rivâyetlerinde de kendisinden sonra Müslümanların küfre dönmelerinden değil, dünyaya dalıp ihtilâf etmelerinden korktuğunu söyler.

Öte yandan ilk sırada zikredilen hadisin başında âyetin zikredilmesinden hareketle, İrbâd b. Sâriye'nin Tebük Gazvesi'ne katılamayacak kadar fakir olduğu ve bu yüzden gözyaşı döktüğü anlaşılmaktadır. İslâm tarihinde bu kimselere "Bekkâûn/ağlayanlar" denir ki hadisin bazı rivâyetlerinde ilgili âyet zikredilmeksizin sadece "O Bekkâûndandı" denilmiştir. Ona gelenler "Senden ilim almaya geldik" deyince Resûlullah'ın kendilerine söylediği öğütleri muhataplarına iletmesi de hadisin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber'in ashâbını kendi sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine sarılmayı emrettikten sonra bid'atlerden şiddetle kaçınılması gerektiğini söylemesi de dikkat çekicidir. Aslında her bid'at o konuda bir sünnetin uygulanmasını engelleyeceği için sünnete uymanın ardından bid'atten sakınmayı emreden uyarı tam bir uyum halindedir. Bu noktada her yeni şeyin mutlak anlamda bid'at olduğunu düşünmemek gerekir. Bid'at, dinin özüne/aslına uymayan yeni şeyleri anlatmaktadır. Nitekim Hız. Peygamber'den sonra Hız. Ömer döneminde terâvih namazlarını cemaatle kılınmaya başlanması dinin özüne uyduğu için nehyedilen bid'at kavramı içerisinde değerlendirilmemiştir.

Hadisimizin bazı tariklerinde yer alan idarecilere itaat edilmesinin zorunluluğu da hangi şartlarda olursa olsun mutlak itaat değildir. Zira Hız. Peygamber "Allah'a isyanda kula itaat yoktur" buyurması da (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXVIII, 102, Hadis no: 13569) bu duruma işaret etmektedir. Öte yandan idareciye itaat etmek, onun yanında doğruları söylemeye de engel değildir. Aksine İslâm sürekli hakkı söylemeyi teşvik etmiş, hatta zâlim sultan karşısında hakkı söylemeyi cihadın en üstünü saymıştır (Tirmizî, Fiten 13, Hadis no: 2329).

Hadisten Öğrendiklerimiz

- Hız. Peygamber (s.a.v.) bazen namazlardan sonra konuşma yapar, fakat bu konuşmalarında karşısındakini usandırmazdı.
- Dini yaşama hususunda herkesin takva sahibi olması yani Allah'tan korkup sakınması gerekir.
- Hız. Peygamber'in ümmeti hakkında en çok endişelendiği şeylerden birisi ihtilâfa düşmeleri idi. Bunun çözümü ise sünnete sarılmaktır.
- Râşid halifelerin sünneti de Müslümanlar için önemlidir ve onlara da uyulmalıdır.
- Dinin ruhuna/aslına uymayan ve sonradan din diye çıkarılan şeyler bid'at olup bunlar sünnetin önünde en büyük engellerden birisidir.
- Allah'a isyan etmeyip hakkı ve doğruyu tavsiye ettikleri sürece idarecilere itaat etmek gerekir.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. "Kim bana itaat ederse cennete girer, kim de isyan ederse yüz çevirmiş olur/مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى."
2. "Kim bu dünyada bir mü'minin sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarını giderir/مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ."
3. "Kim dinimizde, onun tasvip etmediği bir şey çıkarırsa o reddedilir/قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « مَنْ أَحَدَّثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ »."
4. "Utanmıyorsan dilediğini yaparsın/إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَافْعَلْ مَا شِئْتَ."
5. "İş ehli olmayana verildiği zaman kıyameti bekle/إِذَا وَسَدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرْ/السَّاعَةُ."
6. "(Sözlerimi) burada bulunanla bulunmayanlara iletisin. Sözlerin kendisine aktarıldığı birçok kimse ilk dinleyenden daha iyi anlayabilir/فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْعَائِبَ، فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ."

7. “İki nimet vardır ki, çoğu insan onda aldanmışlardır: sıhhat ve boş vakit/نِعْمَتَانِ /مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.”
8. “Muhâcir, Allah'ın yasaklarından kaçan kimsedir/المُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ/”
9. “Din kolaylıktır. Dinle çekişmeye giren kimse mutlaka ona yenilir، يُسْرَ، / إِنَّ الدِّينَ يُسْرُ، / دِينَ يَكُونُ فِيهِ عَاسَفَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِهِمْ لِقَاءٌ أُولَٰئِكَ لَمْ يَعْلَمُوا”
10. “Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Kalplerinize ve amellerinize bakar/إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ.”

Özet

Hız. Peygamber'in mü'minler için ne anlam ifade ettiğini açıklayabilmek

Dinin anlamlandırılmasında ve yaşanmasında her ümmete gönderilen peygamberler ve bizim peygamberimiz işin temelini oluşturur. Allah her kavme gönderdiği peygamberi bazen kitaplarla desteklemiştir ama kesinlikle peygambersiz bir kitap göndermemiştir. Zira peygamberler netice itibarıyla bir beşer olarak bize dinin uygulanabilir olduğunu gösterir. İlk dönemdeki Müslümanlar öncelikle Hz. Peygamber'e bakarak İslâm'a girip bu dini yaşadıkları gibi daha sonraki Müslümanlar için de Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetinin gerekliliği göz ardı edilemeyecek bir durumdur.

Sünnet vahiy ilişkisini değerlendirebilmek

Hız. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra Kur'an dışında da vahiy aldığı Müslüman âlimlerinin büyük çoğunluğunun ittifak ettiği bir husustur. Nitekim gerek Kur'an-ı Kerim gerekse hadislerde bu durumun birçok örneği bulunmaktadır.

Kur'an ve hadislerde sünnetin konumunu delilleriyle ifade edebilmek

Hız. Peygamber'e (s.a.v.) itaat edilmesini emreden, ona helâl ve haram kılma yetkisinin verildiğini bildiren, açıklama görevi veren ve onun mü'minler için örnek olduğunu bildiren âyetler sünnetin dindeki yerini göstermekte ve hiçbir müslümanın Resûlullah'ı (s.a.v.) göz ardı edemeyeceğini açıkça vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Resûlullah da (s.a.v.) hadislerinde kendisine uyulması gerektiğini belirtmektedir. Pratik olarak da sahâbîlerin Resûlullah'a uyma konusunda titizlik gösterdikleri, aksi durumlara sert tepkiler verdikleri görülmektedir.

Bir rivâyetten hareketle hadislerin temel kaynaklara nasıl ulaştığını açıklayabilmek.

Kütüb-i tis'a çerçevesinde incelediğimiz İrbad b. Sâriye'nin naklettiği Hız. Peygamber'in ve Râşid halifelerin sünnetine uymayı emreden hadis tâbiin tabakasında dört râvi tarafından nakledilmiş, sonrasında da daha çok Hâlid b. Mâdan tarafından nakledilmiştir. rivâyetler arasında bazı takdim tehir ya da ziyâde lafızlar varsa da ana yapının büyük oranda korunduğu görülmektedir.

Kendimizi Sıneyalım

1. İlk Müslümanların İslâm'a girmelerinde **en etkin** rol aşağıdakilerden hangisine aittir?
 - a. Melekler
 - b. Müşriklerin her türlü azgınlığı yapmaları
 - c. Hz. Peygamber (s.a.v.)
 - d. Ekonomik sıkıntılar
 - e. Kölelik sistemi
2. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almış olabileceğinin doğrudan bir delili sayılabilir?
 - a. Diğer peygamberlerin kutsal kitapları dışında vahiy aldıklarının bilinmesi
 - b. Peygamberlerin masum olması
 - c. Hz. Peygamber'e itaat edilmesinin istenmesi
 - d. Sahâbîlerin Resûlullah'a bazı kararlarının vahiy olup olmadığını sormaları
 - e. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'i sürekli takip etmeleri
3. Aşağıdakilerden hangisi sünnete uymayı gerektiren âyetler grubunda sayılmayabilir?
 - a. Hz. Peygamber'e itaat etmeyi emreden âyetler
 - b. Hz. Peygamber'e helâl ve haram kılma yetkisi veren âyetler
 - c. Hz. Peygamber'in örnek olduğunu belirten âyetler
 - d. Hz. Peygamber'e tebliğ ve açıklama görevi veren âyetler
 - e. Hz. Peygamber'in mü'minlere iyi davranmasını öğütleyen âyetler
4. "Resûlullah helâl ve haram koyma yetkisine sahiptir" görüşüyle ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi **yanlıştır**?
 - a. Allah, Resûlü'ne haram ve helâl kılma yetkisi vermiştir.
 - b. Resûlullah mutlak olarak haram ve helâl kılma yetkisine sahiptir.
 - c. Bu yetkinin Allah Resûlü'ne verildiği Kur'an'da zikredilmiştir.
 - d. Söz konusu yetki O'nun sünnetine uymayı gerektirir.
 - e. Resûlullah, Kur'an dışında bazı şeyleri haram veya helâl kılabilir.
5. Hz. Peygamber ihtilâf anında, ashâbından aşağıdakilerden hangisini takip etmelerini istemiştir?
 - a. Sadece Kur'an
 - b. Sünnet
 - c. Ümmetin âlimleri
 - d. Geçmiş ümmetlerin tecrübelerini
 - e. Kendi re'y ve icthadlarını

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Cevabınız yanlışsa bölümün giriş kısmındaki bilgileri tekrar okuyunuz.
2. d	Cevabınız yanlışsa Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy alması konusunu tekrar okuyunuz.
3. e	Cevabınız yanlışsa Kur'an-ı Kerim de sünnetin dindeki yerini gösteren âyetler konusunu tekrar okuyunuz.
4. b	Cevabınız yanlışsa Kur'an-ı Kerim de sünnetin dindeki yerini gösteren âyetler konusunu tekrar okuyunuz.
5. b	Cevabınız yanlışsa sünnetin yerini gösteren örnek hadisi tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Anahatlarıyla söylemek gerekirse ismet sıfatı peygamberlerin günahlardan korunmuş olması anlamına gelmektedir. Bu sıfatın, sürekli toplum tarafından takip edilen ve örnek alınan peygamberlerde bulunması önemlidir.

Sıra Sizde 2

Enfal süresi 7. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: "Allah size iki tâifeden (Kervan ve Kureyş ordusu) birinin sizin olduğunu vaat ediyordu. Siz de kuvvetsiz olanın (Kervan) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin kökünü kazımak istiyordu. Bu âyet, Bedir Gazvesi'nden sonra inmiştir. Görüldüğü üzere âyetinde, Bedir Gazvesi'nden önce Allah'ın mü'minlere iki tâifeden birisini vaat ettiği söylenmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir yerinde bu tür bir vaat söz konusu olmadığı için onun Kur'an dışı vahiyle indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sıra Sizde 3

Örnek olarak bkz. Nisâ, 13-14 (Allah ve Resûlü'ne itaat eden kimseleri Allah altından ırmaklar akan cennetlere sokar...) Nûr süresi 51. âyetinde (Hakkında hüküm verilmek üzere Allah ve Resûlü'ne davet edilen mü'minlerin söyleyecekleri tek söz "İşittik ve itaat ettik" demektir).

Sıra Sizde 4

Söz konusu ifadesiyle Muaz b. Cebel hüküm verirken sadece Kur'an ile yetinilemeyeceğini, orada açık bir şekilde bulunmayan hükümlerde Hz. Peygamber'in uygulamalarını dikkate alacağını söylemektedir. Bu husus, sorunları çözme konusunda sadece Kur'an-ı Kerim ile yetinme düşüncesinin yanlışlığını ortaya koyduğu gibi dini yaşama hususunda sünnetin önemini de göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abdülhâlık, A. (1996), **Hücciyetü's-Sünne**, tercüme: Dila-ver Selvi, İstanbul.
- Çakan İ. L. (1998), **Sünnetin Dindeki Yeri** (editör), İstanbul.
- Osmânî, T. M. (2007), **Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı**, İstanbul.
- Genç, M. (2009), **Sünnet-Vahiy İlişkisi**, İstanbul.
- Kırbaçoğlu, H. (1996), **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara.
- İbn Receb el-Hanbelî (1999), **Câmi'u'l-ulûm ve'l-hikem**, Riyad.
- Güşen, Seyit Ali (2007), **Hız. Peygamber'in ve Hulefâ-i Râşidîn'in Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadislerin Değerlendirilmesi**, İstanbul.

3

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- 👁️ Hadis kaynaklarındaki rivâyetlere göre sünneti tanımlayabilecek,
 - 👁️ İlk neslin sünnet anlayışından hareketle modern dönemde ortaya çıkan sünnet tartışmalarını değerlendirebilecek,
 - 👁️ Sahâbenin sünnet anlayışı ile sonraki nesillerin sünnet anlayışını ilişkilendirebilecek,
 - 👁️ Erken dönemde ortaya konulan sünnet tasavvuru ile çağdaş tasavvurların farklılaşmasının sebepleri üzerinde fikir yürütebileceksiniz.

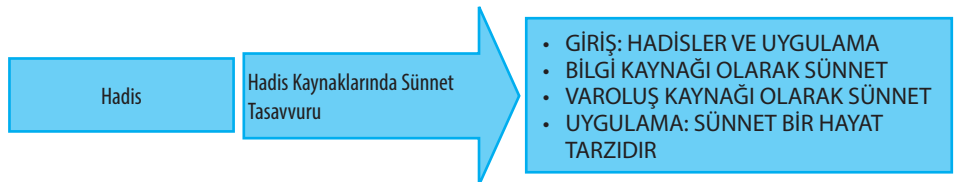
Anahtar Kavramlar

- Sünnet ve sünenü'l-hüdâ
- Sahâbe ve tâbi'ün
- Sünnete ittibâ
- er-Rıhle fi talebi'l-hadîs

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- Metinde geçen terimleri daha iyi kavramak için Talât Koçyiğit, Abdullah Aydın ve Mücteba Uğur'un hadis ıstılahları sözlüklerine başvurunuz.
 - Sünnete ittibâ ile ilgili rivâyetleri bir arada değerlendirmek için *Sahîh-i Buhârî: Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı*'ndan "Kitâbu'l-i'tisâm"ı okuyunuz.
 - Talât Koçyiğit'in *Hadis Tarihi* adlı kitabının "Hadisin İlk Kaynağı: Sahâbe" adlı bölümünü tetkik ediniz.
 - *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nden Sahâbe ve Tâbiîn maddelerini okuyunuz.

İçindekiler

Hadis Kaynaklarında Sünnet Tasavvuru

GİRİŞ: HADİSLER VE UYGULAMA

Hadis metinlerini ihtiva eden kitaplar tetkik edildiği zaman Kur'an-ı Kerim'in içeriği ile bu kaynaklarda yer verilen hadislerin içeriğinin özü itibariyle birebir örtüştüğü müşahade edilir. Kur'an'da herkes tarafından ilk bakışta anlaşılacak açıklıkta ayetler ve genel ilkeler bulunduğu gibi, Allah Resûlü (s.a.v.) tarafından açıklanması gereken ve ilim ehli kimselerin tetkikleriyle ortaya çıkarılması mümkün olan âyet ve prensipler de vardır. Bilindiği üzere, Kur'an'da, sünnetin anlaşılmasındaki önemini ortaya koyan pek çok âyet bulunmaktadır. Hiç şüphesiz, Kur'an ve Sünnetin aralarındaki birlikteliği ortaya koyan sadece ayetler değildir. Hadislerde de bu hususa önemli bir yer verilmiştir. Aşağıda temas edilecek olan pek çok örnek hadisten hareketle de, dinin doğru biçimde anlaşılıp yaşanması açısından sünnetin önemini ortaya koymaktadır.

Kur'an ve Sünnet bütünlüğüne dair ayetleri görmek ve bunları hadis kaynaklarındaki sünnet tasavvuru ile karşılaştırmak üzere bu kitabın 1. Ünite'sini dikkatlice okuyunuz.

K İ T A P

Kur'an-ı Kerim'de sünnetin dindeki yeri kesin biçimde ifade edilmiş olmasına rağmen sahîh rivayetlerden hareketle de aynı hususa işaret etmek iki temel kaynak arasındaki birlikteliği ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, zikredilen hadisler ilgili âyetlerin bir tefsiri, açıklaması, te'yidi ve te'kidî anlamına gelmektedir.

Sözlükte, takip edilen yol ve davranış tarzı anlamına gelen sünnet; hadis âlimlerinin istilâhında, risâlet öncesi dönem de dâhil olmak üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve davranışları ile yaratılış ve ahlâkî özelliklerini ifade eder. Sünnete ilişkin farklı tanımlar verilmekle birlikte, tüm tanımların ortak noktası sünnetin mutlak olarak, diğer bir deyişle herhangi bir sınırlamaya (takyîde) gitmeksizin kullanıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleri yerine kullanılması ve takip edilen bir yol, usûl vasfını taşımasıdır. Nitekim Abdullâh b. Mes'ûd'un (r.a.), "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى" / Hz. Peygamber bize sünen-i hüdayı öğretti" (Müslim, Mesâcid ve mevâdi'u's-salât 45, hadis no: 1519 ve 1520) şeklindeki sözü sünnetin insanı hidâyete erdiren yol anlamını da içerdiğini göstermektedir ki Sahîh-i Müslim şârihi Yahyâ b. Şeref en-Nevevî de "sünen-i hüdayı"yı طَرَائِقُ الْهُدَى وَالصَّوَاب şeklinde açıklayarak bu manayı desteklemektedir.

Modern dönemde, sünnet terimi, bilhassa tâbî'un neslinden itibaren fıkîh âlimlerinin görüşleri ve hadislerin amele kaynaklık etmelerine dair yönü ve değerlendirmeleri temel alınarak tarif edilmiş; bu yapılırken hadislerin sıhhati ile ilgili endişeleri öne çıkaran âlimlerin görüşü göz ardı edilerek, rivayetleri bağlamından koparma hatasına düşülmüş-

tür. Neticede, ilk nesillerde sünnetin dindeki yeri hiçbir zaman tartışma konusu yapılmadığı hâlde, ikinci nesilden başlamak üzere hadislerin sıhhati meselesi hakkında söylenenler, hadislerin dindeki yerine dair imiş gibi algılanmıştır. Hadis kaynaklarında sünnet kavramının nasıl yer aldığı ve dolayısıyla sahâbenin sünnet tasavvurunun açık şekilde dikkatlere sunulması, modern dönemde ortaya çıkan söz konusu farklı yaklaşımların ne kadar isabetli olduğunun değerlendirilmesi açısından da faydalı olacaktır.

DİKKAT

Hadislerin sadece amele dönük yönleri üzerinde yoğunlaşılması onların diğer yönlerden de incelenmesini engelleyen bir tavra dönüştürülmemelidir. Sünnetin/hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği özellikle sahâbe ve tâbiîn uygulamaları tetkik edilerek öğrenilmelidir.

Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) mü'min olarak mülâki olan ve imân üzere ölen ilk nesli teşkil eden sahâbe, Allah Resûlü'nün sünnetinin muhafaza edilip sonraki nesillere ulaşmasında ilk halka olması itibariyle en önemli görevi üstlenmiş, hadisleri ezberleyerek, yazarak ve uygulayarak muhafaza etmişlerdir. Özellikle, birçoğunun, fetihlerle birlikte temelleri atılmış emsâra yani büyük şehirlere giderek, ilim halkaları kurmaları, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin Arap yarımadasının dışına da yayılmasını, bu suretle sünnetin İslâm dünyasının kültür birliğinin teminatı hâline gelmesini sağlamıştır. Böylece, tâbi'ün yani sahâbeye mü'min olarak mülâki olan müteakip nesil, sünneti bizzat kaynağından alan sahâbenin ilim halkarında yetişmiş, böylece sünnetin ilk nesilden itibaren kesintisiz aktarımı mümkün olmuştur.

Kaynağını Kur'an-ı Kerim'in oluşturduğu Nebevî sünnetin kesintisiz nakli sayesinde, sünnet sahâbenin ve tâbi'ünün uygulamalarının da temelini teşkil etmiş, bu sayede Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine dayanan ve tevâtüren nakledilen amel ortaya çıkabilmiştir. Hadis kaynakları, Hiz. Peygamber'in söz ve fiillerinin yanı sıra, takrîrlerini yani sahâbenin Hiz. Peygamber'in huzurunda yaptığı ve reddedilmeyen/onaylanan davranışlarını; sahâbe ve tâbi'ün sözlerini de içerir. Dolayısıyla, sünnetin en önemli dayanağını teşkil eden hadis kaynakları ilk nesillerin sünnet anlayışı için de başvurulması gereken ilk ve öncelikli kaynağı teşkil etmektedir. Hadis kitapları (musennefât), bu bakış açısı ile bir bütün hâlinde gözden geçirilip tahlil edildiğinde, tekrar eden bazı temaların varlığı dikkati çekmektedir. Söz konusu temaların mükerrer mahiyeti ise, sahâbenin kendi arasında ortak ve birçok cihetten kesişen bir sünnet tasavvurunun varlığını göstermektedir.

DİKKAT

Nebevî Sünnet, Kur'an-ı Kerim'in nasıl yaşanması gerektiğini ortaya koymuş, sahâbe ve tâbiîn uygulamaları da tevâtüren nakledilen amelî uygulama hâline getirmek suretiyle Nebevî sünneti sürdürmüşlerdir.

Ünitenin başından itibaren verilen özet bilgiler, ilerleyen sayfalarda nakledilecek örnek hadisler okunurken de akılda tutulmalı, sahâbenin hadisin sonraki nesillere aktarımındaki rolünün şuurlu bir tercih olduğu ve tam da bu nedenle sünnetin normatif tabiatının bir delili olduğu unutulmamalıdır. Tayin edici yönünün dikkate alınmaması durumunda, sahâbe ve ardından gelen nesillerde sünnetin muhafazası için gösterilen gayreti açıklamak mümkün olmayacaktır.

İNTERNET

Sünnet ve hadis hakkında giriş mahiyetinde ve özet bilgi için <http://www.sonpeygamber.info> sitesinin Sünnet-Hadis kısmına bakabilirsiniz.

BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

Hadis tarihini konu edinen kitapların, sahâbenin hadis uğruna yaptığı ve sonraki nesilde sistemleşen, hadis ıstılahındaki adı ile “er-rıhle fî talebi'l-hadîs/hadis uğruna yapılan seyahatler”e özel bir bölüm tahsis ettiği görülür. Sahâbenin söz konusu yolculukları, hadislerin İslâm coğrafyasının muhtelif kısımlarına ulaşması ve bu bölgelerde ilim geleneklerinin teşekkülü açısından hayatî bir rol oynamıştır. Hadis uğruna yapılan yolculuklar, meydana getirdikleri çok önemli neticelerin ötesinde, sünnetin mahiyetine dair birtakım ipuçları da (karîne) içermektedir. Zira söz konusu yolculuklar hadis ve sünnetin öğrenilen ve öğretilen, peşine düşülen, uğruna büyük fedakârlıklarda bulunulmaya değer bir kaynak olduğunu göstermiştir. Ashâbın sünneti öğrenme ve öğretme noktasındaki iştîyâkının arkasında yatan sebeplerden birisi de muhtemelen Hz. Peygamber'in “نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مِنَّا” / حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبَلِّغَهُ قُرْبَ حَامِلٍ فِيهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَرُبَّ حَامِلٍ فِيهِ لَيْسَ بِفَقِيهِ / Allah, benden bir hadisi işitip de onu ezberleyerek başkasına aktaran kimsenin yüzünü ak etsin. Çünkü nice ilim sahibi, onu kendisinden daha anlayışlı kişiye nakleder ve nice ilim sahibi dinde ince anlayış sahibi değildir” (Tirmizî, İlim 7, hadis no: 2868; Ebû Dâvûd, İlim 10, hadis no: 3662) hadisindeki ifade buyurduğu, işittiği bir bilgiyi ferâset ve anlayış sahibi kişilere nakledenlere yönelik müjdesine mazhar olma arzusudur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hadisiyle öğrenme, koruma ve nakil/öğretim sürecinin devamlılığına işaret ederek, bir nevi ilim geleneğinin ittisaline telmihte bulunduğunu da düşünülebilir.

Özellikle sahâbe neslinin bir tek hadis almak için bile deve üstünde birkaç aylık mesafedeki diyarlara gitmeyi göze aldığına dair çok sayıda örneği görmek için Hatîb el-Bağdâdî'nin *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* adlı kitabını tetkik ediniz.

K İ T A P

Hiz. Peygamber başka bir hadisinde cemaate imam olacak kişileri tercihte dikkat edilecek ilkeleri açıklarken, “يَوْمَ الْقَوْمِ أَفْرُؤُهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ” / “Cemaate, Kur'an'ı en iyi okuyan imam olur. Şayet bu konuda müsâvî/birbirine denk durumda iseler, sünneti en iyi bilenleri imam olur.” buyurmuş (Müslim, Mesâcid ve mevâdi'u's-salât 54, hadis no: 1564; Tirmizî, Salât 62, hadis no: 235), böylece ilk nesilden itibaren Müslümanların arasında sünneti bilenlerin mevcudiyetini hatta bu konuda sahâbe arasında derece farklılığının olabileceğini de göstermiştir. Bu rivâyet ekseninde mezheplerin serdettikleri görüşler esasen sünnet ile Kur'an arasındaki irtibata ve sünnetin beyân olması cihetiyle önemine işaret etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, “Allah'ın Kitab'ını en iyi okuyan kişiler”in yani kurrânın ilk dönemde aynı zamanda Kur'an'ın hükümlerini de en iyi bilen kişiler olduğudur. Fakat sonraki nesillerde muhtemelen fakîhliğin, kurrâlığın lâzımı gayr-ı mufârıkı (vazgeçilemez bir şartı) olmaktan çıkması nedeniyle Şafîî ve Mâlikî ulemâ dinin hükümlerini en iyi bilen kişiye öncelik verilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Nevevî, el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc, c. V, s. 172). Bu izahtan da anlaşılacağı üzere, sonraki nesillerde Kur'an ve Sünnet'i bütün hâlinde en iyi bilenlerin tercih edilmesi söz konusudur.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti en iyi bilenleri takdiminin yanı sıra Medîne'nin dışından gelen ve kendilerine dini öğretecek kişilerin gönderilmesini talep eden Müslümanların da sünneti bilenlere öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Yemen'den gelen henüz İslâm'la yeni müşerref olmuş bir grup Hiz. Peygamber'den kendilerine sünneti ve İslâm'ı öğretecek birisini göndermesini istemişler, Efendimiz de “ümmetiminin emindir” diyerek Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh'ı işaret etmiştir (Müslim, Fedâilü's-sahâbe 7, hadis no: 6406. Ayrıca benzer ifadelerin bir başka olay için de kullanıldığını görmek üzere bkz. Buhârî, Megâzî 72, hadis no: 4380). Dolayısıyla yeni Müslüman olmuş bir topluluk dahi, bir dini yaşamak mevzu bahis olduğunda, hidayet yollarını gösterecek bir kişiye muhtaç olduk-

larının farkındadırlar. Esasen sünnet Câhiliye döneminden itibaren Arapların zihninde mevcut bir kategoridir. Bu nedenle sünnetin hüccet oluşu gibi bir problem ilk neslin ve hatta müteakip neslin zihninde mevcut değildir. Bilâkis hadis kaynakları, sahâbenin hadis öğrenme iştîyâkını delilleriyle ispat eden çok sayıda sahîh hadis içermekte, yaşça küçük ashâbın dahi aynı hassasiyete sahip olduğunu göstermektedir. Ashâb-ı kirâmın gençlerinin söz konusu hassasiyeti, hadislerin naklinde çok önemli rol oynamış, Hz. Peygamber'e çeşitli vesilelerle yakınlıkları, sünnet bilgilerini artırmış, onun vefatından sonra uzun yıllar yaşamaları ve çok sayıda öğrenci yetiştirmeleri nedeniyle hadislerin büyük bir yekûnu kendileri vasıtasıyla nakledilmiştir. Nitekim Muksirûn yani binden fazla hadis rivâyet eden yedi sahâbeye (rivâyet ettikleri hadis sayısına göre: Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs, Câbir b. Abdillâh, Ebû Sa'îd el-Hudrî -r.anhüm-) bakıldığında hepsinin işaret edilen özellikleri haiz olduğu görülmektedir.

Çok hadis rivâyet eden sahâbilerin (Muksirûnun) her birinin hadis öğrenme iştîyâkını açıkça ortaya koyan ve kaynaklarda defalarca geçen hâdiseler mevcuttur. Bu rivâyetlerin ortak noktası, sahâbenin hadisle meşguliyetinin tesadüfî olmadığını, bilâkis hadis taleplerinin bilinçli olduğunu açıkça ifade etmesidir. Meselâ, milâdî 630 yılında Mekke fethe edildiğinde Resûlullâh, yanında Hz. Bilâl ve ashâbdan bazı kişilerle Kâbe'ye girmiş ve bir miktar içerde kalmıştır. Dışarı çıktıklarında herkesten önce atılan henüz yirmili yaşların başındaki İbn Ömer olmuş, Hz. Bilâl'e "Hz. Peygamber içeride namaz kıldı mı?" diye sormuş, "evet" cevabını alınca nerede kıldığını da öğrenmeye çalışmıştır (Müslim, Hâc 68, hadis no: 3295;). Zira Abdullâh b. Ömer sünnet konusunda, Hz. Peygamber'e ittibâen, hac dönüşü Resûlullâh'ın mola verdiği Zü'l-Huleyfede konaklamaya gayret göstermesine neden olacak derecede bir hassasiyete sahiptir. Nitekim oğlu Sâlim de babası gibi Zü'l-Huleyfede Hz. Peygamber'in konakladığı yeri aramış, etrafındaki insanların da burada mola vermelerini istemiştir (Buhârî, Hac 20, hadis no: 1541). Söz konusu yerde mola verme ve namaz kılmanın sünnet kabul edilip edilmeyeceği ulemâ arasında tartışmalı bir mevzu olmakla birlikte, bu tür tartışmalarda sünnetin fıkıh âlimlerinin terminolojisi çerçevesinde anlaşılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, âlimler arasındaki ihtilâf; burada ihtisâben (sevap elde etme düşüncesiyle) ve ittibâen (Hz. Peygamber'e uymak suretiyle) mola verip, namaz kılmanın değeri değil, fiilin bağlayıcılığı ve hac fiillerinden birisi adedilmesi etrafındadır.

Bir davranışın sünnet diye nitelendirilmesi, onun fikhî sonuçları terettüp etmesi anlamına gelmektedir. Aksi takdirde, dinî tamamlayıcı ve müekked nevinden sünnetler dışında kalan, Hz. Peygamber'in günlük yaşayışında takip ettiği usûl, insanlarla ilişkisi, yeme ve giyinme şeklini ihtisâben (sünnete uyma sevabı alma düşüncesiyle) örnek almanın bir değeri hâiz olmadığı hiçbir İslâm âlimi tarafından iddia edilmemiştir. Bilâkis Hz. Peygamber'in günlük hayatında sürekli olmamakla birlikte sık sık yaptığı fiilleri takip, bir fazilet kabul edilmiştir. Bu açıdan sünnet kavramını muhaddislerin anladığı şekliyle düşünerek, Hz. Peygamber'e ittibân sınırlarını geniş tutmak gerekmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken, sünneti terkin şefaatten mahrum olmaya sebep kabul edilmesi nedeniyle, Hz. Peygamber'in günlük yaşamındaki tercihlerini takip etmeyen Müslümanların eğer bunu bir nevi hafife alma, küçümseme amacıyla yapmıyorlarsa ki bu bir mü'min için düşünülemez sünneti terk etmekle itham edilemeyecekleri, başka bir deyişle bir dinî neticenin terettüp etmediğidir. Bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir diğer nokta sünen-i zevâid denilen ve Hz. Peygamber'in gündelik hayatındaki davranışlarını takip edenler, bunu Hz. Peygamber'e bağlılıklarının ve muhabbetlerinin bir neticesi olarak yapmaktadırlar ki sünnete ittibân temeli şüphesiz muhabbet olmalıdır.

Hadis ve fıkıh usûlü kitaplarını tetkik ederek sünnet ve hadis kelimelerinin muhtemel anlamları üzerine düşününüz. Farklı fikhî ve itikâdî mezheplerin hadis ve sünnet tanımlarının anlama ve uygulamaya yansımaları konusunu değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

Sahâbe arasında bazı fiillerin sünnet kabul edilip edilmeyeceği noktasındaki ihtilâflara bu cihetten bakılarak, ihtilâfa meşrep farklılığından daha fazla bir anlam yüklememek gereklidir. Bilhassa modern dönemde yapıldığı üzere sahâbe arasında birbirlerinin rağmına bir tercihten ziyade, hadis kaynaklarını tetkik ederken bütüncül bir yaklaşım sergilemek daha isabetli görünmektedir. Hz. Aîşe, İbn Abbâs ve Hz. Ömer -r.anhüm- gibi fikhî yönü ön plâna çıkan sahâbilerin Enes b. Mâlik veya Ebû Hüreyre'ye -r.anhüm- tercih edilmesi gibi bir yaklaşımı benimseyenler, Hz. Âişe'nin zaman zaman İbn Abbâs ve Hz. Ömer'e de -r.anhüm- eleştirisi getirdiğini ve yer yer kendisinin yorumlarının da sahâbe tarafından isabetli bulunmayarak eleştirildiğini unutmamalı, bir konuda sahâbeden gelen farklı yaklaşım ve görüşleri bir arada değerlendirerek bir sonuca ulaşmaya çalışmalıdır.

Sahâbe arasında sünnetin uygulanması esnasında görülen farklı tercihlerin Allah Resûlü'nün fiillerinin kabul edilip edilmemesi ve birbirlerine aykırı görüş ve uygulama içinde olmaları bağlamında değil, sahâbe-i kirâmın aralarındaki meşrep farklılıklarından kaynaklandığı unutulmamalıdır.

DİKKAT

VAROLUŞ KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

İslâm'ın öngördüğü şekliyle mü'min olmak Kur'an-ı Kerîm ve Nebvî sünnet ile var oluşsal bir ilişki içerisinde olmayı zorunlu kılar. Bir başka ifadeyle bir bütün olarak Kur'an'ı baş tâcı etmek mü'minliğimizin devamının bir ön şartı olduğu gibi, ilk ortaya koyuculuğunu Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) yaptığı Nebvî sünnet de mü'minliğimizin vazgeçilmez bir ön şartıdır. Dolayısıyla, bu iki kaynağı kabul etmeden bir kişinin Müslümanlığından söz edilemez. Bu anlayış neticesindedir ki, sahâbenin önceki bölümde ele alınan hadis öğrenme iştiağı, hiçbir zaman varoluşsal düzlemle irtibatını koparmamış, hatta varoluşsal cihet önceliğe sahip olmuştur. İmam olarak, Kur'an'ı en iyi okuyan ve sünneti en iyi bilen kişinin tercih edilmesi ile ilgili rivâyet bilgi-amel ilişkisi ve epistemolojik (bilgi değeri) ve ontolojik (var oluşsallık) boyutun ayrılmazlığının ispatıdır. Zira imamlık her şeyden önce amel ve irşadla ilgilidir. İlk neslin, câhiliye döneminden tevârüs ettikleri ve İslâm ile birlikte "السنة/yerleşik davranış biçimi" hâline gelen sünnet tasavvurları; takip edilen, üzerinden yürünen bir yol kavramı etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla sünnet asıl manasını takip olunmakta bulmaktadır ve bu yoldan ayrılma, dalâlete neden olacaktır. Nitekim Allah Resûlü (s.a.v.) bu hususu şöyle ifade etmiştir: "وَلَوْ تَرَكْتُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ/Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz, kesinlikle hak yoldan saparsınız." (Müslim, Mesâcid ve mevâdi'ûs-salât 45, hadis no: 1520).

Kur'an-ı Kerîm ve Sünnetten temel ilkeler tespit etmek ve sosyal hayatı bu ilkelere dayalı olarak düzenlemek, dönüştürmek ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak iddiasıyla ileri sürülen arayışlar ilk bakışta çare gibi gözükse de ünitenin başından itibaren vurgulanan Nebvî uygulamanın sürdürülmesi açısından bir kopmayı ifade eder. Nitekim ashâb-ı kirâm sünnete, sadece koyduğu ana ilkeler ve dinî tamamlayıcı mahiyeti söz konusu iken değil, hayatlarının ayrıntılarında da ittibâ etme gayreti içerisinde olmuşlardır. Meselâ, Hz. Peygamber, kendisi içtikten sonra süt kabını, sağdakilere uzatmış ve Enes b.

Mâlik bunu sünnet telâkki etmiş ve üç kere "فَهِيَ سُنَّةٌ/Bu sünnettir" demiştir (Buhârî, Hibe 4, hadis no: 2571; Müslim, Eşribe 17, hadis no: 5411). Hz. Abbâs sikâye vazifesini

yerine getirirken Hz. Peygamber'e üzüm şerbeti sunmuş, Resûlullâh'ın "أَحْسَنْتُمْ وَأَجْمَلْتُمْ" şeklindeki mukabelesini emir telâkki ederek, artık hep hacılara üzüm şerbeti ikram eder olmuş, niçin bal ve süt ikrâm etmediklerini soran bir kişiye "فَلَا تُرِيدُ تَغْيِيرَ مَا" Resûlullâh'ın -sallallâhü aleyhi vesellem- emrettiği bir şeyi değiştirmek istemeyiz" demiştir (Müslim, Hac 60, hadis no: 3240). Hz. Ömer, Peygamber Efendimizi öperken gördüğü için hacrû'l-esved'i öpmüş, bu davranışın rasyonel/akli izahını yapmaya ihtiyaç duymamıştır (Bu esnada kullandığı ifadeler şöyledir: إِنِّي أَعْلَمُ / أَنْتَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ / Çok iyi biliyorum ki sen bir taşsın. Birine zarar da veremezsin, faydan da dokunmaz. Şayet ben Peygamber'i -sallallâhü aleyhi vesellem- seni öperken görmeseydim, seni öpmezdim, Buhârî, Hac 50, hadis no: 1597; Ebû Dâvûd, Menâsik 48, hadis no: 1875). Öte yandan remel yani tavaf ederken çalıklı yürümenin o sırada Kâbe'de bulunan müşriklere karşı dik ve güçlü duruşun bir neticesi olduğunu, artık müşrikler mağlup edildiği için bu hareketin gerekçesinin ortadan kalktığını ifade etmesine rağmen "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı bir şeydir ve bu nedenle terk etmek istemeyiz" demiştir (Buhârî, Hac, 57, hadis no: 1605). Nitekim, sünnet üzere yaşayan sahâbe defin sırasında kabirlerine de sünnet üzere konulmayı talep etmiş, vefat eden kardeşlerini Hz. Peygamber'den öğrendikleri gibi بِسْمِ اللَّهِ Allah'ın adıyla ve Allah Resûlü'nün -sallallâhü aleyhi vesellem- sünneti üzere" diyerek, ondan öğrendikleri gibi kabrin ayakucundan indirmişlerdir (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 69, hadis no: 3215).

Hadis kaynaklarında yer verilen rivâyetler, ashâbın sünneti, başka herkesin -bu kişi bir diğer sahâbî veya devlet adamı dahi olsa- sözü ve uygulaması karşısında tercih ettiğini göstermektedir. Sahâbe ve sonraki nesiller tarafından sıklıkla dile getirilen "Ben sana hadis rivâyet ediyorum, sen ise kendi fikrini söylüyorsun" manasındaki ifadeler, ilk nesillerin gözünde sünnetin tayin ediciliğinin (normatiflik) bir delili olarak kabul edilmelidir.

İbn Mâce, Sünen'inin "Mukaddime"sinde bu konudaki rivâyetlerden bir kısmını "تَعْظِيمُ" Allah Resûlü'nün hadislerini Yüce Tutmak ve Hadislere Karşı Gelenlerin Ağır bir Şekilde Tenkidî" bâbında bir araya getirerek bâb başlığı ile söz konusu hadislerin delâlet ettiği manayı ortaya koymuştur. Sahâbe-i kirâm, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti ve hadisleri söz konusu olduğunda etrafındaki insanların da aynı hassasiyeti göstermelerini talep etmişlerdir. Abdullâh b. Ömer'in (r.anhümâ), Hz. Peygamber'in hanımların mescide gitmekten men edilmemesine dair emrine itiraz eden oğluna "Ben sana Resûlullâh'tan hadis naklediyorum, sen hâlâ men edeceğini söylüyorsun" diyerek kızdığı ve ağır sözlerle azarladığı bilinmektedir (Müslim, "Salât", hadis no: 442). Başka bir konuyla alâkalı olarak, benzer bir durumla karşılaşan Abdullâh b. Mugaffel (r.a.) ise naklettiği hadise muhalif hareket etmekte ısrar ettiğini gördüğü yakınına "Sana Allah Resûlü'nün bu yaptığın şeyi yasakladığını naklediyorum ve sen hâlâ yapmaya devam ediyorsun. Seninle asla konuşmayacağım (لَا أَكَلِّمُكَ أَبَدًا)" demiştir (Müslim, Sayd ve zebâih 10, hadis no: 5165).

Hadis kaynaklarından hadislerin nasıl bulunacağını ve hangi kaynaklara müracaat edileceğini öğrenmek üzere bu kitabın 10. Ünitesini tetkik ediniz.

K İ T A P

Sahâbenin emri bi'l-ma'rûf nehyi 'anil-münker/iyi şeyleri emretme kötü şeylerden sakındırma kapsamında değerlendirilebilecek uyarıları sadece yakınlarına ve sonraki nesillere yönelik olmamış, kendi aralarında da benzer bir uyarı mekanizmasını canlı tutmuşlardır. Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Abbâs'ın Arafat'ta vakfeden önce Kâbe'nin tavaf edilmemesi gerektiği şeklindeki fetvasının, Hz. Peygamber'in sünneti ile örtüşmediğini gördüğünde, etrafındaki insanlara Hz. Peygamber'in sünnetinin ittibâ edilmeye daha lâayık olduğunu hatırlatmış, fakat Abdullâh b. Abbâs'ın, tek başına kaldığı bu kavli nede- niyle eleştirilmesine de izin vermemiştir (Müslim, Hac 28, hadis no: 3056).

Hadis kaynaklarında, ilk neslin Hz. Peygamber'in sünneti söz konusu olduğunda yöneticilere karşı çıkmaktan dahi çekinmediklerine dair örneklerin sayısı göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Bu örnekler, bilhassa Batılı araştırmacıların hadis kaynaklarını, rivâyet ve siyaset ilişkisi ekseninde okumaktan neşet eden şüphelerinin ve iddialarının isabetli olmadığını göstermektedir. Meselâ, 'Ubâde b. es-Sâmit (r.a.), Hz. Mu'âviye'nin ordu komutanı olduğu bir savaşta daha önce duymadığı için şüphe ile yaklaştığı bir rivâyeti "لُنَحْدِثَنَّ بِمَا سَمِعْنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَإِنْ كَرِهَ مُعَاوِيَةُ"/Mu'âviye hoşlanmasa da biz Resûlullâh'tan -sallallâhü aleyhi vesellem- işittiklerimizi mutlaka söyleyeceğiz" diyerek nakletmekte ısrar etmiş, eğer bu tavır ordudan uzaklaştırılmasına ve ganimetten mahrum bırakılmasına mal olsa bile buna da razı olduğunu ifade etmiştir (Müslim, Müsâkât ve müzâra'a 15, hadis no: 4145). Hadisin İbn Mâce'deki rivâyetinde, dönemin halifesinin Hz. Ömer olduğu ve Hz. Ubâde'yi haklı bularak Hz. Mu'âviye'ye halkı bu doğrultuda yönlendirmesi talimatını verdiği anlaşılmaktadır (İbn Mâce, Mukaddime 2, hadis no: 18).

Ubâde b. Sâmit'in, kullandığı ifadelerden Mu'âviye b. Ebi Süfyan'ın Hz. Peygamber'in hadislerine kasten muhalefet ettiği gibi bir sonuç çıkarılamaz. Zira Hz. Mu'âviye'nin itirazı Hz. Peygamber'in ashâbından olmasına rağmen daha önce bilemediği bir hadisi ilk kez duymasından kaynaklanmıştır.

D İ K K A T

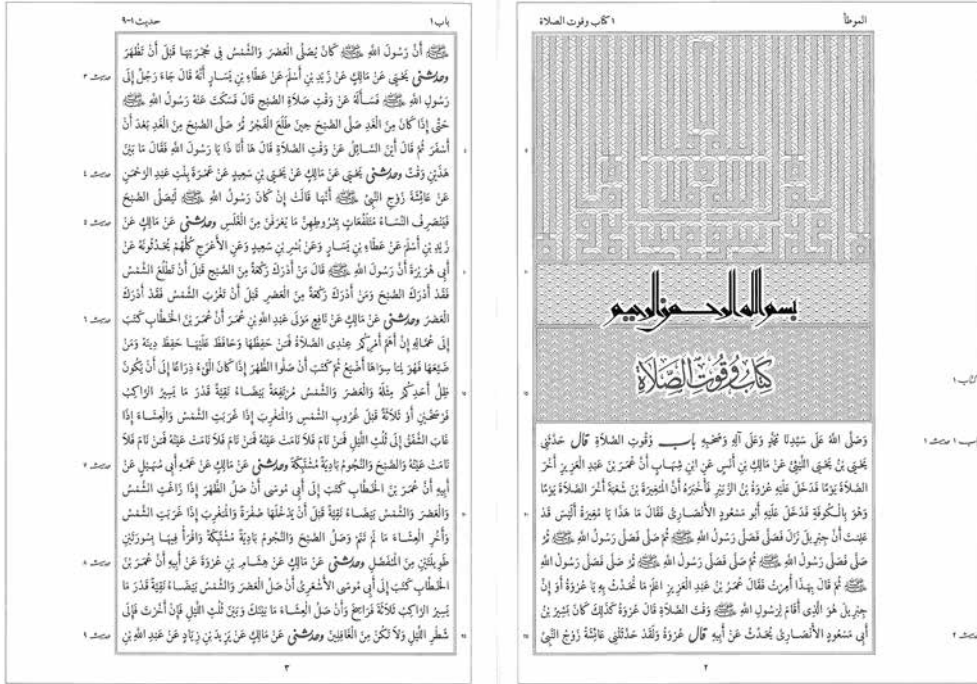
Yöneticiler karşısında dahi bildiği şekliyle sünneti uygulamaktan vazgeçmemenin başka bir örneğini ise Hz. Ali, Hz. Osmân'ın halîfeliği döneminde hacc-ı temettu ve hacc-ı kırâna izin vermemesi kendisine sorulunca "Biz kimsenin sözüne dayanarak, Peygamber'in (s.a.v.) sözünü bırakacak değiliz" diyerek sergilemiştir (Buhârî, Hac 34, hadis no: 1563; Nesâî, Menâsikü'l-hacc 49, 2735; Ahmed b. Hanbel, cilt III, s. 157, hadis no: 1151). Hz. Ömer'in (r.a.) halîfe olarak, Hz. Mu'âviye'yi uyarmasına dair yukarıdaki örnek ve Hz. Peygamber'in sünnetini hiç kimsenin sözüne bakarak terk etmeyeceğini dile getiren Hz. Ali'nin sonradan halîfe olduğu gerçeği, ilk nesilden itibaren yöneticilerin de sünnete bağlılığının delili kabul edilmelidir. Halîfe Abdülmelik'in, Haccâc'a hac konusunda Abdullâh b. Ömer'e muhalefet etmemesi şeklindeki talimatı da yöneticilerin sünnete ve onun bilgisine sahip olanlara ihtirâmını göstermektedir (Buhârî, Hac 87, hadis no: 1660). Ayrıca, Abdullah b. Ömer'in (r.anhümâ) aynı halîfeye biat ederken, Allah ve Resûl'ün sünnetine uyması şartıyla biat ettiği de unutulmamalıdır (Buhârî, Ahkâm, 43, hadis no: 7203).

Yukarıda sınırlı sayıda örneği nakledilen fakat hadis kaynaklarında büyük bir yekûn tutan konu ile ilgili rivâyetler sahâbenin tamamının sünnete ittibân gerekliliği konusunda

icmâ ettiğini göstermektedir. Birçok rivâyette geçen “سُنَّةُ الْمُسْلِمِينَ”/Müslümanların uygulaması” (Buhârî, Edâhî 1, hadis no: 5545, 5546; Edâhî 8, hadis no: 5556; Müslim, Edâhî 1, hadis no: 5181; Ebû Dâvûd, İcâre 25, hadis no: 3474; Mâlik, Muvatta’, Kırâz 5, Mükâteb 10) ifadesi ancak söz konusu icmâ bağlamında düşünüldüğünde anlam kazanacaktır. Hz. Peygamber’in ümmeti üzerindeki etkisi ve sünnetinin ferd ve toplumu inşa edici özelliği fark edilmediği, diğer bir deyişle Hz. Peygamber ve sahâbe arasındaki irtibatın mahiyeti iyice kavranmadığı takdirde tevâtür kavramını anlamak da mümkün olmayacaktır. Nitekim söz konusu irtibatı fark edemeyen/etmeyen müsteşrikler, Hz. Peygamber’in sünneti ile toplumun sünnetini birbirinden tefrik etme hatasına düştükleri için sünnet teriminin Hz. Peygamber’den başkaları için veya ümmetin geneli için kullanıldığı durumları izah etmekte güçlük çekmişler, buna bağlı olarak da İslâm hukukunun gelişimi konusunda Müslümanlardan tamamen farklı neticelere ulaşmışlardır.

Resim 3.1

İlk hadis kaynaklarından Mâlik b. Enes’in Muvatta’ının en meşhur nüshası Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetinin Cem’iyyetü’l-Meknezi’l-İslâmî neşrinin ilk sayfası.

Müsteşriklerin sık sık düştüğü bir diğer hata da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetinin bağlayıcılığı konusunu araştırırken, hadis kaynaklarında sadece “Nebevî sünnet” terkinini aramaları, bir nevi kelime arkeolojisi üzerinden neticeye varmaya çalışmalarıdır. Hâlbuki terim, tasavvur, kavram arasındaki ayrımın farkında olanların da teslim edeceği üzere, Hz. Peygamber’e doğrudan atıfların bulunması şart koşulmaksızın, haberlerin tamamı bütüncül/küllî bir bakışla okunduğunda Resûlullah’ın (s.a.v.) sünneti ifadesinin kullanılmadığı durumlarda dahi kastedilen mananın Nebevî sünnet olduğu anlaşılabacaktır. Aksi takdirde “سُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ” terkinini Kur’ân’da bulamadığı için sünnetin bağlayıcılığını reddederken And /لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا”/And olsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve âhîret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok

zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.” (el-Ahzâb 33/21), “مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ” /Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur.” (en-Nisâ 4/80) âyetlerine hiç atfî nazar etmemek gibi hem ilmî hem de mantikî açıdan problemlî bir yaklaşım sergilenmiş olur.

Şarkiyatçıların düşünce arka plânları ve İslâm dünyasını dönüştürme çabalarını genel hatlarıyla anlayabilmek için Edward Said’in *Oryantalizm* adlı kitabını dikkatlice okuyunuz.

K İ T A P

UYGULAMA: SÜNNET BİR HAYAT TARZIDIR

Ünitenin başından bu yana görüldüğü üzere, sünnetin bir hayat tarzı olduğu, ilâhî vahyin gereğine uygun biçimde Allah Resûlü’nün (s.a.v.) ortaya koyduğu davranış biçiminin onun birinci derece muhatapları olan sahâbe-i kirâm tarafından da bu örnekliğin öğrenilip uygulanmak suretiyle sürdürüldüğü bir vaki’dır. Âyet-i kerîmelerde geçen çok sayıdaki “هَدْي/doğru yol, doğruluk” kelimesinin bazen genel anlamda Kur’ân-ı Kerîm’i, bazen Sevgili Peygamberimizin ortaya koyduğu örnekliği, bazen de her ikisini içine alacak şekilde istikâmet anlamında kullanıldığı görülür. Özellikle aşağıda örnek olarak zikredilecek olan hadis-i şerifte görüleceği gibi, İslâm’ın istediği bir mü’min olmanın manası, sadece bireysel yönüyle sınırlı kalmayıp, bir cemiyet oluşturma boyutunu da ihata edecek şekilde geniştir. Nitekim söz konusu kelimenin geçtiği âyet-i kerîmeler incelendiğinde, bir kısmının gerçek anlamda inanmayanların yaşantı biçimine, bir kısım âyetlerin de Allah Teâlâ’nın gösterdiği yola koyulanların hayat tarzına işaret ettiği anlaşılır. Ancak her iki tür âyette de yaşantı biçimlerinin bir cemiyet hâlinde sürdürüldüğü dikkat çeker.

Allah Resûlü’nün etrafında halkalanmış ilk kutlu nesil sahâbe-i kirâm bilgi edinmekle bu bilgiyi uygulamak arasında hiçbir ayırım gözetmemiştir. Bu hususa dair pek çok delil, onların Allah Teâlâ’nın çizdiği istikâmet yolunun (hedy) ancak bir cemiyet içerisinde ve öğrenme, anlama, taşıma ve sürdürme sürecinin eş zamanlı algılanmasıyla mümkün kılınacağı kanaatinde olduğunu ortaya koymaktadır. Erken nesil ilim ehli arasında çok yaygın biçimde kullanılan ve İbn Sirîne (v. 110) ait olduğu söylenen “كَانُوا يَتَعَلَّمُونَ الْهَدْيَ كَمَا يَتَعَلَّمُونَ الْعِلْمَ” /Sahâbe ve tâbiîn nesli) tıpkı ilim öğrenir gibi, davranış biçimini de öğren(ip sürdür)mek için gayret sarf ederlerdi” ifadesi onların bilgi ile davranış arasındaki ayrılmaz ilişkisi açıkça ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Kur’ân ve Sünnet arasındaki ilişki ortaya konulurken mutlaka ilk dönem uygulamaların dikkate alınması gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette uyulması emredilen ‘hedy/doğru yol’ın onun aynı zamanda beyân sorumluluğu da kendisine yüklenmiş Allah Resûlü tarafından açıklanmamış olması mümkün değildir. Eğer bu sorumluluğunu yerine getirmeseydi ‘tebliğ sorumluluğunu’ yerine getirmemiş olurdu ki böyle bir şey imkânsızdır (el-Mâide 5/67). Esasen sahâbe ve tâbiîn neslinin sünnet tasavvuru üzerinde durma düşüncesi bu ilişkiyi anlama gayretine yöneliktir.

Bu bağlamda, yukarıda, hadis kaynaklarında sünnet tasavvuru konusunun sadece içinde sünnet kelimesinin geçtiği hadislerle sınırlı tutulmaması gerektiği izah edilmişti. Ne var ki, aşağıda metin ve mealleri verilen âyet-i kerîmelere uygun düşecek şekilde yine de burada sünnet kelimesinin çoğulu olan ‘سُنَنُ الْهَدْيِ’ kelimesinin kullanıldığı bir rivâyetin tahlili uygun görülmüş ve sünnetin gerek bağlayıcılığı gerekse bir toplum içinde birlikte uygulanması gerektiği düşüncesiyle alâkalı olması nedeniyle aşağıdaki rivâyetler tercih edilmiştir:

İlgili Âyetler

1. وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّى "وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ"
"Her kim de kendisine doğru yol belli olduktan sonra Resûlüne karşı bir duruşu tercih eder, (Rasûlü örnek alan) mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa onu döndüğü yolda terk ederiz. Sonra da kendisini cehenneme atarız." (en-Nisâ 4/115)
2. "قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ"
"(Resûlüm!) De ki: 'Şüphesiz (bilin ki) doğru yol Allah'ın yoludur.'" (Âli İmrân 3/73)
3. "وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى"
"Selâm (ve huzur) doğru yola uyanlaradır." (Tâhâ 20/47)

İlgili Hadisler

1. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، عَنْ أَبِي الْعَمِيسِ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنْ ابْنِ الْأَقَمَرِ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «مَنْ سَرَّهُ، أَنْ يَلْقَى اللَّهَ غَدًا مُسْلِمًا، فَلْيَحَافِظْ عَلَى هَؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ، حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، فَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ سُنَنَ الْهُدَى، وَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، وَلَوْ أَنَّكُمْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ، كَمَا يُصَلِّي هَذَا الْمُتَخَلِّفُ فِي بَيْتِهِ، لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ، وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ، وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَتَطَهَّرُ فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ، ثُمَّ يَعْبُدُ إِلَى مَسْجِدٍ مِنْ هَذِهِ الْمَسَاجِدِ، إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا حَسَنَةً، وَيَرْفَعُهُ بِهَا دَرَجَةً، وَيَحُطُّ عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةٌ، وَلَقَدْ رَأَيْنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ مَعْلُومُ التَّفَاقُ. وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَى بِهِ يُهَادَى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يُقَامَ فِي الصَّفِّ».

(Müellif dedi ki:) Bize Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Fadl b. Dükeyn; Ebû'l-'Umeys, 'Alî b. el-Akmer, Ebû'l-Ahves vasıtasıyla tahdîs etti ki Abdullâh (b. Mes'ûd) -radiyallâhü anh- şöyle demiştir: Kim yarın Allah'a, müslüman olarak kavuşmak isterse ezan okunan yerlerde (mescidlerde), namazlarını kılarak onları muhafaza etsin. Çünkü Allah, peygamberinize sünen-i hüdayı teşri buyurdu. Bu namazlar da sünen-i hüdadandır. Şayet cemaati terk edip, namazı evinde kılanın yaptığı gibi siz de evlerinizde kılarırsanız peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz, muhakkak dalâlete düşersiniz. Kim abdestini en güzel şekilde alıp, şu mescidlerden birine giderse Allah, ona attığı her adım için bir sevap yazar; her adımıyla onu bir derece yükseltir ve bir günahını affeder. Vallahi bizim zamanımızda nifâkı bilinen münâfıktan başka kimse cemaati terk etmezdi. Hatta bir kişi, iki kişi arasında sürüklenerek getirilir de safta durdurulurdu. (Müslim, Mesâcid ve mevâdi'us-salât 45, hadis no: 1520)

2. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَرٍ الْعَبْدِيُّ، حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَقَدْ رَأَيْنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلَاةِ إِلَّا مُنَافِقٌ قَدْ عَلِمَ نِفَاقَهُ أَوْ مَرِيضٌ، إِنْ كَانَ الْمَرِيضُ لَيَمْسِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ حَتَّى يَأْتِيَ الصَّلَاةَ -وَقَالَ-: إِنْ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى، وَإِنْ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَدُّ فِيهِ.

(Müellif dedi ki:) Bize Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Muhammed b. Bîşr el-'Abdî tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Zekeriyâ b. Ebî Zâide tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Abdûlmelik b. 'Umeyr, Ebû'l-Ahves vasıtasıyla tahdîs etti ki Abdullâh şöyle demiştir: Nifakı malûm münâfıkdan yahut hastadan başka hiç birimiz namazdan geri kalmazdık. Hasta olan dahi iki kişi arasına girerek mutlaka namaza gelirdi. Resûlullâh -sallallâhü aleyi ve sellem- bize sünen-i hüdayı öğretti. Ezan okunan mescidde namaz kılmak da sünen-i hüdadandır. (Müslim, Mesâcid ve mevâdi' u's-salât 45, hadis no: 1519)

3. حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبَّادٍ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْمَسْعُودِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْأَقْمَرِ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ حَافِظُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، فَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، وَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّهِ -صلى الله عليه وسلم- سُنَنَ الْهُدَى وَلَقَدْ رَأَيْنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ بَيْنَ النَّفَاقِ. وَلَقَدْ رَأَيْنَا وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُهَادَى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يُقَامَ فِي الصَّفِّ. وَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَلَهُ مَسْجِدٌ فِي بَيْتِهِ. وَلَوْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ -صلى الله عليه وسلم- وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ -صلى الله عليه وسلم- لَكَفَرْتُمْ.

(Müellif dedi ki:) Bize Hârûn b. 'Abbâd el-Ezdî tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Vekî; Mes'ûdî, Ali b. el-Akmer, Ebû'l-Ahves vasıtasıyla tahdis etti ki Abdullâh b. Mes'ûd -radiyallâhü anh- şöyle demiştir: Şu beş vakit namazı nida edildikleri yerde (ezan okunan mescidlerde cemaatle) edâ ediniz. Muhakkak bunlar sünen-i hüdadandır. Allah (c.c.), peygamberine -sallallâhü aleyi ve sellem- sünen-i hüdayı teşri buyurmuştur. Vallahi bizim zamanımızda, apaçık münâfıklar hariç, hiç kimse beş vakit namazı cemaatle kılmayı terk etmezdi. İki kişinin koltuğuna girip safta durdurulan insanlar görürdüm. Sizden evinde mescid (namaz kılacak bir yer) olmayan hiç bir kimse yoktur. Eğer mescidleri terk eder de namazlarınızı evlerinizde kılsanız, Peygamberinizin -sallallâhü aleyi ve sellem- sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberinizin -sallallâhü aleyi ve sellem- sünnetini terk ederseniz, kâfir olursunuz. (Ebû Dâvûd, Salât 47, hadis no: 550)

4. أَخْبَرَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْمَسْعُودِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْأَقْمَرِ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَدَا مُسْلِمًا فَلْيُحَافِظْ عَلَى هَؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ. فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ شَرَعَ لِنَبِيِّهِ -صلى الله عليه وسلم- سُنَنَ الْهُدَى، وَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى. وَإِنِّي لَا أَحْسَبُ مِنْكُمْ أَحَدًا إِلَّا لَهُ مَسْجِدٌ يُصَلَّى فِيهِ فِي بَيْتِهِ، فَلَوْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ. وَمَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَمْشِي إِلَى صَلَاةٍ إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا حَسَنَةً أَوْ يَرْفَعُ لَهُ بِهَا دَرَجَةً أَوْ يُكَفِّرَ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً. وَلَقَدْ رَأَيْنَا نِقَابَ بَيْنَ الْخُطَا. وَلَقَدْ رَأَيْنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ مَعْلُومٌ نِفَاقُهُ وَلَقَدْ رَأَيْتُ الرَّجُلَ يُهَادَى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يُقَامَ فِي الصَّفِّ.

(Müellif dedi ki:) Bize Süveyd b. Nasr ihbâr yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Abdullâh b. Mübârek; Ali b. el-Akmer, Ebû'l-Ahves vasıtasıyla bildirmiştir ki Abdullâh -radiyallâhü anh- şöyle demiştir: Kim yarın öldüğünde Müslüman olarak Rabbine kavuşmayı isterse ezan okunduğunda, beş vakit namazı (devam etmek

suretiyle) muhafaza etsin. Çünkü Allah Peygamberine -sallallâhü aleyi ve sellem- sünen-i hüdayı göstermiştir. Bu namazlar da sünen-i hüdadandır. Zannediyorum ki hepinizin evinde namazgâh edildiği bir yer vardır. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılar da mescidleri ihmal ederseniz, Peygamberimizin sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberimizin sünnetini terk edince de dalâlete düşersiniz. Güzelce abdest alıp namaza giden bir mü'minin attığı her adımdan için bir sevap kazanır ve derecesi yükselir veya attığı her adım bir günahına keffâret olur. Ben namaza giderken adımlarımı sıklaştırdığımı hatırlarım. Sadece münafıklığı besbelli kim-seler cemaatı terk ederlerdi. Hatta ben bir adamın, iki kişinin yardımıyla gelip safta durdurulduğunu görürdüm. (Nesâî, İmâmet 50, hadis no: 857)

5. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْهَجَرِيِّ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ غَدًا مُسْلِمًا فَلْيُحَافِظْ عَلَى هَؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، فَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى، وَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ -صلى الله عليه وسلم- سُنَنِ الْهُدَى، وَلَعَمْرِي لَوْ أَنَّ كُلَّكُمْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ. وَلَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَخْلَفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ مَعْلُومُ النِّفَاقِ. وَلَقَدْ رَأَيْتُ الرَّجُلَ يُهَادِي بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَدْخُلَ فِي الصَّفِّ. وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَتَطَهَّرُ فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ فَيَعْمِدُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيُصَلِّي فِيهِ فَمَا يَنْخُطُو خَطْوَةً إِلَّا رَفَعَ اللَّهُ لَهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ.

(Müellif dedi ki:) Bize Muhammed b. Beşşar tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Muhammed b. Ca'fer tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Biz bize Şu'be; İbrâhîm el-Hacerî, Ebû'l-Ahves vasıtasıyla bildirdi ki Abdullâh (r.a.) şöyle demiştir: Kim yarın öldüğünde Müslüman olarak Rabbine kavuşmayı isterse şu beş vakit namazını ezan okunan yerde (kılmak suretiyle) muhafaza etsin. Çünkü bu namazlar sünen-i hüdadandır ve Allah, peygamberinize sünen-i hüdayı -sallallâhü aleyi ve sellem- teşri kılmıştır. And olsun ki, eğer hepiniz namazını kendi evinde kılsa peygamberinizin -sallallâhü aleyi ve sellem- sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberiniz -sallallâhü aleyi ve sellem- sünnetini terk ederseniz, dalâlete düşersiniz. Vallahi bizim zamanımızda nifakı bilinen münâfıktan başka kimse cemaati terk etmezdi. Hatta bir kişi, iki kişi arasında getirilir de safta durdurulurdu. Kim güzelce abdestini alıp mescide gider ve orada namaz kılsa attığı her adımla Allah onu bir derece yükseltir ve bir günahını affeder. (İbn Mâce, Mesâcid ve'l-cema'ât 14, hadis no: 826)

Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarikleri

Seçilen hadisin, Kütüb-i sitte'de yer alan rivâyetleri ve tercümeleri yukarıda kaydedildi. Hadis, Kütüb-i sitte öncesi eserlerden Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (Müsnedü't-Tayâlisî, c. I, s. 247), İbn Ebî Şeybe'nin (Müsnedi İbn Ebî Şeybe, c. I, s. 238, 285) ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'lerinde (Müsned, c. VIII, s. 217, hadis no: 3690; c. IX, s. 41, hadis no: 4014; c. IX, s. 86, hadis no: 4059; c. IX, s. 470, hadis no: 4443) geçmektedir. Hadisin en âli isnâdı, hadisin geçtiği en erken kaynak olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'indeki rubâ'î (dörtlü) isnaddır.

Hadisin râvileri hakkında bilgi bulmak için el-Mektebetü’ş-şâmile veya el-Cevâmi’u’l-kelim adlı CD’leri kullanarak bu kitabın 10. ünitesinde anlatılan yolu izleyerek araştırma yapınız.

INTERNET

Kütüb-i sitte öncesi eserlerden günümüze ulaşanlar arasında hadisin geçtiği en eski eser olan, Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî'nin (v. 204) Müsne'dindeki metinde Müslim'deki metinden farklı olarak “فَلْيَحَافِظْ عَلَى هَوَالِ الصَّلَاةِ” yerine “وَأَيُّ لَا أَحْسَبُ” ibaresinden önce de “الْحُمْسِ”، Müslim'deki “وَلَوْ أَنَّكُمْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ” ibaresinden önce de “إِلَّا لَهُ مَسْجِدٌ يُصَلِّي فِيهِ فِي بَيْتِهِ” Zannediyorum ki hepinizin evinde namazgâh edildiği bir yer vardır” ifadesi yer almaktadır. “وَيُحْطُ عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةٌ” yerine “وَيُكْفَرُ عَنْهُ بِهَا” ifadesi yer almaktadır. Fakat Müsne'deki rivâyet sünnet öyle ki “حَتَّىٰ إِنْ كُنَّا لَنُقَارِبُ بَيْنَ الْخَطِيئَةِ” denilmekte ve bu ifadedden hemen sonra “بَيْنَ الْخَطِيئَةِ” denilmektedir. Fakat Müsne'deki rivâyet sünnet lafzının metin içindeki kullanımı açısından Müslim'le ittifak hâlinindedir.

Hadisin geçtiği ikinci kaynak olan, İbn Ebî Şeybe'nin Müsned'indeki rivâyetlerinden (c. I, s. 238, 285) ilki Müslim'de geçen ve yukarıda tercümesi verilen metinle aynıdır. İkinci rivâyet ise yine Müslim'de geçen muhtasar rivâyetle aynı lafızlarla nakledilmekte, Yüce Allah'ın sünen-i hüdayî teşrî buyurduğu ve namazların da sünen-i hüddâdan olduğu bilgisi yer almaktadır. Fakat rivâyet muhtasar olduğu için Hz. Peygamber'in sünnetinin terki durumunda dalâlete düşüleceğini ifade eden lafızlar mevcut değildir.

Hadisin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde dört rivâyeti yer almaktadır. Bu rivâyetlerinden ilki (Müsned, c. VIII, s. 217, hadis no: 3690) Tayâlisî'nin Müsned'indeki ve Müslim'deki metinlerle benzemekte, onlarda yer alan “şu namazları” veya “beş vakit namazı” ifadeleri yerine “şu farz namazları” ibaresi yer almaktadır. Her iki kaynakta da zikredilen, mescide gidene verilecek ecir ile ilgili ifade Hz. Peygamber'in ifadesi olarak hadisin sonunda geçmektedir. Hadisin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen ikinci rivâyeti ise Müslim'deki rivâyetle çok küçük farklılıklar dışında aynıdır (c. IX, s. 41, hadis no: 4014).

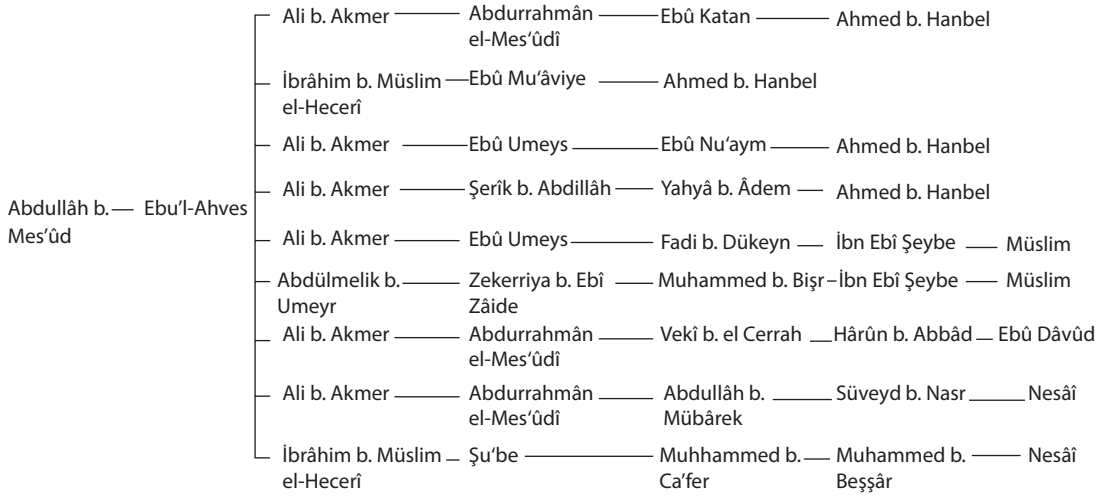
Hadisin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki üçüncü rivâyeti (c. IX, s. 86, hadis no: 4059) sadece “حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا شَرِيفٌ، حَدَّثَنَا” عَلَى بْنِ الْأَقْمَرِ عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا تَقَامُ الصَّلَاةُ حَتَّى تَكْمَلَ بِنَا الصُّفُوفُ، فَمَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ غَدًا مُسْلِمًا فَلْيُحَافِظْ عَلَى هَذِهِ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، فَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهَدَى، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ - صلى الله عليه وسلم - سُنْنَ الْهَدَى

sünnetine uymayanların dalâlete düşeceğine dair sözler bu rivâyette yer almamaktadır. Ancak söz konusu rivâyetin eserde yer verilen kısmı ile diğer tarikler arasında bir farklılık bulunmamaktadır.

Hadisin Müsned'deki son rivâyetinde ise (c. IX, s. 470, hadis no: 4443), güzelce abdest alıp mescide giden kişiye her adımı için bir sevap verileceği ve Hz. Peygamber'in döneminde sadece münafıkların cemaati terk ettiğini ifade eden son kısım yer almamaktadır. Buna rağmen sünnet lafızları ile ilgili bütün ibareler Müsned'deki rivâyet tariklerinin hepsinde mevcuttur.

Şekil 3.1

Uygulamada örnek olarak alınan hadisin rivâyet tarîkleri şeması

Yukarıda lafız farklılıkları ile ilgili açıklamalardan da anlaşılacağı üzere süneni hüdâ ile ilgili ifadeler Kütüb-i sittede ve erken dönem kaynakların hepsinin rivâyetlerinde yer almakta, sünneti terk edenin dalâlete düşeceği ile ilgili ibare ise *Sahîh-i Müslim* ve İbn Ebî Şeybe'nin *Müsned*'indeki muhtasar rivâyetlerle, Ahmed b. Hanbel'de geçen üçüncü rivâyette bulunmamaktadır. Ebû Dâvûd'daki rivâyette ise sünneti terk edenin diğer tarîklerdeki gibi dalâlete değil, küfre düşeceği bildirilmektedir. Temel kaynaklarda yer alan rivâyetler ricâl değerlendirmeleri açısından sahîh oldukları gibi, her bir rivâyet birlikte değerlendirildiğinde de içeriklerinin birbirini destekleyip, teyit ettiği, muhtasar rivâyetlerin ya aynı kaynakta daha önce geçtiği ya da kitabın ilgili bölümü açısından zikredilenle yetinilmesinin bir mahzur teşkil etmediği, bir diğer ifadeyle hadisçilerin yer yer başvurduğu taktî yoluna gittiği görülür.

Hadise Dair Açıklamalar

Hadislerin belirli kitap ve bâblar başlığı altında tasnîf edilmesinin bir nevi şerh olması itibariyle, burada tahlil edilen hadisin sahîh ve sünen türü eserlerin mesâcid, salât, imâmet gibi kitaplarında geçmesi hadisin asıl vurgusunun cemaatle namazın ehemmiyeti olduğunu göstermektedir. Hatta hasta olanların dahi kendilerine yardım edecek ve onları mescide ulaştıracak refakatçileri bulunduğu cemaate devam etmesi gerektiği rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim hadis cemaatle namazın vücûbiyetine delil kabul edilmiştir.

Hadis-i şerifte, namaza devam etmenin sünen-i hüddâdan olduğu ifade edilmektedir ki Nevevî'nin süneni hüddâyı hidayet yolları olarak şerh ettiğine bölümün başında işaret edilmişti. Sindî de buradaki sünnet ile fukahânın ıstılahındaki sünnetin kastedilmediğine işaret etmektedir. (*Süneni'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâleddîn es-Suyûtî ve Haşiyeti'l-imâm es-Sindî*, c. I, s. 443–444.)

Hadisin bütün rivâyet tarîklerinde Hz. Peygamber'in sünnetinin terkinin kişiyi dalâlete sürükleyici ifade edilirken, Ebû Dâvûd'da “لَكَفَرْتُمْ” lafzı yer almaktadır. Hattâbî, *Me'âlimu's-Sünen* adlı şerhinde söz konusu ibareyi, sünnetin parça parça (biri birer) terkinin nihâyet insanı küfre götüreceği ve dinden çıkmasına sebep olacağı şeklinde açıklamıştır (c. I, s. 159). Sindî ise, bu ifadenin cemaatten ayrılma konusunda şiddetli bir ikaz ve sakındırma şeklinde anlaşılabileceği gibi; sünnetin, önem vermeme veya aldırış

etmeme gibi nedenlerle terkine hamledilebileceğini de ifade etmektedir. Aynı ise buradaki küfrün, küfrân-ı nimet cümlesinden, yani “tembellik ve ihmâl nedeniyle peygamberinizin sünnetini terk ederseniz, İslâm nimetini inkâr etmiş, nankörlük etmiş olursunuz” şeklinde açıklanabileceğini, sünneti kasten ve inat üzere reddedenin kâfir olacağına ise ihtilâf olmadığını söylemektedir (*Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, c. III, s. 24).

Yine hadis-i şerif güzelce abdest alıp, namaz kılmak için yola çıkan kişinin her adımı için bir sevap alacağı ve derecesinin yükseleceği müjdesini vermekte, ayrıca bu ameli nedeniyle işlemiş olduğu günahların silineceğini de bildirmektedir. Bu tür bilgiler ancak vahiyle bilinebileceği için ashâbın bu nev’i açıklamaları, hadis usûlü ilmine göre hükmen merfû kabul edilmiştir. Dolayısıyla, sahâbe açıkça ifade etmese dahi, söz konusu bilgilerin kaynağı Resûlullâh’tır.

Abdullâh b. Mes’ûd (r.a.), sahâbe döneminde cemaatten geri kalanların sadece münâfıklar olduğunu ifade etmektedir. Nifak ve cemaati terk arasındaki ilişki konusunda, Ebû Dâvûd şerhi *‘Avnu’l-ma’bud’*’da cemaati terkin münafıklığa değil, münafıklığın cemaati terke sebep olduğuna dikkat çekilmektedir (s. 299). Hadisten anlaşıldığı üzere sahâbe-i kirâm hasta oldukları zamanlarda dahi cemaate devam konusunda çok büyük hassasiyet göstermişlerdir.

Hadiste geçen sünnet kelimeleri bir arada düşünüldüğünde, sünen-i hüda ile Hz. Peygamber’in sünneti, diğer bir deyişle Yüce Allah’ın teşrii ve Hz. Peygamber’in sünneti arasındaki irtibat ortaya çıkmaktadır. Zira cemaatle namaz kılmanın Yüce Allah tarafından kural ve kanun olarak emir buyurulduğu bildirilirken aynı zamanda cemaate devam etmeme de Hz. Peygamber’in sünnetini terk olarak nitelendirilmektedir ki bu durumda sünnetin vücûb ifade edebileceği, en azından hadisin sahâbî râvisi ve Hanefî fıkıh geleneğinin kendisine dayandığı Abdullâh b. Mes’ûd’un (r.a.) zihninde böyle bir tasavvur olduğu görülmektedir. Ayrıca sünen-i hüda bağlamında cemaate iştirak sünnetinin toptan terkinin, terk edenlerin hepsinin sünneti terk etmiş ve doğru yoldan sapmış olacağına da açıkça işaret edilmektedir. Yukarıdaki Ebû Dâvûd rivâyetinde geçen “لَوْ أَنَّ كُلَّكُمْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ” /Şayet hepiniz toptan evlerinde namazını kılarsa Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olurdunuz” ifadeleri buna delil teşkil eder.

Hadisten Öğrendiklerimiz

- Sünnete ittibâ edilmelidir. Sünnetin terki kişiyi dalâlete düşmeye götürür ve yavaş yavaş dinden uzaklaşmasına sebebiyet verir.
- Yüce Allah’ın teşrii ve Resûlullâh’ın (s.a.v.) sünneti arasında kopmaz bir bağ/rabita mevcuttur.
- Cemaate devam etme, hem Yüce Allah’ın emri hem de Resûllâh’ın sünneti ile hidayet yolu olarak beyan edilmiştir. Hastalık hâlinde dahi cemaate devam konusunda hassasiyet göstermek gerekmektedir.
- Cemaati terk eden kişiye münâfık ithâmında bulunulmamakla birlikte, cemaati terk münafıkların özellikleri arasındadır.
- Sevaplar günahlara kefarete olur, yapılan güzel davranışların karşılığında kişinin Yüce Allah’ın katındaki derecesi yükselir.
- İslâm toplumunu şekillendiren sünnetlerin birer birer terki, zaman içinde sünnetin tümünün terkine kapı aralayabilir. Dolayısıyla, hangi sebeple olursa olsun hiçbir sünneti önemsiz görüp terk etmemek gerekir.
- Sünnet kaynağı vahiy olan, Allah Resûlü tarafından şekillendirilmiş davranış modeli demek olup, ilk nesil mü’minler bu davranış modelini topyekûn sürdürme konusunda ciddi emek sarf etmişlerdir.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “İnsanlara ne oluyor da benim yaptığım bir şeyden uzak duruyorlar. Allah’a yemin olsun ki ben Yüce Allah’ı en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınızım/ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ ، فَوَاللَّهِ إِنِّي أَعْلَمُهُمْ بِاللَّهِ ، وَأَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً”.
2. “Size iki şey bırakıyorum. Onlara uyduğunuz müddetçe doğru yoldan sapmazsınız: Allah’ın kitabı ve peygamberinin sünneti/ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمُ/ بِمَا كَتَابَ اللَّهُ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ”.
3. “Sizi kendi halinize bıraktığım sürece siz de beni bırakınız. Sizden öncekiler peygamberlerine çok soru sormaları ve peygamberleri hakkındaki ihtilâfları nedeniyle dolayı helak olup gitmişlerdir. Size bir şeyi yasakladığımda ondan uzak durunuz. Size bir şey emrettiğimdeyse onu gücünüz yettiğince yerine getiriniz/ مَا دَعَوْنِي تَرَكْتُمْكُمْ ، إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِسُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ ، فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ”.
4. “Benimle ümmetimin misâli ancak ve ancak ateş yakan bir adamın misâli gibidir. Hayvanlar ve pervaneler ateşin içine düşmeye başlarlar. Ben sizin eteklerinizden tutuyorum, sizse onun içine atılıyorsunuz/ إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ أُمَّتِي كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَتِ الدَّوَابُّ وَالْفَرَاشُ يَمْعَنَ فِيهِ فَأَنَا آخِذٌ بِحُجْرَتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَفْحَمُونَ فِيهِ”.
5. “Her kim ilim öğrenmek için bir yola girerse, Allah o kişiye cennet yolunu kolaylaştırır. Bir topluluk, Allah’ın evlerinden birinde toplanarak Kitâbullâhı okurlar ve onu aralarında müzâkere ederlerse; üzerlerine sekînet iner. Allah’ın rahmeti onları kaplar. Melekler de etraflarını kuşatır. Allah onları kendi katındakilere anar. Ameli kendisini yavaşlatanı nesebi hızlandırmaz/ وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَحَقَّقَتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ وَمَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ”.
6. “Muhammed’in nefsi, kudret elinde bulunan Allah’a yemin olsun ki, sizden birine, beni görmeyeceği bir gün gelecek ki, o gün beni beraberlerinde görmek, ona ehlin-den ve malından daha makbul olacak/ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ يَوْمٌ وَ يَرَانِي ، ثُمَّ أَنْ يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ”.
7. “Kulun Rabbine en yakın olduğu hâl secdede bulunduğu hâldir. Secdede çok dua edin/ أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ”.
8. Sabah namazının iki rekâtı dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır/ رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا”.
9. İyilik ahlâkın güzelliğidir. Günah ise kalbine huzursuzluk veren ve insanların bilmesinden hoşlanmayacağı şeydir/ الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ/ وَكَرِهْتُ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ”.
10. Akraları ile bağını koparan cennete giremez/ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ رَحِمٍ”.

Özet

Hadis kaynaklarındaki rivâyetlere göre sünneti tanımlayabilmek

Hadis kaynaklarında sünnet, sadece Hz. Peygamber'in hayatından çıkarılan ana ilkeler değil, günlük hayatındaki hal ve davranışları için de kullanılmaktadır. Hz. Peygamber örnekliliği yanında onun yetiştirdiği ilk nesil olan sahâbiler ve onların talebesi olan tâbi'ün nesli de sünneti bir yaşayış biçimi ve hâl olarak algılamış ve hayatlarına tatbik etmişlerdir.

İlk neslin sünnet anlayışından hareketle modern dönemde ortaya çıkan sünnet tartışmalarını değerlendirebilmek

İlk neslin sünnet anlayışı detaylarda dahi Hz. Peygamber'e ittibâ etmeye gayret göstermek şeklinde tezahür etmiştir. Onların sünnete verdikleri ehemmiyet, modern dönemde özellikle Batı'da yapılan çalışmalarda dile getirilen, sünnetin delil değeri ve bağlayıcılığı aleyhindeki iddiaların isabetsizliğini ortaya koymaktadır.

Sahâbenin sünnet anlayışı ile sonraki nesillerin sünnet anlayışını ilişkilendirebilmek

Sahâbe, kendisinden sonra gelen tâbi'ün neslinin eğitimini üstlenmiş ve onları derinden etkilemiş, Hz. Peygamber'in sünnetinin sonraki nesillere ulaşması vazifesini üstlenerek ilim geleneklerinin teşekkülünü sağlamışlardır. Dolayısıyla sonraki nesilleri sünnet anlayışı, sahâbenin sünnet anlayışından bağımsız düşünülemez.

Erken dönemde ortaya konulan sünnet tasavvuru ile çağdaş tasavvurların farklılaşmasının sebepleri üzerinde fikir yürütebilmek

Özellikle Hz. Peygamber ve sonrasındaki iki nesil boyunca sünnet algısı hayatın bütün yönlerini kuşatacak şekilde şekillenmişken, daha sonraki yıllarda sünneti fıkhi hükme medâr olacak rivâyetlere hasretme yönündeki tercihler sünnete yaklaşımları kısmen daraltmıştır. Çağdaş dönemde ise, İslâm toplumunun birliğinin sünnet sayesinde mümkün olduğu fark edilerek sünnet ile hayat/yaşantı biçimi arasındaki irtibat kesilerek sünnetin bir ilkeler bütünü şeklinde algılanıp sunulması gayretleri neticesinde sünnetin kuşatıcılığı ve çok yönlülüğü göz ardı edilir olmuştur.

Kendimizi Sınavalım

1. Muksirûn'un ortak özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi **yoktur**?

- a. Hz. Peygamber'in yakın çevresinden olmaları
- b. Hz. Peygamber'in vefatının ardından uzun yıllar yaşamaları
- c. Hadis öğrenme iştiaqları
- d. Hadisleri yazmaları
- e. Çok sayıda talebelerinin olması

2. Aşağıdakilerden hangisi hadis kaynaklarında sünnetin bağlayıcılığını gösteren bir delil olarak **kabul edilemez**?

- a. Hz. Peygamber'in sözlerinin öğrenilmesi ve başkalarına aktarılması konusundaki teşviki
- b. Sahâbenin hadisleri öğrenme iştiaqları
- c. İlk neslin günlük hayat ve ayrıntılarda dahi Hz. Peygamber'i takip etme hassasiyeti
- d. Sünnete muhalif davrandıklarını gördükleri yakınlarını, diğer sahâbeyi ve yöneticileri uyarmaktan çekinmemeleri
- e. Sünnet terimini sadece Hz. Peygamber için kullanmaları

3. Aşağıdakilerden hangisi hedy kavramının anlamına dâhil **değildir**?

- a. İslâm
- b. Sünnet
- c. Hediye
- d. Kur'ân-ı Kerîm
- e. Hayat tarzı

4. Yukarıda uygulama kısmında tetkike konu edilen sünenü'l-hüdâ rivayetini dikkate aldığınızda hadislerden hangi sonuçlar **çıkartılamaz**?

- a. Nebevî geleneğin dinin genel ilkelerine dayanak oluşu
- b. Teşrîî hüküm ile sünnet arasındaki güçlü irtibat
- c. İhmâl edilen sünnetlerle hidâyet yolundan sapma ilişkisi
- d. Sünnet ile Nebevî davranış modeli ilişkisi
- e. Kur'ân ile Sünnet ilişkisi

5. Aşağıdakilerden hangisi sünnet teriminin anlamına dâhil **edilemez**?

- a. Hz. Peygamber sonrasında yaşanan sürekliliği olan uygulama
- b. Her çağın âlimlerinin öngördüğü yaşantı biçimi
- c. Sahâbe ve tâbiîn kavli
- d. Hz. Peygamberin yaşayış biçimi
- e. Hadis

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız doğru değilse “Bilgi Kaynağı Olarak Sünnet” konusunu tekrar okuyunuz.
2. e	Yanıtınız doğru değilse “Varoluş Kaynağı Olarak Sünnet” konusunu tekrar okuyunuz.
3. c	Yanıtınız doğru değilse uygulama başlığı altında anlatılanları yeniden gözden geçirin.
4. a	Yanıtınız doğru değilse uygulama bölümü altında yer alan hadisten öğrendiklerimiz başlığını yeniden okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse girişi tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İslâmî ilimlerin her biri hadis ve sünnet terimlerini kendi açısından tanımlamış, söz konusu terimlerin anlam dairesi de buna bağlı olarak daralıp genişlemiştir. Bu anlamda en geniş manayı hadis usulcülerini yaparken, fıkıhçılar rivayetin hükme medâr olması yönüyle, kelâmcılar sünnetin zıddı olan bid'ata vurgu yaparak hadisi tanımlamışlardır. Ehl-i hadise göre en geniş anlamıyla sahâbe ve tâbiîn görüşleri de sünnet tanımına dâhil edilirken, fıkıhçılar tanımı bu kadar genişletmemişlerdir. Oysa bu şekildeki tanım, topyekûn yaşantı biçimi anlamındaki Nebvî yol tanımlamasına en uygun olandır.

Sıra Sizde 2

Temel hadis kaynaklarından söz gelimi “أُكَلِّمُكَ/Seninle konuşacağım” kelimesinden hareketle yapılacak bir araştırmada bahsi geçen tavrın muhtelif sahâbîler tarafından on üç ayrı rivayette değişik olaylar bağlamında tekrar edildiği görülür. Farklı kelimelerden hareketle ve değişik yöntemlerle yapılacak araştırmalarla daha fazla rivayete ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla daha fazla rivayet bulmak isteyen muhtemel lâfızlardan hareketle isteği sonucu elde edebilecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel (1982), **Müsned**, İstanbul.
 el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il (200), **Sahihu'l-Buhârî**, Vaduz.
 İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (2000), **Sünen**, Vaduz.
 en-Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb (2000). **Sünen**, Vaduz.
 Nesâî, **Süneni'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâleddin es-Suyûtî ve Haşiyeti'l-imâm es-Sindî**, Beyrut, ts.
 'Azimâbâdî (2005), **'Avnu'l-Ma'bûd 'alâ şerhi Süneni Ebî Dâvûd**, Beyrut.
 İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed (1997), **Müsned**, I-II, Riyad.
 Ebû Dâvûd es-Sicistânî (2000), **Sünen**, Vaduz.
 el-Aynî, Bedrüddîn (1999), **Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, I-VII, Riyad.
 el-Hattabî, Hamd b. Muhammed (1932), **Me'âlimu's-Sünen**, Halep.
 Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (2000), **el-Câmi'u's-sahîh**, Vaduz.
 en-Nevevî, Yahyâ b. Şeref (1392), **el-Minhâc**, Beyrut.
 et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd (1999), **Müsned**, Beyrut.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Rivâyet ile dirâyet veya hadis ile fıkıh arasında doğru ilişki kurabilecek,
- Rivâyet dirâyet bütünlüğünü göz ardı etmenin sakıncalarını tartışabilecek,
- Hadisleri doğru anlamının ve yorumlamanın esaslarını ifade edebilecek,
- Bu esaslara göre, ihtilâflı görülen pek çok hadisin problem olmaktan çıktığını fark edebilecek,
- Örnek hadislerden yola çıkarak verilen bir durumu açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hadis
- Rivâyet ve Dirâyet
- Fıkühü'l-hadîs

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- TDV İslâm Ansiklopedisi'nden 'Dirâyetü'l-hadîs' ve 'Fıkühü'l-hadîs' maddelerini okuyunuz.
- Ahmed Naîm ve Kâmil Miras tarafından hazırlanan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* adlı eserden ilginizi çeken en az on hadisin açıklamasını okuyarak notlar alınız.
- Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayımladığı *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri* adlı kitabının ilgili bölümlerini okuyunuz.

İçindekiler

Hadislerin Anlaşılması ve Yorumları

GİRİŞ: DIRÂYETÜ'L-HADÎS VE FIKHÜ'L-HADÎS

Bu ünitenin iyi kavranabilmesi, *rivâyetü'l-hadîs*, *dirâyetü'l-hadîs* ve *fikhü'l-hadîs* kavramlarının iyi anlaşılmasına bağlıdır. Öncelikle belirtilmelidir ki, hadislerin Hz. Peygamber'e –sallallâhü aleyhi ve sellem- âidiyeti meselesi ile onların doğru anlaşılması ve yorumlanması, hadis ilminin iki temel unsurudur. Bu iki unsurun birincisi *rivâyetü'l-hadîs*, ikincisi ise *dirâyetü'l-hadîs* ilmi adını alır. Rivâyetü'l-hadîs ilminde, isnad zincirleri tetkik edilerek hadislerin Hz. Peygamber'e ulaşması ele alınır. Dirâyetü'l-hadîs ilminde ise hadis metnlerinin mana ve maksatlarının anlaşılması (fehm), hüküm ve hikmetlerinin çıkarılması (istinbat) söz konusu edilir. Ali İbnü'l-Medîni'nin (v. 234/848) ifadesiyle, “Hadislerin mana ve maksatlarını gereği gibi anlamak (tefakkuh) ilmin yarısıdır. Ricâl bilgisi ve hadislerin râvilerini tanımak ise ilmin diğer yarısıdır”. Bu sözün ilk cümlesinde geçen *tefakkuh* kelimesi dirâyetü'l-hadîs, ikinci cümlesinde geçen *ricâl bilgisi* (ma'rifetü'r-ricâl) ise rivâyetü'l-hadîs ilmini ifade eder.

Her iki ilim, ilimler târihçisi Taşköprülüzâde (v. 968/1561) tarafından şöyle tarif edilir: “Rivâyetü'l-hadîs ilmi, zabt ve adalet yönünden râvilerin hallerini, ittisâl ve inkitâ bakımından da senedin durumunu tetkik ederek, hadislerin Hz. Peygamber'e ulaşmasını konu edinen bir ilimdir. Dirâyetü'l-hadîs ilmi ise, Arap dili kuralları ve İslâm dinin genel prensipleri doğrultusunda, Hz. Peygamber'in hallerine uygun olarak, hadis metinlerinden anlaşılan mana, murad ve maksattan bahseden ilimdir”.

Demek oluyor ki, rivâyetü'l-hadîs ilminin konusu, kabul ve red yönünden râvi ile mervî iken, dirâyetü'l-hadîs ilminin konusu, anlaşılması ve kendisinden hüküm çıkarılması yönünden hadis metinleri olmaktadır. Bu anlamda dirâyetü'l-hadîs, fikhü'l-hadîs demektir. İlmü te'vîli akvâli'n-nebî veya ilmi esrâri'l-hadîs gibi terimler de aynı anlamı çağırıştır.

Fikhü'l-hadîs, “hadislerin mana ve maksadını anlamak ve hadislerden hareketle Hz. Peygamber'in gayesini kavramak” manasına gelir. Hadislerin anlaşılmasını ve onlardan hüküm çıkarılmasını konu edinen bu ilim dalı, Hâkim Nisâbüri (v. 405/1014) tarafından “Fikhü'l-hadîs, bu ilimlerin semeresidir. Dinin, varlığını devam ettirebilmesi de fikhü'l-hadîse bağlıdır” diye nitelendirilir. Gerçekten de, fikhü'l-hadîs disiplini sayesinde, hadis ve sünnetin yöresel bir tarih değil, sosyal-pratik bir hayat tarzı ve evrensel değerler taşıyan bir kaynak olduğu anlaşılır ve yaşanan çağın problemlerine ışık tutan alternatif çözüm yolları üretildiği görülür.

Usûl olarak hadis ve sünnet, Kur'an'ın muhtemel manalara delâleti karşısında doğru sonuca götüren delildir. Kur'an'ın doğru yorumlanıp hayata geçirilmesi de hadis ve sünnetin iyi anlaşılmasına bağlıdır. Çağımızda pek çok farklı algılamanın ve anlama proble-

minin temelinde, hadis, fıkıh ve tefsir usûlü konularında bilgi eksikliği, altyapı ve tecrübe yetersizliği yatmaktadır. Fıkıh usûlü, bir teşrî kaynağı olarak özellikle ahkâm hadislerini anlama konusunda yeterli olmakla beraber, ortaya çıkan çok boyutlu problemlerin çözümünde sadece fıkıh ve fetva kitaplarıyla yetinmeyip kuşatıcı yaklaşımla hadis ve sünnet kaynaklarından olabildiğince istifade etmek gerekir.

Bu bağlamda, Hanefî hadis âlimi el-Keşmîrî'nin (v. 1352/1933) şu tesbiti ciddiye alınmalıdır: “Birçok mesele fıkıh (kitapların)da mevcut değildir. Hâlbuki hadis o meseleye temas etmiştir. Kim dinin tamamının fıkıh (kitapların)da bulunduğunu ve fıkıhın dışında hiçbir şeyin kalmadığını iddia ederse, o doğrudan sapmıştır”. Aynı şekilde, Şâfiî fıkıh ve tasavvuf âlimi Abdülvahhâb eş-Şa'rânî (v. 973/1565) şu önemli uyarıda bulunur: “O halde kardeşim, dini muhafaza hususunda çok çalış ve sakın gaffet gösterme! Sana hadis kitaplarını tavsiye ederim. Müctehid imamların ihtilâf noktalarını, istinad ettikleri âyet, hadis ve haberleri tanıyabilmen için onları mütalaa et. Delillerini bilmeden fıkıh kitapları ile yetinme!” Onun bu uyarısı, fikhü'l-hadis disiplininine vurgu yapması bakımından önem taşır.

Ebû Ca'fer Tahâvî'nin (v. 321/933) Şerhu ma'âni'l-âsâr, İbn Hazm'ın (v. 456/1063) el-Muhallâ, İbn Abdilberr'in (v. 463/1070) et-Temhîd, Şâh Velîyullah ed-Dihlevî'nin (v. 1176/1762) Huccetullâhi'l-bâliğa adlı eserleri, fikhü'l-hadis ilmine yönelik çalışmalar arasındadır.

Hadisleri anlamaya ve yorumlamaya çalışırken, samimi ve istifade amaçlı okuma yöntemi uygulanmalıdır. Doğru anlama ve yorumlamayı amaçlayan bu okuma yönteminin uygulamasında, göz önünde bulundurulması gereken esaslar vardır. Şimdi maddeler halinde bu esasları görelim.

HADİSLERİ ANLAMA VE YORUMLAMA ESASLARI

Rivâyet Dirâyet Bütünlüğü

Öncelikle şuna işaret edilmelidir ki, hadis ilminde rivâyet, nakil ve hâfıza faktörüyle birlikte dirâyet, akıl ve muhâkeme imkânı çok önemlidir. Hadis metinlerinin doğru anlaşılmasında ve yorumlanmasında rivâyet-dirâyet bütünlüğü, nakil-akıl veya hâfıza-muhâkeme işbirliği, hadislerle birlikte fıkıh; mana ve maksadı kavrama melekesi ve hüküm çıkarma yeteneği gereklidir. Rivâyet dirâyet bütünlüğünün bozulması durumunda, yanlış veya eksik anlaşılacağından hadis metinlerinde problemlerin yaşanması kaçınılmazdır. Bu yüzden, rivâyetten uzak salt bir dirâyet veya dirâyetten kopuk bir rivâyet anlayışı eksik bir yöntemdir. Böyle bir yöntem anlayışı, Zehebi'nin (v. 748/1347) benzetmesiyle, henüz tüyleri çıkmadığı, gelişimini tamamlamadığı halde uçuşa teşebbüsünde bulunan bir kuş yavrusu mesabesinde.

Rivâyet dirâyet bütünlüğünün kaçınılmaz bir ilke sayılması gerektiğini formüle eden bir tesbit şudur: “Hadis ile fıkıh (anlamak, iyice kavramak) birlikte oldukları zaman kemal bulur, birbirlerinden ayrıldıkları zaman ise noksan kalırlar”. Hadis-fıkıh ilişkisinde kurulması gereken denklemin ve problemlere çözüm yolu gösteren yöntemin altını çizen bu tesbit, Râmhürmüzî'ye aittir. O, hadis usûl ilminin ilk sistematik mahsûllerinden sayılan el-Muhaddisü'l-fâsıl adlı eserinin hemen girişinde, yaşadığı coğrafyada ehl-i hadis ile ehl-i fıkıh karşı karşıya getiren dengesizliği, yani bazı râvilerin dirâyetten kopuk salt bir rivâyet, bazı fakihlerin de rivâyetten uzak salt bir dirâyet anlayışını eleştirerek söz konusu çözüm yolunu önerir. Hadis ve fıkıh âlimi Hattâbî de aynı görüşü paylaşır. İslâmî ilimleri görkemli bir binaya benzeten Hattâbî, hadis ve sünneti bu binanın temeli, fıkıhı da bu temel üstünde yükselen gövde olarak niteler. Temeli sağlam atılmayan bina ise çökmeye mahkûmdur. Demek oluyor ki, rivâyet dirâyet bütünlüğü ve fikhü'l-hadis disiplini ölçeğinde hadis ve sünnet, başta Kur'ân tefsiri olmak üzere, fıkıh, kelam, tasavvuf gibi diğer

temel İslâm bilim dallarını olumlu yönde etkileyecek ve onları daha sağlam zeminle buluşturacaktır.

Aslında, hadis-fıkıh ilişkisine ve rivâyet-dirâyet dengesine vurgu yapan bu düşüncenin temelleri, sahâbe çağında mevcuttur. Hz. Ali “Benim yanımda olan, ancak Allah’ın kitabı veya müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir/ **إِلَّا كِتَابُ اللَّهِ**” (Buhârî, İlim, 39, hadis no: 111) derken, Abdullah İbn Abbâs (r.a.) “Bizden bir hadis işittiğiniz zaman, onu aranızda müzakere edin” (Dârimî, Mukaddime, 51) der. Bazı sahâbiler tarafından rivâyet edilen hadislerin yanlış veya eksik anlaşılması ve yorumlanması üzerine, Hz. Âişe’nin müdâhale ederek onları düzelttiği bilinir. Bedreddin Zerkeşî’nin (v. 794/1392) el-İcâbe li îrâdi me’sedrakethu Âişe ale’s-sahâbe adlı eseri, bu konuları içeren kısa ve özlü bir derlemedir.

Aynı şekilde Ebû Hanîfe, Ca’fer es-Sâdık, el-Evzâî, Mâlik, eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel gibi ilk dönem hadis ve fıkıh âlimleri, ortaya koydukları ictihad çalışmalarıyla rivâyet-dirâyet bütünlüğünün pratiklerini göstererek birer mektep açmışlardır. Ebû Ca’fer Tahâvî’nin Şerhu ma’âni’l-âsâr, Râmhürmüzî’nin (v. 360/971) el-Muhaddisü’l-fâsıl, İbn Abdilberr’in et-Temhîd, Gazzâlî’nin (v. 505/1111) Kânûnu’t-te’vîl, Muhammed Gazâlî’nin (v. 1416/1996) es-Sünnetü’n-nebeviyye beyne ehli’l-fikh ve’l-hadis ve Yûsuf Karadâvî’nin Keyfe neteâmelu maa’s-sünneti’n-nebeviyye adlı eserleri, hep aynı çabanın ürünleri olarak ortaya çıkmıştır.

Hadis âlimi el-A’mes (v. 148/765), İmam Ebû Hanîfe’ye (veya Ebû Yûsuf’a) şöyle hitap eder: “Sizler doktorsunuz, bizler ise eczacıyız!”

Ebû Hanîfe veya Ebû Yûsuf, hadis ile fıkıhı birleştiren, rivâyet dirâyet bütünlüğünü kendinde taşıyan birer müctehiddir.

DİKKAT

Bu sözden yola çıkarak mutlak anlamda fakihlerin birer doktor, hadisçilerin de birer eczacı oldukları söylenmemelidir. Hadis tarihi, doktor vasfına sahip hadisçi örnekleriyle doludur. Burada verilen mesaj, daha ziyade, ictihad ve istinbat melekesi olmadığından hıfzettiği hadisler üzerinde düşünmeyen, kendini yalnız râvi ve nakilci olarak gören hadisçiye yöneliktir. Böyle bir hadisçi, nasıl fıkıh/dirâyet açısından zayıf kalıyorsa, rivâyet bakımından güçlü altyapısı olmayan bir fakihin de aynı şekilde zayıf kalması kaçınılmazdır. Ebû Arûbe el-Harrânî (v. 318/930), “Fakih, hadis sahibi olmadığı zaman topal olur” derken bu noktayı vurgular.

Rivâyet dirâyet bütünlüğünü göz ardı etmenin sakıncalarını düşünerek bir örnek bulunuz.

SIRA SİZDE

Tarîklerin Tesbiti

Bir hadisin doğru anlaşılması ve yorumlanması için öncelikle onun bütün tarîklerinin (rivâyet yolları) göz önünde bulundurulması gerekir. Belli bir konuya dair hadislerin bir kısmını görüp diğer kısmını görmemek, eksik veya yanlış sonuca götürür. Ayrıca, râvi tasarrufunun ve mana ile rivâyetin, bazı hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olduğu bir gerçektir. Sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için bütüncül yaklaşım, yani farklı tarîkleriyle ilgili hadisleri bir araya getirip onları birlikte değerlendirmek ve son hükmünü vermek gerekir. Ancak bir hadisin farklı tarîkleri birleştirip ondan yeni bir metin oluşturma çabası doğru değildir. Zira bu da bir tür hadis uydurma faaliyetidir.

Bir hadisin farklı tarîklerini tesbit işinin önemini gösteren bir örnek vermek istiyoruz. Peygamber Efendimiz buyuruyor ki: “İslâm garip olarak başladı. Başladığı gibi yine garip olarak dönecektir. Öyleyse ne mutlu o gariplere! **لِلْغُرَبَاءِ، فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ، كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا**”.

(Müslim, İman, 232, hadis no: 389). Bu hadiste, muştulanan garipler hakkında bir bilgi geçmez. Ancak hadisin şu tariklerinde gerekli açıklamalar yer alır:

- a. “Yâ Resûlallah, garipler kimlerdir?” diye sorulunca, “İnsanlar bozulduklarında (onları) düzeltlen kimselerdir / إِذَا فَسَدَ النَّاسُ يُصْلِحُونَ” cevabını verir. (Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 57, hadis no: 17145)
- b. “O halde gariplere ne mutlu ki, onlar benden sonra halkın bozduğu yolunu/sünnetimi düzeltirler / فَطَوَّبَى لِلْغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ” (Tirmizî, İman, 13, hadis no: 2839)
- c. “Onlar, benden sonra sünnetimi ihya edenler ve onu Allah’ın kullarına öğretenerlerdir.” (Hatîb, Şerefu ashâbi’l-hadîs, s. 23)
- d. Abdullah b. Mes’ud rivâyetinde, “Garipler kimlerdir?” suâline Resûl-i Ekrem, “kabilelerinden uzak yaşayanlar / فَطَوَّبَى بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ، فَطَوَّبَى” diye cevap verir. (İbn Mâce, Fiten, 15, hadis no: Dârimî, Rikâk, 42, hadis no: 2811; Ahmed b. Hanbel, VIII, 384, hadis no: 3857)

Bu hadiste geçen “kabilelerinden uzak yaşayanlar / فَطَوَّبَى بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ” cümlesi, “ilk hadis ashâbî” veya “vatanlarını terk eden muhâcirler, aile fertlerinden ve yakınlarından uzak olanlar” diye yorumlanır.

Bu örnekler gösteriyor ki, aynı veya benzer hadisler arasında ziyâde olarak vârid olan kelime veya cümle, asıl olan hadise ek bir açıklama getirdiğinden, anlam ve yorum zenginliği kattığından dikkate alınmalıdır. Ayrıca, hadislerin farklı tariklerinin toplanması, ihtilâfî’l-hadîs sebebiyle ortaya çıkan prolemlerin giderilmesini sağlar.

İhtilâfî’l-Hadîs

İhtilâfî’l-hadîs ilmi, görünüşte manaları birbirleriyle çelişen ancak dikkatle incelendiğinde araları uzlaştırılan ve zıtlık probleminin çözüm yolları gösterilen hadisleri konu alır. *Muhtelifü’l-hadîs* ve *müşkilü’l-hadîs* adıyla da anılan bu disiplinde, hadislerde gerçek çelişkiden değil, sadece zâhırde bir ihtilâftan ve karışık görüntüden söz edilebilir. Çünkü burada çelişki gibi görünen şey, aslında çözülebilen bir ihtilâftan ibarettir. Söz konusu ihtilâfların giderilmesinde sırayla *cem’* ve *telif*, *nesh*, *tercih*, *tevakkuf* yöntemi uygulanır. Şüphesiz bu uygulama için temel dinî ilimlerde derinlik, ehliyet ve liyakat vasfı aranır. Bu yüzden İbn Huzeyme (v. 311/923) gibi çok yönlü bir hadis âliminin şu tespiti oldukça anlamlıdır: “Resûlullah’tan (s.a.v.) sahih isnadla birbirine zıt iki hadis rivâyet edildiğini bilmiyorum. Kim böyle iki hadis biliyorsa, getirsin aralarını telif edeyim!”. Çünkü bir Peygamber olması itibarıyla Resûlullah’ın (s.a.v.) birbirine zıt veya tutarsız sözler söyleyip çelişkiye düşmesi mümkün değildir.

Bazen gençlik ve yaşlılık, vaktin geniş ve dar olması gibi özel durumlarda, Hz. Peygamber’in söz ve fiilerinde görülen farklılık birbirine ters sanılır. Sözgelimi, Hz. Peygamber’in namazda secdeye giderken önce dizlerini, sonra ellerini yere koyduğu ve öyle yapılmasını emrettiği bilinir. Bazı rivâyetlere göre ise önce ellerin konulması gerekir. Hâlbuki önce ellerin konulması gerektiği bilgisini veren uygulamanın yaşlılık, zorluk, rahatsızlık gibi durumlarla ilgili olduğu görülür.

Esbâbü Vürûdi'l-Hadîs

Hadisin vürûduna sebep olan hâlin, ortam ve şartların bilinmesi, onunla kastedilen mana ve maksadın anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olur. *Vürûd sebebi*, hadisin söylenmesine sebep olan olay, onun doğru anlaşılmasına vesile olan durum/bağlam, taşıdığı aktüel değer ve espi, söylendiği zaman ve mekâna dair bilgi demektir. Bu yüzden, bazı hadislerin vürûd sebepleri bilinmediğinde yanlış anlayışlar ve tuhaf yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: “Bu gecenizi görüyorsunuz ya! İşte bu geceden itibaren yüzyıl başında yeryüzünde olanlardan hiç kimse kalmayacaktır.” (Buhârî, İlim, 41, hadis no: 116)

Bu hadisin, vürûd sebebiyle birlikte verilen şu tarîki, mana ve maksadın anlaşılmasına önemli katkı sağlar. Abdullah b. Ömer diyor ki: Peygamber (s.a.v.) âhir hayatında bize yatsı namazını kıldırdı. Selam verince ayağa kalktı ve “Şu gecenizi görüyorsunuz ya! İşte bu geceden itibaren yüzyıl başında, bugün yeryüzünde olan kimselerden hiçbiri kalmayacaktır” buyurdu. Bunun üzerine insanlar, hadiste zikredilen “yüzyıl” tabiri hakkında kendi aralarında yapılan konuşmalara bakarak, Resûlullah’ın (s.a.v.) bu sözünü yanlış anladılar. (Sözelimi, onlardan bir kısmı hadisten, yüzyıl sonra kıyâmetin kopacağı manasını çıkar-mıştı). Hâlbuki Hz. Peygamber “Bugün yeryüzünde olan hiçbir kimse (yüzyıl sonra) kal-mayacak” sözüyle, yüzyıl sonra sahâbe kuşağının son bulmasını kasetmektedir. (Buhârî, Mevâkî, 40, hadis no: 601; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 216, hadis no: 6642; Ahmed b. Han-bel, XIII, 199, hadis no: 6171)

Gerçekten, Resûl-i Ekrem’in haber verdiği gibi olmuş; vefatından bir ay önce işaret ettiği durum, tam yüzyıl sonra ortaya çıkmıştır. Zira Ebu’t-Tufeyl Âmir b. Vâsile’nin hicrî 110 tarihinde en son vefat eden sahâbi oluşunda görüş birliği vardır.

Bu rivâyetlerin tahlili gösteriyor ki, âyetlerin nüzulüne ve hadislerin vürûduna şahit olan sahâbe kuşağı, dinî metinleri anlama ve yorumlama konusunda sonraki kuşakla-ra nisbetle daha avantajlı konumdadır. Ayrıca, farklı tariklerin tespiti kadar, bir hadisin vürûduna sebep olan hâlin, ortam ve şartların bilinmesi önemlidir. Kur’ân-ı Kerim için nüzul sebebi nasıl âyetlerin anlaşılmasında yardımcı bir unsur ise, vürûd sebebi de hadis metninin anlaşılmasında aynı role sahiptir.

Garîbü'l-Hadîs

Garîbü'l-hadîs, hadis metninde geçen ve az kullanıldığından anlaşılması güç olan lafızları konu edinen garip kelimeler bilgisidir. Garîbü'l-hadîs, zengin lughat bilgisine ihtiyaç duyar. Söz konusu lafızların oluşturduğu garîbü'l-hadîs kitapları, adeta Peygamber’in (s.a.v.) kul-landığı kelimelerin lughatı olmaktadır.

Hz. Ebû Bekir’in, “Allah’ın kitabı hakkında bilmediğim bir şeyi söyleyecek olursam, hangi yeryüzü beni üzerinde taşıyabilir ve hangi gökyüzü beni gölgelendirebilir?” sözü meşhurdur. Kur’ân âyetleri için söylenen bu söz, hadis metinleri için de gösterilerek onlara yanlış anlam yüklemekten ve tuhaf yorum yapmaktan kaçınılmalıdır. Nitekim kendisine garib bir kelime sorulduğu zaman Ahmed İbn Hanbel, “Onu garib kelimelerden anlayan âlimlere sorun. Zira ben, Peygamber’in (s.a.v.) sözleri hakkında zan ile konuşup hata et-mek istemem!” diyerek önemli bir uyarıda bulunur.

Garîbü'l-hadîs disiplinin önemini gösteren bir örnek şudur: Allah Resûlü “Rikâzda beşte-bir vardır/ *فِي الرِّكَازِ خُمُسٌ*” buyurur (Buhârî, Zekât, 66, hadis no: 66). Bu hadiste geçen rikâz kelimesi, Ebû Hanîfe ve talebeleri tarafından hem câhiliyyenin definesi (eski milletlerin bırak-tıkları harâbelerde bulunan gömü) hem de yerde bulunan veya yerden çıkarılan maden olarak anlaşılmıştır. Buhârî ve İbn Hazm gibi âlimler, kelimeyi sadece câhiliye döneminin definesine münhasır kılar. Demek oluyor ki, hadislerin mana ve maksadının farklı anlaşılmasında ve yo-rumlanmasında, kelime ve kavramlara farklı manâların yüklenmesinin rolü vardır.

Arap Dili

Bilindiği üzere, hadislerin orijinal metinleri Arapça'dır. Hadislere yönelik bazı yanlış algılar, ilgili metinlerin aceleyle getirilerek dikkatten uzak şekilde okunup eksik veya yanlış tercüme edilmesinden ve onların üzerine hükümler bina edilmesinden kaynaklanmaktadır. Şüphesiz, başta hadis olmak üzere dinî metinlerin doğru anlaşılması, büyük ölçüde Arap dili ve edebiyatının inceliklerinin iyi bilinmesine ve onların dikkatle tercüme edilmesine bağlıdır. Nitekim hadis ve fıkıh âlimi İbn Teymiyye (v. 728/1327), Arapça'nın akıl, din ve ahlâk üzerinde son derece etkili olduğunu, ilk Müslüman kuşaklara benzeme ve onlara açılma hususunda önemli rol oynadığını belirttikten sonra şöyle demektedir: "Arap dilinin kendisi dindendir. Onu bilmek farzdır, vaciptir. Zira Kitap ve Sünnet'i anlamak farzdır. O da yalnız Arap dilini anlamakla/bilmekle anlaşılır. Vâcibin ancak kendisiyle tamam olduğu şey de vâciptir".

Bu konuda, "mideye taş bağlamak" deyiminin doğurduğu muğlak algı bir örnek teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in Hendek Gazvesi'ndeki hâli anlatılırken şu ifade kullanılır: "Sonra çok aç olduğu halde kalktı. Biz üç gün hiçbir şey tatmamıştık/ ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا" (Buhârî, Megâzî, 30, hadis no: 4101). Bu haberin ilk cümlesi, pek çok telif veya tercüme eserde şöyle verilir: "Sonra karnına bir taş parçası sarılmış olarak kalktı". Oysaki yanlış algıya götüren bu ifade, Basralı dilbilimci Halil b. Ahmed (175/791) tarafından "(Bağlanan/sarılan diye anlaşılan) ma'sûb kelimesi, Hüzeyl lehçesinde neredeyse bağırsakları kuruyacak derecede aşırı aç kimse anlamındadır" diye açıklanır.

K İ T A P

Arap dilinin, dinin doğru anlaşılmasıyla olan ilişkisine dair Şâtübî'nin *el-Muvâfakât* adlı eserinin ilgili kısmını (IV, 115) okuyunuz.

İhtisasın Önemi

Hadis araştırmalarında Arap diline vukuf kadar, bir ilim dalında derinleşmek de önemlidir. Zira her ilim dalının özel dili, terimleri, usûlü, tarihi ve kitapları vardır. Hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması konusunda Arapça'nın tek başına yeterli olmadığı bir gerçektir. Bu hususta ihtisasın kazandırdığı tecrübe ve meleke ciddiye alınmalıdır. Mehmed Âkif Ersoy'un diliyle ifade etmek gerekirse;

"Bilir erbâbı ki bir mesleğe hakkıyla vukûf,
Ona tahsîs-i hayât etmeye ancak mevkûf!"

Tahsîs-i hayât izlerinin görülmediği bazı makale ve kitap çalışmalarında göze çarpan hatalar dikkat çekicidir. Sözgelimi, "Bu vicâde yoluyla gelen sahih ve makbûl bir rivâyettir" anlamına gelen "وَهَذِهِ وَجَادَةٌ جَيِّدَةٌ" cümlesi, bir Arap dildisi tarafından "Bu güzel bir buluştur" diye tercüme edilebilmiştir. Oysaki bu cümlede geçen *vicâde* kelimesi, sözlük anlamında olmayıp hadis usûl ilminde kullanılan teknik bir terimdir. Bilindiği gibi, *vicâde*, hadis öğrenme (tahammül) yollarından birisidir ve bir râvinin herhangi bir musannif veya hocanın kendi el yazısıyla yazılmış kitabını veya bazı hadislerini ihtiva eden mecmuasını bulup ele geçirmesi manasına gelir. Ayrıca, *vicâde* kelimesinin sıfatı olarak zikredilen ve "güzel" diye çevrilen "ceyyid" kelimesi de *sahih* ve *makbûl* anlamında teknik bir terimdir.

Bu ve benzeri hata örnekleri, meşhur muhaddis İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1448) şu sitemini hatırlatır: "Ne olacak, adam ihtisası dışına çıkıp konuştuğu zaman işte böyle acâip-garâip şeyler söyler!". Onun bu hikmetli sözünün ilk muhâtabının, yaptığı bir hata üzerine *Sahih-i Buhârî* şârihi el-Kirmânî (v. 786/1384) olması önemlidir.

Ayrıca “Allah, hakkında hayır dilediği kimseye dinde derin bir anlayış verir.” (Buhârî, İlim, 10, hadis no: 71; Müslim, İmaret, 175, hadis no: 2436); “Allah, kullarından ilmi birden söküp almaz. Lâkin onu âlimleri kabzetmek suretiyle alır. Nihayet hiçbir âlim bırakmadığı zaman, insanlar câhil başlar/başkanlar edinirler. Onlara suâller sorulur da bilgisizce fetvâ verirler. Böylece hem saparlar hem saptırırlar.” (Buhârî, İlim, 34, hadis no: 7307; Müslim, İlim, 13-14, hadis no: 6974); “Tıp bilgisi (tecrübe ve ihtisası) olmadığı halde tabipliğe soyunan kimse, hastanın ölümünden sorumludur”. (Ebû Dâvud, Diyât, 25, hadis no: 4588; Nesâî, Kasâme, 41, hadis no: 4847; İbn Mâce, Tıb, 16, hadis no: 3595) şeklindeki hadisler de ihtisaslaşmanın önemini ifade eder.

Dil ve Üslup

Hiz. Peygamber’in dil, üslup ve anlatım özelliklerinin dikkate alınması, hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasında önemli rol oynar. Üslup, sözün söyleniş tarzı, düşüncenin ifade ediliş ve konunun ele alınış şeklidir. Fıtratla doğrudan ilişkisi bulunan üslup, insanın ilmî ve ahlâkî şahsiyetini, karakterini, hayat felsefesini ve dünya görüşünü aksettirir. “Üslûb-i beyân, aynıyla insân” vecizesi bu gerçeği ifade eder. Yazarın veya konuşmacının özelliklerini bilmek, onun dil ve üslûbunu tanımak, hakikat, mecaz, istiâre, kinâye, mübâlağa gibi edebî sanatları tesbit etmek, yazı veya konuşma metninin doğru anlaşılmasını sağlar.

Yüce Kur’ân, güzel bir üslûbun, muhâtaplar üzerindeki olumlu izlerini hatırlatır (Âl-i İmrân 3/159; Kehf 18/19; Tâhâ 20/43-44). Konuşma, diyalog ve yazı ile gerçekleştirilen iletişimde beden dili, anlamlı jest ve mimikler, yumuşak, içten ve dokunaklı bir ses tonu, sebep ve gerekçesi dikkate alınarak dile getirilen düşünceler, muhâtabın ruh dünyasını etkileyerek pozitif enerji üretir.

Bu açıklamada işaret edilen âyetleri Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâlî’nden tetkik ediniz.

DİKKAT

“Hikmetle ve güzel öğütte Rabbinin yoluna davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et” (Nahl 16/125) emrine muhâtap olan Resûl-i Ekrem’in pek çok söz, hareket ve davranışlarında *üslûb-i hakîm* görülür. *Üslûb-i hakîm*, “Muhâtabın sözünü, maksadının hilâfı olmak üzere, bî’t-telakkî beklemediği tarzda cevap vermek” diye tarif edilir. Bir konu hakkında suâl soran sahâbenin, bazan gaye ve maslahat bakımından daha uygun ve daha önemli görülen başka bir noktaya dikkatlerinin çekildiği bilinir. Bu örneklerden birisi şudur: Peygamberimiz (s.a.v.), “Yâ Resûlallah, kıyamet ne zaman kopacak?” diye suâl soran sahâbiye, “Onun için ne hazırlığı yaptın?” sorusunu yöneltir. O, “Hiçbir şey! Ancak ben Allah ve Resûlünü seviyorum” der. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, “Sen sevdiklerinle beraberisin” diye cevap verir. (Buhârî, Ashâbu’n-nebî, 6, hadis no: 3688)

Resûl-i Ekrem, güzel anlamlı bir kelimeyi hayra yorar, onu uğur konusu ve bereket vesilesi yapardı. Nitekim o, “İslâm’da uğursuz saymak yoktur. En iyisi hayra yormaktır” deyince, ashâb “Yâ Resûlallah, hayra yormak (tefe’ül) nedir?” suâlini sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, “Sizden birinizin duyduğu uygun ve güzel sözdür” (Buhârî, Tıb, 43, hadis no: 5755; Müslim, Selâm, 110, hadis no: 5931) buyurdu. Ayrıca, “Peygamber (s.a.v.) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmaz, bir yere görevli göndereceğinde ismini sorar; hoşuna giderse ona sevinir ve sevinci yüzünde görülürdü. Şayet isminden hoşlanmazsa, bu da yüzünden belli olurdu” (Ebû Dâvud, Tıb, 24).

Açık ve anlaşılır bir dil ve üslup kullanması, “Ben az lafızla çok mana ifade kabiliyeti ve beyan kudretiyle gönderildim/بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ” (Buhârî, İtisâm, 1, hadis no: 2977; Müslim, Mesâcid, 7, hadis no: 1196) diyerek maksadını kısa ve özlü olarak ifade

etmesi, muhâtabın idrak seviyesini ve konuştuğu lehçeyi dikkate alması, ta'riz gibi bedii unsurları kullanarak bazan dolaylı anlatım yolunu seçmesi, ihtiyaç kadar bilgi vermesi, Allah Resûlü'nün hadislerde kullandığı dil ve üslûbun başlıca özellikleri arasındadır. Şüphesiz, onun beden dilini, anlamlı jest ve mimiklerini ancak onu yakından gören ve tanıyan sahâbe-i kirâm yansıtabilir.

İbn Hazm ez-Zâhirî gibi bazı âlimler, "Nefsim elinde olan Allah'a andolsun ki, odun toplanmasını emretmeyi içimden geçirdim. Sonra namaz için ezan okunmasını ve bir adama da emredip cemâate imam olmasını, sonra da cemaate gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı içimden geçirdim" (Buhârî, Ezân, 29, hadis no: 644; Müslim, Mesâcid, 251, hadis no: 1513) hadisinden, özürsüz olarak cemâate gelmeyen kimsenin evinin yakılacağı hükmünü çıkarır. Hâlbuki hadisin dil ve üslûbu, bu hükmü çıkarmaya müsait değildir. Terğib-terhib maksadına yönelik vârid olan bu hadis, cemâatle kılınan namazın faziletinin altını çizer. Bu üslup, *miübâleğa fi'z-zecr* (vazgeçirme ve engellemede abartı) diye ifade edilir.

Hadis Şerh Kaynaklarına Başvurulması

Hattâbî (v. 388/998), toplumun her kesiminden gelen talep ve duyulan ihtiyaç üzerine Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'ine *A'lâmu'l-hadîs* adlı bir şerh yazar. Onun, bu şerhin ilk sayfalarında verdiği şu bilgi önemlidir: "Zamanla ilmin kayboluşunu ve cehaletin ortaya çıkışını, ehl-i bid'atın çoğalıp kitap ve sünnetten nasıl yüz çevirdiklerini düşündüm. Onların, hadislerin mana ve maksadını araştırmayı ihmal ederek hadisten uzaklaştıklarını ve hadis âlimlerini haksız olarak tenkit ettiklerini gördüm. Buhârî'nin yer verdiği sika râvi ve sahih hadislerle dair yönelttikleri suâller karşısında onların bu konuları bilmedikleri anlaşıldığında, hadis âlimlerini kötülemek için bunu basamak yaptılar. İşte gelinen bu nokta, benden istenen *Sahîh-i Buhârî* şerhinin telif sebebi oldu. Doğru yolda olanlar için bir delil, batıla sapan ehl-i bid'ate karşı bir hüccet olması için tecrübem ölçüsünde bu eserdeki hadisleri ve çetrefil noktaları açıklamayı bir borç ve vazife kabul ettim".

Muhâtap kitlesinin algı, bilgi ve kültür düzeyleri farklı olmakla birlikte, Kur'an gibi hadislerin ekseriyeti anlaşılır bir karakter arz eder. Ancak şerhlere başvurmadan bazı hadisleri hemen neticeye bağlamak ve onlardan hüküm çıkarmak, prensip itibarıyla doğru değildir. Bilgi yetersizliği, altyapı ve tecrübe eksikliği, sağlıklı yorum ve anlayışın önünde ciddi bir engeldir. Bu itibarla, klâsik kaynaklar yanında, yapılan yeni şerhlere başvurmak, hadislerin doğru anlaşılmasında ihmal edilmemesi gereken bir yöntemdir. Yanlışların minimum düzeye indirilmesinde târihsel tecrübenin rolü büyüktür.

Hadis tarihi, şerh edebiyatı bakımından zengin örneklerle doludur. Hattâbî'nin *A'lâmu'l-hadîs fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ile *Maâlimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*, Ali el-Kârî'nin (v. 1014/1605) *Mirkâtü'l-mefâtîh* adlı eserleri, ilk akla gelen başvuru kaynakları arasındadır. Türkçe kaynaklar arasında, Ahmed Naîm ile Kâmil Miras tarafından hazırlanan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* adlı eser, burada özellikle hatırlanmalıdır. 12 cilt halinde basılan bu eserin hadis usûlü ve tarihine dair bir ciltlik mukaddimesi son derece önemlidir. Babanzâde Ahmed Naîm, Mehmed Akif Ersoy'un, "Naîm'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı" diyerek üzüntüsünü ifade ettiği Osmanlı âlimidir.

Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanmasına Dair Öneriler

1. Öncelikle işaret edilmelidir ki, Kur'an-ı Kerim (Fussilet 41/44), âyetleri hâlis niyetle istifade amaçlı okuyan mü'min gönüller için rehber ve şifâ kaynağı olduğunu, hakikatleri görmezlikten ve duymazlıktan gelen ön yargılı inatçılara ise kapalı olup onlara uzaktan seslenildiğini haber verir. Zira inatçıların okuma yönteminde hakikat arayışı yerine taraflı, ön yargılı ve ideolojik okuma söz konusudur. Bu okuma yöntemi, hadis metinleri için de geçerlidir. Hadis okuyucusu, sahip olduğu zihniyet ve düşünceyi onaylatma arayışıyla yola çıkmamalı, aksine hadis metinleriyle yapıcı ve olumlu bir ilişki kurarak onlara objektif ve istifade amaçlı yaklaşmalı, "zihin ve fikir dindarlığı" göstermelidir. Ayrıca, hadislerin aceleye getirilmeden dikkatle okunması ve araştırılması son derece önemlidir.

Allah Resûlü'nün örnek alınması, Ehl-i hadisin usûl ve âdâbına uygun biçimde hadislerinin edep ve hürmetle okunması, dinin daha kolay ve doğru anlaşılmasını sağlar. el-A'meş'in, "Onlar (sahâbe ve tâbiîn) abdestsiz olarak hadis rivâyet etmekten hoşlanmazlardı" veya Katâde'nin "Hadislerin ancak temiz/abdestli iken okunması müstehap görülmüştür" şeklindeki gözlemleri, hep bu anlayışın birer yansımasıdır. Yine, Kur'an'ın anlaşılıp uygulanması, hadis ve sünnetin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Şâtıbî (v. 790/1388), "O Peygamber hevâsından konuşmaz. O (bildirdikleri), vahyedilen bir vahiyden başkası değildir." *إِنَّهُ هُوَ إِلَّا وَحْيِي يُوحَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ* (Necm 53/3-4) âyetinde geçen *vahiy* kelimesinin *şeriat* manasında kullanıldığını ifade eder. Bilindiği üzere, temel bir kavram olarak *din*, Kur'an ve Sünneti kapsar. Bu bağlamda Şâtıbî'nin şu tesbiti de önemlidir: "Hadis, ya Allah'tan gelen sırf bir vahiydir ya da kitap veya sünnetten sahih bir vahye dayanan, Resûl'den (s.a.v.) sâdır olan muteber bir ictihaddır".

2. Hadislerin anlaşılmasında ve anlatılmasında muhâtabın idrak seviyesinin göz önünde bulundurulması önemli bir ilkedir. Hz. Ali diyor ki: "İnsanlara idrak edecekleri şeyleri rivâyet edin! Allah ve Resûl'ün yalanlanmasını ister misiniz?" (Buhârî, İlim, 49, hadis no: 127). Aynı şekilde Abdullah b. Mes'ûd, muhâtabın idrak seviyesinin müsait olmadığı bir hadis metninin nakledilmesinin, bazı insanlar için zihni kargaşaya yol açacağı uyarısında bulunur: "Şayet bir topluluğa akıllarının ermediği bir hadis nakledersen, ancak bu onların bir kısmı için fitne unsuru olur." (Müslim, Mukaddime, 5, hadis no: 14)

Allah Resûlünü yakından tanıyan her iki sahâbinin bu uyarısı, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde muhâtab kitlenin akıl ve idrak seviyesinin, altyapı ve bilgi birikiminin dikkate alınması gerektiğini öğretir. Eğitim psikolojisi ve metodolojisi bakımından önem arz eden bu ilkenin uygulanmaması hâlinde, eğitim ve öğretim alanında yürütülen bir çalışmadan verimli sonuç almak mümkün değildir.

Bu demektir ki, muhâtabın idrak seviyesi dikkate alınmaksızın her hadisin gündeme getirilmesi, eksik anlama ve yanlış yorumlamadan dolayı reddedilerek bir kargaşa ortamına yol açar. Ayrıca, özellikle pratik faydası ve sosyal değeri olmayan bazı rivâyetlerin kamu önünde tartışılması, gereksiz tartışmalara da sebep olacaktır. Bu yüzden, anlaşılması zor ve problem olan bir hadis, hemen gündeme taşınmamalıdır.

3. Bir disiplin olarak *münâzara*, hakikatin ortaya çıkması için yapılan tartışmaların esaslarını inceler. Bilgi ve bilinç seviyesi, hakikati tesbit fikrinde olmak, konuşmayı kısa tutup muhâtaba söz hakkı vermek, muhâtaba değer vererek saygılı davranmak, gülme, alay, öfke, hiddet ve hakaret gibi olumsuz tutum ve davranışlardan sakınmak, bu esasları teşkil eder. Hakîm Tirmizî'nin ifadesiyle "Sorulan suâle güzel cevap vermek, anlamanın inceliklerinden ve idraki kolaylaştıran nezaket ölçülerindendir". Bazı âlimler, münâzara ile cedeli eşanlamlı görürken, bazıları ikisi

arasında fark gözetir. Onlara göre münâzarada objektif olarak hakikatin ortaya çıkarılması, cedelde ise sübjektif olarak doğru veya yanlış salt bir düşüncenin galebe çalması hedeflenir. Şu selef sözü, cedel ve yersiz tartışmaya giren kimsenin nasipsiz olduğunu öğretir: “Allah bir kuluna hayır dilediğinde ona amel kapısını açar ve cedel kapısını kapatır. Allah bir kuluna şer dilediğinde de ona amel kapısını kapatır ve cedel kapısını açar”.

Ayrıca, ortaya çıkan farklı görüş ve tezler güçlü ve ikna ediciyse kabul edilmelidir. İmam Şâfiî'nin, ilim meclislerinde gösterdiği şu münâzara âdâbı önemsenmelidir: “Ben biriyle münâzara ettiğimde mutlaka şöyle demişimdir: Allahım, hakkı onun kalbinde ve dilinde göster/söylet. Şayet hak benimle beraber ise o bana tabi olsun, hak onunla beraber ise ben ona tabi olayım!”.

4. Abdullah b. Mes'ûd'un şu uyarısı dikkat çekicidir: “Kendisine sordukları her konuda insanlara fetva veren kimsenin aklı dengesi bozuktur!”. Onun, muhâtaplarına hatırlattığı şu nokta da önemlidir: “Sahâbe, iç dünyaları itibariyle ümmetin en nezîhi idi. İlim yönünden onlar ümmetin en derin ve insanların en külfetsiz olanları idi. Siz âlimleri çok, hatipleri/lâfazanları az olan bir devirde yaşıyorsunuz. Sizden sonra âlimleri az fakat hatipleri çok olan bir zaman gelecektir. Kimin ilmi çok, konuşması da az olursa o övgüye layıktır. İlmi az iken çok konuşan kimse ise yergiyeye layıktır”.

Şüphesiz bu uyarılar, İslâm dininin, özellikle de hadis ve sünnetin doğru anlaşılmasının önündeki engellerin aşılmasına yöneliktir. Hadis ve sünnetin ruhunu yok eden bid'at ve hurafeler karşısında alınması gereken önlem, Abdurrahman el-Evzâî (v. 157/774) tarafından şöyle dile getirilir: “Bid'atler ortaya çıktığında, şayet âlimler onları yadırgamaz ve tepki göstermezlerse, bunlar (zamanla) sünnete (kültüre, değere, dinî geleneğe) dönüşür!”. Bir terim olarak bid'at, asr-ı saâdetten sonra ortaya çıkan, şer'î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir, hareket ve davranışlar hakkında kullanılır.

DİKKAT

TDV İslâm Ansiklopedisi'nden 'Bid'at' maddesini okuyunuz.

5. Bazı hadis metinlerinde ortaya çıkan anlama zorluğunun ve probleminin aşılmasında, acele davranarak onu reddetmeyip sükûtu tercih etmek, haddini bilmek, çözüm yolu için imkân/zaman kollamak, önemsenmesi gereken bir araştırma yöntemidir. *Tevakkuf* adı verilen bu yöntem, müşkil bir meselede tercihi zorunlu kılan sebepler; naklî ve aklî deliller olmadıkça hemen sonuca ulaşma yerine, başka delil ve karine aramak, bulunmaması hâlinde de durmak, çekimser kalmak, beklemek, görüş beyan etmemek ve kesin hükme varmamak, onun anlaşılmasını ve yorumlanmasını erteleyip zamana bırakmak demektir. Bazan, bir âyet veya hadisin mana ve maksadının anlaşılması için büyük çaba sarfedilmesine rağmen, ortaya çıkan problemin çözülmediği görülebilir. Böyle bir durum karşısında, ihtiyat gereği pek çok âlimin bir yöntem olarak tevakkufu benimsediği görülür. Bununla muhtemel hataların önüne geçildiğinden, aslında bu yöntemin hakikate duyulan bir saygı ifadesi olduğu kabul edilir. Zira insan, doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı yetenek, yaşadığı imkân ve şartlar itibariyle sınırlı bir varlıktır.

Tevakkuf ilkesine ışık tutacak bir örnek vermek istiyoruz Çağdaş fıkıh âlimi Yusuf Karadavî, “Gömen de gömülen de atəstedir/ الْوَائِدَةُ وَالْمُؤَوَّدَةُ فِي النَّارِ” (Ebû Dâvud, Sünnet, 18, hadis no: 4719) hadisi üzerine “Haydi kızı gömen cehennemde, peki gömülenin durumu nedir? Hâlbuki gömülenin cehennemde olduğuna hükmetmek Allah Teâlâ'nın, ‘Kız çocuğunun hangi suçtan dolayı öldürüldüğü kendisine sorulduğu za-

man' (بَآئِ ذَنْبٍ قُتِلْتُ وَإِذَا الْمَوْءَدَةُ سُئِلَتْ) Tekvîr 8-9) âyetine ters düşer” dedikten sonra şu değerlendirmeyi yapar: “Hadis üzerine yorum ve açıklama yapan kaynaklara müracaat ettim ama ikna eden ve sadra şifa hiçbir bilgi bulamadım. Henüz bizim için kapalı bir manası olabilir diye bu tür sahih haberleri hemen reddetmeyip tevakkufu tercih ediyorum”.

Yusuf Karadavî'nin, *tevakkuf* ilkesini dikkate alarak yaptığı bu değerlendirme saygıyla karşılanmalıdır. Ne var ki, İbn Hacer el-Askalânî ve Bedreddîn el-Aynî tarafından hasen senedle nakledilen şu hadis, problemlili görülen bu konuya açıklık getirir: “Peygamber cennettedir, şehid cennettedir, yeni doğan çocuk cennettedir, gömülen çocuk cennettedir/ النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ وَالشَّهِيدُ فِي الْجَنَّةِ وَالْمَوْلُودُ فِي الْجَنَّةِ وَالْوَيْدُ فِي الْجَنَّةِ” (Ebû Dâvud, Cihad, 25, hadis no: 2523; Ahmed b. Hanbel, XLIV, 474; İbn Hibbân, Şâhih, XVI, 524). Ayrıca İbn Hibbân (354/965), biri Âmir'den, diğeri de İbn Mes'ûd'dan olmak üzere söz konusu hadisi, “hadis ilminde derinleşmeyenleri gömülen kız çocuğunun kesinlikle ateşte olduğu zehâbına götüren bir haberin zikri” başlığı altında verir.

UYGULAMA: HADİSLERİ ANLAMA VE YORUMLA ÖRNEKLERİ

İlmin Farz Olması

“طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.”

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İlim talep etmek her müslümana farzdır.” (İbn Mâce, Mukaddime, 17, hadis no: 229)

Hadise Dair Açıklama

Hadisin ulaşılabilen bütün tariklerine yer veren İbn Abdilberr, onların zayıf isnadla sabit olduklarını söyler. Aynı şekilde Hatîb Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* adlı eserinde hadisin bütün tariklerini zikreder. Mizzî (v. 742/1341) hadisin *hasen* derecesine ulaştığını, Irâkî (v. 806/1403) ise bazı tariklerini *sahih* görenler bulunduğunu söyler. Suyûtî (v.911/1505), hadisin elli tarikini topladığını ve senedi için ilk kez kendisinin *sahih li gayrih* değerlendirmesi yaptığını ifade ederken, Murtazâ Zebîdî (v. 1205/1790), hadisin *hasen* olduğunu belirtir. Çağdaş âlimlerden İbnü's-Siddîk Ahmed Gumârî (v. 1380/1960) ise hadisin tariklerini inceledikten sonra senedinin *sahih* olduğu sonucuna ulaşır. Bazı kitaplarda müslim kelimesinden sonra görülen müslime lafzı, mana itibarıyla doğru olmakla beraber, hadisin hiçbir tarikinde tesbit edilememiştir. Kaldı ki *müslime* (müslüman kadın), dil ve üslup açısından *müslim* lafzı içinde mevcuttur.

Hadisin bazı tariklerinde geçen “Çin'de de olsa ilim talep ediniz/بِالصَّيْنِ/” kısmı, hadis otoritelerinin neredeyse hemen hepsi tarafından mevzû/asılsız kabul edilir. Şüphesiz bu bağlamda, “Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Nerede bulursa onu almaya daha layıktır” (Tirmizî, İlim, 19, hadis no: 2903; İbn Mâce, Zühed, 15, hadis no: 4308) hadisinin dikkate alınması, halk arasında meşhur fakat kaynağı şâibeli olan “Çin'de de olsa ilim talep ediniz” tarzındaki haberden daha anlamlı ve kuşatıcıdır.

Yukarıda söz edilen İbn Mâce kaynaklı “İlim talep etmek her müslümana farzdır” hadisinin devamı şöyledir: “Ehil olmayanlara ilim veren kimse, domuzların boynuna cevher, inci ve altın gerdanlık takan kimseye benzer”.

Bu hadise göre, kadın-erkek her müslümanın iman, amel ve ahlâka dair konuları öğrenmesi dinî bir vecibedir. “İlmihal bilgisi farz-ı ayındır” derken bu kastedilir. Farz-ı ayn sayılan dinî-ahlâkî tutum ve davranış bilgisini almayan veya sorumluluk bilincine

ermediğinden aldığı bilgiyi uygulamayan kimse günahkâr olur. “Öğrendikleri bilgileri kötülüğe alet edecek istismarcı ve düşük ahlâklı kimselere ilim öğretmek câiz olmaz” şeklindeki fetvanın kaynaklarından birisi, işaret edilen hadistir. İlâhiyat, edebiyat, tarih, tıp, iletişim, matematik, askerlik, mühendislik gibi ilim, sanat ve meslek dalları ise farz-ı kifâyedir.

Kuşkusuz, ilmin yaş sınırı yoktur. Bir ömür boyu ilim yolculuğu sürdürülmelidir. Çünkü eğitim, okumak, düşünmek ve gelişmek dâimî bir süreçtir. Nitekim “Kişi ne zamana kadar hadis yazıp ilim tahsil eder?” suâline muhâtap olan Ahmed b. Hanbel, “Ölünceye kadar!” veya “Ben kabre girinceye kadar ilim talep ederim” diye cevap verir.

İman Amel İlişkisi

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَنْ أَسْعَدَ النَّاسَ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنَّ لَا يَسْأَلُنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوَّلُ مِنْكَ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ، أَسْعَدُ النَّاسَ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ نَفْسِهِ.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, -Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet gününde senin şefâatine nail olacak en bahtiyar insan kimdir? suâli soruldu. Resûlullah (s.a.v.): -Ey Ebû Hüreyre! Senin hadise olan ilgi ve iştîyâkını bildiğim için, bunu senden evvel hiç kimsenin sormayacağını tahmin etmiştim. Kıyamet gününde benim şefâatime nail olan insanların en bahtiyarı, içten bir yönelişle kulluğu Allah'a has kılarak *lâ ilâhe illallâh* diyen kimsedir” buyurdu. (Buhârî, İlim, 33, hadis no: 99)

Hadise Dair Açıklama

Sâlih amel ve ibadet olmaksızın sırf imanla yetinerek âhiret saâdetine erişilebileceği izlenimini veren “Kim, Allah'tan başka bir ilâh olmadığını bilerek ölürsse cennete girer” (Müslim, İman, 43, hadis no: 145) gibi hadisler, ihlâs ve hâlis gibi ek açıklamaların geçtiği hadislerle birlikte düşünülmelidir. O hadislerden birisi şöyledir: “Kim, ihlâslı olarak *lâ ilâhe illallâh* derse cennete girer” (Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 17). Nitekim İmam Gazzâlî, kelime-i tevhîdin *mutlak* vârid olduğu hadisin, *ihlâs* ve *sıdk/sadâkat* lafzının geçtiği *mukayyed* hadis gibi anlaşılması gerektiğine işaret ederek sâlih amelin gerekliliğine temas eder.

Demek oluyor ki, dini Allah'a özgü kılma düşüncesi ve hayata geçirme endişesi (ihlâs) olmayan bir iman anlayışı, cennete giden yolda bir engeldir. Bu yüzden, temel bir kavram olan *ihlâs*ın, tevhid, sâlih amel, ahlâk-ı hamîde, samimiyet, sadâkat ve istikâmet ile içinin doldurulması gerekir. Dua, tevbe ve istiğfâr ancak ihlâs ile yapılırsa kabul edilir. Ömer b. Abdülazîz (v. 101/719) diyor ki: “İmanın farzları, şartları, hudûdu (sınırları, yasakları) ve sünnetleri vardır. Binâenaleyh, kim bunları ikmal ederse, imanını tamamlamış, kim bunları ikmal etmez ise, o da imanını tamamlamamış olur”.

Asr-ı saadette, Resûl-i Ekrem'in huzurunda her bir sahâbînin dile getirdiği şu sadakat sözleşmesi dikkat çeker: “Namaz kılmak, zekât vermek ve her müslümana samimi davranmak üzere biat ettim”. Şüphesiz bu, bütün zaman ve mekânlarda her müslümanı kapsayan aktif ve evrensel bir inanç ve ahlâk ölçüsüdür. İslâm dini, yalnız gönül ve vicdanlara hap-solmuş pasif bir inanç anlayışını benimsemez, bireysel ve toplumsal hayatta iman, amel ve ahlâkın tezahürlerini görmek ister.

Kader İnancı

عَنْ عَلِيٍّ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِي جَنَازَةٍ فَأَخَذَ شَيْئًا فَجَعَلَ يَنْكُثُ بِهِ الْأَرْضَ فَقَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ، قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا وَنَدْعُ الْعَمَلَ قَالَ: اْعْمَلُوا فَكُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَيُسِّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ، وَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ، فَيُسِّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ ثُمَّ قَرَأَ «فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى» الْآيَةَ.

Ali -radiyallâhü anh- diyor ki: Peygamber -sallâhü aleyhi vesellem- bir cenaze münasebetiyle aramızdaydı. Derken eline bir şey alarak yere (bir şeyler) çizmeye başladı. Sonra şöyle buyurdu: “İçinizde, cennet ve cehennemdeki yeri önceden bilinip yazılmayan bir kimse yoktur”. Orada bulunanlar: -Ey Allah’ın Resûlü, biz yazgımıza güvenerek amel etmeyi bırakalım mı? dediler. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: -(Hayır) siz amel edin; imanın icaplarını yerine getirin ve görevinizi eksiksiz yapmaya bakın. Zira herkes kendisi için yaratılmış olan şeye müyesser ve müheyyâdır; yaratıldığı âkıbeta ulaşmak ona kolaylaştırılır, ne için yaratıldı ise onu kolayca elde eder ve o yola koyulur! Şöyle ki, ehl-i saâdetten (mü’minlerden) olan kimse ehl-i saâdetin ameline kolayca muvaffak olur. Ehl-i şakâvetten (kâfir veya münâfıklardan) olan kimse de ehl-i şekâvetin ameline kolayca muvaffak olur”. Sonra Resûl-i Ekrem şu âyet-i kerîmeleri okudu: “Artık kim (hayır için) verir, sakınıp korunur ve en güzeli tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Kim de cimrilik eder, kendini müstağni/kendine yeterli ve zengin görür, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız” (Leyl 92/5-10). (Buhârî, Tefsîr (sûre 92), 7, hadis no: 4949; Müslim, Kader, 6-8, hadis no: 6903)

Hadise Dair Açıklama

Hadisin bazı tariklerinde, cenazenin *Bakî’u’l-garkad* adı verilen kabristana getirildiği zikredilir. Medine’de Mescid-i Nebevî’nin yakınında bulunan bu kabristan, *Cennetü’l-bakî* diye bilinir ve ziyaret edilir. Cenaze defni esnasında cennet, cehennem, takdîr-i ilâhî gibi bazı iman konularını açarak, oraya gelenleri bilgilendirmenin, ibret ve tefekküre sevk etmenin, dinleyenleri oldukça etkileyen bir eğitim yolu olduğunu öğreten hadis, insanın yaratılış hikmetinin veya varoluş sebebinin ne olduğuna ışık tutar.

Yüce Kur’ân (Enâm 6/165; Mülk 67/1-2), insanın varoluş sebebinin ve yaratılış hikmetinin *denemek* (sınamak, imtihan etmek) olduğunu açıklar. Kur’ân, varoluş ve yaratılış gerçeğindeki sebep ve hikmetin, yani denemek fiilinin fert ve toplum hayatındaki tezâhürünün ibâdet titizliği (Zâriyât 51/56), yeryüzünün yaşanabilir bir medeniyet beşiğine dönüştürülmesi (Hûd 11/61) ve insan hak ve özgürlüklerine saygı duyan âdil bir yönetim anlayışı (Ârâf 7/129, Nûr 24/55) olduğunu da açıklar. Ayrıca Kur’ân, sınanmak üzere üstlendiği bu üç görevle/emanetle yükümlü ve sorumlu tutulan insanın, akıl ve idrak kabiliyetini tam olarak kullanmadığından “çok zâlim ve çok câhil” (Ahzâb 33/72) olduğunu da bildirir.

Söz konusu hadis, *kader* veya *alın yazısı* adı verilen gerçeklik için bir kaynak teşkil eder. Ebedî-ezelî ilmine bağlı olarak Allah’ın takdiri, insanın özgür iradesini mahkûm eden ve onun âkıbetini cebren şekillendiren bir plan ve program değildir. Ay ve güneş tutulması gibi olayların vukû bulacakları tarihlerin belli olması, onların tabîi-ilâhî kanuna bağlı olarak bilim ve tecrübe ile keşfedilmesindendir, yoksa takvim yaprağına kaydedilen bilgi yüzünden değildir. Yüce Allah, ebedî-ezelî ilmiyle kulunun hür iradesiyle yaptığı/yapacağı iyi veya kötü fiillerini bilir. Sıfat mevsûfa tâbî olduğu gibi, ilim de ma’lûma tâbidir. Kâmil Miras’ın ifadesiyle, “A’yân ve eşyânın hâricte taayyün eden vücûduna ilim taalluk eder. İlîm dediğimiz bilgi öyle hâsıl olur. Bu cihetle kul için ezeli takdir ne bir zarûret teşkil eder, ne de özür”.

İlâhî takdir ile insanın hür cüz'î irâdesi ve sorumluluğu arasındaki ilişkinin iyi kavranılması gerekir. Takdir ile insanın sorumluluğu, hiçbir zaman biri diğerine tezat teşkil edecek şekilde düşünülmemelidir. Terazinin bir kefesinin insan, öbür kefesinin toplum olduğu düşünülürse, insanın cüz'î irâdeye, toplumun ise mutlak irâdeye yani *Sünnetullâh'a*/ tabiî-ilâhî kanuna tekabül ettiği görülür. İnsan, fiil, hareket ve davranışlarında hürdür. Ancak hürriyeti sünnetullah ile sınırlıdır. Bireysel ve toplumsal hayatında yaptıklarından sorumlu tutulan insan, böylece orta yolu yakalamış olur. “Ne kaderiyye ne cebriyye, bu ikisinin ortası” tesbitinin sosyolojik boyutu, bu orta çizgi olmalıdır. Muhammed Hamidullah'ın, ilâhî irâde ile cüz'î irâde veya Allah'ın mutlak ilmi ve takdiri ile insanın sorumluluğu arasındaki bağın/ince çizginin ve kadere imanın hikmetine dâir şu açıklaması konuya ışık tutar:

“Ayrıca ilâhî irade insan için bir sır olarak kalacağından, insanın ilk başarısızlıklarda umudunu asla yitirmemesi asıl ödevidir. Gaye gerçekleştinceye ve imkânsız hale gelinceye kadar tekrar tekrar çaba göstermesi gerekir. İşte ancak o zaman -başarmak için her şeyin yapılmış olduğu an- insanı rûhen yatıştırmak ve tam teselli etmek üzere, İslâm'ın kader kavramı araya girer: Demek Allah'ın iradesi böyleymiş! Üstelik bu dünyanın başarı veya başarısızlığı ebedi kurtuluş için önem taşımaz. Allah o ebedi kurtuluş âleminde, gerçekleştirenlere ve başarılarla göre değil, niyet ve çabaya göre karar verecektir (...). Hatırlatalım ki, Allah'ın her şeyi önceden bildiğine ve insanın mutlak kişisel sorumluluğuna olan bu çifte inanç, müslümanı hem eyleme iter, hem de kaçınılmaz bir felâket karşısında kendisine kolayca dayanma gücü verir”.

Sonuç olarak insana düşen görev, ne için yaratıldı ise, onun gereğini yerine getirmek, değerlerini korumak ve kollamak, Yaratıcı Kudret'in emir ve yasaklarını hayatının sonuna kadar devam ettirmekten ibaret olacaktır. Bu noktada insanın, nelerin kendisine kolay geldiği, ne tür iş, tutum ve davranıştan hoşlandığı önem arz ettiğinden çok dikkatli olması gerekir. Her hâlükârda kul, “İlkel, sorumlu, şuurlu ve erdemli bir hayat tarzı mı yoksa ilkesiz, sorumsuz, şuursuz ve erdemsiz bir gidişat mı kolayına gelmektedir?” sorusunu sorarak kendi âkıbetini test etmelidir.

DİKKAT

Bu açıklamada işaret edilen âyetleri Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli'nden tetkik ediniz. Ayrıca, kader konusunu Muhammed Hamidullah'ın İslâm'a Giriş adlı kitabından okuyunuz.

Kedi Yüzünden Azap Gören Kadının Durumu

عَذَّبَتْ امْرَأَةً فِي هَرَّةٍ سَحَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارُ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ.

“Bir kadın bir kedi yüzünden azap görmüştü. Kadın kediyi ölünceye kadar hapsedmiş/ bağlamış ve bu yüzden de cehenneme girmişti. Hapsettiği kediyi ne doyurmuş ne de sulamıştı. Hatta yeryüzünün haşerâtından yemesi için bile ona izin vermemişti.” (Buhârî, Enbiyâ, 54, hadis no: 3482; Müslim, Selâm, 151, hadis no:5989)

Hadise Dair Açıklama

Hz. Âişe, söz konusu kedi hakkındaki hadisin diğer bir râvisi Ebû Hüreyre'ye şöyle konuştur: “Sen o kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın böyle yaparken, aynı zamanda kâfir idi. Zira mü'min, Allah nezdinde, bir kedi yüzünden azap edilmeyecek kadar değerlidir. Sen Resûlullah'tan (s.a.v.) hadis rivâyet ettiğin zaman, nasıl rivâyet ettiğini düşün!”.

Kedi yüzünden cehenneme giren ve azap gören kadının Himyer kabilesinden olduğunu söyleyenler olduğu gibi, İsrâiloğullarından olduğunu ileri sürenler de vardır. Nitekim Buhârî'nin, hadisi "İsrâiloğulları ile ilgili haberler" başlığı altında vermesi, onun bu görüşte olduğunu gösterir. Çünkü Buhârî'nin görüş ve anlayışı bâb başlıklarında saklıdır.

Aslında bu görüş ayrılığı pek de önemli değildir. Çünkü hadiste altı çizilmek istenen husus, azaba sebep olan fiilin mahiyetidir. Nitekim Nevevî (v. 676/1277), hadisin şerhinde şunları söyler: "Hadisin zâhirine göre bu kadın müslümandır ve kedi yüzünden cehenneme girmiştir. Kâdî İyâz ise, "Mümkündür ki kadın kâfir idi. Küfrü sebebiyle azap olundu, kedi sebebiyle de azabı artırıldı ve cehenneme müstehak oldu. Çünkü o, büyük günahlardan kaçınmakla küçük günahları bağışlanabilen bir mü'min değildi" der. Ancak kanaatimizce, doğru olan görüş, kadının müslüman olmasıdır. Kedi yüzünden cehenneme girdi. Hadisin zâhirinden anlaşılan budur. Bu, küçük bir günah olarak görülmemelidir. Kadın ısrarla sürdürdüğünden bu fiil, büyük günaha dönüşmüştür. Ayrıca hadiste kadının ebedi olarak cehennemde kalacağını gösteren bir işaret yoktur. Cezasını çektikten sonra cennete girebilir".

Yapılan yorumların ortak neticesine göre hadis, prensip olarak faydası dokunan ve zararsız olan kedi gibi bir hayvana eziyetin veya hiçbir gerekçe olmadan öldürmenin yasak ve cehenneme girmeye sebep olacak kadar büyük günah olduğunu öğretir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in şu rivâyeti bu noktayı açıklar: "Peygamber (s.a.v.) hayvanlara işkence ve eziyet eden kimseye lânet etti." (Buhârî, Zebâih, 25, hadis no: 5515)

Yukarıdaki hadisi çağrıştıran bir başka hadis de şudur: "Bir defasında bir adam yolda giderken çok susamıştı. Derken bir kuyu bulmuş, içine inerek suyunu içmişti. Kuyudan çıktıktan sonra, görmüş ki bir köpek dilini çıkarmış solumakta ve susuzluktan hafif nemli toprağı yalamaktadır. Adam kendi kendine, "Bu köpek de benim kadar susamıştır" diyerek tekrar kuyuya indi. Suyu mestine doldurdu. Sonra onu ağzıyla tutarak kuyudan çıktı ve köpeğı suladı. Bundan dolayı Allah ondan hoşnut olmuş ve onu bağışlamıştır". Ashâb: -Yâ Resûlallah, hakikaten bu hayvanlarda bizim için bir ecir ve sevap var mıdır? diye sordular. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): -Evet, her bir yaş ciğerde (soluyan her canlı için yapılan iyilikte) ecir ve sevap vardır, buyurdu. (Buhârî, Şûrb, 9, hadis no: 2363; Müslim, Selâm, 153, hadis no: 5996)

Aslında bu hadis, söz konusu iyiliğı yapan her günahkârın mutlaka bağışlanacağına dair bir garanti vermez. Ancak bu ve benzeri hadisler, Allah'ın rızasını kazanmak ve büyük mükâfâtlara kavuşabilmek için canlılara iyi ve merhametli davranılması, basit de olsa hiçbir iyiliğın küçümsenmemesi gerektiğı mesajını verir. Gerçekten de, Allah'ın rızasının nerede tecelli edeceğini pek kestiremeyen insan, küçük gördüğü ve önemsemediğı bir işi yapmamakla, cennete götürebilecek büyük fırsatları kaçırabilir.

Her halükârda, meşhur sahâbî Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) şu sözü unutulmamalıdır: "Adam iyilik yapar, sonra ona güvenir ve küçük günahları unuttur. Böylelikle o, kendisini günahlar kuşatmışken Allah'a kavuşur. Yine adam kötülük işler, fakat (günahın vebâlini düşünerek) sürekli bir korku hisseder (ve tekrar işlemez). Nihayet o güvenli bir şekilde Allah'a kavuşur."

Yüze Karşı Övmenin Hükümü

“إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ الشَّرَابَ”

"Yüze karşı aşırı derecede öven meddahları gördüğünüzde onların yüzlerine toprak saçınız." (Müslim, Zühd, 68-69, hadis no: 7698; Ebû Dâvud, Edeb, 9, hadis no: 4806, Ahmed b. Hanbel, XII, 345, hadis no: 5817)

Hadise Dair Açıklama

Hadisin râvisi Mikdâd b. Esved'in, hadis metnindeki "yüzlerine toprak saçınız" ifadesini hakikî-lafzî manada anlayarak Hz. Osman'ı övmeye başlayan birini gördüğünde yerden toprak alıp yüzüne savurduğu bilinir. Ne var ki, söz konusu ifadenin mecazî anlamda kullanıldığı açıktır. Nitekim İbn Kuteybe, şahsına yönelik bir medih esnasında Hz. Ebû Bekir'in, "Allahım, onların bilmedikleri şeyler hususunda beni affeyle ve beni onların sandıklarından daha hayırlı kıl!" dediğini naklettikten sonra şu tesbitte bulunur: "Ne Hz. Ebû Bekir'in ne de bir başkasının, medhedenin yüzüne toprak saçtığı bize ulaşmıştır". Zemahşerî (538/1143) de "yüzlerine toprak saçınız" ifadesinin mecaz olduğunu, bunun "onu mahcup ediniz" anlamında kullanıldığını söyler.

Hadis metninde geçen *meddahlar* (aşırı öven ve yüceltenler, dalkavukluk yapanlar) kelimesiyle insanı övmeyi alışkanlık edinerek bundan maddi çıkar sağlamak için övgü düzen ve övülenin ahlâkını bozan kimseler kastedilir. Ayrıca o dönemde *meddahların*, genellikle yalan konuşarak övülen şahsı aldattıkları; toprak saçılmakla övülenin aldatılmaktan emin olduğu, övenin de aldatmaktan ümidini kestiği bilgisine yer verilir. Hattâbî'ye göre, övgüye değer güzel faaliyetinden dolayı bir insanın övülmesi, emsal insanların çoğalması için teşvik niteliği taşıdığından mümkündür. Böyle bir insanı öven kimse meddah değildir.

Ebû Zerr el-Gıfârî (r.a.) diyor ki: Resûlullah'a (s.a.v.), "Adam hayırlı iş yapıyor ve bundan dolayı da halk onu överse/severse ne buyurursun?" diye suâl soruldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Bu, mü'mine dünyada verilen müjdedir" buyurdu. (Müslim, Birr, 166, hadis no: 6891)

Bu hadise göre, topluma yararlı faaliyetlerinden dolayı "Medih, kendini bilen ve tanıyan kimseye zarar vermez" veya "marifet iltifata tâbidir" sözü gereği yüzüne karşı bir insanı övmek etmek mümkündür. Ne var ki, yüzüne karşı doğrudan veya dolaylı olarak övülen insanın, kendini beğenip kibir ve gurura kapılacak bir karakterde olup olmadığına dikkat edilmelidir. Çünkü övgüden dolayı tevazu göstererek daha da yükselen, güçlenen ve olgunlaşan insanlar olduğu gibi, kendini beğenip büyüklenecek daha da alçalan, zayıflayan ve kendine yazık edenler de vardır.

Nevevî bu hadisi, övgüde bulunmakla çıkar peşinde olan kimseleri beklentilerinden mahrum edilmeleri gerektiği şeklinde yorumlar ve övgü, iltifat, tebrik ve takdir sözleriyle, iyilik, süreklilik, örneklik gibi faydalı gelişmelerin meydana gelmesi halinde bunun müstehtap olduğunu belirtir. O, "Övüldüğünüz zaman, kendinizin topraktan olduğunu hatırlayın da mütevazı olun ve kendinizi beğenmeyin" tarzında yapılan yorumun zayıf olduğunu da söyler.

SIRA SİZDE

Sizce izahı zor bir hadisi ele alarak, doğru anlamaya ve yorumlamaya dair öğrendiğiniz esaslar ışığında onu açıklamaya çalışınız.

İNTERNET

Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin yazı ve makale örnekleri için <http://www.sonpeygamber.info/> ve <http://www.sadabat.net/> web adreslerine başvurabilirsiniz.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. "Bizden bir hadis işittikten sonra onu başkasına tebliğ etmek için belleyen kimse Allah yüzünü ağartsın. Zira kendisinden dini daha iyi anlama kabiliyetine sahip olan (fakih) kimseye onu ulaştırın nice dinî bilgi (fıkıh) taşıyıcısı vardır. Nice dinî bilgi taşıyıcısı da vardır ki, fakih değildir. نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ. "حَتَّى يُبَلِّغَهُ غَيْرَهُ فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ لَيْسَ بِفِقْهٍ".

2. "Allah kullarından ilmi birden söküp almaz. Lakin âlimleri kabzetmek suretiyle ilmi alır. Nihayet hiçbir âlim bırakmadığı zaman, insanlar cahil başlar/başkanlar edinirler. Onlara sualler sorulur da bilgisizce fetvâ/cevap verirler. Böylece hem sapa-
parlar hem saptırırlar./ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَرِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَالًا فَسَبُّوا فَاقْتَبُوا
”بَعِيرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا“.
3. "Allah, hakkında hayır dilediği kimseye dinde derin bir anlayış verir./ مَن يُرِدِ اللَّهُ بِهِ
”خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ“.
4. "Allahım, doymayan nefisten, korkmayan kalpten, faydasız ilimden ve kabul olun-
mayan duadan sana sığınırım./ لَا يَنْفَعُ بَكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَمَنْ قَلْبٍ لَا
”يُخْشَعُ وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَمَنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا“.
5. "Kimin ameli (eksik olduğundan) kendisini geriletir ise, soy kütüğü (nesebi) onu
ileri götürmez./ وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ“.
6. "Amellerin, Allah Teâlâ'ya en sevimli olanı, az da olsa onların en devamlı olanıdır./
”أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَدْوُمُهَا وَإِنْ قَلَّ“.
7. "Onlara (düşman güçlerine) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayınız.
Dikkat edin, kuvvet atmak, kuvvet atmak, kuvvet atmak./ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا
”اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيَ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيَ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيَ“.
8. "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Sevdiren/sevindirin, nefret ettirmeyin./ يَسِّرُوا وَلَا
”تَعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا“.
9. "Mü'min bir yılın deliğinden iki defa ısırılmaz./ لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ/
”مَرَّتَيْنِ“.
10. "Gerçekten din kolaylıktır. Dinde kim kendini zora sokar ise altında kalır (ezilir
ve büsbütün ibâdetten kesilir). O halde orta yolu izleyin ve ümitvar olun. Günün
sabahı, akşamı, biraz da gecesi (ibâdet) ile yardım isteyin./ إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ/
الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا عَلَيْهِ فَسَدَّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا وَاسْتَعِينُوا بِالْعَدَاةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنْ
”الدُّلَّةِ“.

Özet

Rivâyet ile dirâyet veya hadis ile fıkıh arasında doğru ilişki kurabilmek

Hadis metinlerini doğru anlayabilmek ve yorumlayabilmek için rivâyet dirâyet bütünlüğü, nakil akıl veya hâfıza muhâkeme işbirliği, hadisle birlikte hüküm çıkarma yeteneği olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu bağlamda, rivâyet dirâyet bütünlüğünün uygulanması zorunlu bir yöntem ve hadis-fıkıh ilişkisinde kurulması gereken bir denklem sayılması gerektiğini perçinleyen şu cümle yeniden hatırlanmalıdır: “Hadis ile fıkıh birlikte oldukları zaman kemal bulur, birbirlerinden ayrıldıkları zaman ise noksan kalırlar”.

Rivâyet dirâyet bütünlüğünü göz ardı etmenin sakıncalarını tartışabilmek

Tıpkı Kur’ân Sünnet bütünlüğü gibi, hadislerin iç bütünlüğünün ve rivâyet dirâyet dengesinin bozulması halinde, problemlerin yaşanması kaçınılmazdır. Böyle bir durumda hadis metinleri yanlış veya eksik anlaşılır, hem zihinsel hem de pratik olarak bir kaos ortamı yaşanır. Rivâyet dirâyet bütünlüğü sayesinde, özellikle yazılı ve görsel medyada hadis eksenli gündeme gelen ve din olarak sunulan bireysel görüş ve düşüncelerin doğru olup olmadığı anlaşılır.

Hadisleri doğru anlamamanın ve yorumlamamanın esaslarını ifade edebilmek

Rivâyet Dirâyet Bütünlüğü, Tariklerin Tesbiti, İhtilâfu’l-Hadis, Esbâbu Vurûdi’l-Hadis, Garibü’l-Hadis, Arap Dili, Dil ve Üslup, Hadis Şerh Kaynaklarına Başvurulması başlıkları altında ele alınan esaslar çerçevesinde anlaşılan hadisler, geçmişte kalmış bir tarih değil, yaşamın her alanını kuşatan; sosyal, siyasal, ekonomik, ahlakî değerler taşıyan bir hayat modeli önerir.

Bu esaslara göre ihtilâflı görülen pek çok hadisin problem olmaktan çıktığını fark edebilmek

Hadislerin yanlış anlaşılmasının ve yorumlanmasının arkaplanında, yukarıdaki esaslara riayet edilmemesi yatar. Söz konusu esasların hadis metinleri üzerinde uygulanması durumunda, müşkil gözüken hadislerin problem olmaktan çıktığı, hikmet, mana, maksat ve gayelerinin gözetilerek açıklandığı, onların insanın zihin ve gönül dünyasını rahatlatan, çağın getirdiği yeni ihtiyaçlara ışık tutucu çözüm yollarını gösteren bereketli bir kaynak olduğu anlaşılır. Dinî, ahlâkî ve sosyal açıdan dengeli, erdemli, tutarlı ve özgüven sahibi, bilgi ve bilinç seviyesi yüksek bireylerin yetişmesi, böyle bir kaynaktan beslenmekle mümkündür.

Kendimizi Sıneyalım

1. Fıküh'l-hadîs için aşığıdaki ifadelerden hangisinin kullanılması **yanlıştır**?
 - a. Dirâyetü'l-hadîs
 - b. Tefakkuh
 - c. Rivâyetü'l-hadîs,
 - d. İlmü te'vîli akvâli'n-nebî
 - e. İlmü esrârî'l-hadîs
2. Aşığıdakilerden hangisi hadisleri doğru anlamının ve yorumlamanın esaslarından biri **değıldir**?
 - a. Arap dili
 - b. Rivâyet dirâyet bütünlüğü
 - c. İhtilâfû'l-hadîs
 - d. Garâib
 - e. Tarîklerin tesbiti
3. Aşığıdakilerden hangisi hadis şerhleri için başvuru kaynaklarından biri **değıldir**?
 - a. Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*
 - b. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*
 - c. Sünen-i Ebî Dâvûd
 - d. Aynî, *Umdetü'l-kârî*
 - e. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*
4. Aşığıdakilerin hangisi Hz. Peygamber'in dil, üslup ve anlatım özelliklerini **açıklamaz**?
 - a. Teş'eüm
 - b. Yumuşaklık
 - c. Üslûb-i hakîm
 - d. Tefe'ül
 - e. Terğib-terhib
5. Bir din âlimi hangi durumda ilmini gizleyebilir.
 - a. İslâmı tebliğ etmek gerektiğinde
 - b. Farz ibadetleri ilgilendiren konuda
 - c. Kendisi gibi başka biri daha varsa
 - d. Mahrem bir konu sorulmuşsa
 - e. Sadece kendisinin bildiği bir hususta

Kendimizi Sınyalım Yanıt Anahtarı

1. c	Cevabınız doğru değilse, Giriş kısmını yeniden okuyunuz.
2. d	Cevabınız doğru değilse, Garibü'l-hadis kısmını gözden geçiriniz. <i>Garib</i> kelimesinin çoğulu olan <i>garâib</i> , metin veya isnad yönünden tek kalmış yahut benzeri başka raviler tarafından rivâyet edilmemiş hadisler demektir. <i>Garib hadis ile ferd hadis</i> aynı manada kullanılır. Bu terim, <i>garibü'l-hadis</i> ile karıştırılmamalıdır.
3. c	Sünen-i Ebî Dâvûd, ahkâm hadislerini içerir, şerh kitabı değildir.
4. a	Cevabınız yanlışsa, Dil ve Üslup kısmını yeniden okuyunuz.
5. e	Şıklarda işaret edilen hususların her biri, söz konusu öneriler kapsamındadır.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Böyle bir durumda hadis metnlerinin yanlış veya eksik anlaşılması kaçınılmaz bir durumdur. “Resûlullah (s.a.v.) Cuma günü namazdan önce halkalar halinde oturmayı yasakladı” hadisi bir örnek olabilir. Çünkü buradaki “hılak/halak” kelimesini “halk” (traş olmak) şeklinde anlayan bir şahıs, hadisle amel düşüncesiyle Cuma namazından önce kırk sene başını traş etmemiştir. Oysaki hadis, cemâati sıkıntıya sokan ilim halkalarının teşkilini yasaklar.

Sıra Sizde 2

Tarihin her döneminde ortaya çıkan böyle bir yaklaşım tarzı, çözümsüzlükle kalmayıp problemlerin katlanarak çoğalması demektir. Bu konunun zengin örnekleri ve mahzurları için Ayhan Tekines’in *Hadisleri Anlama Problemi* adlı eserinden istifade edilebilir.

Sıra Sizde 3

Bu konuda, Ahmed Naîm ve Kâmil Miras tarafından hazırlanan Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi adlı eserin klavuzunu veya Riyâzü’s-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri (tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük) adlı eserin fihristini gözden geçirerek bol miktarda örnek bulup öğrendiğiniz esaslar çerçevesinde açıklamalarından faydalanabilirsiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Çakan, İsmail L. (1982), **Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları** (Muhtelifu'l-Hadis İlmi), İstanbul.
- Görmez, M. (2000), **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Ankara.
- Güler, Z. (2008), **Hadis Günlüğü**, Konya.
- (1996), **Hadislerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü**, İlam Araştırma Dergisi, c. I, sy. 2, İstanbul.
- Hattâbî, Ebû Süleyman (1981), **Maâlimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, İstanbul.
- İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-bârî bi şerhı Sahîhi'l-Buhârî**, Beyrut, ts.
- Karadâvî, Y. (1992), **Keyfe neteâmelu maa's-sünneti'n-nebeviyye meâlim ve davâbıt**, Mansûra.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn (1991), **el-Minhâc fî şerhı Sahîh-ı Müslim**, Mısır.
- Râmihürmüzî, el-Hasen (1391), **el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî**, nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb, Beyrut.
- Şâtıbî, Ebû İshâk, **el-Muvâfakât fî usûli'l-ahkâm**, Kahire, ts.
- Taşköprizâde, Ahmed (1405), **Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevdûâtî'l-ulûm**, Beyrut.
- Tekineş, A. (2002), **Hadisleri Anlama Problemi**, İstanbul.
- Zerkeşi, Bedreddîn (2004), **el-İcâbe li irâdi me'stedrakethu Âişe ale's-sahâbe**, nşr. Bünyamin Erul, Beyrut.

5

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- 👁️ İslâm medeniyetinin bilgi ve düşünce geleneğindeki özgünlüğü, ilme ve ilim adamına bakışındaki farklılığı analiz edebilecek,
 - 👁️ Kur’ân ve Sünnet’in ilme, ilim talebesine ve âlime yönelik teşvik edici beyanlarını tartışabilecek,
 - 👁️ Âyet ve hadislerde ilmin amele dönüştürülmesi konusundaki ortak vurguyu fark edebilecek,
 - 👁️ İlim-amel bütünlüğünü göz ardı etmenin doğuracağı dünyevî ve uhrevî problemleri değerlendirebilecek,
 - 👁️ Örnek metinlerden hareketle verilen bir durumu gerekçelendirebileceksiniz.

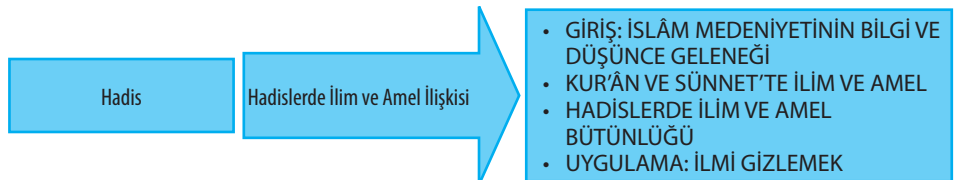
Anahtar Kavramlar

- İlim-Bilgi-Bilim
- Âlim-Bilgin-İlmi ile âmil
- Amel-Eylem-Aksiyon

Öneriler

- Bu üniteyi iyi kavrayabilmek için önce;
- İslâm’ın İlim-Amel dengesine bakışı hakkında bilgi edinmek üzere *TDV İslâm Ansiklopedisi*’ndeki “İlim” ve “Amel” maddelerini inceleyiniz.
 - İki kavram arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmek için konuyla ilgili âyet ve hadis metinlerini karşılaştırınız.
 - Âcurrî’nin “Âlimlerin Ahlâkı” adlı eseri ile Gazâlî’nin *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* adlı eserinin ilk bölümü olan “İlim Kitabı”nı gözden geçiriniz.

İçindekiler

Hadislerde İlim ve Amel İlişkisi

GİRİŞ: İSLÂM MEDENİYETİNİN BİLGİ VE DÜŞÜNCE GELENEĞİ

İslâm'ın tarihi, *ilim*, *bilgi* ve *amele* dayalı bir medeniyetin tarihidir. Bu medeniyette bilimsel sürece yol açan *bilgi geleneği*, ilmi yücelten ve onu imandan sonra en büyük fazilet olarak gören *vahiyle* başlar. *İlim* kelimesi Kur'an ve Sünnet'te öylesine çok vesileyle ve çok sayıda vurgulanmıştır ki, bu durum İslâm toplumunu oluşturan *dünyagörüşünün* "Bilgi temelli" olduğuna dair hiçbir şüphe bırakmamaktadır.

Varlık tasavvurunun ve âlem yapısının merkezine önce "tevhidi" ve Allah inancını (Bakara 2/29, 165; Âl-i İmrân 3/32, 76), sonra zorunlu olarak "nübüvvet" (peygamberlik) kurumunu (Hâkka 69/38-52; Kıyâme 75/16-19) yerleştiren İslâm vahyi, var olmanın kaçınılmaz sonu olan "âhiret" kavramını da nihâi hedef olarak belirler (Bakara 2/28). İslâm medeniyetini şekillendiren bu üç temel unsur, Kur'an'ın muhataplarına sorduğu sorular, sunduğu hakikatler ve yönelttiği emirlerle birleşerek müslüman bireyin zihninde Hakikatın bilgisine ulaşma özlemine yol açmış ve güçlü bir merak fırtınası yaratmış; ilme dayalı yeni bir dünyagörüşünün (paradigma) oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu bilinç düzleminde, vahyin ve varlığın başı *Bilgi* iken (Nisâ 4/166; Hûd 11/14; Fâtır 35/11; Fussilet 41/47), varlıkların sonunu getirecek olan kıyâmetin alâmeti de bilgisizliktir.

Enes b. Mâlik (r.a.)'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte, kıyâmetin öncüsü olan alâmetlerden ilk ikisi; "ilmin azalması/kaldırılması" ve "cehâletin yerleşmesi/yayılması" olarak bildirilir (Buhârî, İlim 21, hadis no: 80; Müslim, İlim 5, hadis no: 2671). Abdullah b. Amr (r.a.)'ın naklettiği bir başka hadis, bu iki alâmetin ortaya çıkış şeklini şöyle anlatır:

"Allah Teâlâ ilmi insanların hafızalarından silip unutturmak suretiyle değil, fakat âlimleri öldürüp ortadan kaldırmak suretiyle alır. Neticede ortada hiçbir âlim bırakmaz. İnsanlar bir kısım câhilleri kendilerine lider edinirler. Onlara bir takım meseleler sorulur; onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Böylece hem kendileri sapar, hem de insanları saptırırlar". (Buhârî, İlim 34, hadis no: 100; Müslim, İlim 13, hadis no: 2673).

Kâinat mülkünün sahibi olan Allah, bilginin de mutlak mülkiyetini elinde tutar. Yer-yüzünde bilgi nâmına öğrenilmiş ve daha sonra öğrenilecek olan ne varsa, O'nun bilgisinin bir ürünü, yansıması ve tezâhürüdür. Peygamberler de dahil "insanoğluna bilmediklerini öğreten" (عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ, Alak 96/5; مَا تَكُنْ تَعْلَمُ, Nisâ 4/113; وَاعْتَقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ, Bakara 2/282) ve daha nice bilinmeyeniyi bilen O'dur (إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ, Bakara 2/30). Biri diğerinden daha çok bilgili olanların en üstünde O vardır

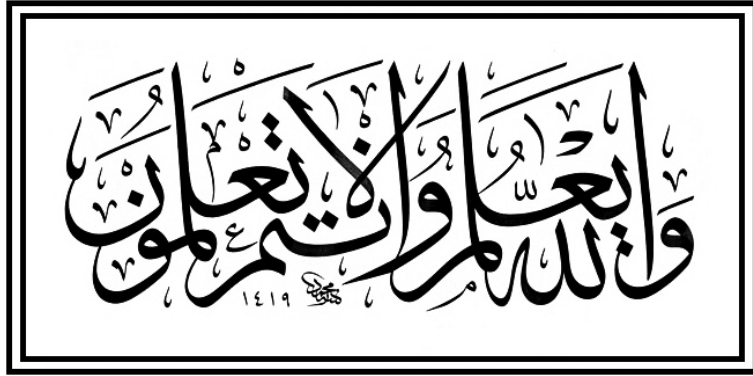
(يُوسُفَ 12/76). Kur’ân-ı Kerîm’in beş âyetinde “Allah bilir, siz bilmezsiniz, إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” (Bakara 2/216, 232; Âl-i İmrân 3/66; Nahl 16/74; Nûr 24/19) buyurulması, yaratıcının bilgisinin sınırsızlığı karşısında yaratılanın bilgisindeki sınırlılığa yapılan bir göndermedir (إِسْرَآءِ 17/85). Bununla birlikte, bilgiye ulaşma yolunda cehd ü gayret sarfedenler ve Allah’ın bildirdiklerinden nasipleneler, bilmeyenlerle bir değildir (Zümer 39/9). Şu halde İslâm’ın Bilgi nazariyesine göre bilginin peşinden gitmek, bilmek ve öğrenmek, Mutlak bilginin kaynağı olan Allah’a imanı artıran ve O’na yaklaşmaya vesile olan/olması gereken bir erdemdir.

Sıradan/tecürübî bilginin ötesindekini bilenler ve gerçeğin bilgisini elde edenler, *vahye muhatap olan* peygamberlerdir (Arâf 7/62; Yûsuf 12/86, 96). Bu yüzden, *akletmeye, düşünmeye ve bilmeye* yönelik ilâhî teşviklerle başlayan öğrenme arayışının yanlış yöne sürüklenmemesi ve hedefinden sapmaması için müslümanların önüne bir *öğreten/muallim* olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) konulmuş, yeni dünyagörüşünün bilgi yapısı Peygamber aracılığı ile oluşturulmuştur. O, “Rabbim ilmimi artır” (وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا) Tâhâ 20/114) diye duâ eden bir peygamberdir. Onun ilmmini sonraki nesillere aktaracak olanlar ise; “Kulları içinde Allah’tan korkan/saygı duyan âlimler”dir (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) Fâtır 35/28). Yukarıdaki hadiste de geçtiği üzere, âlemin varlığı (düzen ve nizâmı) onların varlığına, yokluğu onların yokluğuna bağlıdır. Onlar peygamberlerin vârisleridirler (وَأَنَّ الْعُلَمَاءَ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ) Buhârî, İlim 10). Bilmeyenlerin soru sorarak müracaat ettikleri *ehlî’z-zikr* onlardır (Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7). Dinle hayat arasındaki irtibatı sağlamada Peygamber’in yerini almışlardır. Devraldıkları mânevî mirasın yüklediği sorumluluk gereği, peygamberler gibi hem *ilim* hem de *aksiyon* adamı olmak durumundadırlar.

Resim 5.1

Hattat Mehmed Özçay’ın 1419/1998 tarihli celî sülûs bir levhası. “Allah bilir, siz bilmezsiniz” (Bakara 2/216, 232).

Kaynak: www.ozcay.com

Kur’ân ve Sünnet’in çizdiği çerçeveye göre, vahyin aydınlığında aklını kullanarak bilgiye ulaşma çabası içine giren bir ilim adamı, tarafsızlık ve objektiflik adına elde ettiği bilgiye lâkayt kalan kimse değildir. Onun bilgisi, vahiyle gelen *mutlak ilim* ile kaynaşmış sadece zihnî bir durum değil, aynı zamanda davranışlara ve hayata da yansıyan/yansıması gereken zihnî bir varoluş düzeyidir. İslâm’ın dünyagörüşü bu niteliği, *ilmi ile âmil olan âlim* (bilgisini eyleme dönüştüren bilgin) ifadesinde bütünleştirmiştir. Tek başına bilgi, yaşantıya dönüştürülmediği sürece bir değer taşımaz ve câhillik sıfatını ortadan kaldırmaz. Üstelik bilginin, “faydasız olmama”, “Allah’ın rızası dışında başka bir gaye ile tahsil edilmeme” ve “kötüye kullanılmama” boyutu da vardır (Ebû Dâvud, İlim 12, hadis no:

3664; Tirmizî, İlim 6, hadis no; 2655; Dârimî, Mukaddime 34, hadis no: 377). İslâm'ın iki ana kaynağında ortaya konan bu ilim profili ve arzulanen âlim prototipi, bilginin üzerine *ahlâkî* bir boyut da eklemiş olmaktadır. Daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde işlenen bu boyut, vahye inanan insanlarda “İslâmî bir bilgi zihniyeti”nin uyanmasına yol açmış, İslâm medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran unsurlar arasında yerini almıştır.

Bir bilgi geleneği, öncelikle ahlâkî ve daha sonra fikrî düzeyde meydana gelen mücadeleler sonucunda ortaya çıkar. Ahlâkî olgunluk elde edilmeden ilmi üstünlüğe erişmek mümkün değildir. Mensuplarını bilimsel faaliyetlere yönlendirecek olan bir dünyagörüşünün dayandığı temel de yine *ahlâktır*. İslâm medeniyetinde öncelikli olarak *ahlâklî olma* ve *ahlâkî yayma* işini üzerine alanlar; ilim öğrenmek için yola çıkan, öğrendiğini öğretene, öğretirken yaşayan ve sözü yaşantısına uyan *âlimlerdir*. Onlar, “üstün ahlâkî değerleri tamamlamak üzere gönderilen” Allah Resûlü'nün (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) Hâkim, Müstedrek, II, 670, hadis no: 4221; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, X, 191, hadis no: 20571) toplum içindeki temsilcileridir. Bu temsilcilik, pasif ve teorik değil; son derece *dinamik/amelî/pratik* ve bütünüyle hayatın içinde olan bir temsilciliktir. Şu halde İslâm medeniyetindeki son birkaç yüzyıllık ilmi duraklamanın ve bilim geleneğinde meydana gelen çöküşün sebeplerini, ulemânın sözkonusu *temsilcilik* görevini ifâdaki başarısında aramak gerekir.

İslâm bilgi/bilim geleneğinin doğuşu ve çöküşü hakkında daha fazla bilgi için “İslâm Medeniyetinde Bilgi ve Bilim” adlı kitaba başvurunuz.

K İ T A P

Geriye doğru bakıldığında, İslâm medeniyetinin Bilgi ve Düşünce geleneğini “özgün” kılan üç önemli özelliğinden söz edilebilir: 1) İslâm inancı getirmiş olduğu gayet kapsamlı ve tutarlı bir varlık telakkisi ile müslümanlara yeni bir *ben-idrâkî* sunmuştur. 2) Bu idrâkin oluşturduğu özgün prototip, bilgi üretimini yönlendiren ve şekillendiren bir ilmi geleneğin inşası konusunda bir başka prototipin çıkışına zemin hazırlamıştır. İslâm ilim geleneğinin doğuşu ve düşünce sisteminin bir model ve dünyagörüşü (paradigma) haline dönüşmesi, *âlim prototipinin* ortaya çıkışı ile berraklık kazanmıştır. 3) Özgün ben-idrâkî ve ilmi önderlik prototipi, hem o güne kadar ortaya çıkan *bilgi birikiminin yeniden örgünlendirilmesi* sürecini başlatmış hem de yeni bilgi disiplinlerinin ortaya çıkışını sağlamıştır. Modern zamanlara dek, asırlar boyu İslâm medeniyetini üstün ve güçlü kılan temel dinamik, bu üç düzlemin iç içe geçmiş tutarlı bütünlüğünden ibarettir. Öyleyse; “Rönesansla birlikte giriştiği insan-merkezli bilgi nazariyesine dayalı arayışını XX. asırda gerçek bir ontolojik (varoluşsal) krizle noktalayan modernist paradigmanın iflâsı karşısında; varlık şuurunu yeni bir ilmi paradigmaya dönüştürebilecek bir *ilim geleneği* ve *âlim tipi* ortaya çıkarmak İslâm dünyasının en önemli meselesidir”. (Davutoğlu, (1996), s. 3-4, 7).

Batı medeniyeti ve İslâm medeniyetinin ben-idrâkinin ana unsurları arasından *bilgi idrâkinin* karşılıklı mukayesesini için, “Medeniyetlerin Ben-idrâkî” adlı makalenin 26–27. ve 41–42. sayfalarına bakabilirsiniz. PDF dosyasını <http://adavutoglu.blogspot.com> adresinden indirebilirsiniz.

İ N T E R N E T

“Hadislerde İlim ve Amel İlişkisi” başlığını taşıyan bu ünite, *ilim* ve *ilmi önderlik* kavramlarının başta âyet ve hadisler olmak üzere İslâm'ın ana kaynaklarındaki konumu ele alınacak, ilim öğrenme ve öğretmenin İslâm tarihindeki izdüşümlerine değinilecek, örnek hadis metinleri üzerinden ilim-amel/bilgi-eylem bütünlüğünün gerekliliği üzerinde durulacaktır. İslâm medeniyetinin şiddetle muhtaç olduğu imanlı ve ahlâklî âlim modelini yetiştirebilmenin, özellikle ve öncelikle Hz. Peygamber'in *Sünnet* ve *Sîretini* doğru anlayıp güzel yaşamaktan geçtiği, İslâm dininin yükseliş rûhunun bu temel espriyi anlamakta yattığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Resim 5.2

Osman Hamdi Bey'in 1907 tarihli "İlahiyatçı" isimli yağlıboya tablosu.

KUR'ÂN VE SÜNNET'TE İLİM VE AMEL

İlmin Fazileti

Sözlükte "bilmek" anlamına gelen ve genellikle "bilgi, bilim" karşılığında kullanılan *ilm* (علم) kelimesi, isim, fiil, sıfat halleriyle ve türevleriyle, büyük çoğunluğu Allah Teâlâ'ya izafe edilmiş olarak Kur'ân-ı Kerîm'de 770'e yakın yerde geçer. Bu sayı, bilginin ve bilme faaliyetinin Kur'ân mesajı bakımından önemini ortaya koymaktadır.

İslâm vahyinin nazarında bilenler ile *bilmeyenler* bir tutulmadığı için (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ, Zümer 39/9), kulun bilgi ve kavrayış seviyesindeki artışa paralel olarak *fazilet* derecesi de yükselmektedir. Bu yüzdendir ki yüksek ahlâkî meziyetlerle donanmış olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, "ilmini artırması için" Rabbine duâ etmesi istenir (Tâhâ 20/114).

İlim, ilâhî gerçeklere ulaşmanın vazgeçilmez vasıtasıdır. Dolayısıyla, Allah'ın kâinata ve mahlûkata dair hakikatleri kavratmak için verdiği örnekleri ancak âlimler akleder; O'na hakkıyla saygı duyanlar da yine âlim kullardır (Rûm 30/22; Fâtır 35/28).

Kur'ân, Allah tarafından kalplerine mühür vurulmuş olmakla nitelenen "bilmeyenler"den (Rûm 30/59), "الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ" ifadesiyle altı kez, buna mukabil "bilenler"den, "الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ" ifadesiyle dokuz kez bahseder; ilim sahiplerinin büyük bir fazilete nail olduklarını bildirir: "Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir/دَرَجَاتٍ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ" (Mücâdele 58/11).

Bu âyet-i kerimenin diğer âyetlerle mukayesesinden, insanoğluna yönelik ilâhî mesajda hedeflenen kemâl/olgunluk basamaklarının, *iman-ilim-amel-ihlâs* şeklinde gelişme

gösterdiğini farketmekteyiz. Bu dörtlemenin en başındaki iman basamağı kaldırıldığında, tıpkı her biri ilave bir değer taşıyan birçok sıfırın soluna yerleştirilen 1 rakamının atılması gibi, geriye kalan bütün kavramların içi boşalmış ve ameller Allah'ın nazarında alabildiği-ne değersizleşmiş olacaktır.

Herhangi bir Kur'an mealinin kelime fihristini kullanarak, "iman-ilim-amel-ihlâs" kompozisyonuna uygun düşecek biçimde ilgili âyetlerin yerlerini tespit ederek bir arada değerlendiriniz.

SIRA SİZDE

İslâm toplumu ve medeniyetinin benimsediği değerler sisteminin devamlılığı ilme bağlı olduğu için, Hz. Peygamber (s.a.v.) ilmi yüceltmiş ve onu tahsile teşvik etmiştir. Kur'an'ın ilmin anlamı, önemi ve işlevine yaptığı vurgu, daha açık ve ayrıntılı bir biçimde Allah Resûlü'nün hadislerine de aksetmiştir.

Kur'an âyetlerinde Allah Teâlâ'nın Âlim, Âlîm ve Allâm (hakıyla bilen) olduğu bildirilirken (En'âm 6/73; Bakara 2/29; Mâide 5/109), O'nu vasfetmek üzere *muallim* (ilim öğretene) kelimesi kullanılmaz. Kur'an-ı Kerim bu sıfatı, Allah'ın elçisi için uygun görmüştür. Hz. Peygamber'in *öğretmenlik* vazifesi ilk olarak, atası Hz. İbrahim (a.s.)'in bir duâsı ve bu duâyâ edilen icâbetin anlatıldığı iki âyette karşımıza çıkar: "Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara Kitap ve Hikmeti (Hadis ve Sünneti) öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen (Azîz), her şeyi yerli yerince yapan (Hakîm) yalnız sensin/يَتْلُو مِنْهُمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ" (Bakara 2/129). "Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size hem Kitâb'ı ve Hikmet'i, hem de bilmediğiniz nice şeyleri öğreten bir peygamber gönderdik/كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَتَكُونُوا تَعْلَمُونَ" (Bakara 2/151).

Peygamberimizin şîret ve sünnetine dair anekdotları araştırdığımızda, bu misyonu kendisinin de ayrıca tasdik ettiğini görürüz. Kütüb-i Sittedeki bir rivâyette yakın ashâbından Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah Resûlü bir gün odalarının birisinden çıkıp mescide girdi. Bu esnada iki ayrı halka (halinde oturmuş cemaat) ile karşılaştı. Bunlardan biri Kur'an okuyor ve Allah'a duâ ediyorlardı. Diğer halka da ilim öğreniyor ve öğretiyorlardı. Bunun üzerine: 'Hepsi de hayır üzeredirler. Bunlar Kur'an okuyorlar ve Allah'a duâ ediyorlar. Allah dilerse onlara (istediklerini) verir; dilerse vermez. Şunlar ise (ilim) öğreniyorlar ve öğretiyorlar. Ben de ancak öğretici (*muallim*) olarak gönderildim' buyurdu ve hemen yanlarına oturdu" (وَهُؤُلَاءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا) İbn Mâce, Mukaddime 17, hadis no: 229).

Hadislerde ilim tahsiline yönelik emir, tavsiye ve uyarıların genel muhtevası, aşağıda görüleceği gibi, daha çok *gaye* ve *kullanım* ile ilgilidir. Hz. Peygamber bilginin bizzat kendisinden çok, *yararlı* olup olmadığı ile ilgilenmiş; bilgi sahibinde bulunması gereken niyet, edep, fazilet gibi *itikâdî* ve *ahlâkî* değerler üzerinde durmuştur. Konularına göre (ale'l-ebvâb) tasnif edilen Hadis edebiyatından *Musannef, Câmi'* ve *Sünen'lerin* hemen tamamında (Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i, Abdürrezzâk'ın Musannef'i, İmam Mâlik'in Muvatta', Buhârî ve Müslim'in Sahihleri, Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Dârimî'nin Sünenleri, Nesâî'nin Büyük Sünen'i) ilimle ilgili rivâyetleri toplayan "Kitâbü'l-ilm" başlıklı müstakil bölümler yer almaktadır. İçlerinde en fazla detay veren, Dârimî (255/868)'nin Sünen'inin girişindeki "Mukaddime" kısmıdır. Burada 33 alt başlık (bab) altında merfû, mevkûf ve maktû olmak üzere toplam 431 adet rivâyet zikredilmiştir.

Nevevî'nin "Riyâzu's-Sâlihîn" adlı eserinin M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan ve Raşit Küçük tercümesi içinde yer alan "İlim Bölümü"nü (hadis no: 1379-1395), Dârimî'nin Sünen'inin Abdullah Aydınli tarafından yapılan tercümesinin "Mukaddime" kısmını (hadis no: 224-654) tetkik ediniz.

Hadis literatüründe ilim ve ilme dair rivâyetler, merkezî önem taşıyan konu ve kavramların başında gelir. Zira Hz. Peygamber'in akîdesi, ahlâkı, mücadelesi, fıkhi, tefsîri, tebliği, sîreti ve siyâsetine dair ne varsa hepsini râvî zincirine sahip metinlerle sonraki nesillere taşıma; mevcut malzemeyi elekten geçirip sahîhini sakîminden (zayıfından) ayırma işini muhaddislerin üstlenmiş olması, ilmin *Hadis* ile özdeşleştirilmesine, Hadis ilminin de *Dîn*in ta kendisi olarak telakkî edilmesine sebep olmuştur. Tâbiûn tabakasının önde gelen âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn (110/728); "Bu ilim dindir; dîninizi kimden aldığınıza dikkat ediniz/مَنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ" (Müslim, Mukaddime 5; Bağdâdî, (1994), I, 194-195) diyerek hadis râvilerinin soruşturulmasını ve onlardan isnad sorulmasını ister. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; "Bu ilmi her nesilden âdil olanlar yüklenir. Onu aşırıların tahrifinden, bid'atçıların kendilerine mâl etmelerinden (uydurmalarından) ve câhillerin tevîlinden korurlar/يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمُ مِنْ كُلِّ خَلْفٍ عُذُولُهُ يَنْفَوْنَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْجَاهِلِينَ وَاتِّحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ" (Bağdâdî, (1990), s. 28-29; (1994), I, 194) buyurarak işaret ettiği ilmiye sınıfı da yine hadisçilerdir.

Hadis ve Sünnet; itikad, ibadet, muâmelât ve ukûbâta dair bütün dînî bilgileri kapsadığından, Akâid de Fıkıh da esasen onun içindedir, onun ürünüdür. Disiplinler halinde ayrışma sonradan ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde İlimin *Hadis ve Sünnet bilgisi* anlamına geldiğinin en açık delillerinden biri, 8. Emevî halifesi Ömer b. Abdilazîz (101/719)'in Medine valisi Ebû Bekr b. Hazm (120/738)'a gönderdiği ve resmî anlamda ilk kez hadis toplama faaliyetini başlatan fermanda kullandığı şu ifadelerdir: "Allah Resûlü'nün hadisine dair ne varsa araştı ve yaz. Ben *ilmin* kaybolmasından ve âlimlerin âhirete göçmelerinden korkmaktayım. Sadece Peygamber'in hadisini kabul et. Bilmeyenlere de öğretilmesi için *ilmi* yayın ve meclisler kurun. *İlim* ancak saklandığı zaman kaybolur" (Buhârî, İlim 34).

Sayılan sebeplere binaen, ilk devir hadis âlimlerinin son halkası Hatîb-i Bağdâdî (463/1071)'nin naklettiğine göre; "Mü'minlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup 'dîn hususunda sağlam bilgi sahibi olmak' ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır" (Tevbe 9/122) âyetinde geçen طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ (bir grup dinde tefakkuh/sağlam bilgi sahibi olmaları için...) ifadesi, ilk hadis musanniflerinden Abdürrezâk b. Hemâm (211/827) tarafından "ashâbü'l-hadis" (hadis âlimleri) anlamına yorumlmuştur. (Bağdâdî, (1990), s. 59). Bu yüzden hadisle uğraşmak ibadetlerin en üstünü, muhaddisler ise ulemânın en faziletlisidirler. (s. 81, 98).

Hatîb, kendi dönemiyle ilgili olarak bir tek şeyden şikâyet eder: Hadis talipleri artık çoğu mevzû olan *şâz* hadisler ve *garîb* isnadlarla meşgul olmakta, *hadisle tefakkuh* etmekten ve ondan hüküm çıkarmaktan geri durmaktadırlar. Sözde fıkıhçılar da sünnetleri muhaddislerden dinlemeye yanaşmamakta, sadece kelâm kitaplarıyla meşgul olmaktadır. (s. 129-130).

Sahîh-i Buhârî'nin ilk şârihi olarak bilinen Ebû Süleyman el-Hattâbî (388/998), Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin Sünen'i üzerine yazdığı *Meâlimü's-Sünen* adlı şerhinin girişinde, zamanındaki âlimlerin *ehl-i hadis ve eser*, *ehl-i fıkıh ve nazar* diye iki gruba ayrıldıklarını, ancak bunların birbirlerinden asla müstağni/uzak kalamayacaklarını; zira hadisin temel, fıkıhın ise bina gibi olduğunu, temelsiz binanın çökeceğini, binasız bir temelin ise çukur olmaktan başka bir değer ifade etmeyeceğini belirtir.

Bu vesileyle İslâm medeniyetine damgasını vuran iki tarihî gerçekliğe de değinmemiz gerekmektedir: 1) İslâm'ın ilim anlayışını modern bilimin günümüzdeki bunalımlı durumundan ayıran temel fark, bütün İslâmî ilimlerin birbirine son derece bağlı ve kenetlenmiş yapısıdır. Bu medeniyet yelpazesinde hiçbir ilim, diğer ilimlerin oluşturduğu kuşatıcı ve iç tutarlılığa sahip sistemden bağımsız olmamış ve ona kayıtsız kalarak gelişmemiştir. 2) İslâm düşünce tarihi içinde “bilgi”nin tanımını, kaynağını ve sınıflandırılmasını, İslâm'ın *varlık telakkisinden* soyutlamak imkansızdır. Varlık düzlemindeki yaratan ve yaratılan arasındaki mutlak farklılık, bilgi düzlemindeki mutlak ayrışmayı da belirlemiş, bu *bilgi hiyerarşisi* Müslüman zihniyetin temel özelliği olmuştur. Bütün ilmî disiplinlerde, Allah katından gelen ilâhî bilgi, her an yanılabilen insan bilgisi ile aynı düzeyde algılanmamış, Yaraticının yarattıklarına yönelik iradesini anlayabilmenin yegane yolu olarak “nübüvvet”in vazgeçilmezliği kabul edilmiştir. İslâm toplumunun her devirde Hz. Peygamber'in sünnetine, yetiştirdiği insanların yaşantısına ve dolayısıyla Sünnet'in taşıyıcısı olan hadis kaynaklarına duyduğu gereksinim ve bağlılığın temelinde, bu ortak zihniyetin kaybolmayan gücü yatmaktadır.

Hadislerde İlim

Dünya üzerinde hiçbir din ve kültür, *ilim tahsilini* herkes için zorunlu görmemiştir. İslâm kültür ve medeniyetini diğer medeniyetlerden farklı ve üstün kılan taraf, İslâm peygamberinin ilim ile ibadeti aynı kefeyle koyarak; “İlim öğrenmek her müslüman üzerine farzdır/ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ (İbn Mâce, Mukaddime 17, hadis no: 224)” beyanında bulunmuş olmasıdır.

Ancak bu *öğrenme/talebü'l-ilm*'in kendi içinde kademeleri olduğu muhakkaktır. Çoğu insan günlük ibadetlerini düzgün şekilde yerine getirebilecek seviyede bilgi sahibi iken, az sayıdaki hevesli ve yetenekli bir grup, üst düzey bir ilim tahsilini elde etme çabası içine girerler. Hadislerde, toplumun ilme olan ihtiyacını giderme, onları ilâhî hakikatlerle buluşturma, soru ve sorunları çözme işini üstlenen bu donanımlı insanlar için nebevî bir kutlama vardır. Muâviye b. Ebî Süfyan, İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd radiyallâhü anhüm gibi sahâbilerden rivâyet edilen bir hadiste, Resûlullah -sallallâhü aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır: “Allah, hakkında hayır dilediği kimseye din hususunda derin/sağlam bir anlayış verir/الدِّينَ يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ” (Buhârî, İlim 13, hadis no: 71; Müslim, Zekât 33, hadis no: 1037).

Sözkonusu anlayış ve kavrayışın (fıkıh/tefakkuh) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinde karşımıza çıkan diğer bir ifadesi “hikmet”tir. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un rivâyet ettiği bir hadis şöyledir: “Yalnız şu iki kimseye gıpta (mecâzî anlamda haset ve heves) edilir: Allah'ın kendisine ihsân ettiği malı hak yolunda harcıyıp tüketen kimse; Allah'ın kendisine verdiği hikmetle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına da öğreten kimse/لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا” (Buhârî, İlim 15, hadis no: 73; Müslim, Müsâfirîn 47, hadis no: 266, 268).

“Hikmet”; Akıl, ilim, söz ve davranışta doğruya isabet'tir. Daha özel anlamda ise, *helâl-haram bilgisi, ilim-amel birliği* demektir. (Cürcânî, Tarîfât, no. 604). Hikmet, dînin ana kaynağı olan Kur'an'ın doğru anlaşılmasına yardım eden, başta Hadis ve Sünnet olmak üzere diğer bütün ilimlerin ortak adıdır. İmam Mâlik (179/795)'in “İlim kitabı”nda zikrettiği ve Lokman Hakîm'in oğluna verdiği nasihatten ibaret olan tek rivâyet oldukça anlamlıdır: “Yavrum! Âlimlerle otur, onların dizlerinin dibinden ayrılmak. Çünkü Allah yeryüzünü göğün yağmuru

ile dirilttiği gibi, kalpleri de *hikmetin nûru* ile diriltir، يَا بُنَيَّ جَالِسِ الْعُلَمَاءَ وَزَلِمَهُمْ بِرُكْبَتِكَ، كَمَا يُحْيِي اللَّهُ الْأَرْضَ الْمَيِّتَةَ بِوَابِلِ السَّمَاءِ (Muvatta, İlim 1, hadis no: 1821).

Yukarıda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öğretmenlik görevinden söz ederken, onun hem *Kitab'ı* hem de *Hikmet'i* ta'lim ettiğinden bahseden iki âyet mealini vermiştik. Kur'an-ı Kerim'de dokuz yerde yan yana geçen bu iki kelime, Allah'ın resûlüne indirdiği, onun mü'minlere öğütlediği ve öğrettiği, mü'minlerin de bu sayede dalâletten kurtulduğu birbirini tamamlayan iki nimettir (Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/164). Hikmet, Kitap'tan (Kur'an'dan) başka, ancak ona bitişik/bağlı bir şeydir. Kur'an'ın bir beyânı, onun içindeki hükümlerin söz ve davranışla yapılmış canlı bir tefsiridir. Kendisine Kitap indirilmeyen Hz. Lokman (a.s.)'a Hikmet'in verildiğini düşünürsek (Lokmân 31/12), Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilen *hikmetin*; onun kavil ve fiillerini, tavsiye ve emirlerini (*Sünneti ve Fıkhı*) içine alan bir ilim olduğunu anlarız. Peygamber'den ümmetinin âlimlerine miras kalan şey de işte bu ilimdir. Allah Resûlü (s.a.v.) bu yüzden yeğeni İbn Abbâs (r.a.)'ı kucaklayarak; "Allahım ona hikmeti öğret/عَلِّمَهُ الْحِكْمَةَ" buyurmuşlardır (Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe 24, hadis no: 3546; Tirmizî, Menâkıb 43, hadis no: 3824). İmam Buhârî'nin (v. 256/870), *lâ hasede* hadisini ilk kez aldığı bâbın tercemesini (konu başlığını) "ilim ve hikmet konusunda gıpta etmek" (بَابُ الْإِعْتِبَاطِ فِي الْعِلْمِ وَالْحِكْمَةِ) cümlesiyle belirlemiş olması, hikmetle ilmin aynı anlama geldiğini göstermektedir.

Haklarında Allah Teâlâ'nın hayır ve bereket dilediği, kendilerine verdiği hikmetle başkalarını da faydalandırdığı bu ilim yolcuları, sonu Cennete varan bir caddede yürümektedirler. Ebû Hureyre (r.a.)'den nakledilen bir hadis-i şerif bu müjdeyi vermektedir: "Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse, Allah o kişiye Cennetin yolunu kolaylaştırır/ وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ" (Buhârî, İlim 10; Müslim, Zikr 11, hadis no: 2699).

Aynı müjdeyi ayrıntı vererek genişleten Ebu'd-Derdâ (r.a.) rivâyeti ise şöyledir: "Bir kimse ilim elde etmek arzusuyla bir yola girerse, Allah o kişiye Cennetin yolunu kolaylaştırır. Melekler yaptığından hoşnut oldukları için ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta suyun içindeki balıklar bile âlim kişiye Allah'tan mağfiret dilerler. Âlimin âbide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur" (Ebû Dâvûd, İlim 1, hadis no: 3641; Tirmizî, İlim 19, hadis no: 2682).

Âlimler ve âbidler, Allah katında üstün ve faziletli sayılan iki sınıftır. *Âlim*, farz olan ibadetleri yerine getirdikten sonra kalan zamanını ilim öğrenmeye ve öğretmeye ayırırken; *Âbid*, üzerine farz olan bilgileri öğrendikten sonra, bunun dışında kalan vaktini Allah'a ibadetle geçirir. Bu yönelişin her ikisi de Allah katında makbul ve faziletlidir. Ne var ki, her iki kâmil kişi birbirine denk olmayıp, âlim olan âbid olandan daha üstündür. Çünkü ilim sahibi sürekli gelişen bir gayret içindedir ve sadece kendisine değil başkalarına da faydalı olmaktadır. İbadet eden bir kişinin ameli de faziletli olmakla beraber, amelinin faydası kendi şahsıyla sınırlıdır.

Bu iki sınıf insanın üstünlüğü ve seçkinliği, Allah'ın en fazla değer verdiği amellerle meşgul olmalarından ileri gelmektedir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "Dünya ve onun içinde olan şeyler değersizdir. Sadece Allah Teâlâ'nın zikri, O'na yaklaştıran şeyler (le meşguliyet), ilim öğretme âlim ve öğrenmek isteyen öğrenci bundan müstesnadır/ الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ، مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى وَمَا وَالَاهُ، وَعَالِمٌ أَوْ مُتَعَلِّمٌ" (Tirmizî, Zühd 14, hadis no: 2322; İbn Mâce, Zühd 3, hadis no: 4112).

İlmin, Allah katında dünyaya değer katan şeylerden biri ya da birincisi olması, insanlığa yol gösteren İlâhî mesajların ancak onu elde eden âlimler sayesinde doğru anlaşılacağı ve düzgün yaşanacağındandır. Ebû Ümâme el-Bâhilî (r.a.)'nin haber verdiğine göre, bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.v.) üç kez üst üste, “İlim tükenip yok olmadan önce ondan yararlanmasını bilin!” buyurmuşlardı. “Yâ Resûlallâh! Elimizde Allah'ın kitabı varken ilim nasıl tükenir?” diye sordular. Allah Resûlü bu soruya öyle bir kızdı ki –Allah onu kızdırmasın- şöyle cevap verdiler: “Allah sizin iyiliğinizi versin! İsrâiloğullarının elinde de Tevrat ve İncil bulunuyordu ama onlara fayda etmedi!”. Sonra devamla üç kere şöyle dedi: “İyi biliniz ki ilmin ortadan kalkması demek, ilim sahiplerinin yok olması demektir/أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: خُذُوا الْعِلْمَ قَبْلَ أَنْ يَنْفَدَ، ثَلَاثًا، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يَنْفَدُ وَفِينَا كِتَابُ اللَّهِ؟ فَغَضِبَ لَا يُعْضِبُهُ اللَّهُ، ثُمَّ قَالَ: تَكَلَّمْتُمْ أُمَمًا تَكُونُ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، ثُمَّ لَمْ يُعْنِ عَنْهُمْ شَيْئًا، إِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ ذَهَابُ حَمَلَتِهِ ثَلَاثًا.” (Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, VIII, 232, hadis no: 7906).

İşte Hz. Peygamber'in eğitiminde olgunlaşan ilk müslüman nesil (sahâbe) ve onları takip edenler, hadisteki bu uyarıyı tam olarak algılamış ve gereğini yerine getirmekte gecikmemişlerdir. İslâm kültür tarihinde Kur'an-ı Kerim'in cem'i/mushaf haline getirilmesi ve hadislerin resmen tedvini/toplanması, “ulemânın vefatı ve ilmin ortadan kalkması kuşkusu”na dayandırılmıştır.

<http://www.sonnaonline.com> adresindeki arama motoruna “علم ينتفع” yazıp enter tuşuna basarak, “faydalı ilim”le ilgili burada sözü edilmeyen hadisin hangisi olduğunu bulunuz. Bilgisayarınızda “denetim masası” içindeki “bölge ve dil seçenekleri”nde “Arapça” ilave bir dil olarak tanıtılmamışsa, http://www.arapcasozluk.net/klavye/Arabic_Keyboard.htm adresindeki sanal klavyeyi kullanarak bu iki kelimeyi orada yazıp, kopyala-yapıştır metoduyla arama penceresine taşıyabilirsiniz.

SIRA SİZDE

Hız. Peygamber'in onlarca rivâyetle bize kadar ulaşan sözlerinde ilmin bu denli teşvik edilmesi, özellikle İslâm'ın ilk asırlarında âdeta bir *ilim ordusunun* teşekkülüne vesile oldu. Müslümanlar ilmi her şeyden önemli gördüler ve âlimleri toplumun önderleri kıldılar. İlim elde etmek ve Resûl-i Ekrem'in bir tek hadisini bizzat ondan duyan kimseden işitmek için uzun ve meşakkatli yolculuklara (Rihle) çıktılar. Onlar; “İlim tahsil etmek için yolculuğa çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allah yolundadır” (Tirmizî, İlim 2, hadis no: 2647) bilinciyle hareket ettiler.

İslâm âlimleri, sonraki asırlarda, İslâm-öncesi kültür çevreleriyle ve farklı düşünce gelenekleriyle yaşanan hesaplaşma neticesi, başta İslâmî ilimler olmak üzere çeşitli bilgi alanlarına el attılar ve birçok ilim dalının kurucu ya da geliştiricileri oldular. Onları bu çaba ve çalışmaya teşvik eden, inaçlarının kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in kendilerine sunduğu *varlık şuuru* ve *ben-idrâki* idi. Zamanla bu azim ve gayrette belirgin bir zayıflama ve düşüş yaşandı; müslümanlar bilimsel üstünlüklerini kaybettiler. Ancak İslâm medeniyetini yeniden üstün kılacak prensipler ve bunun temelini teşkil eden temiz kaynaklar, bütün saflığı ve berraklığı ile elimizdedir. Allah'ın âyetleri ve Resûlü'nün hadisleri, o eski dinamizmi yeniden canlandırmanın ve *ilimde ziyâdeleşmenin* itici gücü olarak bırakıldıkları yerde durmaktadırlar.

Resim 5.3

Hattat Süleyman Berk'in 1431/2010 tarihli celi sülüs levhası. "Rabbim ilmimi artır" (Tâhâ 20/114).

Kaynak: www.kalemguzel.org

Amelin Fazileti

Dinî literatürde; “emir, tavsiye ve yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış” anlamındaki *amel*, insanın her türlü iş ve eylemini kapsayan *fiil* kelimesine göre daha dar kapsamlıdır. Amel için, *nitelikli fiil* tanımlaması yapmamız da mümkündür. Bu kavrama, yerine göre sesli-sözlü ifadeler ve kalpten geçirilen iyi-kötü niyetler de dahildir.

Amel, yaratılışın gayesi, dönüş yolculuğunun sermayesidir. Kur’ân’ın beyanına göre, Allah yeri ve gökleri, dünya nimetlerini, hayatı ve ölümü, insanlar arasından *kimin daha güzel amel işleyeceğini* sınamak için yaratmış (Hûd 11/7; Kehf 18/7; Mülk 67/2), yine aynı maksatla insanoğlunu yeryüzünün halifesi kılmıştır (Yûnus 10/14). O, dönüş yurdu olan âhirette, insanların dünyadayken işledikleri amellerini kendilerine haber verecek ve hiçbir haksızlığa uğratmaksızın herkesi ameline göre yargılayacaktır (Tevbe 9/94, 105; Yâsîn 36/54). Zerre (minik karınca) kadar hayırlı ya da şerli ameli olana, yaptığı şey mutlaka gösterilecektir (Zilzâl 99/7-8).

İnsanın hesap gününde hak edeceği ceza ya da mükâfatın dünyadaki tavır ve davranışlarına bağlanması, *seyyie/amel-i seyyi*’ (kötü iş) ve *hasene/amel-i sâlih* (iyi iş) olmak üzere iki temel Kur’ânî kavramı öne çıkarmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde *iman* ve *amel-i sâlih*, bazı âyetlerinde ise bunlarla birlikte âhirete iman, namaz ve zekât da zikredilmek suretiyle sâlih amelin faydası ve gerekliliği, kötü amelin zararı ve tehlikesi üzerinde ısrarla durulmuş, mü’minler her fırsatta sâlih amellere teşvik edilmiştir: “İman edip amel-i sâlih işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel! / الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ” (Ra’d 13/29).

“Sâlih amel”; “Allah’a ve elçisine iman ettikten sonra, O’nun rızası gözetilerek yapılan, her doğru, güzel, faydalı, hayırlı iş ve davranış” anlamı taşır. İman, amel’in kabul ve geçerliliği için öylesine vazgeçilmez bir şarttır ki, Kur’ân âyetlerinde *Cennet* ve *Mağfiret* müjdesi, tam 68 kez “inanana ve sâlih amel işleyenler/الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ” kaydıyla karşımıza çıkar. İçinde Allah’ın rızası bulunmayan amellere “sâlih” denilemez. Çünkü “Allah, sırf kendisi için ve kendi rızası istenerek yapılmayan hiçbir ameli kabul etmez/إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتَغَىٰ بِهِ وَجْهَهُ” (Nesâî, Cihâd 24, hadis no: 3140).

İlâhî mesajın inananlardan istediği, Cennet ve mağfiret müjdesinin verdiği mutluluk ile amele sarılma mecburiyetinin getirdiği sorumluluk arasında sağlam bir denge kurulabilmektedir. Ünlü muhaddis İbn Ebî'd-Dünyâ (281/894), "el-Vecel ve't-Tevekkul bi'l-Amel" (Korkmak ve Amelle Güçlenmek) adını taşıyan risalesinde, tâbiûn tabakasının önde gelen âlimlerinden Hasan-ı Basrî (110/728)'nin şu sözünü nakleder: "Bir kısım insanları mağfiret beklentileri oyaladı. Sonunda hiçbir sevapları olmadan dünyadan çıkıp gittiler. Böylesi; 'Ben Rabbime hüsn-i zan besliyorum' der, ama yalan söyler. Rabbine karşı iyi niyet besleseydi, iyi amel işlerdi". (İbn Ebî'd-Dünyâ, (2008), s. 14-15).

Ehl-i sünnet akîdesine göre bir kimsenin iyi ameli ve ibadeti ne kadar çok olursa olsun bu sayede cennete giremez. Cennete amel ve ibadetle değil Allah'ın kerem ve lütfu ile girilir. Amel, Cennet'e girmenin karşılığı değil, vesilesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.); "Kendim de dahil olmak üzere amel hiçbir kimsenin cennete girmesini temin etmez" buyurmuşlar (Buhârî, Rikâk 18, hadis no: 6098), Hz. Âişe'ye hitaben "Kim iyice hesaba çekilirse, mutlaka azap görür" (Buhârî, İlim 36, hadis no: 103) uyarısında bulunmuşlardır.

DİKKAT

Âyet ve hadislerin genel muhtevasını, kulluk kalitesini tespit vasıtası olan güzel işlerin neler olduğunu, neleri yaparak ya da yapmayarak sâlih kullardan olunacağını bildiren ilâhî mesajlar oluşturur. Allah Resûlü'nün ashâbı, "zâyi edilmeyeceğine" (Kehf 18/30), "görmezden gelinmeyeceğine" (Enbiyâ 21/94), "karşılığı kesintisiz verileceğine" (Tîn 95/6) ve "güzel bir hayatla mükâfatlandırılacağına" (Nahl 16/97) dair sayısız ilahî vaat ve müjdeyle davet olunan amellere karşı kayıtsız kalmamış, ömürlerini bu amelleri öğrenip uygulama yolunda tüketmişlerdir. Bu sebeple denilebilir ki, İslâm medeniyetinin muhkem binası, yüksek ahlâka dair vahyin önderliğinde edinilen bilgi birikimi ve bu birikimin hayata tatbiki için gösterilen gayretler üzerinde yükselmiştir. İslâmî dünyagörüşünün ve düşünce yapısının temellerini oluşturan *varlık-bilgi-değer* yapılanması; *iman* kavramının, *ilm* ve *sâlih amel* ile oluşturduğu bu sağlam zemine yaslanmıştır.

Hadislerde Amel

Peygamber Efendimizin, her birini birer kurtuluş vesilesi sayarak emir ve tavsiye buyurduğu sâlih ameller, farzlardan nâfilelere, geniş bir ibadet yelpazesine yayılmış olarak karşımıza çıkar. Hepsisi de Allah'a iman etmiş olmanın bir gereği olarak davranışlarımıza yansır.

Ebü Hureyre radiyallâhü anhın rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: "Allah katında amellerin en üstünü, içinde hiçbir şüphe bulunmayan imandır/فِيهِ لَا شَكَّ" (Dârimî, Rikâk 28, hadis no: 2739).

Bu ifadeyle kalbî ve zihnî boyut, amel-i sâlih kapsamına giren diğer herşeyin önüne alınmış olmaktadır. İslâm'ın bu prensipten hareketle tesis ettiği *amel nazariyesine* göre, kâinatın yaratıcısına tam bir teslimiyetle boyun eğip iman etmeksizin yapılan *güzel görünüşlü* hiçbir amel gerçekten *sâlih* sayılmaz. Kur'an'ın da önemle vurguladığı gibi, sâlih amellere başlamanın ve güzel işlere girişmenin ilk şartı, şirksiz ve şeksiz saf bir imandır: "Rabbine kavuşmayı uman, sâlih amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi O'na ortak koşmasın!/"فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا" (Kehf 18/110). İbn Ebî Fadâle (r.a.)'nin rivâyet ettiği ve kıyâmet sahnelerinden birini haber veren şu hadis-i şerif bu durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır: "Allah, geleceği kesin olan mahşer gününde insanları topladığı zaman bir münâdî şöyle seslenir: Kim işlediği bir amelde Allah'a başkasını ortak koşmuşsa sevabını gitsin ondan istesin. Zira Allah, şirkin her çeşidinden en ziyade müstağni olandır/إِذَا جَمَعَ اللَّهُ النَّاسَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لِيَوْمِ"

لَا رَيْبَ فِيهِ نَادَى مُنَادٍ مَنْ كَانَ أَشْرَكَ فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلَّهِ أَحَدًا فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ
”اللَّهُ فَإِنَّ اللَّهَ أَعْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشُّرْكَ“ (Tirmizî, Tefsîr 19, hadis no: 3154).

K İ T A P

Hız. Peygamber’in hadislerinde sâlih amel kapsamına giren ve müslüman kimliğini oluşturan güzel davranışların tümünü bir arada değerlendirmek için M. Zekerîyya Kandehevî’nin “Fazâil-i A’mâl” (Risale, 2000) ve M. Ali Hâşimî’nin “Kur’ân ve Sünnet’e Göre Müslüman Şahsiyeti” (Risale, 2007) adlı eserlerini dikkatle gözden geçiriniz.

Güzel davranışlar kadar güzel sözlerin de “amel” kapsamına girdiğini en başta söylemiş-tik. Muâz b. Cebel (r.a.)’in şu tavsiyesi dikkat çekicidir: “Allah’ın azâbından, Allah’ı anmak/zikrullah kadar kurtarıcı olan başka bir şey yoktur!/اللَّهُ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ”. (Tirmizî, Daavât 6, hadis no: 3377).

Allah’ı zikretmek; “O’nun adını ve nimetlerini anmak” olduğu kadar, O’nun eseri olan her şeyin bilgisiyle meşgul olmak da demektir. İslâm medeniyetinin ilme ve ilim adamına verdiği yüksek değer beslediği ana dayanaklardan biri burasıdır. İlim tahsilinin, getirisi öldükten sonra da devam eden en kıymetli sâlih amellerden biri olmasının nedeni de budur. Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: “Şunlar, mü’mine öldükten sonra da ulaşan ameli ve hasenâtındandır: Öğretip yaydığı ilim, geride bıraktığı sâlih evlat, miras olarak devrettiği Mushaf, yaptırdığı meşcid, yolcular için inşa ettirdiği ev, akıttığı su, hayatta ve sağlıklı iken malından çıkardığı, tesiri ölümünden sonra da kendisine ulaşan sadaka/إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُصْحَفًا وَرَثَةً أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ” (İbn Mâce, İman 20, hadis no: 241).

İlim öğretmek, onunla başkaları amel ettiğinde, öğretenin de sevap hanesine yazılma-ya devam eden hayırlı bir ameldir. Nitekim şöyle buyurulmuştur: “İlim öğretene kimseye, onunla amel edenlerin kazandıkları sevabın aynısı verilir/عَمِلَ/” (İbn Mâce, İman 20, hadis no: 240).

İyilik ve güzellik (hasene), Peygamber’in hayatında öylesine önemli bir yer işgal ediyordu ki, Enes b. Mâlik (r.a.)’in haber verdiğine göre, en çok yaptığı duâ şuydu: “Allahım! bize dünyada iyilik, âhirette de iyilik ver ve bizi Cehennem azâbından koru!/كَانَ أَكْثَرَ دَعْوَةٍ/” (Müslim, Zikr ve Duâ 26, hadis no: 2690). Ne var ki hangi amelin “hasene”, hangi amelin de “seyyie” olduğunu bilebilmek ancak ilimle mümkündür. Zira ilimsiz ibadet hayırdan çok şerre kapı aralayacaktır. Ömer b. Abdilazîz’in Şam’dan Medine halkına yazdığı bir mektupta kullandığı şu cümle bu yüzden önemlidir: “İlimsiz ibadet etmeye kalkan kimsenin ifsâd edeceği şeyler ıslâh edeceği şeyden çoktur/يُضْلِحُ مِمَّا يُفْسِدُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ/” (Dârimî, Mukaddime 29, hadis no: 305).

İlmin ve âlimin faziletlerine dair kendinden önceki birikimi “İhyâu Ulûmi’l-Dîn” adlı ünlü eserinin ilk bölümüne taşıyan İmam Gazâlî (505/1111), “öğretmen ve öğrencinin edepi”ni anlattığı 5. bâbın sonunu Hz. Ali (r.a.)’nin şu sözüyle bitirir: “Belimi iki kişi kırdı: Ahlâksız âlim, ibadete dalan câhil. Câhil ibadetiyle, âlim ise ahlâksızlığı ile insanları aldatır/قَصَمَ ظَهْرِي رَجُلَانِ عَالِمٌ مُتَهَتِّكٌ وَجَاهِلٌ مُتَنَسِّكٌ، فَالْجَاهِلُ يَغُرُّ النَّاسَ بِتَنَسُّكِهِ/” (Gazâlî, (2008), I, 133).

hayrı öğreten ve fakat kendi nefsinin unutan âlim, insanları aydınlatırken kendini yakan kandile (kandil fitiline) benzer/نَفْسُهُ كَمَثَلِ/ (Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, II, 165, hadis no: 1681, 1685; Bağdâdî, (1984), s. 49, no. 70; İbn Asâkir, (1996), s. 35, no. 10).

İlimle amel edilip edilmediği veya onun doğru yerde kullanılıp kullanılmadığı, sadece âlimlere mahsus olmayıp, Hesap gününde herkese yöneltilecek bir imtihan sorusudur. Elbetteki ilim yükü ağır olanların, sorguya çağrılmadan önce taşıyacakları endişe de o oranda fazlalaşmalıdır. Ebû Berze el-Eslemî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Kıyâmet gününde hiçbir kul, ömrünü nerede tükettiğinden, *ilmini nerede kullandığından*, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorulmadıkça bulunduğu yerden kıpırdamaz/لَا تَزُولُ قَدَمًا/ عَنِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عَمَلِهِ فِي مَا أَفْنَاهُ وَعَنْ عِلْمِهِ فِي مَا فَعَلَ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ أَكْتَسَبَهُ وَفِي مَا أَنْفَقَهُ وَعَنْ جَسَدِهِ فِي مَا أَبْلَاهُ” (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme 1, hadis no: 2417; Dârimî, Mukaddime 45, hadis no: 537, 539).

Vahiyle gelen ilmin ilk öğrencileri olan ashâb-ı kirâmın da, sonraki neslin ilim yolları için aynı anlama gelecek uyarı ve nasihatlerde bulunduğunu görmekteyiz. Muâz b. Cebel (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.)'e nisbet edilen mevkûf bir rivâyet şöyledir: “Öğrenmek istediğiniz herşeyi öğreniniz. Fakat amel etmedikçe Allah size hiçbir ecir vermeyecektir/تَعَلَّمُوا مَا شِئْتُمْ أَنْ تَعَلَّمُوا، فَلَنْ يَأْجُرَكُمْ اللَّهُ حَتَّى تَعْمَلُوا” (Dârimî, Mukaddime 27, hadis no: 260; İbn Abdilberr, (2003), II, 15, no. 658-659).

Âcurrî'nin kaydettiği bir başka mevkûf habere göre, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) Kûfe'de mescidde sohbet ederken şöyle demiş: “Allah'a yemin ederim ki her birinizle Rabbi başa kalacak ve sonra ona üç kez; ‘Ey âdemoğlu! Seni bana karşı aldatan neydi?’ dedikten sonra; ‘Elçilerime nasıl cevap verdin? Öğrendiğin ilimle nasıl amel ettin?’ diye soracaktır/يَا أَبْنَاءَ آدَمَ مَا عَرَّكَ بِي؟ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. مَاذَا أَحْبَبْتَ الْمُرْسَلِينَ؟ كَيْفَ عَمِلْتَ فِي مَا عَلِمْتَ؟” (Âcurrî, (1993), s. 90). Ebu'd-Derdâ (r.a.)'ın da şöyle dediği nakledilmiştir: “Hesaba çıkarıldığım zaman en fazla korktuğum şey; ‘ilim öğrendin ama öğrendiğin ilimle nasıl amel ettin?’ diye sorulmasıdır/قَدْ أَخَوْفُ مَا أَحَافُ إِذَا وَقَفْتُ عَلَى الْحِسَابِ أَنْ يُقَالَ: قَدْ عَلِمْتَ فَمَاذَا عَمِلْتَ فِي مَا عَلِمْتَ؟” (s. 91).

Bu noktada, “İlim şehrinin kapısı” olan Hz. Ali (r.a.)'nin, tasnif dönemi hadis kaynaklarında geçen “ilim adamı” tarifi son derece önem arz etmektedir: “Ey ilim sahipleri, ilimle amel ediniz! *Âlim; önce bilen, sonra amel eden ve ilmi ameline uygun düşen kim-sedir*/يَا حَمَلَةَ الْعِلْمِ اْعْمَلُوا بِهِ فَإِنَّمَا الْعَالِمُ مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَوَافَقَ عِلْمُهُ عَمَلَهُ” (Dârimî, Mukaddime 34, hadis no: 382; İbn Abdilberr, (2003), II, 17, no. 661).

Ünitenin Giriş kısmında, İslâm'ın dünyagörüşünde bilginin, amele dönüştürülme zorunluluğunun yanı sıra, “faydasız olmama”, “Allah rızası dışında başka bir gaye ile tahsil edilmeme” ve “kötüye kullanılmama” boyutu olduğundan söz etmiştik. Taşıdığı tehlikenin büyüklüğü bakımından, bu menfi tarafların Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem'in dualarına kadar yansıdığına şahit olmaktadır. Ebû Hureyre radiyallâhü anh'in bildirdiğine göre şu duâ ile Allah'a niyazda bulunmuşlardır: “Allahım! Bana öğrettiğin şeylerden faydalanmamı sağla, kendime faydası dokunacak şeyleri bana öğret, ilmimi artır. Her hâl üzere Allah'a hamdeder, Cehennem ehlinin hâlinde de Allah'a sığınırım/اللَّهُمَّ أَنْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي وَعَلَّمْنِي مَا/ عِلْمُ الْحَمْدِ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ حَالِ أَهْلِ النَّارِ” (Tirmizî, Daavât 129, hadis no: 3599; İbn Mâce, Duâ 2, hadis no: 3833).

Haz. Peygamber (s.a.v.), “uygulanmayan ilim” için yaptığı gibi, “faydasız ilim” için de şu benzetmeyi yapar: “Fayda vermeyen ilim, Allah yolunda infâk edilmeyen bir hazine gibidir/لَا يَنْفَعُ عِلْمٌ لَّا يَنْفَعُ كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ” (Dârimî, Mukaddime 46, hadis no: 556; Ahmed b. Hanbel, II, 499, hadis no: 10481). İşte bu yüzden ashâbına; “Allah’tan faydalı ilim isteyin, faydasız ilimden de Allah’a sığının!/سَلُوا اللَّهَ عِلْمًا نَافِعًا وَتَعَوِّذُوا بِاللَّهِ” (İbn Mâce, Duâ 3, hadis no: 3843) tavsiyesinde bulunmuştur.

Hadis kaynaklarında, ilmi Allah rızası dışında başka bir niyetle tahsil etme ve kötüye kullanma konusunda bazı rivâyetler bulunmaktadır. Abdullah b. Ömer (r.a.)’in rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: “Kim ilmi Allah’tan (Allah’ın rızasından) başka bir şey için elde eder ve onunla Allah’tan başkasını isterse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın/مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِعَیْرِ اللَّهِ أَوْ أَرَادَ بِهِ عَیْرَ اللَّهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ” (İbn Mâce, Mukaddime 23, hadis no: 258). Ebû Hureyre (r.a.)’den gelen bir başka rivâyet şöyledir: “Her kim, Allah azze ve celle’nin rızası istenilen bir ilmi sadece dünyalık bir mal elde etmek için öğrenmeye kalkarsa, kıyâmet günü Cennetin kokusunu alamaz/مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَتَعَلَّمُهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ” (Ebû Dâvud, İlim 12, hadis no: 3664; İbn Mâce, Mukaddime 23, hadis no: 252). İbn Ömer, İbn Mes’ûd, Câbir b. Abdillâh, Ebû Hureyre, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ka’b b. Mâlik gibi sahâbiden rivâyet edildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Her kim akıllı küt insanlarla tartışmak ya da âlimlere karşı övünmek veya insanların teveccühünü kazanmak için ilim öğrenirse, o Ateştedir/مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ النَّاسَ أَوْ لِيُفَضِّلَ نَفْسَهُ عَلَى النَّاسِ أَوْ لِيُكَلِّمَهُمْ أَوْ لِيُصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ فَهُوَ فِي النَّارِ” (Tirmizî, İlim 6, hadis no: 2654; İbn Mâce, Mukaddime 23, hadis no: 253).

İlmin âlime yüklediği bu *amel sorumluluğu*, onun *ahlâkını* belirleyen ve davranışlarına yön veren başlıca etkidir. Sorumluluğu bununla da sınırlı değildir. Ebû Bekr Âcurrî, “Âlimin Allah’a karşı ahlâkı” başlıklı bir bölümde şunları söyler: “... İlmi arttıkça aleyhindeki delilin de güçlenmesinden korkar, geçmişteki sâlih amellerinin bile kabul edilmeyeceğinden endişe duyar. Allah’ın kelâmını okumadaki gayesi, mevlâsının muradını anlamak (fehm); Resûlullâh (s.a.v.)’ın sünnetlerini elde etmekteki gayesi ise, emrolunduğu şeyleri kaçırmamak için hükümleri kavramaktır (fıkh). O, Kur’ân ve Sünnet’in edebiyale edeplenmiştir/إِنْ أَرَادَ عِلْمًا خَافَ تَوْكِيدَ الْحُجَّةِ، مُشْفِقٌ عَلَى مَا مَضَى مِنْ صَالِحِ عَمَلِهِ أَنْ لَا يَقْبَلَ مِنْهُ. هُمُّهُ فِي تِلَاوَةِ كَلَامِ اللَّهِ الْفَهْمُ عَنْ مَوْلَاهُ، وَفِي سُنَنِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْفَقْهُ لِئَلَّا يُضَيِّعَ مَا أُمِرَ بِهِ، مُتَأَدِّبٌ بِالْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ” (Âcurrî, (1993), s. 82). Âcurrî’nin “olması gereken”e dair yaptığı bu tespitin özetlenmiş halini, Hasan-ı Basrî’nin şu sözünde okumaktayız: “Sefihlerin gayreti rivâyet, ulemânın gayreti riâyet içindir/إِنَّ السُّفَهَاءَ فِي الْفَهْمِ وَالرَّوَايَةِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ فِي الرِّعَايَةِ” (Bağdâdî, (1994), I, 135, no. 37).

İlmin artışının kıyâmette görülecek olan hesabın hacmini de artırdığı bir gerçektir. Tâbiûndan Ebû’z-Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb el-Hımsî (100/718)’nin *mürsel* bir rivâyetinde, Cenâb-ı Hakk (c.c.), Resûlû’nün dilinden kullarına şöyle seslenir: “Âhir zamanda ilmi yayıp saçacağım ki erkek, kadın; köle, hür; küçük, büyük (herkes) onu öğrensin. Ne zaman ki bunu yaparım; üzerlerindeki hakkımdan dolayı onları hesaba çekerim/إِنَّ اللَّهَ قَالَ: أَبْتُ الْعِلْمَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ حَتَّى يَعْلَمَهُ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ وَالصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ فَإِذَا فَعَلْتُ ذَلِكَ بِهِمْ أَخَذْتُهُمْ بِحَقِّي عَلَيْهِمْ” (Dârimî, Mukaddime 27, hadis no: 259). Mikro-elektronik sistemler sayesinde insanlığın olanca hızıyla girdiği *bilgi ve en-*

formasyon çağını kudsî hadiste bahsi geçen *âhir zamanın* alâmet ve işareti sayarsak, yeni bin yılın Allah'ın kulları üzerindeki hak ve huccetlerinin çoğaldığı, *amel gerektiren ilim* dairesinin süratle genişlediği bir zaman dilimi olduğu ortaya çıkacaktır.

SIRA SİZDE

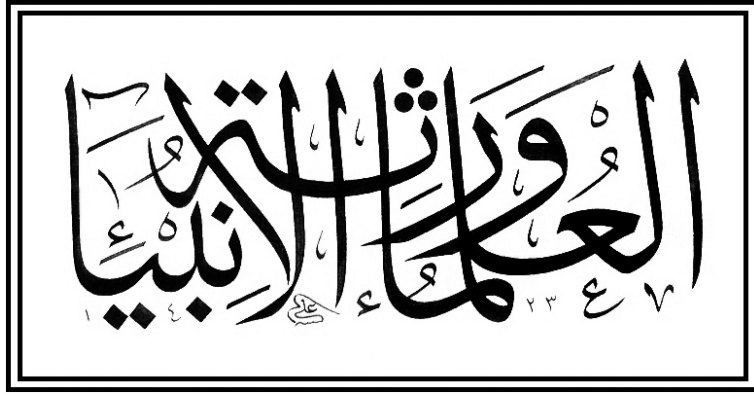
Gazâlî'nin *İhyâ'sının* başındaki "İlim Kitabı"ndan "üç çeşit âlim" in kimler olduğunu, "Öğrenci ve öğretmen riayet edeceği edep"ler" adlı bölümden "öğretmende bulunması gereken sekiz şartı" bulup okuyunuz. Aynı müellifin "Dalâletten Hidâyete" adıyla çevrilen eserinden, "ilmi bıraktıktan sonra yeniden başlama sebebi"ni anlatan son kısmı gözden geçiriniz.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in nebevî mesajlarından hareketle, ilim dünyamızın en büyük ihtiyaçlarından ve en kapsamlı meselelerinden birinin; dinin sadece imandan, ilmin sadece bilgidan ibaret olmadığı şuuru taşıyan, bilgili, bilinçli, donanımlı, yetkin... ama mutlaka *ilmi ile âmil, ahlâklı ve ihlâşlı* ilim adamı tipinin üretilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Tarihi tecrübe bize, ilme dayalı bir medeniyeti *düştüğü yerden kaldırmanın* biricik çaresinin, bir "peygamber vârisleri kadrosu" yetiştirmekten geçtiğini söyler.

Resim 5.5

Hattat Ali Hüsrevoğlu'nun 1423/2002 tarihli celi sülüs bir levhası. "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" (Buhârî, İlim 10).

Kaynak: www.alihusev.com

UYGULAMA: İLMİ GİZLEMEK

İlgili Ayetler

1. "وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ" (Bakara 2/42)
"Hakkı bâtıla karıştırmayın, bile bile gerçeği gizlemeyin!"
2. "إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَاهْتَدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ" (Bakara 2/159)
"İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyet yolunu -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder!"

İlgili Hadisler

1. "حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بُدَيْلٍ بْنُ قُرَيْشٍ الْيَامِيُّ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ زَادَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ عَلِمَهُ ثُمَّ كَتَمَهُ أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ. وَفِي الْبَابِ عَنْ جَابِرٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو. قَالَ أَبُو عِيسَى: حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ."

“(Musannif Ebû İsâ et-Tirmizî rahimehullah dedi ki:) Bize Ahmed b. Büdeyl b. Kureyş el-Yâmî el-Kûfî (ö. 258) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bize Abdullah b. Nümeyr (el-Kûfî, ö. 199)’in tahdîs ettiğine göre, ona Umâra b. Zâzân (es-Saydalânî el-Basrî), ona Ali b. el-Hakem (el-Bünânî el-Basrî, ö. 131), ona Atâ (b. Ebî Rabâh el-Mekkî, ö. 114), ona da Ebû Hureyre radiyallâhü anh’ın bildirdiğine göre, Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: *Her kim bildiği bir ilimden sorulur da onu gizlerse, kıyâmet günü ağzına ateşten bir gem vurulur*”. Bu konuda Câbir b. Abdillâh (r.a.) ve Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)’dan da rivâyet gelmiştir. Musannif Ebû İsâ şöyle der: “Ebû Hureyre hadisi hasen’dir” (Tirmizî, İlim 3, hadis no: 2649).

2. حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكْتَمَهُ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلَحَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

“(Musannif Ebû Dâvud rahimehullah dedi ki:) Bize Mûsâ b. İsmâil (el-Basrî, ö. 223) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bize Hammâd (b. Seleme el-Basrî, ö. 167) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Ali b. el-Hakem’in ihbâr yoluyla haber verdiği göre, ona Atâ (b. Ebî Rabâh), ona da Ebû Hureyre radiyallâhü anh’ın bildirdiğine göre, Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: *Her kim bir ilimden sorulur da onu gizlerse, kıyâmet günü Allah o kimsenin ağzına ateşten gem vurur*” (Ebû Dâvud, İlim 9, hadis no: 3658).

3. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ سُلَيْمٍ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكْتَمَهُ أَلْجَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلَحَامٍ مِنْ نَارٍ

“(Musannif İbn Mâce rahimehullah dedi ki:) Bize Ahmed b. el-Ezher (en-Nisâbü’rî, ö. 263) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bize el-Heysem b. Cemîl (el-Bağdâdî el-Antâkî, ö. 213) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bana Ömer b. Süleym (el-Basrî) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Yûsuf b. İbrahim (el-Vâsıtî) tahdîs etti ve şöyle dedi: Enes b. Mâlik radiyallâhü anh’i şöyle derken işittim, (Enes de dedi ki:) Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem’i şöyle derken işittim: *Her kim bir ilimden sorulur da onu gizlerse, kıyâmet günü o kimsenin ağzına ateşten gem vurulur*” (İbn Mâce, Mukaddime 24, hadis no: 264).

4. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ يَعْلَمُهُ فَكْتَمَهُ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلَحَامٍ مِنْ نَارٍ.

“(Müsned’in râvisi Ahmed b. Ca’fer el-Katî dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel, ö. 290) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bana babam (Musannif Ahmed b. Hanbel rahimehullah) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Yezîd (b. Hârûn el-Vâsıtî, ö. 206) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize el-Haccâc b. Ertât (el-Kûfî, ö. 145)’ın ihbâr yoluyla bildirdiğine göre, ona Atâ (b. Ebî Rabâh), ona da Ebû Hureyre radiyallâhü anh’ın bildirdiğine göre, Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: *Her kim bildiği bir ilimden sorulur da onu gizlerse, kıyâmet günü ateşten bir gemle gemlenmiş olarak gelir*” (Ahmed b. Hanbel, II, 296, hadis no: 7930).

5. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَتَمَ عِلْمًا يَعْلَمُهُ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ.

“(Müsned’in râvisi Ahmed b. Ca’fer el-Katîi dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bana babam (Musannif Ahmed b. Hanbel rahimehullah) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Muhammed b. Yezîd tahdîs etti (ve dedi ki:), bize el-Haccâc (b. Ertât)’ın ihbâr yoluyla bildirdiğine göre, ona Atâ (b. Ebî Rabâh), ona da Ebû Hureyre radiyallâhü anh’ın Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem’den bildirdiğine göre (Hz. Peygamber) şöyle buyurmuşlardır: *Her kim bildiği bir ilmi gizlerse, kıyâmet günü ateşten bir gemle gemlenmiş olarak gelir*” (Ahmed b. Hanbel, II, 499, hadis no: 10492; II, 508, hadis no: 10605).

INTERNET

Yukarıdaki beş hadisin diğer tarîkleri için, www.islamport.com adresinde bulunan üç arama motorundan en üsttekine, “tırnak” içinde “بلجام من نار” yazarak arama butonuna basınız. www.sonnaonline.com adresindeki arama motorunda ise böyle bir zorunluluk yoktur. İlk sitede taratılan kaynak sayısı fazla, ikincisinde ise getirilen sonuçlar bütünüyle harekeldir.

Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri

Seçilen örnek hadisin, Kütüb-i tis’âda yer alan rivâyet tarîklerinden Tirmizî, Ebû Dâvud ve İbn Mâce’nin Sünen’lerinde bulunanların tamamı, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yer alan sekiz tarîkten ise (ikisi birbiriyle aynı) üçü yukarıda zikredilmiştir. Bu hadisin Kütüb-i tis’a içinde olup da yukarıya alınmayan beş tarîkinin tümü, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’indedir (II, 263, hadis no: 7561 ve II, 305, hadis no: 8035; II, 344, hadis no: 8514; II, 353, hadis no: 8623; II, 495, hadis no: 10425). Dolayısıyla örnek hadisin, Kütüb-i tis’a’ya dahil dört kitapta on bir rivâyeti bulunmaktadır. Ancak bunlardan Müsned’deki ikisinin ikişer kez zikredilmesi sebebiyle, tarîk sayısı dokuza düşmektedir. Bütün senedlerin sahâbî râvisi Ebû Hureyre (r.a.) olup, sadece İbn Mâce’nin Sünen’indeki senedin sahâbî râvisi Enes b. Mâlik (r.a.)’tır. İki sahâbî ile dört musannif arasındaki taşıyıcılık görevi yapan râvilerin toplam sayısı 23’tür.

Hadis Hz. Peygamber (s.a.v.)’den, Tirmizî, Ebû Dâvud ve İbn Mâce’ye birer tarîkle, Ahmed b. Hanbel’e ise altı farklı tarîkle ulaşmıştır. Tirmizî rivâyetinin tarîki sūdâsi (altılı); Ebû Dâvud rivâyetinin tarîki humâsi (beşli); İbn Mâce rivâyetinin tarîki humâsi ve Ahmed b. Hanbel’in sadece yukarıya alınan (ikisi aynı) üç tarîki rubâî (dörtlü); geri kalan ve yukarıda zikredilmeyen (ikisi aynı) beş tarîki ise humâsi’dir. Bütün rivâyet tarîkleri dikkate alındığında, örnek hadisin en âlî (en az râvi sayısı ile kaynağa ulaşan) isnâdı Ahmed b. Hanbel’deki (ikisi aynı) üç rivâyettir. Bu üç rivâyetin senedinde Ahmed b. Hanbel’in şeyhinin şeyhi olarak adı geçen Etbâu’t-tâbiîn tabakasından el-Haccâc b. Ertât’ın, hadisi Atâ b. Ebî Rabâh’tan doğrudan duymuş olması, onun bulunduğu tarîkleri âlî hale getirmiştir. Ne var ki el-Haccâc tedlîs yapmakla meşhur bir râvi olduğundan, bu durum senedin gerçekten âlî sayılmasına manidir. Bununla birlikte onun üç tarîki, *mütâbeat* (diğer tarîkleri destekleme) işlemi için kullanılabilir.

Diğer bütün tarîklerinde, hadisi Mekke’li Atâ’dan alan râvinin adı Basra’lı Ali b. el-Hakem’dir. Bu arada İbn Mâce’nin Enes b. Mâlik’ten aldığı ve metni aynı olan rivâyetin senedinin, diğer senedlerden tamamen farklılık arzettiğini hatırlatmak gerekir. Ancak İbn Mâce’ye Enes’ten gelen bu farklı tarîk, diğer musanniflere Ebû Hureyre’den gelen meşhur tarîkin *şâhidi* (metin bakımından desteği) konumundadır. Ayrıca İbn Mâce’nin Sünen’inde, bir tek harf-i ta’rîf (من النار) farkı ile Ebû Hureyre’den Basra’lı Muhammed b. Sirîn

tarikiyle alınmış bir rivâyetinin bulunduğunu (hadis no: 266), Ebû Saîd el-Hudrî'den alınmış ve küçük kelime farkları ile aynı manaya gelen bir tarîkinin daha zikredildiğini (hadis no: 265) belirtelim. Muhammed b. Sîrîn Enes b. Mâlik'in mevlâsı (azadlı kölesi) olduğu halde, bu hadisi ondan duymadığı için Ebû Hureyre'den almış; Enes b. Mâlik'in hadisini ise Vâsî'tlı zayıf râvi Yûsuf b. İbrahim rivayet etmiştir. Zayıf bir râvinin, meşhur tarîke muhalefet ederek tek kalmış olması, onun rivayetini senedi bakımından "münker" hâle getirmektedir.

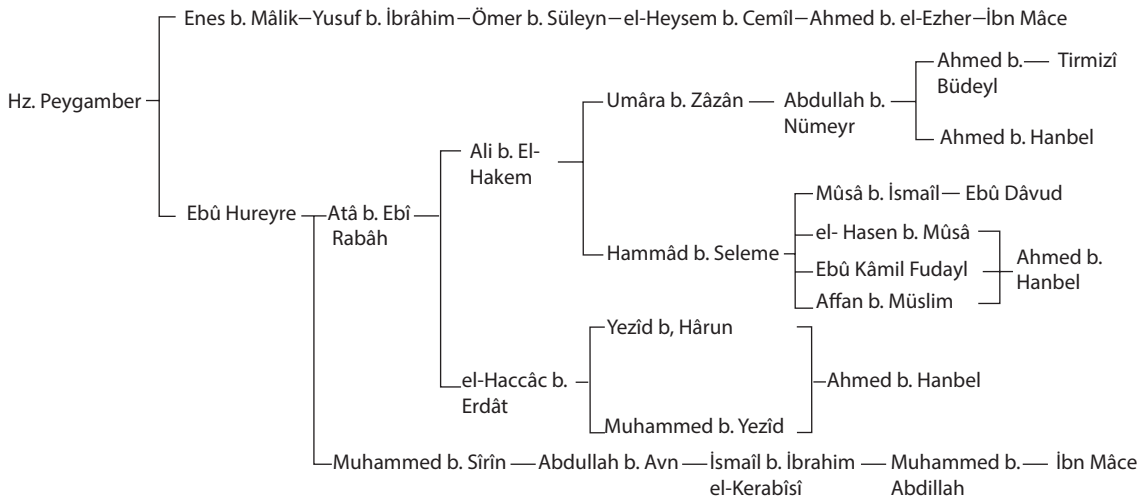
Bu hadis Ebû Hureyre dışında, dokuz kitap haricindeki musannefâtta, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Ömer'den de mervîdir. Bunlar da hadis metnini kuvvetlendiren ve *sihhatinde şüpheye yer bırakmayan* destekleyici unsurlardır. Tirmizî'nin işaret ettiği Câbir b. Abdillâh tarîki ise elimizdeki meşhur kaynakların hiçbirinde bulunmamaktadır. Tirmizî'nin Sünen'ini şerheden Mübârekfûrî, bazen musannıfın "var" dediği farklı sahâbî tarîklerini kendisinin de bulamadığını söyler. Bu durum, o devirde musannıfların toplayıp kayda geçtiği ve sayısı yüz binleri bulan senedlerden, çok da önemli olmayan bir kısmının günümüze ulaşmadığını göstermektedir. En sağlam tarîkler kayda geçmiş, diğer "destekleyici unsurlar" kaybolmuştur. Dolayısıyla, sadece elimizde mevcut tarîklerde bulunan râvi isimlerinden hareketle yapılacak yüzeysel değerlendirmelerle bir hadisi çürüğe ayırmak, doğru bir yol değildir.

Yukarıdaki tabloya göre, hadîsi sahâbî tabakasından iki (Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik), tâbiünun orta tabakasından bir (Atâ b. Ebî Rabâh), tâbiünun küçüklerinden iki (Ali b. el-Hakem, Yûsuf b. İbrahim), etbâu't-tâbiünden dört kişi (Hammâd b. Seleme, Umara b. Zâzân, Ömer b. Süleym ve el-Haccâc b. Ertât) rivâyet etmiştir. Bir sonraki tebeu'l-etbâ neslinde ise sayı daha da çoğalmaktadır. Örneğin sadece Hammâd b. Seleme'nin, yukarıda adı geçen dört kitaptaki (tekrarlar hariç) dokuz tarîkte toplam dört öğrencisi (Ebû Kâmil Fudayl, Affân b. Müslim, el-Hasen b. Mûsâ ve Mûsâ b. İsmâîl) bulunmaktadır. Dokuz kitap dışındaki musannefâtta bakıldığında, her tabakadaki râvi sayısının bundan da fazla olduğu farkedilecektir.

Yukarıya alınan beş tarîkte hadis metninde çok küçük kelime farkları bulunmaktadır. "Allah gem vurur/gem vurulur/gemlenmiş olarak gelir" ya da "bir ilimden/bildiği bir ilimden" şeklinde iki fark göze çarpmaktadır ki bunların manaya hiçbir tesiri yoktur.

Şekil 5.1

Uygulamada örnek olarak alınan hadisin rivâyet tarîkleri (isnad) şeması.

Hadise Dair Açıklamalar

İlmi başkalarından esirgeyip saklamak değil, açıklamak ve yaymak, daha çok insana ulaşmasını sağlamak esastır. Çünkü âlimin vazifesi, bilmeyenlere öğretmek, insanları hakka davet etmek, ilminden başkalarını faydalandırmak ve bütün insanların hidâyete kavuşması, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşması için çaba harcamaktır. Yukarıda verilen Bakara sûresi 42 ve 159. âyetlerde, Ehl-i kitâb (Yahudi ve Hristiyan) âlimlerinin, kendi kutsal kitaplarındaki bazı hakikatleri (gelecek olan son peygamberin vasıfları gibi) kasten gizledikleri bildirilmektedir. Başkasının hidâyetine mani olmanın cezası ise, bütün mahlûkatın lânetini hakettir. Âyet ve hadislerde hakkı gizlemenin büyük bir cinâyet olduğuna ortak vurgu yapılmıştır.

İslâm âlimleri, bir kimsenin bildiği halde cevap vermeyerek başkalarından esirgediği ve kıyâmet gününde de kişinin ağzına gem vurulmasına sebep olan ilmin, herkes için bilinip öğrenilmesi zarûrî (farz-ı ayn) sayılan bilgiler olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar, genel anlamda ilmihal bilgileri diye anılan; itikat, ibâdet ve günlük hayatla ilgili diğer muamelelerin Allah katında makbul olması için ne yapılması, nasıl hareket edilmesi gerektiğini öğreten, haramlar ve helâlleri açıklayan bilgilerdir. Çünkü esirgenmesi câiz olmayan ve herkes için lüzumlu olan ilim budur.

Gizlenilmemesi gereken bir bilgiyi gizleyen bir kimse, kıyâmet gününde ağzına gem vurulmak suretiyle cezalandırılır. Bildiğini saklamanın azâba sebep olacağı bilinciyle hareket eden Ebû Hureyre (r.a.), “Allah’ın kitabındaki şu iki âyet olmasaydı tek bir hadis bile nakletmezdim” demiş ve Bakara sûresinin 159 -160. âyetlerini okumuştur (Buhârî, İlim 42, hadis no: 118).

Hadisten Öğrendiklerimiz

- İlim ehli olan kimsenin bilgisini gizlemesi câiz değildir.
- Din âlimlerinin ilmi tebliğ edip başkalarına öğretmeleri şarttır.
- Zarûrî dinî bilgileri başkalarından esirgeyip saklamak büyük günahlardan sayıldığı için âhiretteki cezası da ağırdır.
- Ehl-i Kitab ulemâsının Kur’ân’da lânetlenmesi, Tevrat ve İncil’deki nice bilgileri insanlardan gizli tutarak dalâlette kalmalarına sebep olmalarındandır.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “Allah’a yemin ederim ki, Cenâb-ı Hakk’ın senin aracılığıyla bir tek kişiyi hidâyete kavuşturması, senin hakkında, kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır/ **فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ**.”
2. “Benim tarafımdan bir âyet bile olsa insanlara ulaştırınız. İsrailoğullarından da haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur. Kim kasten bana yalan isnad ederse, ateşteki yerine hazırlansın/ **وَلَا حَرَجَ** / **بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً ، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ** / **وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مُقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ**.”
3. “Hidâyete davet eden kimseye, kendisine uyanların sevabı kadar sevap verilir. Bu onların sevaplarından da hiçbir şey azaltmaz/ **مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ** / **مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا**.”
4. “İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine duâ eden hayırlı evlat/ **إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ**.”

5. “العِبَادَةُ فِي الْمَرْجِ كَهَجْرَةِ إِلَى/”Kargaşada ibadet etmek, bana hicret etmek gibidir/
6. “Dile hafif, mîzana konuştuğunda ağır gelen ve Rahmân olan Allah’ı hoşnut eden iki kelimetân خَفِيفَتَانِ / azîm كَلِمَتَانِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ.”
7. “Cemaate Kur’ân’ı en iyi bilen ve okuyanları imam olsun. Kur’ân bilgisinde eşit iseler, *sünneti en iyi bilen*; eğer sünnet bilgisinde de denk olurlarsa, önce hicret etmiş olan; hicret etmekte de aynı iseler, yaşça en büyükleri imam olsun/يَوْمَ الْقَوْمِ أَفْرَوْهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً، فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ هَجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ.”
8. “İyi ve kötü arkadaşın hali, misk satanla körük çekenin haline benzer. Misk satan, ya sana miskten bir miktar verir, ya sen satın alırsın veya güzel koku koklamış olursun. Körük çeken, ya elbiseni yakar ya da körüğün kokusundan rahatsız olursun/إِمَّا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُخْذِيكَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّبَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحاً طَيِّبَةً وَنَافِخُ الْكَبِيرِ إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ إِمَّا أَنْ تُثَابِكَ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحاً مُنْتَنَةً.”
9. “İlim tahsil etmek için yolculuğa çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allah yolundadır/مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ، فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ/”
10. “Kardeşin zalim de mazlum da olsa ona yardım et/مُظْلُوماً أَوْ ظَالِماً/”

Kendimizi Sıyalalım

1. “İlim”le ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Amelden sonra, ihlâstan önce gelir.
 - b. İbadetten üstündür.
 - c. Hikmetin nûrudur.
 - d. Gıbtaya değerdir.
 - e. Sadaka-i câriyedir.
2. Kur’ân-Sünnet’le ortaya konan âlim-ilim ilişkisinde, aşağıdakilerden hangisi **arzulanmaz**?
 - a. Allah rızası
 - b. Kötüye kullanmaktan kaçınmak
 - c. Faydalı olma
 - d. İtibar kazanma
 - e. Eyleme dönüştürme
3. İlim, aşağıdakilerden hangisi için tahsil edilir?
 - a. Âlimlere övünmek
 - b. Câhillerle tartışmak
 - c. Amel etmek
 - d. Başkasına öğretmek
 - e. Teveccüh kazanmak
4. Kur’ân’da dokuz yerde *Kitab* ile yan yana geçen *Hikmet*’in anlamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kerâmet
 - b. Sünnet
 - c. Âyet
 - d. Felsefe
 - e. Şiir
5. Hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin öneriler kapsamında aşağıdakilerden hangisine dikkat edilmelidir?
 - a. Tevakkuf
 - b. Münâzara âdâbını önemsemek
 - c. Bid’atlere tepki göstermek
 - d. Muhâtabın idrak seviyesini dikkate almak
 - e. Sadece akli esas alarak anlamaya çalışmak

6

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Hadis ve Sünnet'in İslâm kültür ve medeniyetinin oluşumuna sunduğu katkıyı açıklayabilecek,
 - Hz. Peygamber'in hadislerinin toplumsal boyutu hakkında tartışabilecek,
 - Hadislerin Türk kültür ve sanatına etkisini açıklayabilecek,
 - Verilen örnek durumlarda, sosyal hayatta hadislerin vazgeçilmezliğini belirleyebileceksiniz.

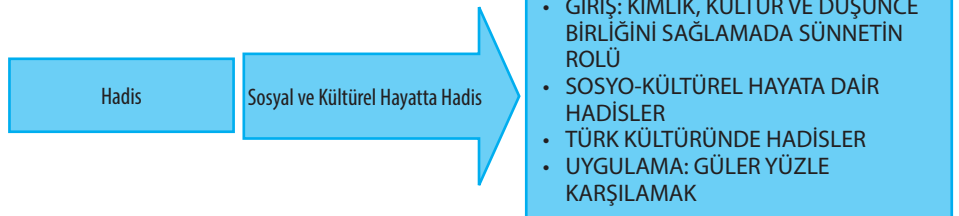
Anahtar Kavramlar

- Hadis-Sünnet
- Medeniyet-Sanat
- Kültür
- Sosyal-Toplumsal Hayat

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- Toplumun yapılanmasında Kur'an yanında Sünnet'in ne oranda payı olduğunu ölçebilmek için, "Toplumsal Dönüşümde Sünnet" (Hayati Yılmaz, Rağbet yayınları, 2004) adlı kitabı gözden geçiriniz.
 - Toplumsal ve kültürel hayatın şekillenmesinde Hz. Peygamber'in hadislerinin oynadığı rolü tespit edebilmek için, "Hadislerde Sosyal Hayat" (Nebi Bozkurt, Ensar neşriyat, 2007) adlı kitabı tetkik ediniz.

İçindekiler

Sosyal ve Kültürel Hayatta Hadis

GİRİŞ: KİMLİK, KÜLTÜR VE DÜŞÜNCE BİRLİĞİNİ SAĞLAMADA SÜNNETİN ROLÜ

İslâm'ın ilim ve amele dayalı kültür ve medeniyet tarihine rengini veren iki ana damar vardır: Kur'ân ve Sünnet. Fert ve toplum, bu iki damardan akıp gelen “nûr” ile karanlıktan aydınlığa çıkar (Arâf 7/157; Teğâbün 64/8); Medeniyeti inşa eden harcın kimyasına, bu nûrun taşıdığı renkler karışır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğ ettiği İslâm, vahiyle gelen mesajların nazari/teorik açıklamalarından ya da birkaç inanmış insana emanet edilmiş tavsiyelerden ibaret değildir. İslâm, rûhî arınmadan beden temizliğine, devlet yönetiminden aile düzenine, ibadetten alışverişe, eğitimden sağlığa, hukuktan iktisata, mîmârîden estetiğe kadar sosyal hayata dair ne varsa, Allah Resûlü ve arkadaşlarının tecrübesinden geçmiş, pratiğe geçirilmiş son derece önemli prensipler bütünüdür. Prensiplerle pratiklerin uyumlu bütünlüğü, bilim, sanat ve edebiyat gibi bütün medeniyet yapılarının *Allah'ın boyası* ile boyanmasını sağlamıştır. Müslüman toplulukların sosyo-kültürel alandaki kendine özgü tavır ve üsluplarına damgasını vuran ortak bilincin mayası da bu boyadır: “Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz/عَابِدُونََ اللَّهُ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ” (Bakara 2/138).

Son ve ebedî mesaj Kur'ân-ı Kerîm, “tevhîd, nübüvvet/risalet, adâlet, âhiret” temelinde dünya hayatını anlamlandıran, yaratılıştan dirilişe insanlığın saâdeti için gerekli olan *inanç esaslarını, ahlâkî kriterleri ve şer'î hükümleri* belirlerken; Hiz. Peygamber'in Sünnet'i bütün bunlara can verir, onları renklendirir, hareketlendirir, seslendirir. Arştan arza ilâhî hakikatleri taşıyarak inen bütün bilgiler, herkesten önce Hiz. Peygamber'in şahsında ete kemiğe bürünerek amele dökülür. Bu yüzden onun söz ve fiilleri, İslâmî *dünyagörüşünün* ve müslümanlar arasındaki müşterek davranış ve düşünce örgüsünün -Kur'ân'la birlikte- ilk ve en güvenilir *sem'î-amelî* (işitsel, görsel, pratiğe dayalı) bilgi kaynağıdır.

Dünyanın birbirine çok uzak bölgelerinde, birbirine çok yakın tavırlar sergileyerek yaşayan müslüman milletleri *tek bir kimlik altında* birleştiren kuvvet, Hiz. Peygamber'in ashâbıyla yolculuğa başlayan, nesilden nesile uygulanarak intikal eden *bilgi akışındaki canlılık ve devamlılıktır*. Bilgi toplama ve iletim sistemi, sahip olduğu düzgün altyapı ve güçlü dağıtım şebekesi sayesinde öylesine sağlıklı işlemiştir ki, her samimi müslümanın gönül bahçesi, farklı isâle hatları vasıtasıyla aynı baraj havzasından beslenebilmiştir.

Gerçek ve doğru bilgiye ulaşmada tek yöntem olarak “tecrübî/deneysel” metodu esas alan pozitivist eğilime karşılık, “sem’î” metodu da bilgi kaynakları arasında kabul eden İslâmî düşüncenin kazanımlarını tespit etmek için, Muhammed İmâra’nın “Bilgi Kaynağı Olarak Nebevî Sünnet” adlı makalesini <http://nebevisunnet.blogspot.com> adresine giderek okuyunuz. Yazının, başlığa tıklanarak word belgesi halinde indirilmesi de mümkündür.

Âlemlerin Efendisi (s.a.v.)’nden ümmetinin âlimlerine intikal eden rivâyet mirasının mü’minleri aynı mânevî çatı altında bir arada tuttuğu, *kültürel ve kurumsal birliği* sağladığı bir gerçektir. Bu gerçeği, İslâm âlemini dışarıdan gözlemleyen çok sayıda oryantalistin de itiraf ettiğini görmekteyiz:

“Hadis, başlangıç döneminden uzaklaşan ümmeti kaynaştıran bir araçtır... Hadis, sadece tarihî bir veri değil, aynı zamanda müslümanların bütün hayatını kuşatan bir şeydir ve müslüman zihniyetin bir aynasıdır... Gerek tarihte, gerekse günümüzde, farklı şartlarda ve farklı coğrafyalarda yaşayan müslümanlar arasındaki kültür birliğini, ortak zihnî tutum ve hayat tarzını sağlayan yegâne şey, Hz. Peygamber’in Sünneti’dir...” [Tilman Nagel (1942-), Arent Jan Wensinck (1882–1932), Johan Fück (1894–1974)].

Şu durumda İslâm toplumunu ortaya çıkaran ana ilkenin “Peygamber’in Sünnetine ittibâ” olduğunu reddetmeye imkân yoktur. Tarih boyu müslümanların içinde yaşadığı müşterek dünya algısı ve toplumsal düzen, Hz. Peygamber’in *tebliğ ve beyânıyla* başlayıp günümüze kadar uzanan bir sürecin tezâhürüdür. Kısacası *Nebevî Sünnet’in* ürünüdür. Sünnet, bir taraftan ferdî-insânî farklılıkları dikkate alacak kadar kapsamlı, diğer taraftan bütün farklılıkları bir esasta toplayacak kadar birleştiricidir. Bu nedenledir ki, İslâm dininin mensupları tarafından oluşturulmuş ve zaman içinde gelişip özel akım veya disiplin niteliğini kazanmış her önemli hareket, kendisine Kur’ân-ı Kerim yanında Hz. Peygamber ve ashâbının tatbikatına sahne olan *Asr-ı Saâdet*’ten de bir dayanak bulma ihtiyacını hissetmiştir.

Bu noktada, her devirde ortak kültürün temini ve muhafazasını sağlamakla görevli, dinle hayat arasındaki irtibatı kurmakla yükümlü olanların, bir önceki ünite de işaret edildiği gibi, Hz. Peygamber’in “beyân” vazifesini miras alan *İslâm âlimleri* olduğu hatırlanmalıdır. Zira sosyal hayatı düzenleyici mekanizmalardan biri olan ilim-amel dengesini koruma işi onların olduğu gibi, Sünnet’in tayin edici karakteri altında çalışan *Fıkıh ve İctihad* kurumuna işlerlik kazandıranlar da onlardır.

Bir toplumun bünyesine hayat veren, varlığını anlamlı kılan *mânevî değerlerin millî* olanlara dahi biçim verebilecek, onları yeniden yapılandırabilecek baskınlığı, bu değerler üzerinde hassâsiyetle durulmayı gerekli kılar. “Son zamanlarda ortaya çıkan söylem, müslümanları *Kitâbî olmakla birlikte Peygamber’i olmayan* bir dinin mensupları gibi görmekte ve bunun neticesinde de bir taraftan *kültürü*, onun dinî değerini dikkate almayarak yok saymakta; diğer taraftan da *dini*, her şeyi meşrûlaştıran bir araç haline getirmektedir. Bu hususta karşımıza çıkan sihirli soru ise; “Kur’ân’da var mı?” olmaktadır. Sünnet’i ve İcmâ’ı dikkate almayan bu tavır, esas itibarıyla dîni geçersiz kılma sürecinde etkin bir rol alma eğilimindedir. Bundan dolayı *Sünneti ihyâ* ve bu ihyâ sürecinde öncelikle İcmâ’ı dikkate alma, *toplumsal varlığımızı sürdürmemizin olmazsa olmaz şartıdır*”. (Görgün, (2001), s. 45-47).

“Dinin elden çıkışı sünnetin terkiyle başlar. Halat nasıl lif lif kopup parçalanırsa, din de Sünnetin birer birer terkiyle ortadan kalkar” (Dârimî, Mukaddime 16, hadis no: 98). “Kim benim bir Sünnetimi ihyâ ederek insanların onunla amel etmelerine vesile olursa, o insanların kazanacağı sevaplardan hiçbir şey eksilmeksizin bir o kadarı da kendisine yazılır” (Tirmizî, İlim 16, hadis no: 2677, İbn Mâce, Mukaddime 15, hadis no: 209-210).

Resim 6.1

İtalyan ressam Filippo Bartolini (1861-1908)'nin 1884 tarihli bir tablosu. Seyyidi el-Halevi Camii, Tilimsân (Cezayir).

Kaynak: Searight Collection, Victoria and Albert Museum, Londra.

SOSYO-KÜLTÜREL HAYATA DAİR HADİSLER

Bütün çeşitleriyle hadis musannefâtı, dinî bilginin sacayağını oluşturan *iman*, *ibadet*, *muâmelât* ve *ahlâka* dair son derece değerli veriler içeren büyük bir hazinedir. Bu veriler, kültür tarihinin kaynağı olma bakımından da aynı öneme haizdir. *Zira toplumla ilgisi olmayan hadis yok gibidir.*

İslâm toplumlarının (ümme-i Muhammed'in) arşivi, hâfızası, ibret sergisi, kültür müzesi, ecza deposu ve şifa kaynağı mahiyetindeki hadis kitaplarında, rivâyetlerin iki tür sisteme göre (ale'r-ricâl, ale'l-ebvâb) kayda geçtiğini biliyoruz. Bunlardan ikinci grubu oluşturanlar, yani konularına göre tasnif edilen *Musannef*, *Câmî* ve *Sünenler*; "günlük hayatın pratik ihtiyaçları dikkate alınarak oluşturulmuş, İslâmî yaşantının Kitab ve Sünnet çizgisinde yürüyebilmesini temin için gerekli olan bilgi ve belgeleri ihtiva eden *sosyal içerikli bilimsel kaynaklar*"dır. (Çakan, (2009), s. 100).

Örneğin; ilim dünyamızda *Kütüb-i Sitte* adıyla ünlenmiş altı temel hadis kitabının birincisi olan Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde bir toplum, bir İslâm toplumu yaşamaktadır. Ortak kimlik ve bilinç yapısının inşası için bilinmesi gereken bütün parametreler, tutum ve davranış modelleri, sıhhat derecesini en üst düzeyde taşıyan hadislerle ortaya konmuştur. Bu yönüyle Sahîh-i Buhârî, İslâm toplum yapısının her alandaki sağlam dayanaklarını içeren, Sünnet'i referans alarak yazılmış bir *sağlık reçetesidir*.

Herhangi bir "Buhârî" nüshasının/tercümesinin konu fihristini gözden geçirerek, musannifin, rivayetleri hangi sosyal ve pratik ihtiyaçları göz önünde bulundurarak kategorize ettiğini belirlemeye çalışınız.

SIRA SİZDE

"Kültür"; bir toplumun varoluş sürecinde ürettiği *her şeydir*. Dolayısıyla müslümanlar için bir "kültür bilim"den söz edilecekse, hiç kuşkusuz bunun omurgasını *Hadis* teşkil eder. Diğer geleneksel İslâmî disiplinlerin ufku kendi alanlarıyla sınırlı iken, Hadis bunların hepsine malzeme veren bir alandır. Hadisler olmaksızın ne erken dönem İslâm Tarihini, ne Fıkıh, ne Tefsir, ne Kelâm, ne Tasavvuf ve ne de Mezhepler Tarihini düşünmek mümkündür. (Özafşar, (2005), s. 49). Bu son derece güçlü ve belirleyici yapılanma modeli nedeniyle, *hadis merkezli tarih telâkkisi*, eşzamanlı olarak diğer din ve kültür dairelerinde olmayan bir tarih/haber tenkidi fikrinin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. (Kara, (1998), s. 1).

Hadislerin sosyal ve kültürel karakteri yanında, hadis külliyyâtını vazgeçilmez kılan sebepler arasında, onları tasnif edenlerin taşıdıkları yüksek gâyeleri de unutmamak gerekir. Muhaddislerin ilmi mesâîlerinin temelinde, içinde yaşadıkları toplumun kimlik bunalımına girmesini önleme, tefrikayı engelleme ve câhiliyye ahlâkına geri dönüş tehlikesini giderme gayreti yatmaktadır. Bu da ancak Hz. Peygamber'in sünnetlerini/hadislerini elde etme uğrunda harcanacak olan olağanüstü mesaiyle mümkündür. Zira Allah Resûlü (s.a.v.)'nin ömrü boyunca üzerine titrediği en önemli şey, Câhiliyye toplumundan devralarak kısa sürede *örnek ve aydınlık bir nesle* dönüştürdüğü ashâbının, düşünce ve yaşantıda yeniden karanlığa gömülmemesi için gerekli uyarı ve nasihatlerde bulunmak olmuştur. Bilâl-i Habeşî (r.a.)'ye "siyâhînin çocuğu/السَّوْدَاءُ" ifadesiyle seslenen Ebû Zerr'i, "Sende câhiliyye kalıntısı var/جَاهِلِيَّةٌ" diyerek azarlaması buna bir örnektir (Müslim, Eymân 10, hadis no: 1661). Abdullah b. Abbâs (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre, bir keresinde şöyle buyurmuşlardır: "Allah katında müslümanların rahmete en uzak olanı şu üç gruptur: Harrem bölgesinde haksızlık yapıp masiyet işleyen (mülhid); *İslâm döneminde câhiliyye yol ve âdetlerini/sünnetini arayan* (mübtâğ) ve haksız yere kanını dökmek için masum bir insanın peşini kovalayan (muttalib)/مُتَّبِعٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُتَّبِعٌ فِي الْإِسْلَامِ" (Buhârî, Diyât 9, hadis no: 6488).

Önüne konulan yanlış, çirkin, saptırıcı; fakat çekici, cezbedici, kandırıcı modeller yüzünden Câhiliyye cereyanına kapılan günümüz müslüman toplumu için, Hz. Peygamber'in hadislerinin taşıdığı mesajlar ve bunlardan çıkarılması gereken çözüm önerilerinin önemi eskiye göre çok daha fazladır. Yahudilik ve Hristiyanlığın aksine, kaynaklarını ilk günkü gibi temiz ve berrak haliyle muhafaza etmeyi başarmış olan İslâm medeniyeti, yüzyıllar boyu dünyada yaşanan değişimlere karşı, *toplumdan hareketle dîni değil, dinden hareketle toplumu* şekillendiren bir yaklaşımla hareket etmiştir. (Yılmaz, (2004), s. 140). Bu yaklaşımın esaslarını ise büyük oranda hadisler belirlemiştir. Aşağıda, sosyal boyutlu hadisleri içeren rivâyetler bahçesinden küçük bir demet halinde derlenmiş Peygamber mesajlarına değinilecek, bunların yansıma alanları hakkında kısa değerlendirmeler yapılacaktır.

Toplum

Zulüm ve haksızlık yapmamak kadar, haksızlığa uğrayan; malı, canı veya ırzı zorla gaspedilen insanlara (inanç farkına bakmaksızın) yardım eli uzatmak, bir toplumda İslâm'ın varlığına kanıt olabilecek en önemli göstergelerden biridir. Vahyin, *hukûkun üstünlüğü ilkesine* dayanarak vurgu yaptığı evrensel değerın adı "Adâlet"tir (Nisâ 4/58, 135; Mâide 5/8; Nahl 16/90). Adâlete dayalı olmayan bir devlet sisteminin kalıcı olması, böyle bir toplumun ayakta kalması imkânsızdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözü, bu konuya temas eden çarpıcı bir örnektir: "Ben amcalarımla birlikte gençliğimde, (daha önceki bir toplantıda yeminleşerek koku sürünen) Mutayyebîn'in katıldığı *Hilfu'l-Fudûle* (Fudûl sözleşmesine) şahit oldum. Kırmızı tüylü bir deve sürüsüne mâlik olmaksızın o yemini bozmamayı tercih ederim... Şimdi aynı şey için çağırılmış olsam, derhal icâbet ederim/حَلَفَ الْمُطَيِّبِينَ حَلْفَ عُمُومَتِي" (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 190, 193, hadis no: 1655, 1676; İbn Hibbân, Sahih, X, 216, hadis no: 4373-4374; İbn Kesir, el-Bidâye, II, 270).

Nübüvvetten önce, Hac ve ticârî fuar mevsimini de içine alan *Haram aylarda* (Zilka'de, Zilhicce, Muharrem, Receb), Mekke-Tâif-Medîne üçgeni içinde kan akıtılması ve insanlara haksızlık yapılması kabîlelerin ileri gelenlerini daima rahatsız etmişti. Bi'setten 20

yıl önceki bir Zilkâde ayında, Hz. Peygamber'in amcalarından Zübeyr'in girişimiyle bir "bahadırlar teşkilâtı" kurulmuş; Teym b. Murra kabîlesinin yaşlı ve zengin liderlerinden Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde toplanan Hâşim, Muttalib, Esed, Zühre ve Teym oğullarından müteşekkil bir grup, *yerli olsun olmasın Mekke'de bulunan bütün insanların haklarını koruyacaklarına, mazlumun hakkını kim olursa olsun zâlimden alacaklarına dair yemin etmişlerdi*. (Bu yeminleşmeye, Yemen'in Zübeyd kabîlesinden Mekke'ye gelen bir tüccarın, Benû Sehm'den el-Âs b. Vâile malını kaptırdıktan sonra geri alamaması ve bunun üzerine Ebû Kubeys tepesine çıkarak derdini haykırması sebep gösterilir). Hadiste geçen "Fudûl"ün ne anlama geldiği, Buhârî'nin hocalarından Mekke'li Humeydî (219/834)'nin, Süfyân b. Uyeyne tarîkiyle Hz. Ebû Bekr'in iki oğlu Muhammed ve Abdurrahman'dan naklettiği (ancak Müsned'inde bulunmayan) bir rivâyette, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından şöyle açıklanmıştır: "... Onlar, Fudûl'ü sahiplerine iade etmek ve mazlûmu zâlîme ezdirmemek üzere sözleştiler *مَظْلُومًا* *يَعِدَ ظَالِمٌ وَأَهْلُهَا وَ أَلَّا يَزُدُّوا الْفُضُولَ عَلَى أَهْلِهَا*" (İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 291). Dolayısıyla "fadl", bir zâlim tarafından kaba kuvvetle ele geçirilen, hakettiğinin dışındaki "fazlalık" demektir.

Allah Resûlü'nün böyle bir sözleşmeye risâletin tebliğinden sonra da katılmaktan geri durmayacağını açıklaması, o toplantıda alınan kararların İslâm'ın getirdiği açık hükümlerle bire bir uyuşması nedeniyeldir ki bunun adı, en geniş tanımıyla *el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehîyü ani'l-münker*'dir. Dînin reddettiği çirkinliklerden insanları men etme; yani "münkerden nehiy", Kur'ân'da mü'minlerin en önemli vasıfları arasında sayılır (Hacc 22/41). Sözkonusu sözleşmeyi anlatan rivâyet, İslâm toplumunun, "bünyesinde haksızlığı ve ahlâksızlığı barındırmamak" gibi hayâtî bir özelliğini dile getirmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin zulüm karşısında *tek yumruk* olmamaları halinde, küçük çaplı menfaat çetelerinin kitlelerin huzur ve refahını tehdit edebileceğine, adâlet sistemini temelinden sarsabileceğine işaret etmektedir. İbn Kesîr'in kaydettiği hâdisiyle ilgili tafsîlat veren bir rivâyette, "zâlîme karşı mazlûmla birlikte tek el (tek yumruk) olmak üzere Allah adına and içtiler *وَتَعَاهَدُوا بِاللَّهِ لِيَكُونَنَّ يَدًا وَاحِدًا مَعَ الْمَظْلُومِ عَلَى الظَّالِمِ*" cümlesi kayıtlıdır.

Fudûl sözleşmesinin yüklediği misyonun nübüvvet sonrasında da değerini muhafaza etmesinin gerekçesi, el-Berâ b. Âzib (r.a.)'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'den naklettiği şu hadiste formüle edilmiştir: "Allah Rasûlü bize yedi şeyi emretti, yedi şeyden de nehyetti. Cenâzelere katılmak, hasta ziyaretine gitmek, davete icabet etmek, *haksızlığa uğrayana yardım etmek (nasru'l-mazlûm)*, verilen sözü tutmak, selâm verene mukabele etmek ve hapsirana hayır dua etmek.../وَعِبَادَةُ... وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ أَمَرْنَا بِاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ الْمَرِيضِ، وَإِجَابَةِ الدَّاعِي، وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ، وَإِبْرَارِ الْقَسَمِ، وَرَدِّ السَّلَامِ، وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ" (Buhârî, Mezâlim 5, hadis no: 2313).

Her biri *toplumsal barış ve sosyal dayanışma* üzerine ayrı bir çalışma konusu olan bu nebevî tavsiyeler, hangi ırka mensup olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, her çağda bütün müslüman milletlerin aynı davranış kuralları etrafında birleşmesini sağlamış, kültür birliğinin çerçevesi hadisler vasıtasıyla belirlenmiştir.

Abdulah b. Ömer radiyallâhu anhümâdan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: "*Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyâmet günündeki sıkıntılarının birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da kıyâmette o kimsenin ayıp ve kusurunu örter* *الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِيهِ*

حَاجَّتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Buhârî, Mezâlim 4, hadis no: 2310; Müslim, Birr 15, hadis no: 2580).

İslâm nazarında din kardeşliği, kan kardeşliğinden daha önceliklidir. Bu kardeşlik, erkek, kadın, hür, köle, çocuk, akıllı, erişkin herkesi içine alır. Köle olanlar bile sahiplerinin kardeşi sayılırlar. Bu kardeşlik anlayışı, mü'minler arasında şefkat ve merhametin, yardımlaşma ve dostluğun her daim güçlenerek artmasını, gelişip yaygınlaşmasını temin eder. *Bir müslümanın sevinci ve üzüntüsü, başka bir müslümanda da aynı duyguyu doğurmadıkça* gerçek mânâda bir imandan sözedilemez. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu hayâtî ilkeye yönelik tasviri şöyledir: "Mü'minler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acımadı ve birbirlerini korumada bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar/وَتَرَاهُمْ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحِمِهِمْ" "وَتَعَاطِفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى" (Buhârî, Edeb 27, hadis no: 5665; Müslim, Birr 17, hadis no: 2586).

Aile

Fertten topluma geçişin ilk basamağı ailedir. Aile, kişinin kendisini aşarak başka insanlarla birlikte yaşayabilmesini öğreten eğitim kurumudur. Devletin nüfusunu oluşturmak, sosyal, kültürel, siyâsî, iktisâdî ve askerî sistemi destekleyecek nesilleri hazırlamak, toplumlararası rekâbette millî varlığı ortaya koymak, gerektiğinde vatanın ve ümmetin namusunu savunmak ailenin görevidir. Bu kurum ancak evlilik yoluyla tesis edilebildiğinden, Hz. Peygamber'in evlilik öncesi ve sonrasına yönelik söz ve fiilleri, ebeveynleri hedef alan emir ve tavsiyeleri özel bir önem taşır.

İslâm toplumu, Allah Resûlü (s.a.v.)'nün peygamberlik ve liderlik vasıfları dışında, bir aile reisi, bir koca, bir baba ve bir dede olarak da örnek alınmasıyla ortaya çıkar. Eş seçiminden çocuk terbiyesine kadar Müslümanların rol modeli, *üsve-i hasene* olan Hz. Peygamber'in bizzat kendisidir.

Toplumun çekirdeğini oluşturmaya niyetlenen bir insan için, hayat boyu beraber olacağı eşini seçerken dikkatli davranması, hayırlı ve faziletli olanı bulmaya özen göstermesi, aile fertlerinin gelecekteki mutluluğu için son derece önemlidir. Bu noktaya işaret eden Hz. Peygamber (s.a.v.); "Kadın dört sebepten biri için alınır: malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen (diğerlerini geç), dindar olanı seç. (Aksi halde) sıkıntıya düşersin/تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ" (Buhârî, Nikâh 16, hadis no:4802; Müslim, Radâ' 15, hadis no: 1466) buyurmuşlardır.

Evliliklerde hemen her toplum kesiminde dikkate alınan, eşin malı, soyu-sopu, güzelliği ve dindarlığı gibi hususlar arasında, ilk üçünün sona ereceği, ya da geçerliliğini kaybedeceği zamanlar olabilir. Mal, biter ya da bir felâketle yok olup gider. Güzellik, geçicidir, günün birinde ortadan kalkar. Soy-sop, hasep-nesep bu da hiç akla gelmedik sıkıntılara vesile olabilir ve eşler arasında huzursuzluğa yol açabilir. İyice düşünüldüğünde, dinî duygu ve iman gücünün, yani *dindarlığın, sürekli mutluluk kaynağı* olduğu anlaşılacaktır. Dindarlık, tasa ve kıvanç zamanlarında, her zaman her yerde ve her türlü şart altında etkisi büyük, insanı kulluk çizgisinde tutabilen, olayları ve dünyayı Kur'an ve Sünnet ölçülerine göre değerlendirme imkânı veren üstün ve her zaman geçerli bir meziyettir. Bu hadis-i şerif bir yandan eş seçimini anlatırken, diğer yandan da *dost seçimine* gönderme yapar.

Evliliğe giden yolun açılışını yapan, insanları kaynaştırmaya, uzakları yakınlaştırmaya, dostlukları pekiştirmeye vesile olan düğün yemekleri, Allah Resûlü'nün özenle üzerinde durduğu hususlardan biridir. Abdullah b. Ömer (r.a.)'in bir rivâyeti, onun bu konuda verdiği şu talimatı içerir: “Biriniz bir düğün ziyafetine (velîmeye) çağırıldığında icâbet etsin! / إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى وَلِيْمَةٍ غُرْسَ فَلْيَجِبْ” (Müslim, Nikâh 16, hadis no: 1429). Müslim'in Sahih'inde, bu hadisin ardından, “düğün yemeği olsun, başka yemek olsun” ilavesinin bulunduğu, hatta “ister yesin ister yemesin” cümlesinin eklendiği diğer rivâyetler de peş peşe zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in aynı konudaki bir başka uyarısı dikkat çekicidir: “Zenginlerin dâvet edilip fakirlerin çağırılmadığı düğün yemeği ne fena bir yemektir! / بِئْسَ الطَّعَامُ طَعَامُ الْوَلِيْمَةِ يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكَ الْفُقَرَاءُ” (Buhârî, Nikâh 72, hadis no: 4882; Müslim, Nikâh 16, hadis no: 1432).

Hadis kitaplarının Nikâh, Talâk, Nafakât, Radâ' (süt hısımlığı), Liân (lânetleşme), Et'ime (yiyecekler), Eşribe (içecekler), Menâkıb gibi bölümlerinde yer alan evlenme, boşanma, düğün, zıfâf, emzirme gibi konulara dair hadisler, aile hayatına, kadın-erkek ve ebeveyn-evlat ilişkilerine baştan sona İslâmî bir yapı kazandırmıştır.

Günlük hayatta ihtiyaç duyulan fıkhi konuları delilleriyle ele alan bir kitabın (örn: Vehbe Zuhaylî, İslâm Fıkhi Ansiklopedisi, Risale, 10 cilt) işlediği tüm konuları gözden geçiriniz. Sosyal hayatı ilgilendirmeyen ya da hadislerde delili bulunmayan herhangi bir ana konu var mıdır?.. Bulmaya çalışınız.

K İ T A P

İnsanlar Arası İlişkiler

Ev-İş, Giyim-Kuşam, Yol-Sokak, Çarşı-Pazar

Geniş/ferah bir mesken, sağlıklı bir sosyal hayat ve insanî ilişkiler açısından önemlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), geniş evi kişinin mutluluk sebeplerinden biri olarak sayar: “Şu üç şey bir kimsenin saâdetini temin eden şeylerdendir: Sâlih bir komşu, rahat bir binit, geniş bir ev/وَالْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ” (Ahmed b. Hanbel, III, 407, hadis no: 15409). Misafirin rahat ağırlanabileceği, güvenilir ve anlayışlı komşularla çevrili bir evin insanı mutlu edeceğine şüphe yoktur. Ne var ki, Cenab-ı Hakk'ı hoşnut etmek için o evde bir şartın daha yerine gelmesi gerekmektedir: “İçinde Allah'ın zikredildiği bir evle Allah'ın zikredilmediği bir ev arasında, diri ile ölü kadar fark vardır/ مَثَلُ الْبَيْتِ الَّذِي يُذَكَّرُ اللَّهُ فِيهِ وَالْبَيْتِ الَّذِي لَا يُذَكَّرُ اللَّهُ فِيهِ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ” (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 29, hadis no: 779).

İmam Müslim'in bu hadisi Sahih'ine aldığı bölümün bab başlığına bakınca, “zikir”den kasdın “namaz kılmak” olduğu anlaşılacaktır. Zira hemen önceki rivâyette; “Evlerinizde de namaz kılınız, onları kabre çevirmeyiniz/وَلَا تَتَّخِذُوها قُبُوراً” buyurulmaktadır. Eğer “zikir”den “Kur'an okuma”yı anlayacaksak, o zaman şu hadisi de hatırlamakta fayda vardır: “Güzel sesiyle açıktan Kur'an okuyan bir adama Allah, şarkıcı câriyesini dinleyen bir efendiden de fazla kulak verir/لَلَّهِ أَشَدُّ أَدْنًا إِلَى الرَّجُلِ الْحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ” (İbn Mâce, İkâme 176, hadis no: 1340).

Hadislerde, evinden sokağa çıkmaya hazırlanan bir müslümanın uyması gereken görgü kurallarına (âdâb-ı muâşeret) da rastlıyoruz. İbnü'l-Hanzaliyye (r.a.)'nin Ebu'd-Derdâ (r.a.)'ya naklettiğine göre Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: “Sizler kardeşlerinizin yanına geliyorsunuz. Elbisenizi öyle güzelleştirin ve develerinize öyle çeki düzen verin ki, insanların arasında (vücutta göze çarpan) bir benek gibi gö-

rünün. Allah çirkin/ahlâksız davranışlar sergilemeyi ve bunlara özenmeyi sevmez/إِنَّكُمْ قَادِمُونَ عَلَى إِخْوَانِكُمْ، فَأَحْسِنُوا لِبَاسِكُمْ، وَأَصْلِحُوا رِحَالَكُمْ، حَتَّى تَكُونُوا كَأَنَّكُمْ شَامَةٌ فِي النَّاسِ، إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَالْتَفَحْشَ (Hâkim, Müstedrek, IV, 203, hadis no: 7371).

Günlük davranışlar arasında riayet edilmesi gereken “Allah’ın hakkı” ve “kulların hakkı” olduğu gibi, bir de -Hz. Peygamber’in tabiriyle- “yolun hakkı” vardır. Şöyle buyururlar: “Yolun hakkını verin! Bunlar; gözü haramdan sakınmak, insanlara eziyet vermekten kaçınmak, selâmı almak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, yolunu kaybedene yol göstermek, yardım isteyenin yardımına koşmaktır/فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا، قَالُوا وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ؟ قَالَ: غَضُّ الْبَصَرِ، وَكَفُّ الْأَذَى، وَرَدُّ السَّلَامِ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُعِيشُوا الْمَلْهُوفَ وَتَهْدُوا الضَّالَّ (Buhârî, Mezâlim 23, hadis no: 2333; Ebû Dâvud, Edeb 13, hadis no: 4816-17).

Müslümanın, yürürken, otururken, çalışırken karşılaştığı insanlara *güler yüz* göstermesi de diğerleri gibi Sünnet’tir. Ebû Zerr el-Ğıfârî (r.a.)’den rivâyet edilen bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kendisine yönelik şu nasihatıyla karşılaşırsınız: “Hiçbiriniz iyilik (ma’rûf) sayılan herhangi bir şeyi sakın küçük görmesin! Yapacak bir şey bulamasa, kardeşini güler yüzle karşılasın! Et satın aldığında ya da tencerede (et) pişirdiğinde suyunu çoğalt ve komşun için de ondan bir kepçe al!/لَا يَخْفَرَنَّ أَحَدُكُمْ شَيْئًا مِنَ الْمَعْرُوفِ وَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُلِقْ أَخَاهُ بِوَجْهِ طَلِيقٍ وَإِنْ اشْتَرَيْتَ لَحْمًا أَوْ طَبَخْتَ قِدْرًا فَأَكْثِرْ مَرَقَتَهُ وَاعْرِفْ لِحَارِكَ مِنْهُ (Müslim, Birr 43, hadis no: 2626; Tirmizî, Et’ime 30, hadis no: 1833). Allah Resûlü’nün, sosyal hayattaki gerginlikleri azaltmak, düşmanlıkları önlemek, gönüllere sevgi ve muhabbet aşılamak için öğrettiği yöntemlerden biri de şudur: “*Tokalaşınız* (musâfaha ediniz) ki içinizdeki kin gitsin; hediyeleşiniz ki birbirinize sevginiz artsın ve aranızdaki düşmanlık gitsin/تَصَافَحُوا يَذْهَبِ الْغِلُّ، وَتَهَادَوْا تَحَابُّوا وَتَذْهَبِ الشَّحْنَاءُ (Muvatta, Hüsnü’l-Huluk 4, hadis no: 1617).

K İ T A P

Sadece insanların değil, onlara hizmet için yaratılmış olan hayvanlarla bitkilerin bile haklarını, rahat ve huzurunu düşünen Hz. Peygamber’in, Tâif’e ait Vecc vâdisini bütünüyle harâm bölge (millî park) ilân etmesiyle ilgili olarak şu kaynağa bakınız: Muhammed Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 499-501.

Bir toplumun ahlâkî değerlere bağlı olup olmadığını, insanlara emniyet duygusu verip vermediğini, emânete riayet edip etmediğini gösteren en önemli ölçütlerden biri, o toplumun sanat ve ticaret erbâbına hakim olan genel davranışlardır. Ticaret ahlâkının, en az ibadet kadar kulluk bilinci gerektirdiğine işaret eden bazı hadisler vardır. Bir yandan; “طَلَبُ كَسْبِ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ (Tirmizî, Büyü’ 4, hadis no: 1209) müjdesi vererek, iş ve iktisad hayatına yönelik mânevî teşviklerde bulunmuştur. Sadece dürüstlük ve söze sadâkat değil, bir mesleğin en güzel şekilde icra edilmesi de onun buyruğudur. Hz. Âişe’nin naklettiği bir hadis şöyledir. “Allah azze ve celle, biriniz bir iş yapacağında onu hakkını vererek yapmasını ister/إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يُتَّقِنَهُ (Taberânî, el-Mu’cemü’l-Evsat, I, 275, hadis no: 897).

Düğün-Dernek, Oyun-Eğlence

Hiz. Peygamber (s.a.v.), insanın rahatlamaya, oynayıp eğlenmeye olan ihtiyacını görmezden gelmemiş, *belli bir edep dahilinde* eğlenceye izin vermiş, hatta bunu teşvik etmiştir. Ebû Leheb'in kızı Dürre'nin düğün merasiminde, damâdın yanına gelerek; "eğlence yok mu?/ هَلْ مِنْ هُؤُ" diye sormuş (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 67, hadis no: 16677), Hiz. Âişe'nin bakımını üstlendiğini Ensârdan bir kızın düğün günü şarkı (ğınâ) ve oyun (la'ib) sesleri duymayınca; "Gelin için şarkılar söylediniz mi? Ensâr'ın bu mahallesi şarkıyı sever" buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 269, hadis no: 26356; İbn Hibbân, Sahih, XIII, 185, hadis no: 5875).

Anadoluda hala sürdürülen ve şenliklerde para, şeker gibi şeylerin halkın üzerine saçılması anlamına gelen "saçı" geleneğinin, asr-ı saâdetde de uygulandığını görmekteyiz. Muâz b. Cebel (r.a.) rivâyetine göre, bir sahâbinin düğününü teşrif eden Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna, dua ve tebrikten sonra bir tef getirilerek damâdın başı üzerinde çalınmış, içinde şeker ve meyve/badem bulunan tabaklar getirilerek üzerine saçılmış, ashâb bunları almayıp duraksayınca; "Ne duruyorsunuz, yağmalasanıza!" buyurmuştur. Neticede onlar Hiz. Peygamber'i, Hiz. Peygamber de onları çekiştirerek yiyecekleri kapışmışlardır. فَجِئَ بِدُفٍّ فَضْرَبَ بِهِ وَأَقْبَلَتْ الْأَطْبَاقُ وَعَلَيْهَا فَاكِهَةٌ وَسُكَّرٌ فَتَنَّتْ عَلَيْهِ فَكَفَّ النَّاسُ أَيْدِيَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا لَكُمْ لَا تَنْتَهَبُونَ... فَجَادَبَهُمْ وَجَادَبُوهُ, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XX/97, hadis no: 191; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 288, hadis no: 14461).

Eğlencenin (entertainment) başlı başına bir kazanç sektörü haline geldiği günümüzde, eğlendirirken ahlâk sınırlarının aşıldığına, doğru sözlülükten uzaklaşılarak İslâm'ın tasvip etmediği bir alana kayıldığına sıkça şahit oluruz. Sahne sanatlarından özellikle *stand-up* türünü ilgilendiren bir hadis-i şerif şöyledir: "Yazıklar olsun insanları güldürmek için yalan sözler söyleyene! Yazık ona, yazık ona!/ يُضْحِكُ بِهِ الْقَوْمَ" وَئَيْلَ لَهُ وَئَيْلَ لَهُ" (Ebû Dâvud, Sünnü 88, hadis no: 4990; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 2, hadis no: 20035).

Yine yaşadığımız çağın problemlerinden biri olarak, televizyon seyretme ve internette gezinme alışkanlığının bağımlılığa dönüştüğünü, zaman israfı yanında farz ibadetlerin kaçırılmasına neden olduğunu görmekteyiz. Oysa Ebû Berze el-Eslemî (r.a.)'nin naklettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.), yatsı namazını kılmadan uyumayı, kıldıktan sonra konuşmayı (hoşbeşi/sohbeti) sevmezdi/بَعْدَهَا وَالْحَدِيثَ (Buhârî, Mevâkitü's-Salât 12, hadis no: 522; Müslim, Mesâcid 40, hadis no: 647). Televizyon kültürünün, sapkın arayışları sıradanlaştıran ve toplumsal ahlâkı erozyona uğratan tarafı, hadislerden yardım almaya gereksinim duymayacak kadar açıktır.

Modern çağın, hızlı hayat trafiği içinde ezip geçerek yok ettiği ve tükettiği değerler yanında, insanlığa mutluluktan çok stres ve depresyon armağan etmesi, huzur toplumunu inşa etmek isteyenler için *Faziletler medeniyetinin* kurucusu olan Resûl-i Ekrem'in Sîret ve Sünnet'ini paha biçilmez kılmakta, hadislerde saklı reçetelerin değeri her geçen gün artmaktadır.

Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın Selmân-ı Fârisî'ye yazdığı bir mektup, bu reçetelerin günümüze intikal edenlerinden sadece biridir: "Bir adam Allah Resûlü'ne gelerek kalbinin kasvetinden (iç sıkıntısından) şikâyet edince, Hiz. Peygamber (s.a.v.) ona şöyle dedi: "Kalbinin yumuşamasını istiyorsan *bir yetimin başını okşa, bir miskinin karnını doyur!*/ امْسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ وَأَطْعِمِ الْمِسْكِينَ" (İbn Hanbel, Müsned, II, 387, hadis no: 9006; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, VII, 472, hadis no. 11035).

Sosyal ve kültürel hayata dair o kadar çok konuda ve sayıda rivâyet ve uygulama vardır ki, bunların 39 ana başlık altında toplandığı ve her birinin alanının uzmanlarına yazdırıldığı 4 ciltlik değerli bir çalışmayı hatırlatmalıyız: “Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm”, (Beyan, 2006). Eserin adını www.nadirkitap.com’da bulunuz, konu başlıklarını gözden geçirin.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE HADİSLER

Türk kavminin İslâmlaşma tarihini anlatan kaynaklarda, *toplu ihtidâlardan* söz eden cümlelerle karşılaşırız. Örneğin Karahanlı hükümdarı Baytaş Arslan Han (349/960)’ın gayretleri neticesinde Çin seddine yakın bozkırlarda yaşayan *Doğu Oğuzları*’nın tamamına yakınının müslüman oluşunu, İzzüddin İbnü’l-Esîr (630/1233) şöyle kaydeder: “349/960 senesinde Türklerden yaklaşık 200 bin harkâh (çadır) islâm oldu” (el-Kâmil fi’t-Târih, VII, 267). Aynı cümleye İbn Kesîr (774/1372) şunu ilave eder: “Bu yüzden *Türkü İmân* (تُرْكُ الْإِيمَانِ) diye isimlendirildiler. Daha sonra lafız hafifletilerek (elif-ye atılarak) Türkümân denildi” (el-Bidâye ve’n-Nihâye, XI, 236). Firûzâbâdi ise bu hâdisenin bir ay zarfında gerçekleştiğini not eder (el-Kâmûsü’l-Muhît, s. 1399).

Benzer bir tablo, bir asır sonra İtil/Volga boylarında yaşayan Türkler arasında da yaşanır. Hanefî fakihlerinden Kazan’lı Hârûn el-Mercânî (1306/1889) şöyle yazar; “Bulgar toprakları müslüman Türk yurtlarıdır. Onlar Abbâsî devleti zamanında Me’mûn ve Vâsık billâh’ın hilâfetine müslüman oldular. Kâim biemrillâh’ın halifelliğinde ise (422-467/1031-1075) ise 30 bin çadır müslüman oldu” (Müstefâdü’l-Ahbâr fi Usûli Kazan ve Bulğâr, I, 67). O devirde her kubbeli keçe çadırdaki 10-15 aile ferdinin yaşadığı düşünülürse, *İman Türkü*’nün ihtidâ hareketinin İslâm adına ne büyük bir kazanım olduğu farkedilecektir.

Oğuz Türkleri “Türkmen” olduktan sonra Batıya yöneldi; *Kımk* boyu “Selçuklular” adıyla Bağdat, *Kayı* boyu “Osmanlılar” adıyla İstanbul surları önünde boy gösterdi. Biri Malazgirt zaferiyle Anadolu’yu, diğeri Kostantiniyye zaferiyle İstanbul’u Türklerle ve İslâm’a açtı. Allah’ın Türk milletine bahşettiği bu lütuf ve mazhariyyetin nedenini, belki kitleler halinde İslâm’a geçişten hemen önceki tasnif sırasında aramalıdır. Zira Hz. Peygamber’in mirasına hizmet eden Kütüb-i Sitte musanniflerinin hepsi de Horasan bölgesinden; Ebû Dâvud el-Ezdî hariç, hepsi de Oğuz-Türkmen soyundan geliyorlardı. (İbrahim Avcı, Devru’t-Türkman fi Sınâati’l-Hadâratı’l-Arabiyyeti ve’l-İslâmiyye, <http://www.kerkuk.net/haberler/haber.aspx?dil=2049&metin=2007091837>).

Bütün İslâmlaşma/İslâmla buluşma’ların kalbinde bir *peygamber sevgisi* yatar. Baytaş Arslan Han’ın oğlu ve ilk müslüman Türk hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han (344/955)’in torunu *Buğra Han Hârûn*; adının “Allah Resûlü’nün kölesi” (وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ) şeklinde yazılmasını istemiştir (İbnü’l-Esîr, el-Kâmil, IX, 100). Asırlar sonra Sultan Fatih, “Bu hânedânın maksad-ı a’lâsı i’lây-ı kelimetullah’dır” derken, Hz. Peygamber’in bir sözüne atıfta bulunmuştur ki şöyledir: “Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem; ‘şecâat (kahraman olmak) için savaşan, *hamiyyet* (ırkî duyguları) için savaşan ve *riyâ* (gösteriş) için savaşan kimselerden hangisinininki Allah yolundadır?’ diye soruldu. Şöyle buyurdular: Kim Allah’ın kelimesinin (dininin) en yüce olması (i’lâsı) için savaşırsa, işte asıl onunki Allah yolundadır/فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (أَعْلَى) مَنْ قَاتَلَ لَتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا (أَعْلَى) (Buhârî, Tefsîr 28, hadis no: 7020; Müslim, İmâra 42, hadis no: 1904).

Fatih’in babası II. Murad, vefatından beş sene önce, 9 Cemâziyelevvel 850 (2 Ağustos 1446)’de, Kazasker Molla Hüsrev ve Vezîr-i Azam Çandarlızâde Halil’in şahitliğinde şu

vasiyetnâme'yi yazdırmıştır: "... İmtisâl etdi Resûl Hazretinün buyruğuna ki: مَا حَقُّ أَمْرِي ... مُسْلِمٌ لَهُ شَيْءٌ، يُوصِي فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ niyyetden ve safâ-yi taviyyetden... şöyle buyurdu ki, Saruhan ilinde Mağnisa'da olan malumun sülüsü vasiyyet olsun, canımçün bu mâlden tayin etdi. On bin filori ki sarfoluna şol mücebince ki zikrolunur: Üç bin beş yüz filori Mekke-i Şerife fukarâsına üleşdüreler. Ve üç bin beş yüz filori Medîne-i Şerife fukarâsına (şerrafehullâhü Teâlâ) üleşdüreler ... beş yüzüne Medîne-i Şerife'de Peygamber Hazretinün (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Mutahhâresine karşı yetmiş bin kerre Lâ ilâhe illallâh dedüreler..." (Uzunçarşılı, (1958), s. 2). Sultan Murad'ın vasiyetname'ye metnini yazdırdığı hadis-i şerif, Abdullah b. Ömer (r.a.)'in şu rivâyetidir: "Vasiyet etmeye değer bir şeyi bulunan müslümanın, vasiyeti yanında yazılı olmadan iki gece geçirmesi doğru değildir" (Buhârî, Vesâyâ 1, hadis no: 2587; Müslim, Vasiyye 1, hadis no: 1627). İslâm'ın ulvî değerleri Türk milletine intikal ettikten sonra, savaştan sanata, dilden edebiyata her şeyin mahiyeti değişmiş, her kavram bir daha tanımlanmış, sosyal ve kültürel anlayışlara İslâm medeniyetinin estirdiği rüzgârlar yön vermiştir. Toplumsal hayatın her kesitine "Allah'ın ve Resûlü'nün kelimesi" mühür vurmuştur. Fuad Köprülü'nün ifadesiyle; "... o kadar müessir olmuştur ki, paganizm (putperestlik) yâdigârı olan her şey hemen yok edilmiş, *eski kıymetler yerine yeni kıymetler* konmuştur" (İslâm Medeniyeti Tarihi, s. 186).

Türk milletinin İslâmla şereflenme sürecinde benimsediği bu *yeni kıymetler* arasında Hz. Peygamber'in hadislerinin nasıl bir rol oynadığına, nerede ve hangi alanlarda kullanıldığına kısaca değineceğiz. Ama ondan önce, müslümanlaşan Türklerin, Mescid-i Nebevî'nin genişletme çalışmalarında "Rûh-i Resûl rahatsız olmasın" diye çekiçlere keçe saran (I. Abdülmecid zamanı), tren istasyonunu şehrin kenarına inşa ederek rayların altına keçe döşeyen (II. Abdülhamid zamanı), *Peygamber sevdalısı* insanlar haline geldiklerini hatırlatalım.

O sevdânın neticesidir ki; tarihte hadis öğretimine tahsis edilmiş ilköğretim kurumunu Şam'da açan ve başına ünlü muhaddis İbn Asâkir'i (v. 571/1175) geçiren Selçuklu Atabeyi Nureddin Mahmud b. Zengî'nin (v. 569/1174) *Dâru'l-Hadîsi'n-Nûriyye*'sinden sonra, bu gelenek Selçuklulardan Osmanlılara geçmiş, Hadisin kurumsal yükselişi Osmanlı'nın elinde gerçekleşmiştir. Osmanlı, siyasal egemenliğini götürdüğü her yere bir hadis okulu açmış, Arap yarımadasından Bosna-Hersek'e kadar bütün bir İslâm coğrafyasına Hadis kültürünü aşılamıştır. II. Murad döneminde büyük bir ilerleme kaydeden bilim ve düşünce hayatında, hadis öğretim kurumları da hissesine düşen payı almış, Fatih Sultan Mehmed'in hocası ve Şeyhülislâmı Molla Gürânî (893/1488), Mısır'daki ilmi birikimi İstanbul'a taşımıştır. Onun *Edirne Dâru'l-Hadîsi*'nde tamamladığı ve *el-Kevseru'l-Cârî* adını taşıyan Buhârî şerhi, bugün bile kilitli kütüphane raflarından indirilip Türk milletinin hizmetine sunulabilmiş değildir. Amasyalı Yusufzâde Abdullah Hilmi Efendi (1167/1754)'nin *Necâhu'l-Kârî* adlı 30 ciltlik Buhârî şerhinin kaderi de ondan farklı değildir. Ömer Nasuhi Bilmen *Büyük Tefsir Tarihi*'nde bu eser için; "Şimdiye kadar tab' edilmemiş olması teessüfe şâyândır" demektedir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün (www.devletarsivleri.gov.tr) web sayfası Osmanlı arşivi kataloglarında yapılacak bir kelime taraması, XIX. asrın ortalarına kadar *Buhârîhanlık* mesleğinin; tekke, cami ve medreslerde hadis okutma geleneğinin devlet nezdinde ne derece itibar gördüğünü, hadis derslerinin halk eğitiminde ne denli yer işgal ettiğini gösterecektir.

Mehmet Emin Özafşar'ın Hadis ve Kültür Yazıları adlı kitabının, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanatında Hadis" bölümü (s. 109–154) okuyunuz.

Edebiyat

Türk-İslâm edebiyatı tarihinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i konu edinen farklı türde pek çok edebî eser kaleme alınmıştır. Bunlar Allah Resûlü'ne olan hasret ve sevginin ifade edildiği şiir veya nesir tarzındaki eserlerdir. Aralarında sahibinin duygu yoğunluğunu en üst perdeden yansıtan manzûmelerin (*Kasîde, Na't, Mersiye, Bedîiyye*) ayrı bir yeri vardır. Yine aynı kategoriye girmekle birlikte, muhtevâsını belgeye dayalı tarihî verilerin oluşturduğu bir başka manzum tür daha bulunur. Mensur (düz yazı) da olabilen bu gruba; *Mevlid, Siyerü'n-nebî, Esmâü'n-nebî, Hilye, Mi'râciyye, Reğâibiyye, Gazavât-nâme, Hicret-nâme, Şefaât-nâme, Mucize-nâme* ve *Kırk hadis tercümeleri* girer. Çoğunlukla mensur olan ve rivâyetlere dayanan edebî türler ise; *Evsâfü'n-nebî, Şemâil ve Fazîlet-nâme*'lerdir.

Hz. Peygamber'in hadisleri, Türklerin müslüman olmasıyla birlikte ortaya konan ilk edebî eserlerden itibaren karşımıza çıkar. Yusuf Has Hâcib'in (v. 1070-) *Kutadğu Bilig'i*, Edip Ahmed Yükneci'nin (v. 1100) *Atebetü'l-Hakâyık*'i, Ahmed Yesevî'nin (v. 1166) *Divân-ı Hikmet*'i ve Rabguzî'nin (v. 1310) *Kıyas-ı Enbiyâ'sı*, Türklere müslümanlığı ve İslâm peygamberini anlatan ilk eserler sayılır.

641-642/1069-1070 yıllarında Kaşgar'da (Uygur ve Arap harfleriyle) kaleme alınıp Karahanlı hükümdarına hediye edilen ve Türk devlet felsefesini anlatan ilk eser olarak tarihe geçen "Kutadğu Bilig" (Kutsal Bilgiler)'de, 6645 beyit içerisinde Hz. Peygamber'in hadislerine atıfta bulunan bazı ifadeler rastlanmaktadır. Şu beyit buna güzel bir örnektir:

(I, 329, no. 3239): "Cemaat bile kıl farîza namaz / Çığaylar hacı kıl âdinâ namaz" (Farz namazlarını cemaat ile kıl / Fakirler hacı olan Cuma namazını edâ et). İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.); "Cuma namazı çâresizlerin (ve fukarânın) haccıdır/الْجُمُعَةُ حَجُّ الْمَسَاكِينِ وَالْفُقَرَاءِ" buyurmuşlardır (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 59, hadis no: 1076). Deylemî (509/115)'nin İbn Ömer'den naklettiği, İhyâ Ulûmî'd-Dîn hadislerini tahrir eden Zeynüddîn el-İrâkî'nin ise "zayıf" olarak nitelendirdiği bu hadis, Yusuf Has Hâcib ile aynı devirde Mısır'da yaşamış olan Ebû Ebdillâh Muhammed b. Selâme el-Kuzâî (454/1062)'nin *Şihâbü'l-Ahbâr*'ında da kayıtlıdır (Ali Yardım, (1999), s. 45, hadis no: 54).

Hadis metinlerinin ilk kelimelerinin birbirine yakınlığına göre ve yarı alfabetik metotla tasnif edilen ilk hadis musannefi olan *Şihâb*, taşımaya elverişli ve ezberlemesi kolay olsun diye birer cümlelik vecîze şeklindeki hadislerden derlenmiştir. Türk-İslâm kültürü üzerinde bariz etkisi görülen bu cep eserinin, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devri mimârî eserlerine işlenen, hatta Kırk hadis koleksiyonlarına alınan ve nihayet hüsn-i hat levhalarında kullanılan hadis metinleri için *başvuru kaynağı* olduğu bilinmektedir. Söz konusu hadis, Çorum Ulu Câmîi ahşap minberinin sağ kanat ikinci satırına (706/1306); Divriği Ulu Câmîi ahşap minberine (638/1240); Selçuk İsâ Bey Câmîi'nin batı tarafındaki dördüncü sütun başlığına (776/1375) ve Diyarbakır İskender Câmîi ahşap minberinin sol taraf korkuluğuna işlenmiştir.

İlk Türk mutasavvıfı, Pîr-i Türkistan, Hoca Ahmed Yesevî'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le yeni tanışan konar-göçer Türk boylarına, onların rahat anlayacağı bir dille söylediği hikmetler içinde, hadislerin mânâlarını yansıtan cümleler bulunmaktadır. Birçok mısra da Resûlullah'ın Sünnetine sarılmak gerektiğini vurgulayan Yesevî, 86. Hikmet'te şöyle der: "Küllü yevmin beterün didi Hak Mustafa / Ümmet bolsang kulak salğıl ehl-i vefa / Yahşılarnı ecrin berür bedge cezâ / Kıyâmet kün cezâların tartar dostlar" (*Her gün daha kötü dedi Mustafa / Ümmet olun, kulak verin vefâlılar / İyilere ecir verir kötülere ceza / Kıyâmet günü cezalarını çeker dostlar*). Enes b. Mâlik (r.a.)'in sözü olarak nakledilen sahih bir rivâyet şöyledir: "Rabbimize kavuşuncaya kadar, hiçbir zaman/gün yoktur ki ondan

sonra gelen ondan şerli olmasın. Ben bunu peygamberiniz sallallâhü aleyhi ve sellem'den duydum/لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إِلَّا الَّذِي بَعْدَهُ شَرٌّ مِنْهُ حَتَّى تَلْقُوا رَبَّكُمْ، سَمِعْتُهُ مِنْ نَبِيِّكُمْ/duydum (Buhârî, Fiten 6, hadis no: 6657; Kuzâî, Şihâbü'l-Ahbâr, hadis no: 579b).

Hiz. Peygamber'in sözlerinin *nazma yedirilerek* şiir formunda halkın istifadesine sunumu Osmanlıda da devam etmiş, uzunca bir süre Cumhuriyet Türkiye'sinde de rağbet görmüştür. Örneğin II. Murad devrinin ünlü ismi Yazıcızâde Mehmed (855/1451)'in *Muhammediyye'si* ile kardeşi Ahmed (860/1455)'in *Envâru'l-Âşıkîn'i*, asırlarca Hiz. Peygamber ve onun hadisleri ile ilgili halk anlayışlarını beslemiş olan eserlerdir. *Muhammediyehânlar* tarafından yakın devre kadar mevlid gibi okunan Muhammediyye, *Envâru'l-Âşıkîn* ile birlikte hemen her Türk ailesinin evindeki dinî kitaplar arasında önemli bir yer tutmuştur.

Burada, Türk edebiyatının Peygamber'le doğrudan irtibat kuran bir türüne; *Kırk Hadis* tercümelerine de değinmemiz gerekir. Resûlullah Efendimizin, teknik bakımdan za-yıf senedlerle gelen bir rivâyette; "Kim ümmetime öğretmek üzere kırk hadis ezberlerse, kıyâmet günü fakih olarak haşrolunur/şefâatime nâil olur/أُتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنْ السُّنَّةِ كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا حَدِيثًا بُعِثَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَفِيهَا؛ مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنْ السُّنَّةِ كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا" (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 1462, hadis no: 2465) buyurmuş olması, bu ilmi/edebî türün ortaya çıkışındaki en büyük etkidir. Ayrıca Hiz. Peygamber'in şefaatine nâil olmak, müslümanların dualarını almak, hayırla yâd edilmek, belli bir konuda insanları uyarmak gibi sebeplerle de Kırk Hadis mecmuaları meydana getirilmiştir. Arap, İran ve Türk edebiyatında, 40, 100, 500 ve 1000 *manzum hadis tercüme*leri yapılmıştır. Türkçe Kırk Hadis tercüme ve derlemelerinin sayısı 90 civarındadır. Bu tercümelerin *tamamen mensur, tamamen manzum* ya da *mensur-manzum karışık* olmak üzere üç şekli bulunmaktadır. Türk dilinde yazılan ilk Kırk Hadis, Mahmud b. Ali'nin Orta Asya edebî lehçesiyle 759/1358 yılında tamamladığı *Nehcü'l-Ferâdis* adlı mensur eserdir.

XX. yüzyılda geleneksel Kırk Hadis edebiyatının yeniden ve fakat öncekinden farklı bir tarzda gündeme gelişi Necip Fazıl Kısakürek (1984) ile başlar. *Nur Harmanı* isimli eserinin 3. bölümünde 101 manzum hadis tercümesine yer vermiştir ki bu, o tarihe kadar *hece vezniyle* yapılmış ilk hadis tercümesidir. Onun sona ermiş bir edebî türü güncelleyerek yeniden ele alması, hem klasik Türk şiiri hem de Hiz. Peygamber'in hadisleri adına önemli bir boşluğu doldurmuştur. Necip Fazıl, 1970-72'de neşredilen *Nur Harmanı'na* şu sözlerle girer: "*Hadis, Kâinatın Efendisine ait her tavır, her hareket her edâ... Tebesümlelerinden sükûtlarına kadar... Açık denizde güneşten mevkî tayin edip akıl pusulasıyla yolunu bulan gemiye eş, insanoğlu, sayısız hayat yönünde istikametini tesbit edici her ana ölçüyü Hadislerde bulabilir. Hadis, topyekün eşya ve hâdiseleri aydınlatan güneş...*". Kitabın, "Kötülük-Zulüm-Nefs-Cihad"la ilgili 17 hadis tercümesinin verildiği 55. Levha'sından üç örnek:

"Komşuları açken" hissiz ve gafil;
 "Karnını doyuran Müslüman değil."
 "Kıyametten alamet: Küfür ilmi süpürür;
 Cehil yerleşir, şarap taşar, zina köpürür..."
 Nefsini yenmektir ki, mü'mine büyük şandır;
 "Mücahit, Allah için nefsiyle savaşıyor!" "

Sanat

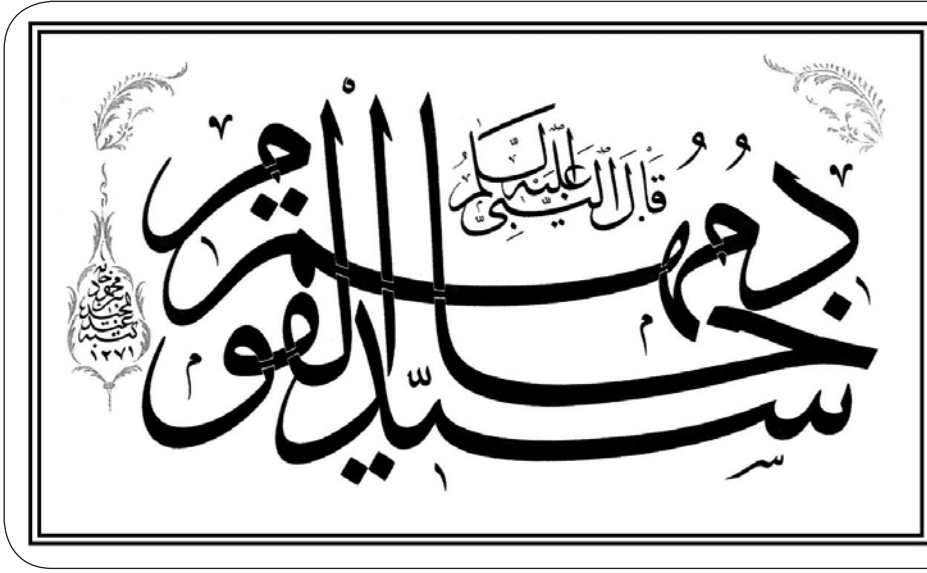
İslâm sanatı, İslâm ilkeleri ve inançları üzerinde yükselen bir medeniyetin ifadesidir. *Tevhîd* ve *tenzîh* İslâm'ın önemle ve öncelikle üzerinde durduğu itikâdî bir ilke olduğundan; Allah, peygamberler ve hatta velîlerin bile tasvir ve temsillerinin yapılmasından kaçınılmış, böyle bir şeyi imâ edebilecek ayrıntılara bile müsamaha gösterilmemiştir. Dolayısıyla İslâm sanatının hüsn-i hat, tezhip, ebrû ya da minyatür gibi alanlara yönelmesi, onun mânevî gayesinin bir sonucudur. Bütün İslâm sanatları görünende görünmeyi, değişende değişmeyi yakalama ve gösterme çabasında olduğu için, tabiatı olduğu gibi aksettirmek yerine onu soyutlamaya, ele aldığı nesnenin bireyselliğini ve tabiliğini öldürmeye yönelmişlerdir. *Perspektiften uzak duruş, üsluplaştırma, simetri, hareket doğurucu şekilcilik ve sonsuzluk fikrine vurgu* İslâm sanatının şekil ve gaye birliğini sağlayan hakim özelliği olmuştur.

İslâm sanatları içinde *hüsn-i hat*'ta büyük bir önem verilmesinin altında yatan sebeplerden biri, bu sanatın hem Allah'ın ifade ve temsil edilemezliğini hissettirecek hem de Allah kelâmının görsel düzeyde algılanmasına O'nun şânına yaraşır bir şekilde aracılık edecek özellikte olmasındandır. *Hüsn-i hat*, tabir caizse, *Allah kelâmını âdeta gözle görülür kılan bir giysidir* (Koç, (2008), s. 15, 25, 135-148).

Hz. Peygamber'in "Allah güzeldir güzeli sever/إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ" (Müslim, İman 39, hadis no: 91) buyurması, İslâm medeniyetinin estetiğe bakış tarzını tayin etmiştir. Onun güzel yazıyı teşvik eden sözleri, mûsikî ve şiire karşı hassas olan devrin insanlarının ruhunda sanat duygusunu uyandırmıştır. İslâm coğrafyasındaki siyasî, iktisâdî, mîmârî ve kültürel alanda görülen gelişmelere paralel olarak, başta *hüsn-i hat* olmak üzere İslâm'a has sanatlar Kur'an ve hadisler etrafında biçimlenmiş, yüzyıllar içinde farklı üslup ve formlar kazanmıştır.

Türk hat sanatının (tezhib ve ciltle birlikte), aynı sanatı icra eden diğer İslâm milletlerine nazaran bariz üstünlüğü vardır. Osmanlı padişahları hüsn-i hat'a özel bir önem vermek ve hattatları desteklemek suretiyle bu sanatın zirveye ulaşmasına öncülük etmişlerdir. Hat sanatına şahsen ilgi duyan ilk padişah, Fatih'in oğlu Sultan II. Bayezid (1450-1512) olarak bilinir. Onun hat sanatıyla alakadar olması, şehzadelîği sırasında vali olarak bulunduğu Amasya'da başlamıştır. Türk hat sanatının kurucusu *Kıbletü'l-Küttâb Şeyh Hamdullah* (1516)'a yakınlık kurarak ondan yazı meşketmiş, hocasının hokkasını tutacak kadar saygı ve hürmet göstermiş, padişah olduktan sonra da kendisini İstanbul'a davet etmiştir. Yine II. Bayezid'in teşvikleriyle Şeyh Hamdullah, Yâkut el-Müsta'sımî (1298)'nin yazı formları üzerinde çalışarak yeni buluşlar yapmış, İslâm yazısına Türk stilini kazandırmıştır. Sonraki yıllarda, icazet alarak hat sanatına imzasını atan padişahlar arasında Sultan III. Murad (1546-1595), Hafız Osman'ın öğrencisi II. Mustafa (1664-1703) ve III. Ahmed (1673-1736), Mustafa Râkım'ın öğrencisi II. Mahmud (1785-1839) ve Tahir Efendi'nin öğrencisi Sultan Abdülmecid (1823-1861)'i saymak mümkündür.

Resim 6.2

Sultan Abdülmecid'in 1271/1854 tarihli celi sülüs levhası. "Kavmin efendisi ona hizmet edendir". (Beyhaki, Şuabü'l-İmân, VI, 334, hadis no: 8407).

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Koleksiyonu.

Sultan Reşad'ın Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-i Saâdet Dairesi'nde okunmak üzere, Muzıka-i Sultânî hat hocası Hasan Rıza Efendi (1920)'ye nesih hatla yazdırarak vakfettiği sekiz ciltlik *Sahîh-i Buhârî* nüshası, Türk hat, tezhip ve cilt sanatının ulaştığı son noktayı gösteren bir şaheserdir (1913). Hat sanatı, hadis metinlerinin ve hadis eserlerinin güzel yazımı kadar, Hz. Peygamber'i vasfeden levhalara da (Hilye) hayat vermiştir.

Şemâil; hadis terminolojisinde, "Hz. Peygamberin beşerî yönünü, yaşama üslubunu ve şahsî hayatını konu edinen rivâyetler bütünü" için kullanılır. *Hilye* ise; "Peygamber Efendimizin dış görünüşünü, vücut yapısını ve yaratılış güzelliklerini tarif eden sözlü rivâyetlere" denir. Sünnet/Hadis için yapılan; "Söz, fiil, takrîr, hılkî ve hulukî (yaratılış ve davranış) vasıfla ilgili olarak Hz. Peygamber'e izâfe edilen her şey" şeklindeki en yaygın tarif içinde geçen *hılkî vasıf*, "hilye"ye karşılık gelir ve Şemâil'in bir bölümünü oluşturur. "Hulukî" vasıf ise, Şemâil'in diğer kısımlarını kapsar.

Resûlullah (s.a.v.)'in fizik güzelliğine dair sahâbeden (özellikle Hz. Ali, Hz. Âişe, Enes b. Mâlik, Berâ b. Âzib, Câbir b. Semüre ve Ümmü Ma'bed'den) gelen nakiller, zamanla kültür ve sanat çevrelerinin de ilgisine mazhar olmuş; Hüsn-i Hat ve Tezhip ustaları Hilye'ye yeni bir çehre kazandırarak onu tarihî bir vesîka olmaktan çıkarmışlar, günlük hayatta yaşayan değerler arasına katmışlardır.

Hilye rivâyetleri arasında Hz. Ali (r.a.) rivâyetini, günümüzde sık rastlanan haliyle, özel bir şekil ve tertiple yazan ilk hattat *Hâfız Osman* (1698)'dir. Hüseyin Vassâf'ın *Sefînetü'l-Evliyâ* adlı sûfî biyografisinde bildirdiğine göre, Halvetî şeyhlerinden Hâfız Osman'ın, gördüğü bir rüya üzerine Hilye yazmaya başladığı kayıtlıdır. Önce, üçe katlanarak göğüs üstündeki cepte taşınabilecek boyda ve nesih hattıyla Türkçe mealli Hilyeler yazan Hâfız Osman'ın, daha sonra geliştirdiği büyük levha tarzı *ekol* olmuş ve üç yüz yılı aşkın bir zamandır meşhur hattatlar tarafından örnek alınmıştır. Kendisinin 400'den fazla sülüs-nesih Hilye yazdığı bilinmektedir. Hilye-i Nebeviyye levhalarının yazılması ve bezenmesi (tezhibi) sadece Osmanlı Türkleri'ne ve onların Cumhuriyet devrindeki torunlarına has olup, diğer İslâm ülkelerinde bu tarz bir uygulamaya rastlanmamaktadır.

Resim 6.3

Kazasker Mustafa İzzet'in Hz. Ali rivâyetini esas alarak yazdığı 1291/1874 tarihli sülüs-nesih hilyesi ve bire bir tercümesi. (Tirmizî, Menâkıb 8, hadis no: 3638).

INTERNET

“Klasik Hilye’nin bölümleri” hakkında bilgi ve 200 civarında hilye fotoğrafı için www.klasik-turksanatlarivakfi.com/indexalt.php?sayfa=fotograf&fotokateid=40 adresinde (fotoğraflar < hilye-i şerif) yer alan koleksiyonu inceleyiniz.

XV. yüzyıldan beri hat üstadlarının farklı yazı çeşitleriyle yazdıkları kıtaların biraraya gelmesiyle oluşan *murakka*’ların konusu, genellikle hadis-i şeriflerdir. Dünya müze ve kütüphanelerinde korunan ve İslâm medeniyetinin ulaştığı sanat seviyesini gösteren binlerce murakka, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in erdemli ve huzurlu bir hayatın prensiplerini öğreten sözlerini içermektedir. Bunlar, *yazı*, *tezhip* ve *cilt* sanatının büyüleyici birlikteliğiyle, zaman zaman ebrû ile de buluşarak uyandırdığı temaşa zevki ve hayranlık duyguları içinde, Hz. Peygamber’in sevgisinin gönüllerde daha canlı ve güçlü olarak yaşamasını sağlamışlardır.

Kütüphane ve müzelerin en ilgi çekici yazı albümleri arasında yer alan, hattatların pîri Şeyh Hamdullah’ın sülüs ve nesih hatlarla Hz. Peygamber’in hadislerini yazdığı albümler, muhakkak, reyhânî, tevki’ ve rikâ’ murakka’lar, sonraki Osmanlı hattatlarına örnek olmuştur.

Resim 6.4

Şeyh Hamdullah’ın kaleminde bir murakka’. “Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Mü’minin firâseti (uzak görüşlülüğü) nden çekinin. Muhakkak ki o, Allah’ın nûruyla bakar’. Allah’ın habibi doğru söyledi”. (Tirmizî, Tefsîr 16, hadis no: 3127)

Hüsn-i hat levhaları dışında hadis metinlerinin özenle işlendiği ve halkın göz zevkine sunulduğu bir teşhir mekânı daha vardır ki, bunlar *kitâbeler*dir. Selçuklular devrinden (500/1100) itibaren, Anadolu'nun birçok bölgesindeki mimârî eserler üzerinde hadislere rastlamak mümkündür. Camilerin minberleri, kapı-pencere kanatları, pencere alınlıklarında; medreselerin portallerinde ve hücre kapılarının üst kirişlerinde, imâret kapılarında, ayrıca çeşme, türbe, köprü gibi yapıların inşâ kitâbelerinde hadislere rastlamak mümkündür. Bunlar, bazen çok zayıf veya uydurma da olsalar, genellikle kısa lafızlı hadis metinleridir ve derlemecilik dönemine ait ikinci el hadis kitaplarından seçilmişlerdir. Örneğin Konya Karatay Medresesi portalindeki 22 hadisin tamamı ve Sivas medreselerindeki metinler Kuzâî'nin *Şihâbü'l-Ahbâr*'ından alınmıştır. Anadolu Selçukluları'ndan kalan en eski mimârî eser olan Amasya Burmalı Minare Camii'nin ahşap minberindeki bütün hadisler, İbn Ved'ân adıyla bilinen Kadı Ebû Nasr Muhammed b. Ali (494/1100)'nin "Kitâbü'l-Erbain" (Kırk Hadis)inden seçilmiştir. (Yardım, (1989), s. 9, 48, 64).

1071 Malazgirt Zaferi'nden Yavuz Sultan Selim'in siyâsî birliği sağladığı döneme gelinceye kadar, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar idaresi altındaki coğrafyaya ait mimârî eserlere işlenen hadisleri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu, tek merkezden yönlendirilen bir *kültür politikasının* ortak tezahürüdür. Hadis kitâbeleri, İslâm medeniyetine, *Peygamber mührünün Anadolu coğrafyasına basılmış silinmeyen damgaları* olarak hizmet etmişlerdir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, Hadis ve Sünnet, İslâm kültür tarihinde yalnızca inanç, hukuk, siyaset ve ahlâk olarak değil, edebiyat, sanat ve estetik olarak da tecessüm etmiş; İslâm toplumunun yalnızca zihin yapısı ve varlık anlayışını değil, bedîi zevkini de etkilemiştir.

Gündelik Hayat

Günlük yaşantımızı şekillendiren birçok davranışın arka planında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri olduğu muhakkaktır. Zira hadisler, müslüman kültürünün her bir parçasını, toplumsal hayatın her bir karesini etkileme gücüne sahiptirler. Yemeğe besmele ile başlamak; sağ elle yemek; ekmek kırıntılarını toplamak; dua/hamd etmeden sofradan kalkmamak; kalkınca elleri yıkamak; tuvalete sol ayakla girmek; temizlikte sol eli kullanmak; pantolon, gömlek, ceket, çorap, ayakkabı giyerken sağdan başlamak; karşılaştığımız insanlara selâm vermek; cenaze geçerken ayağa kalkmak; cenaze evine taziye gitmek ve yemek götürmek; hasta ziyaretine gitmek; yeni doğan çocuğun kulağına ezan okumak; erkek çocuğunu sünnet ettirmek; ezan okunurken sükunetle dinlemek; Peygamber'in adı anıldığında salevat getirmek... farkında olarak ya da olmayarak yaptığımız daha nice hareket, varlığını hadislerden alan günlük davranışlardır. (Palabıyık, (2007), s. 15-44).

Kültür Bakanlığı'nın resmi sitesine girerek, Kütahya ilini tanıtan sayfalarda (Kütahya > Kültürel Detaylar > İnanışlar > Uğur – Uğursuzluk) uğur veya uğursuzluk kabul edilen inanışları kontrol ediniz, gerçekte hurafeyle ilgisi olmayıp Hz. Peygamber'in hadislerine dayanan uygulamaları bulunuz.

Türk kültüründeki yerini göstermesi bakımından, *atasözü* haline gelerek günlük dile yerleşmiş olan hadislere bir düzine örnek verebiliriz:

1. Temizlik imandandır, 3. İçki kötülüklerin anasıdır, 3. Uyku küçük ölümdür, 4. Cennet anaların ayakları altındadır, 5. Acele şeytandır, 6. Sürüden ayrılanı kurt kapar, 7. Veren el alan elden üstündür, 8. Utanmadıktan sonra dilediğini yap, 9. Ev alma komşu al, 10. Alma mazlumun âhını çıkar âheste âheste, 11. Meyveli ağaç taşlanır, 12. Teyze ana yarıdır.

Son olarak, hadislerin atıcılık/okçuluk, binicilik, kılıç ve güreş gibi Türk ata sporları üzerinde belirgin bir etkisi olduğuna, bunların bir ibadet şevkiyle yapılmasını sağladığına işaret etmeliyiz. Peygamber Efendimizin birçok hadiste özellikle *ok atmayı* övmüş olması, İslâm'ın ilk yıllarından itibaren ok ve yayın (tîr ü kemân) diğer hiç bir savaş silahının sahip olmadığı özel bir anlam kazanmasına sebep olmuştur.

Ukbe b. Âmir (r.a.)'in bir rivâyetinde; “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın/ *فَوَّةٍ* *مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ*” (Enfâl 8/60) minberde okuyan Allah Resûlü (s.a.v.), üç kez üst üste şöyle buyurmuştur: “Dikkat edin! Kuvvet, atmaktır!/ *فَوَّةٍ* *مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ*” (Müslim, İmâre 52, hadis no. 1917). Yine aynı sahâbinin rivâyetiyle gelen bir başka hadis şöyledir: “Allah Teâlâ bir ok sebebiyle üç kimseyi Cennete koyar: Hayır ve sevap umarak *o oku yapan sanatkârı*, bu oku *Allah yolunda atanı*, *oku atana yardımcı olanı*. Atıcılık ve binicilik öğreniniz. Atıcılık öğrenmeniz binicilik öğrenmenizden bana göre daha sevimlidir. Kim kendisine atıcılık öğretildikten sonra ondan yüz çevirirse, Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimete karşı şükürünü terketmiş veya nimete nankörlük etmiş olur/ *نَفَرَ الْجَنَّةِ* *إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةِ* : *صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ، وَالرَّامِيَ بِهِ، وَمُنْبِلُهُ، وَارْمُوا وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا ... وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا أَوْ قَالَ : كَفَرَهَا*” (Ebû Dâvud, Cihâd 23, hadis no. 2513; Nesâî, Hayl 8, hadis no: 3578).

Buna benzer daha pek çok hadis, Osmanlı'nın okçuluğa ayrı bir önem vermesini sağlamış, Orhan Gazi (1362)'den itibaren Osmanlı şehirlerine 30 kadar Ok meydanı (Meydân-ı Tîr-Endâzân) yapılmıştır. Aralarında en meşhuru, Sultan Fatih'in, İstanbul'un fethini müteakip otağını kurduğu Haliç sırtlarındaki “Ok Meydanı”dır. Oğlu II. Bayezid, Ok Meydanı'na tam teşekküllü bir tekke (Okçular Tekkesi) kurdurmuş, şeyhlik makamına da (Mahmud ve Hamza Dede'den sonra), yukarıda adı geçen ünlü hattat Hamdullah'ı geçirmiştir. *Şeyhü'l-Meydân* Hamdullah Efendi, hüsn-i hat'ta ve terzilikte olduğu kadar, ok-yay yapmakta ve atmakta da maharetli bir üstadıdır. Aynı zamanda *el-Ehâdisü'l-Müstahrece mine'l-mesâbih ve'l-meşârik* adlı 289 hadislik bir derlemenin de sahibidir. Bu vesileyle, atıcılığın faziletine dair rivâyetleri içeren iki Kırk Hadis çalışmasının günümüze ulaştığını belirtmeyiz. Biri İbrahim Hanif (1802)'in *Erbeûne Hadîsen fî Ramyîs-Sihâm'ı*, diğeri ise Abdullah b. İsmail'in II. Mahmud'a sunduğu *Hadîs-i Erbaîn der hakkı fezâil-i tîr ü kemân*'ıdır. (Karahana, (1954), s. 253, 257).

Güreşçilerin pîri Hz. Hamza olduğu gibi, Sa'd bin Ebi Vakkas (r.a.) da *kemankeşlerin* (okçuların) pîri kabul edilir. Zira İslâm'da, Allah yolunda düşmana ilk ok atan odur. Uhud gazvesinin ölüm kalım mücadelesi verildiği en tehlikeli anlarında, Hz. Peygamber (s.a.v.), Sa'd'a elindeki okları verip: “At ya Sa'd at! Anam babam sana feda olsun!/ *إِمْ يَا سَعْدُ فِدَاكَ*” (Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe 15, hadis no: 3519) buyurarak, başka hiç kimse için söylemediği bir cümle ile büyük iltifatta bulunmuştur.

Allah Resûlü (s.a.v.)'nün, “Kim Allah'a gerçekten inanarak ve vâdine gönülden bağlanarak O'nun yolunda cihad etmek için *at beslerse*, o atın yediği, içtiği, gübresi ve bevlî kıyamet gününde o kimsenin sevapları arasında olacaktır” (Buhârî, Cihâd 45, hadis no: 2698) buyurması, “... Biliniz ki Cennet kılıçların gölgesi altındadır” (Buhârî, Cihâd 22, hadis no: 2663) şeklindeki beyanı, hadislerin sadece gündelik hayatın akışına değil, savaş sanatı ve sporlarının yapısına da mânevî bir değer ve İslâmî bir renk kattığını, Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin Allah'ın boyası ile boyanmasını sağladığını gösteren belgeler arasında sayılmalıdır.

UYGULAMA: GÜLER YÜZLE KARŞILAMAK

İlgili Âyetler

1. “وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ”
“Her ne hayır işlerseniz, Allah onu mutlaka bilir.” (Bakara 2/215)
2. “فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ”
“Kim zerre kadar hayır işlerse, onu(n karşılığını) görür.” (Zilzâl 99/7)
3. “مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ”
“İyilik işleyenin faydası kendisinedir.” (Câsiye 45/15)

İlgili Hadisler

1. حَدَّثَنِي أَبُو عَسَاةَ الْمُسَمَعِيُّ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ - يَعْنِي الْخَزَّازَ - عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنَّ تَلَقَّى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلِقَ.

“(Musannif Müslim b. el-Haccâc rahimehullah dedi ki:) Bana Ebû Ğassân el-Mismaî (el-Basrî, ö. 230) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bize Osman b. Ömer (el-Basrî, ö. 209) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Ebû Âmir’in -ki el-Hazzâz’ı (Sâlih b. Rüstüm el-Basrî, ö. 152) kastediyor- tahdîs ettiğine göre, ona Ebû İmrân el-Cevnî (Abdûlmelik b. Habîb el-Basrî, ö. 128), ona da Abdullah b. es-Sâmit (el-Ğıfârî el-Basrî, ö. 70-)'in bildirdiğine göre, ona (amcası) Ebû Zerr (el-Ğıfârî) radiyallâhü anh şöyle demiştir: Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem bana (hitâben) şöyle buyurdu: *İyilik (ma'rûf) sayılan hiçbir şeyi sakın küçük görme! Din kardeşini güler yüzle karşılayan (gibi tabii/basit bir şey) bile olsa!*” (Müslim, el-Birr ve's-Sıla 43, hadis no: 2626).

2. حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْأَسْوَدِ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْقَرِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ بْنُ صَالِحٍ بْنُ رُسْتَمٍ أَبِي عَامِرٍ الْخَزَّازِ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحْقِرَنَّ أَحَدُكُمْ شَيْئًا مِنَ الْمَعْرُوفِ، وَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَلْقَ أَخَاهُ بِوَجْهِ طَلِقٍ وَإِنْ اشْتَرَيْتَ حِمًا أَوْ طَبَخْتَ قِدْرًا فَأَكْثِرْ مَرَقَتَهُ وَاعْرِفْ لِجَارِكَ مِنْهُ. قَالَ أَبُو عِيْسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَقَدْ رَوَاهُ شُعْبَةُ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ.

“(Musannif Ebû İsâ et-Tirmizî rahimehullah dedi ki:) Bize el-Hüseyn b. Ali b. el-Esved el-Bağdâdî (el-Kûfî, ö. 254) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bize Amr b. Muhammed el-Ankazî (el-Kûfî, ö. 199) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize İsrâil (b. Yunus b. Ebî İshâk el-Kûfî, ö. 160)'in tahdîs ettiğine göre, ona Sâlih b. Rüstüm Ebû Âmir el-Hazzâz, ona Ebû İmrân el-Cevnî, ona Abdullah b. es-Sâmit, ona da Ebû Zerr radiyallâhü anh'ın bildirdiğine göre Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır: *Hiçbiriniz iyilik (ma'rûf) sayılan herhangi bir şeyi sakın küçük görmesin! Yapacak bir şey bulamasa, kardeşini güler yüzle karşılasın! Et satın aldığı anda ya da tencerede (et) pişirdiğinde suyunu çoğalt ve komşun için de ondan bir kepece al!*”. Musannif Ebû İsâ şöyle der: Bu hadis hasen sahih bir hadistir ve onu Şu'be (el-Basrî, ö. 160) de Ebû İmrân el-Cevnî'den rivâyet etmiştir”. (Tirmizî, Et'ime 30, hadis no: 1833).

3. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْخَزَّازُ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَالْقَ أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ.

“(Müsned’in râvisi Ahmed b. Ca’fer el-Katî dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdîs yoluyla bildirdi (ve şöyle dedi:), bana babam (Musannif Ahmed b. Hanbel rahimehullah) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Ravh (b. Ubâde el-Basrî, ö. 205) tahdîs etti (ve şöyle dedi:), bize Ebû Âmir el-Hazzâz’ın tahdîs ettiğine göre, ona Ebû İmrân el-Cevnî, ona Abdullah b. es-Sâmit, ona da Ebû Zerr (r.a.)’ın Nebî sallallâhü aleyhi ve sellemiden bildirdiğine göre, şöyle buyurmuşlardır: *İyilik (ma’rûf) sayılan hiçbir şeyi sakın küçük görme! Yapacak bir şey bulamasan kardeşini güler yüzle karşıla!*” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 173, hadis no: 21559).

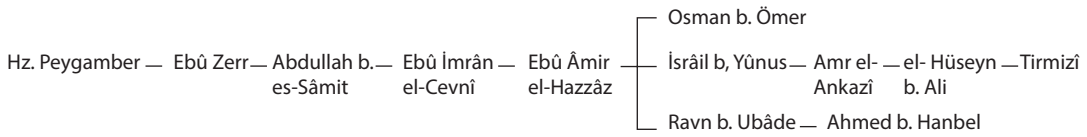
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri

Sosyal hayatı ilgilendiren rivâyetler arasından seçtiğimiz yukarıdaki Ebû Zerr hadisi, Kütüb-i tis’a içerisinde, Müslim’in Sahîh’i, Tirmizî’nin Sünen’i ve Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde olmak üzere, toplam üç yerde tahrîc edilmiş (senediyle zikredilmiş)tir. Üç musannif de Hz. Peygamber’e birer tarikle ulaşmıştır. Sened ve metinlerin tümü yukarıya alınmıştır.

Müslim rivâyetinin tarîki sūdâsî (altılı), Tirmizî rivâyetinin tarîki sübâî (yedili); Ahmed b. Hanbel rivâyetinin tarîki ise humâsî (beşli)dir. Rivâyet tarîkleri dikkate alındığında, örnek hadisin en âlî isnâdının Ahmed b. Hanbel rivâyeti, en nâzil isnâdının ise Tirmizî rivâyeti olduğu görülecektir. Böyle olması doğaldır; çünkü Müslim, Ahmed b. Hanbel’in öğrencisidir; Tirmizî ise Müslim’in öğrencisidir. Hadîsi sahâbe neslinden bir (Ebû Zerr), tâbiünun orta tabakasından bir (Abdullah b. es-Sâmit), bir sonraki râvî tabakası olan tâbiünun küçüklerinden bir (Ebû İmrân el-Cevnî), tebeu’t-tâbiîn/etbâu’t-tâbiîn neslinin büyüklerinden bir (Ebû Âmir el-Hazzâz), küçüklerinden ise üç kişi (Osman b. Ömer, İsrâil b. Yûnus, Ravh b. Ubâde) rivâyet etmiştir. Onlardan bir sonraki nesil olan tebu’l-etbâdan ise üç kişi rivâyet etmiştir. Bunlardan da üç musannife intikal etmiştir. Dolayısıyla hadis, Allah Resûlü’nden musanniflere gelinceye kadar toplam on râvî tarafından rivâyet edilmiştir. Aşağıdaki isnad şemasında bu durum açıkça görülmektedir.

Şekil 6.1

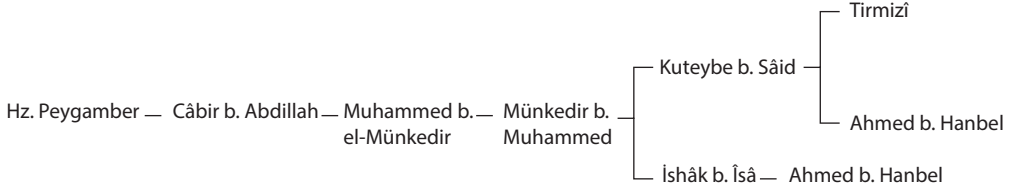
Uygulamada örnek olarak alınan Ebû Zerr hadisinin isnad şeması.

Kütüb-i tis’a’yı taradığımızda, Ebû Zerr el-Ğifârî’den nakledilen bu hadisin, oldukça yakın cümle kuruluşu ve küçük bir ilâve ile, üç yerde Câbir b. Abdillâh (r.a.)’dan da rivâyet edildiğini görmekteyiz. Senedde adı geçen ve hâfızası bakımından ihtilâflı görüşlere konu olan bir râvî nedeniyle (el-Münkedir b. Muhammed), hadis Hasen’dir. İsnad şeması aşağıda verilmiştir:

Şekil 6.2

Uygulamada örnek olarak alınan Câbir hadisinin isnad şeması.

Câbir b. Abdillâh (r.a.)’dan gelen hadisin metni şöyledir: “Her iyilik (*ma’rûf*) bir sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılayan da, kendi kovandan kardeşinin kabına boşaltman da bir iyiliktir/كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ وَأَنْ تُفَرِّغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ أَخِيكَ” (Tirmizî, el-Birr ve’s-Sıla 45, hadis no: 6873; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 344, hadis no: 14751; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 360, hadis no: 14920).

Ebû Zerr hadisinin Müslim ve Müsned tarîklerinde sadece “güler yüzle karşılamak” konu edilirken, Tirmizî tarîkinde buna, “tencerede pişen etin suyunu çoğaltıp ondan kardeşine de vermek” ilave edilmiştir. Câbir b. Abdillâh hadisi, her iki metnin de *şâhidi* (mânâ bakımından destekleyicisi) konumundadır. Zira hem güler yüz, hem de (mecâzen) yiyeceği paylaşma sözkonusu edilmiştir. Kaldı ki Câbir hadisinin son cümlesi, başka bir Ebû Zerr hadisinin içinde de geçmektedir ... وَإِفْرَاغُكَ مِنْ ... وَفِي دَلْوِكَ فِي دَلْوِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ (Tirmizî, Eşribe 36, hadis no: 1956). Ayrıca, Câbir b. Süleyym el-Hüceymî (r.a.)’den nakledilen ve Hz. Peygamber’in birçok nasihatini içeren uzunca bir hadis metni içinde de aynı ifadelere rastlamaktayız (Ebû Dâvud, Libâs 25, hadis no: 4082; Tirmizî, İstîzân 28, hadis no: 2721; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 482, hadis no: 15997; V, 63, hadis no: 20654). Bu da hadisin muhtevasının, farklı lâfızlarla da olsa en az üç sahâbîden rivâyet edildiğini göstermektedir.

Hadise Dair Açıklamalar

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yukarıya alınan hadisteki tavsiyeleri, insanın ikili münasebetlerinde ve toplum içinde uyması gereken adâb-ı muâşeret kâideleriyle ilgilidir. Herhangi bir iyiliği az ve küçük de olsa hor görmemek, İslâm ahlâkının önemli düsturlarından biridir. Çünkü herkesin yapabileceği iyilik kendi gücü nisbetindedir. İnsanlara karşı güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, yüce dinimizin getirdiği önemli ahlâk kuralları arasında yer alır. İyiliği iyilik olarak takdir etmek ve yerine getirmek lâzımdır. İyiliği küçük görmek, önemsememek, iyilik bilincine sahip olmamaktan ileri gelir.

Gerek âyetler gerekse *hadislerde*, insanları birbiriyle kaynaştıracak her davranışa, her hayırlı ve sâlih amele (*ma’rûfa*) değer verilmiş, bunların insana sevap kazandıracığı belirtilmiştir. Küçük bir ikram, tatlı bir söz, hatta bir gülümseme bile iyilik sayılmıştır. Zira İslâmiyet’in gayesi, insanlara tek bir Allah’ın kulu olduklarını, aynı ana babadan üreyip çoğaldıklarını hatırlatmak, bu sebeple de birbirlerine yakınlaşmalarını sağlamaktır.

Hedef böylesine yüce olunca, o hedefe yaklaştıran her hareket de önemli ve değerli olmaktadır. Bu yüzden Allah Resûlü (s.a.v.) tebessümdeki sihire dikkatimizi çekmiştir. Ne var ki çoğu insan, Cenâb-ı Hakk’ın esirgemeden verdiği nimetleri kullanmakta cimri davranır, sosyal hayatta başkalarıyla arasına buzdan duvarlar örer. Kâinâtın Efendisi bu hadisiyle, herkesi o değerli sermayeyi kullanmaya davet etmektedir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

- Adına “ma'rûf” denilen iyilik duygusu ve uygulaması, İslâm dininde fevkalâde önemli bir yer tutar. Hiçbir iyilik küçük görülmemelidir. Geleni güler yüzle karşılamak başlı başına bir iyiliktir.
- Müslümanlar birbirini sevmeli, birbiriyle kaynaşmalıdır. Sevgi dolu bir gönlün habercisi olan tebessüm, insanlardan esirgenmemelidir.
- Gülümsemek, “Sevgi medeniyetini” inşa eden en basit ama en gerekli yapı taşlarından biridir.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “İyilik sayılan hiçbir şeyi sakın küçük görme! Din kardeşini güler yüzle karşılayan bile olsa/لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئاً وَلَوْ أَنَّ تَلَقَّى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ.”
2. “Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, zulme maruz da bırakmaz. Kim bir kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir/الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ.”
3. “Mü'minler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acıma ve birbirlerini korumada bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar/مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.”
4. “Kadın dört sebepten biri için alınır: malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen (diğerlerini geç), dindar olanı seç. (Aksi halde) sıkıntıya düşersin/تَنْكَحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ.”
5. “Biriniz bir düğün yemeğine çağrıldığında icâbet etsin!/إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى وَلِيمَةٍ/عُرْسٍ فَلْيُجِبْ.”
6. “İçinde Allah'ın zikredildiği bir evle Allah'ın zikredilmediği bir ev arasında, diri ile ölü kadar fark vardır/مَثَلُ الْبَيْتِ الَّذِي يُذَكَّرُ اللَّهُ فِيهِ وَالْبَيْتِ الَّذِي لَا يُذَكَّرُ اللَّهُ فِيهِ/مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ.”
7. “Yolun hakkını verin! Bunlar; gözü haramdan sakınmak, insanlara eziyet vermekten kaçınmak, selâmı almak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır/فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا، قَالُوا وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ؟ قَالَ: غَضُّ الْبَصَرِ، وَكَفُّ الْأَذَى، وَرَدُّ السَّلَامِ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ.”
8. “Vasiyet etmeye değer bir şeyi bulunan müslümanın, vasiyeti yanında yazılı olmadan iki gece geçirmesi doğru değildir/يُوصَى فِيهِ/مَا حَقُّ أَمْرِ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ، يُوصَى فِيهِ/يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ.”
9. “Rabbimize kavuşuncaya kadar, hiçbir zaman/gün yoktur ki ondan sonra gelen ondan şerli olmasın. Ben bunu peygamberiniz sallallâhü aleyhi ve sellem'den duydum/لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إِلَّا الَّذِي بَعْدَهُ شَرٌّ مِنْهُ حَتَّى تَلْقَوْا رَبَّكُمْ، سَمِعْتُهُ مِنْ نَبِيِّكُمْ/صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.”
10. “Allah güzeldir güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsektir/إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ، الْكِبْرُ بَطْرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ/”

Özet

Hadis ve Sünnet'in İslâm kültür ve medeniyetinin oluşumuna sunduğu katkısı açıklayabilmek

İslâm, rûhî arınmadan beden temizliğine, devlet yönetiminden çocuk terbiyesine, ibadetten alışverişe, eğitimden sağlığa, hukuktan iktisata, mimâriden estetiğe kadar sosyal hayata dair ne varsa, Allah Resûlü ve arkadaşlarının tecrübesinden geçmiş, pratiğe geçirilmiş son derece önemli ve hayâtî prensipler bütünüdür. Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri, İslâmî *dünyagörüşünün* ve müslümanlar arasındaki müşterek davranış ve düşünce örgüsünün -Kur'an'la birlikte- ilk ve en güvenilir bilgi kaynağıdır. Dünyanın birbirine çok uzak bölgelerinde, birbirine çok yakın tavırlar sergileyerek yaşayan müslüman milletleri *tek bir kimlik* altında birleştiren, Asr-ı saâdetten günümüze canlılığını kaybetmeden taşınan bu bilginin gücüdür.

Hz. Peygamber'in hadislerinin toplumsal boyutu hakkında tartışabilmek

Musannef, Câmi ve Sünenler'den oluşan konulu hadis edebiyatı; günlük hayatın pratik ihtiyaçları dikkate alınarak oluşturulmuş, İslâmî yaşantının Kitab ve Sünnet çizgisinde yürüyebilmesini temin için gerekli olan bilgi ve belgeleri ihtiva eden sosyal *içerikli bilimsel kaynaklardır*. İslâm toplum yapısının her alandaki sağlam dayanaklarını içeren bu kaynaklara, Sünnet'i referans alarak yazılmış birer *sağlık reçetesi* olarak bakmak gerekir. Müslümanlar kültürünün omurgasını Hadis teşkil eder. Kaynaklarını ilk günkü gibi temiz ve berrak haliyle muhafaza etmeyi başarmış olan İslâm medeniyeti, yüzyıllar boyu dünyada yaşanan değişimlere karşı, *toplumdan hareketle dini değil, dinden hareketle toplumu* şekillendiren bir yaklaşımla hareket etmiştir. Bu yaklaşımın esaslarını ise büyük oranda hadisler belirlemiştir.

Hadislerin Türk kültür ve sanatına etkisini açıklayabilmek

İslâm'ın ulvî değerleri Türk milletine intikal ettikten sonra, savaştan sanata, dilden edebiyata her şeyin mahiyeti değişmiş, her kavram yeniden tanımlanmış, sosyal ve kültürel anlayışlara İslâm medeniyetinin estirdiği rüzgârlar yön vermiştir. Hadisin kurumsal yükselişi Osmanlı'nın elinde gerçekleşmiş; Osmanlı, siyasal egemenliğini götürdüğü her yere bir Dârü'l-Hadis açmış, bütün bir İslâm coğrafyasına Hadis kültürünü taşımıştır. Türk milleti, mimâriden hüsn-i hatta, şiiirden atasözüne, gündelik hayatın her karesine hadislerin sindiği bir millettir. Taşa-ahşaba işlenen Hadis kitâbeleri bile, Peygamber mührünün Anadolu coğrafyasına basılmış silinmeyen damgaları olarak İslâm medeniyetine hizmet etmişlerdir.

Verilen örnek durumlarda, sosyal hayatta hadislerin vazgeçilmezliğini belirleyebilmek

Hz. Peygamber'in ahlâk ve mâneviyâtla ilgili, her biri *toplumsal barış ve sosyal dayanışma* üzerine ayrı bir çalışma konusu olabilecek emir ve tavsiyeleri, hangi ırka mensup olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, her çağda bütün müslüman milletlerin aynı davranış kuralları etrafında birleşmesini sağlamış, kültür birliğinin çerçevesi *hadisler* vasıtasıyla belirlenmiştir. Modern çağın, hızlı hayat trafiği içinde ezip geçerek yok ettiği ve tükettiği değerler yanında, insanlığa mutluluktan çok stres ve depresyon armağan etmesi, huzur toplumunu inşa etmek isteyenler için *Faziletler medeniyetinin* kurucusu olan Resûl-i Ekrem'in Sîret ve Sünnet'ini paha biçilmez kılmakta, hadislerde saklı sağlık reçetelerinin değeri her geçen gün biraz daha artmaktadır.

Kendimizi Sıneyalım

1. Hadis'in sosyal boyutuna ilişkin ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Temel ahlâki kriterleri belirler.
- b. Ortak zihnî tutum oluşturur.
- c. Müslüman kimliğini tanımlar.
- d. Kur'an'la araya mesafe koyar.
- e. Kültürel birliği sağlar.

2. Konulu hadis literatürüyle ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi **yanlıştır**?

- a. Modern sorunlara çözüm sunmazlar.
- b. Sosyal içerikli bilimsel kaynaklardır.
- c. Toplumun sağlık reçetesidir.
- d. İman, ibadet, ahlâk kitaplarıdır.
- e. İslâm toplumunun arşividir.

3. I - Toplumsal varlığı sürdürebilmek

II - Kur'an'ı hayata geçirebilmek

III - Sosyo-kültürel dinamikleri yitirmemek

IV - Saadet asrını daha iyi anlayabilmek

Sünnet'i ihyâ yukarıdakilerden hangisi / hangilerini gerçekleştirmek için gereklidir?

- a. Yalnız I
- b. Yalnız II
- c. Yalnız III
- d. Yalnız IV
- e. I; II; III ve IV

4. Aşağıdakilerden hangisi hadislerin Türk kültüründe kullanıldığı alanlardan biri **değildir**?

- a. Atasözleri
- b. Sinema
- c. Spor
- d. Eğitim
- e. Edebiyat

5. Aşağıdakilerden hangisi "yolun hakları"ndan biri **değildir**?

- a. Gözü haramdan korumak
- b. Selam vermek
- c. Abdestli gezmek
- d. İnsanlara eziyet vermemek
- e. Kötülükten menetmek

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Cevabınız doğru değilse, Giriş bölümünü yeniden okuyunuz.
2. a	Cevabınız yanlışsa, ilk bölümün baş tarafını yeniden okuyunuz.
3. e	Cevabınız yanlışsa, ilk bölümün alt başlıklarını gözden geçiriniz.
4. b	Cevabınız doğru değilse, ikinci ana bölümü yeniden okuyunuz.
5. c	Cevabınız yanlışsa ilk bölümün son hadislerini gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Buhârî'nin Sahih'inde, 97 kitab (ana konu/bölüm) ve 3730 bab (alt başlık) içerisine yerleştirilmiş 7500 civarında hadis metni bulunmaktadır. İlk on kitab; "vahyin başlangıcı, iman, ilim, abdest, gusül, hayız, teyemmüm, namaz, kible" adlarını taşır. Arada "zekât, hac, oruç, alışveriş, kira, havâle, kefâlet, vekâlet, şirket, cihad, sahâbenin faziletleri, tefsir, nikâh, talâk, yiyecekler, içecekler, tıb, edeb, zühd, cezâlar" gibi konular ele alınır. Son iki kitab ise şu başlıklardan oluşur: "Kitab ve Sünnet'e sarılma/i'tisâm, tevhd".

Sıra Sizde 2

Kitap içerisinde yer alan konu başlıkları sırasıyla şöyledir: "Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu", "Asr-ı Saadet Öncesi Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", "Asr-ı Saadet'te Kur'an ve Sünnetin Anlaşılması", "...te Peygamberimiz'in Kur'an'ı Tefsiri", "... Resûlullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", "... Siyâsi Olayların Panoraması", "İslâm'a Davet Metodu", "İdari Hayat", "Adliye Teşkilatı", "Sosyal Hayat", "Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası", "Dinler ve Gelenekler", "Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", "Hristiyanlarla İlişkiler", "Yahudilerle İlişkiler", "İslâm Hukukunun Oluşumu", "Devlet ve Piyasa İlişkisi", "Vergi", "Devlet Bütçesi", "Toprak Hukukunun Teşekkülü", "Oluşan İslâm Ahlakı", "Tüketicinin Korunması", "Kadın ve Aile Hayatı", "Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri", "Hz. Peygamber'in ve Ailesinin Geçimi", "Eğitim", "Yazı ve Vahiy Kâtipleri", "Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)", "Camiler, Mescidler ve Fonksiyonları", "Suffa Ashabı", "Halk İnançları", "Âdâb-ı Muaşeret", "İçki ve Yasaklanışı", "Ordu ve Savaş Stratejisi", "Kölelik ve Cariyelik", "Denizcilik", "Spor", "Mizah", "... te Eğlence ve Dügün".

Sıra Sizde 3

<http://www.kultur.gov.tr> adresinde, Kütahya ilini tanıtan bölümde, "Uğur-Uğursuzluk" başlığı altında sıralanan inanışlardan; 1. Resim olan yerlerden melekler kaçır, 2. Köpek olan eve melek girmez, 3. Evde namaz kılınırken seccadenin önünden bir hayvan geçerse namaz bozulur, 4. Kırdan namaz kılınırken namazdan önce bir taş veya sopa dikilir, 5. Bismillah demeden yemek yiyen kişi doymaz. Şeytan da onunla birlikte yemek yer; şeklindeki batıl inanış zannedilen inanışların tümü, listeyi hazırlayanlar tarafından farkedilmemiş olsa da, K. Sittedeki sahih hadislere dayanan Sünnetlerdir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Avcı, C. (2008), **Son Peygamber Hz. Muhammed**, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2007), **Hadislerde Sosyal Hayat**, İstanbul.
- Bozkurt, Nebi (1997), **Hadis'te Folklor Eğlence**, İstanbul.
- Çakan, İ. L. (2010), **İslâmî Yapılanmada Siret ve Sünnet**, İstanbul.
- Çakan, (2009), **Bilim ve Kültür Tarihimizde Hadis Kitaplarının Yeri ve Hadisçilerin Hizmetleri ve Sorumluluğu**, Rihle, 2/7, s. 97-103, İstanbul.
- Derman, M. U. (2000), **Hat Sanatında Hilye-i Şerifler**, Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) özel sayısı, Ankara.
- Görgün, T. (2001), **İslâm Kültür Birliği ve Sünnet**, İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Sempozyumu, s. 35-47, Ankara.
- Kara, İ. (1998), **Tarih ve Hurafe: Çağdaş İslâm Düşüncesinde Tarih Telâkkisi**, Dergâh, 9/105, s.1, 19-26, İstanbul.
- Karahan, A. (1954), **İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, İstanbul.
- Kitapçı, Z. (2000), **Türk Boyları Arasında İslâm Hidâyet Fırtınası**, 2000.
- Koç, T. (2008), **İslâm Estetiği**, İstanbul.
- Nevevî, (1997), **Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, trc. M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan, Raşit Küçük, İstanbul.
- Özağar, M. E. (2005), **Hadis ve Kültür Yazıları**, Ankara.
- Palabıyık, A. (2007), **Türk Kültüründe Peygamber Sevgisi**, İzmir.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1958), **Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi**, Vakıflar Dergisi, Ankara.
- Yardım, A. (1999), **Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi**, İstanbul.
- Yıldız, A. (2006), **Kırk Hadis**, Sivas.
- Yılmaz, Hayati (2004), **Toplumsal Dönüşümde Sünnet**, İsta ihle, Hadis Tetkikleri Dergisi, II/2, 2004.

7

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Toplumsal ahlâk ile hadis ve sünnet arasında doğru ilişki kurabilecek,
 - Hadis/sünnet temelli toplumsal ahlâkın alanlarını örneklerle ifade edebilecek,
 - Toplumsal ahlâka yön veren hadis ve sünneti göz ardı etmenin sakıncalarını açıklayabilecek,
 - Toplumsal ahlâk esaslarının uygulanması durumunda çözümlenebilecek psikolojik ve sosyal problemleri tartışabileceksiniz.

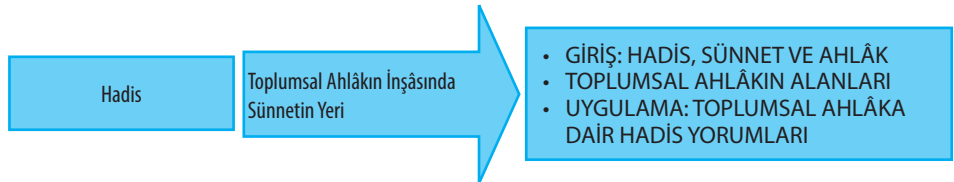
Anahtar Kavramlar

- Hadis
- Sünnet
- Ahlâk
- Bireysel ve toplumsal ahlâk

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nden 'Ahlâk' maddesini okuyunuz.
 - Yazılı ve görsel medyaya yansıyan ve toplumsal ahlâkı dejenere eden suç ve günahların sebepleri üzerinde düşününüz, önerdiğiniz çözüm yollarını arkadaşlarınızla tartışınız.
 - Konya İlahiyat Derneği'nin yayımladığı *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü* adlı kitabı gözden geçiriniz.
 - Özellikle ahlâkî konulara ilişkin âyetleri göz önünde bulundurarak *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*'ni okumaya başlayınız.

İçindekiler

Toplumsal Ahlâkın İnşâsında Sünnetin Yeri

GİRİŞ: HADİS, SÜNNET VE AHLÂK

Hadis, Hz. Peygamberin sözü, fiili, takriri yani, sahâbenin yaptığını görüp de reddetmediği tutum ve davranışları, yaratılışı (fitrî-fizyolojik özellikleri) veya ahlâkı ile ilgili intikal eden her türlü bilgi demektir. *Sünnet* ise, dinde uygulama ve ahlâk haline getirilip izlenen yol ve hadislerde ifadesini bulan nebevî yöntemdir.

Allah Resûlü, Yüce Kur'an'ın "Elbette sen muazzam bir ahlâk üzeresin" (وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ, Kalem 68/3) hitabıyla müjdelendir. Öte yandan Allah Resûlü, "Ben iyi/güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" (*Muvatta'*, Husnû'l-huluk, 8, hadis no: 1643) diyerek hedefini açıklarken, "Allahım, kötü ahlâktan, çirkin amellerden, yanlış düşünce ve inançlardan sana sığınırım!" şeklinde dua ederek de kötü ahlâktan Allah'a sığınır.

Şu hâlde Sünnet, Hz. Peygamber tarafından çizilen ve ekseninde Kur'an olan yol haritasıdır. Onun bireysel ve toplumsal ahlâka ilişkin hadisleri, insan düşünce ve davranışlarını belirler ve onları biçimlendirir. Hadis ve sünnete dayanan ahlâk sisteminin, bireysel ve toplumsal anlamda çözölmeyi önlemek ve gelişmeyi sağlamak gibi iki önemli hedefi vardır.

Hz. Peygamber'in çizdiği yol haritasında ve biçimlendirdiği bireysel/ferdî ve toplumsal/ictimai ahlâk sisteminde iyilik, sıla-i rahim, edep, takva, hilim, şefkat, merhamet, selam, sevgi, saygı, özgüven, duygudaşlık, fedakârlık, cömertlik, itidal, adalet, istişare, istikamet, kanaat, sabır, şükür, ahde vefa, toplumsal barış ve uzlaşma, hak ve özgürlük, yardımlaşma ve dayanışma, tevazu, tebessüm, nezaket gibi görgü kuralları, temel insanî değerler ve ahlâkî davranışlar vardır. Ayrıca zulüm, zina, rüşvet, yalan, haset, gıybet, hırsızlık, cimrilik, israf gibi gayri ahlâkî davranışlar, yasak ve haram olan hükümler de bu çerçevede ele alınır. Söz konusu olumlu veya olumsuz davranışların sadece birer refleks olarak gerçekleşmeyip insan iradesinin bunlarda payının bulunduğu bilinir.

Meşhur ahlâk felsefecisi Râgıb el-İsfahânî'ye göre, kişinin yerleşik temel karakteri anlamında ahlâkî yapısı değişmemekle beraber, bu yapının sonucu olarak ortaya çıkan fiil ve davranışları eğitimle değişebilir. Ona göre, iyi ahlâkın temeli, nefsin/ruhun ilim öğrenerek temizlenmesi, iffet, sabır ve adaletin uygulanmasıdır. Neticesi ise hikmet, cömertlik, hilim ve ihsan ile donanmasıdır.

Yüce Kur'an'ın inanç, amel ve ahlâk bakımından ilk açıklayıcısı ve pratiği olarak Hz. Peygamber, toplumu inşa eden ve ayakta tutan değerleri ve davranışları öğretmiş ve uygulamalarıyla da örnek olmuştur. Hz. Âişe'nin, "Allah Resûlü'nün ahlâkı Kur'an'dır/فَإِنَّ خُلُقَ الْفَرَّانَ" (Müslim, Salâtü'l-müsâfirin 18, hadis no: 1773) şeklindeki gözlemi, onun, Kur'an vahyi ile özdeşleştiğini ve ahlâkıyla bütünleştiğini anlatır.

Bilinmelidir ki, tarih boyunca pek çok gayr-i müslim bile, düşünce ve davranış bakımından Allah Resûlü'nün sunduğu ahlâk modeline olan hayranlığını dile getirmiştir. Onlardan birisi W. M. Watt, *H. Muhammed'in Mekke'si* adlı kitabında Resûl-i Ekrem hakkında şöyle der: "Ben şahsen, Muhammed'in, kendisine *vahiy* olarak gelen şeyin kendi bilincinin ürünü olmadığına inanmakta samimi olduğuna kani oldum. Hz. Muhammed'in gerçekten bir peygamber olduğuna inanıyor ve biz Hristiyanlar'ın, 'Onları meyvelerinden tanırsın' (Matta, 7.20) anlamındaki Hristiyan prensibi gereğince bunu kabul etmeleri gerektiğini düşünüyorum. Çünkü asırlar boyunca İslâm, birçok üstün ve zühd sahibi insan yetiştirmiştir".

Gerek bireysel gerekse toplumsal ahlâka ilişkin hadisler, hadis kaynaklarının daha çok birr ve sıla (iyilik ve akraba ilişkilerini koruyup kollamak), *edeb/âdâb, fezâil, isti'zân, rikâk* ve *zühhd* bölümlerinde yer alır.

Ahlâk "İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü" diye tanımlanır. İnsanın kendi iç dünyasından ve Allah ile olan ilişkilerinden doğan davranışlar *bireysel ahlâk* adını alır. *Toplumsal ahlâk* ise insanın diğer insanlara ve varlıklara karşı yapmakla yükümlü ve sorumlu olduğu görevler dizisini ifade eder. *Sosyal ahlâk* adı da verilen bu görevler, bireyin toplumla ilişkilerinden doğan ahlâkî fiiller, tutum ve davranışlar demektir. Aile, toplum ve devlet, söz konusu görev alanlarını oluşturur.

TOPLUMSAL AHLÂKIN ALANLARI

İnsan tabiatı itibarıyla sosyal bir varlıktır. Diğer varlıklardan farklı olarak, onun akıl sahibi, özgür, benmerkezci ve bütün bunlarla beraber insanlarla bir arada yaşamaya mecbur bir sosyal kişilik olması, onu toplumsal ahlâk kurallarına muhtaç kılar. Yüce Yaratıcı, toplum içinde yaşama yeteneğiyle yaratılan, çeşitli hak, görev ve sorumluluklarla birbirine bağlanan insana üç hedef gösterir: İbadet titizliği ve kulluk bilinci (Zâriyât 51/56), medeniyet düşüncesi, maddî ve manevî boyutuyla dünyanın yaşanabilir duruma getirilmesi (Hûd 11/61), toplumun iyi yönetilmesi, insan hak ve özgürlüklerine saygı duyan âdil bir yönetim anlayışı (A'râf 7/129, Nûr 24/55).

"Allah'ın emrine saygı, yaratıklarına sevgi ve şefkat" deyiimi, söz konusu görev ve sorumlulukları özetler. Şüphesiz, İslâm ahlâk sisteminin temelini oluşturan bu görev ve sorumluluklar, insanın varoluş sebebi, yaratılış hikmeti ve gayesi demek olan *denemek/sınamak* gerçeğinin (Mülk 67/2) birey ve toplum hayatındaki tezahürleridir.

"Etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderilen" (Ahzâb 33/46) Hz. Peygamber, aile, toplum ve devlet hayatında toplumsal ahlâkî oluşturmaktan sorumlu tutulan kimselere şöyle işaret eder: "Hepiniz birer gözetmen-yöneticidir ve her biriniz gözetip yönettiğinden sorumludur. Devlet başkanı bir yöneticidir ve tebaasından sorumludur. Erkek, aile fertlerinin yöneticisidir ve onlardan sorumludur. Kadın, kocasının evinde bir yöneticidir ve çocuklarından sorumludur. Hizmetçi/işçi, efendisinin/işverenin malının koruyup kollayıcısıdır ve ondan sorumludur. Netice olarak hepiniz birer gözetmen-yöneticidir ve her biriniz gözetip yönettiğinden sorumludur" (Buhârî, Cum'a, 11, hadis no: 893; Müslim, İmâret, 20, hadis no: 4828). Şimdi *aile, toplum ve devlet* başlıkları altında toplumsal ahlâkın alanlarına geçebiliriz.

DİKKAT

Yukarıda geçen âyetlerin asıl metinlerini bularak ezberleyiniz ve meâllerini karşılaştırarak dikkatli bir şekilde yeniden okuyunuz.

Aile

Bir kurum olarak aile, evlilik, hısımlık ve akrabalık münasebetiyle birbirlerine bağlanan insanların; ana baba, çocuklar, dede, nine ve torunların oluşturdukları topluluk demektir.

Aile, toplumsal hayatın temel yapı taşıdır. Bir binanın dayanıklı ve sağlam olması nasıl üzerine oturduğu temel ve yapı taşlarına bağlı ise, toplumun her türlü tehlikeye karşı dayanıklı ve sağlam olması da aynı şekilde aile kurumunun niteliğine bağlıdır. Aile hayatı, bir yandan insanın cinsel ihtiyacını tatmin ederek ahlâkını, şeref ve namusunu korurken, diğer yandan iyi bir neslin inşasını hedefler. Çünkü sevgi ve saygı, şefkat ve merhamet bağları içinde yürüyen bir aile kurumu, üyesi olan bireyin kişiliğini geliştirir ve olgunlaştırır. Nitekim Yüce Kur'an, "Kendileriyle huzura kavuşasınız diye eşler yaratıp aranızda sevgi, şefkat ve rahmet var etmesi de Allah'ın varlığının belgelerindendir" (Rûm 30/21) âyetiyle bu noktaya vurgu yapar.

Aile kurumu içinde, "Erkekler, Allah'ın kendilerine daha fazla bağışladığı nimetler ve sahip oldukları servetten yapabilecekleri harcamalarla kadınların sorumlu yöneticisi ve koruyucusudur" (Nisâ 34) âyeti, eşler arası ilişkileri düzenleyen âyetlerden birisidir. Erkeğin, aile fertlerinin maddî-manevî ihtiyaçlarını karşılamak üzere ekonomik bakımdan üstlendiği külfet, sabır, metanet, fiziki güç, cesaret gibi meziyetleri, bunun doğal bir sonuç olduğunu gösterir. Âyetteki sorumlu yöneticilik ve koruyuculuk, soğuk ve mesafeli bir duruş değil, sevgi, saygı, hoşgörü, yardımlaşma ve danışmaya dayalı bir düzenlemedir.

Ayrıca, "Kadınlarınız sizin için birer elbise siz de onlar için birer elbisesiniz" (هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ هُنَّ, Bakara 2/187) âyeti, eşlerin birbirlerine olan ihtiyacını edebî bir ifadeyle dile getirir.

Allah Resûlü'nün sünnetine göre şekillenen aile, toplumun özü ve çekirdeği, güzel ahlâk ve iyi alışkanlıklar kazandıran ilk eğitim yuvasıdır. Bu eğitim yuvasında aile bireylerinin özel görev ve sorumlulukları vardır. Bunların başında eşler arasındaki hak ve görevler, ana babanın çocuklara karşı görevleri, çocukların ana babaya karşı görevleri, hısımlar ve akrabaya karşı görevler gelir. Aile kurumunun güçlü ve mutlu bir biçimde devam edebilmesi, her bireyin birbirine yardımcı olmasına, birbirinin hak ve görevlerine saygı duymalarına bağlıdır. Çünkü aile küçük bir devlet, devlet de büyük bir ailedir.

Yarının büyükleri, Müslüman toplumdaki devraldıkları değer yargıları ve görgü kurallarıyla sosyal hayatlarında başarı gösterebilirler. Sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü ve adalet duygusu ve düşüncesiyle yetişenler toplumun maddî-manevî açıdan kalkınması için seferber olurken, geçmişinde kin, nefret, şiddet ve öfke olanlar ise ellerine geçen güç ve iktidarla birlikte davranış bozukluğu göstererek toplumu riske atabilirler. Bu yüzden, dengeli ve uyumlu *insan* tipi, ancak İslâm ahlâk ve eğitiminde ortaya çıkar.

Hangi ortam ve şartlarda olursa olsun, eşler arasında bir rekabet veya karşı cinse özentisi değil, dengeli ve uyumlu bir yardımlaşma ve dayanışma önem arz eder. Aksi halde zamanla ortaya çıkan bencillik ve kıskançlık gibi sebeplerle eşler arasında huzur ve güven yok olur. Aile ortamında her önemli iş, eşler arasında konuşularak ve danışılarak çözümlenmelidir.

"Mü'minlere kendi canlarından daha yakın olan" (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ, Ahzâb 33/6) Peygamber (s.a.v.), "En hayırlınız, aile fertlerine en iyi davranandır. Aile fertlerine en iyi muamele edeniniz benim!" (Tirmizî, Menâkıb, 63, hadis no: 4269; İbn Mâce, Nikah, 50, hadis no: 2053) ve "Mü'min erkek, mü'min eşine buğzetmesin! Şayet onun bir ahlâkını sevmezse başka bir ahlâkından mutlaka hoşlanır" (Müslim, Radâ, 61, hadis no: 3721) buyurarak, ciddi bir sıkıntının olmaması halinde aile kurumunun sarsıntı geçirmemesi gerektiğini öğütler.

"Yaratılış itibarıyla kadın, yarı kalmış bir erkektir" sözü Aristo'ya nisbet edilir. J. J. Rousseau, "Kadınlara verilen eğitimde daima erkeğin göz önünde tutulması gerekir, çünkü kadınlar erkeği memnun etmek üzere yaratılmışlardır" der. "Kadını dinle fakat ona inanma!" sözü de bir Çin atasözüdür. Hâlbuki eşinin nezih hayat sürmesine, iman ve ahlâk üzere yaşamasına yardımcı olan bir kadının en büyük imkân ve en üstün varlık olduğunu hep dile getiren Allah Resûlü, "Kadınlar, erkeklerin benzerleri ve diğer yarılarıdır" (Ebû

Dâvud, Tahâret, 95, hadis no: 236; Tirmizî, Tahâret, 82, hadis no: 113) buyurarak, kadın ile erkeğin bütünleşip olgunlaşarak insan gibi değerli bir varlık olduklarını ifade eder.

Toplum

Birey olarak insanın temizlik, yeterli ve düzenli beslenme, sağlık gibi bedensel/maddî varlığı ve iffet, takva, tevazu gibi ruhsal/manevî varlığı ile ilgili kendi kişiliğine karşı görev ve sorumlulukları vardır. Ayrıca onun, aile bireylerine olduğu gibi, içinde yaşadığı toplumun üyelerine karşı görev ve sorumlulukları da vardır. Bu görev ve sorumlulukların düzenlenmesi ve disipline edilmesinde Hz. Peygamber, bireysel ve toplumsal hayatı her türlü ahlâkî çözülmeye karşı sürekli uyarmış ve gelişmeye yönlendirmiştir. Onun, toplumsal değişim ve dönüşüm faaliyetlerinin dikkat çeken yönü, toplumda iyi ahlâkî ikâme çabasıdır. Esasen, Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (v. 1176/1762) ifadesiyle, bütün Peygamberlerin ortak vazifesi, nefsin/ruhun eğitimi ve toplumun yönetimidir.

Aslında ahlâkî davranışların bireysel olanıyla toplumsal olanını açık ve net bir biçimde ayırt etmek pek de kolay değildir. Çünkü bu davranışların pek çoğu, bazen madalyonun iki yüzü gibi iç içe bir yapı arz ederken, bazen biri diğerine nisbetle öne çıkar. Sözgelimi bitki, hayvan gibi varlıklara karşı duyarlı ve saygılı olmak, daha ziyade bireysel bir nitelik taşıırken, zararlı bir nesneyi yoldan kaldırmak, daha çok toplumsal davranış kalıplarına girmelidir. Kişinin kendine olan saygısından dolayı yalan söylememesi bireysel bir düşüncedir. Ancak alım satım işinde yalan söyleyip alıcıyı aldatmak, toplumsal ahlâkî ilgilenmelidir. Aynı şekilde, hareketsizlikten, yetersiz ve düzensiz beslenmekten doğan sağlık problemi, topluma ve devlete yük olması açısından toplumsal ahlâk kategorisine girer.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, İslâm'da toplumsal ahlâk anlayışı büyük önem arz eder. Yüce Kur'an, namaz gibi bireysel görüntü arz eden bir ibadetin, çirkin eylem ve davranışlardan, akla ve sağduyuya aykırı her türlü kötülükten alıkoyacağını (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ, Ankebût 29/45) beyan ederek onun toplumsal işlevine dikkat çeker. Nitekim Hz. Ömer'in şu sözü bu noktayı vurgular: "Öyle bir kişinin namazı ve orucu sizi aldatmasın ki, konuştuğunda yalan söyler ve kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder!"

Yerleşik hayatın tercih edilmesi, Kâbe'ye yönelerek cemaat hâlinde namaz kılınması, hicretten sonra ensâr ile muhâcirler arasında kardeşlik (muâhât) tesisi, cuma namazı, oruç, hac ve kurban ibadetlerinin uygulanması, bayram günlerinin belirlenmesi, etnik kökenleri ne olursa olsun bütün Müslüman bireylerin bir bütün hâlinde toplanıp *İslâm Ümmeti* diye evrensel bir üst kimlikle tanınması, yolculuğa çıkan grubun içlerinden birisini emir tayini, özellikle sosyal nitelikli ihtilafların yasaklanması, İslâm'ın toplumsal karakterini gösteren örnekler arasındadır. Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarını altı maddede özetleyen şu hadis de, söz konusu toplumsal karakteri perçinler: "Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Karşılaştığın zaman selâm ver, seni dâvet ederse git, senden nasihat isterse nasihat et, aksırınca Allah'a hamdederse yerhamukellâh de, hastalandığında onu ziyaret et, öldüğü zaman cenazesinin ardından git" (Müslim, Selâm, 5, hadis no: 5778).

Girişte işaret edildiği üzere, hadis ve sünnete dayanan ahlâk sisteminin, bireysel ve toplumsal anlamda çözülmeyi önlemek ve gelişmeyi sağlamak gibi iki önemli hedefi vardır. Sevgi, şefkat, merhamet ve sabır göstermek, meşru yoldan geçimini sağlamak, emanete riayet etmek, sözünde durmak, yakınları ziyaret etmek, komşuluk ilişkilerini önemsemek, güler yüzle selamlaşmak, kötü eğilimleri bastırmak, diline sahip olmak, sır saklamak ve insanların ayıplarını örtmek, bilgi ve hikmeti yaygınlaştırmak, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, zarar vermemek ve zarara zararla mukabele etmemek gibi fazilet-

ler yanında, cinayet, kibir, gösteriş, hased, alay ve hakaret, nifak ve fitne, gıybet, dedikodu, yalancı şahitlik, iftira, hile, rüşvet, faiz, yetim malı yemek, kumar oynamak, alkol ve uyuşturucu kullanmak gibi manevî çevreyi kirleten günahlardan kaçınmak, söz konusu iki hedefi gerçekleştirebilecek ahlâk ilkeleri arasındadır. Bu ilkelerin, Hz. Peygamber ile ashâb-ı kirâm arasında uygulandığını gösteren pek çok örnek mevcuttur. Mesela Cerîr b. Abdullah (r.a.) diyor ki: “Müslüman olduğumdan beri Allah Resûlü beni hep yanına kabul etti ve beni gördüğünde mutlaka yüzüme gülümserdi” (Buhârî, Edeb, 68, hadis no: 3035; Müslim, Fezâilu’s-sahâbe, 134, hadis no: 6519). Kuşkusuz, stres ve sıkıntıların arttığı günümüz dünyasında gülümsemek ve gülümsetmek, en kolay ve en zahmetsiz bir ikram olarak görülmelidir. Zira İslâm ahlâkıyla irtibatını koparan ve kendisiyle barışık olmayan bir dünyanın insanı, ya intihar ya da isyan ederek tükenecektir. Burada, söz konusu ahlâk ilkelerine dayanak oluşturan birkaç örnek hadis vermekte fayda vardır:

“Yapacağı fenalıklardan komşusu güven içinde olmayan kimse cennete giremez”. (Müslim, İman, 73, hadis no: 181)

“Kardeşinin başına gelen bela ve musibete sevinme. Aksi hâlde, Allah ona merhamet ediverir, seni de bela ve musibete uğrattırır”. (Tirmizî, Kıyâmet, 54, hadis no: 2694)

“Bize karşı silah taşıyan bizden değildir”. (Buhârî, Fiten, 7, hadis no: 6874; Müslim, İman, 42, hadis no: 75)

“Yanağını döven, yakasını yırtıp parçalayan ve cahiliye davası güden bizden değildir”. (Buhârî, Cenâiz, 38, hadis no: 1298; Müslim, İman, 449, hadis no: 46)

“Allah bana sizin mütevacı olmanızı vahyetti. Nihayet kimse kimseye karşı böbürlenmesin ve ona taşkınlık yapmasın!”. (Müslim, Cennet, 64, hadis no: 7389)

“Bir topluluğu güldürüp eğlendirmek için konuşup yalan söyleyene üç defa yazıklar olsun!”. (Ebû Dâvud, Edeb, 80, hadis no: 4992)

“Hangi Müslüman daha faziletlidir?” sorusuna Allah Resûlü, “Elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmedikleri kimsedir” cevabını verir. (Buhârî, İman, 4, hadis no: 10; Müslim, İman, 64, hadis no: 170; Tirmizî, Sıfatü’l-kıyâme, 52, hadis no: 2692)

Hiz. Peygamber, sabah namazını kılıp selam dediğinde şöyle dua ederdi: “Allahım senden faydalı bir ilim, helal ve temiz bir rızık, tarafından kabul gören bir amel istiyorum/ **اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا طَيِّبًا وَعَمَلًا مَّتَقَبَلًا**”. (İbn Mâce, İkâmet, 32, hadis no: 978; Ahmed b. Hanbel, LVII, 393, hadis no: 27280)

Devlet

Öncelikle işaret edilmelidir ki, toplumun sağlık, güvenlik gibi ihtiyaçlarının karşılanması, onların düzenlenmesi ve denetlenmesi için bir kurum olarak devlet gerekir. Bir milletin veya ümmetin örgütlenmiş şekli demek olan devleti ayakta tutan unsurların yönetim, adalet, maliye, âlimler-aydınlar ve ordu olduğu bilinen bir husustur. Hadis ve sünnete göre, devletin yönetimi ve siyasetin yürütülmesi, beden-ruh, akıl-gönül, madde-mana işbirliği temeline dayanır. Bizzat Hiz. Peygamber tarafından kurulan ve tebaası Müslümanlar, Yahudiler ve putperest Araplardan oluşan Medine şehir-devleti, böyle bir temel üzerine kurulur.

Kabile ve soy sop anlayışına, korku ve hoyratlık duygusuna dayanan *cahiliye toplumu*, putperestlik, isyan, alay, hakaret, öfke, şiddet, kibir, gurur, kendini beğenme, gösteriş, kavmiyet/hamiyet duygularını tatmin gibi insanlık dışı uygulamaların olduğu çarpık bir yapıdır. Hiz. Peygamber’in yirmi üç yıllık davet ve tebliği sonunda bu yapı, tevhid temelli yepyeni bir *İslâm toplumu*’na dönüşür.

Allah Resûlü, “Müslümanların yönetimini üstlenip de onların işleri ve problemleri için içtenlikle çaba göstermeyen bir devlet adamı, onlarla beraber cennete giremez” (Müslim, İman, 229, hadis no: 383) ve “Devlet adamı çobandır ve yönetimi altında bu-

lunanlardan sorumludur.” buyurur (Buhârî, Cum’a, 11, hadis no: 893; Müslim, İmaret, 20, hadis no: 4828). *Çoban* (râî), sorumluluğu altında olan herhangi maddî veya manevî bir şeyi görüp gözeten ve onu en güzel şekilde muhafaza eden kimse manasına gelir. Bu anlamlı benzetmeye göre, toplumun olumsuz her türlü duygu ve düşüncesinden uzak, saf ve sade yaşayan çoban, nasıl sürüsünü şefkat ve merhametle görüp gözetmesi gerekiyorsa, aynı şekilde devlet adamı da vatandaşlarının değerlerinden, onların hak ve özgürlüklerini koruyup kollamakla görevlidir. Devlet, hangi din ve milletten olursa olsun vatandaşının refah ve mutluluğunu sağlamakla yükümlüdür.

Meşhur müctehid âlim Ebû Yûsuf (v. 182/798), yönetim görev ve sorumluluğunu üstlenen kimseye şunları hatırlatır: “Allah’ın sana verdiği hükümlerlik alanında bir an bile olsa hakkı ayakta tut. Zira kıyamet günü Allah nezdinde en mutlu yönetici, tebaasının memnun kaldığı kimsedir. Sen haktan sapma, aksi halde tebaan da sapar. Hevâ ile emretmekten ve öfke ile hüküm vermekten kaçın. Birisi uhrevî, diğeri dünyevî olmak üzere iki alternatifle yüz yüze geldiğinde, sen ahiret işini dünya işine tercih et. Zira ahiret bâki, dünya ise fânidir”.

Devlet yönetiminde “te’mîn-i maslahat ve tevzî-i adâlet” temel bir ilkedir. Güçlülere yaltaklanmak, güçsüzlere ve zayıflara zorbalık etmek, ciddi bir kişilik zafiyetidir. Bilindiği gibi, ifrat haddi aşmak ve aşırıya kaçmak, tefrit ise yetersiz ve geride kalmak demektir. İfrat ve tefritin özünde, *sünnetullâha* aykırı hareket etmek vardır. İtidal (orta yolcu bir düzenleme ve uygulama) ise ideal olan çizgidir. Bu çizgiyi kaybederek ifrat veya tefrit göstermek, dünya ile ahiret arasındaki dengenin dünya lehine veya madde ile mana arasındaki dengenin madde lehine, beden ile ruh arasındaki dengenin beden lehine bozulmasıyla ortaya çıkar. Hz. Ömer’in, “Bu yönetim işi, ancak zorbalığa kaçmayan sertlik ve zayıflığa kaçmayan bir yumuşaklıkla düzgün olabilir” derken bu itidal çizgisine işaret eder.

Büyük Selçuklu Devleti’nin kurucusu Tuğrul Bey’in de şu söylem ve eylemiyle söz konusu itidal çizgisini dikkate aldığı görülür: “Kendime bir saray yapıp da bitişiğinde bir cami yaptırmazsam Allah’tan utanırım!”. Onun önemseddiği hadise/sünnete dayanan ferdi ve içtimâî ahlâk, hayatının her aşamasında gözlemlenir. Çünkü Tuğrul Bey’in âdil, cömert, tebaasına düşkün, yumuşak huylu, vakarlı, beş vakit namazını cemaatle kılan ve haftanın iki günü oruç tutan dindar bir sultan olduğu hususunda görüş birliği vardır.

SIRA SİZDE

Aile, toplum ve devlet başlıkları altında okuduğunuz toplumsal ahlâka dair hadislerle ek olarak yeni birer örnek bulunuz.

UYGULAMA: TOPLUMSAL AHLÂKA DAİR HADİS YORUMLARI

Sosyal Denetim

“مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ.”
 “Kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle onu değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle ona öfke duysun. Bu, imanın en zayıf derecesidir.” (Müslim, İmân, 78, hadis no: 186; İbn Mâce, Fiten, 20, hadis no: 4149)

Hadise Dair Açıklama

Konuyla ilgili Müslim’in rivâyet ettiği diğer bir hadis şudur: “Allah’ın benden evvel bir ümmet içinde gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havârilere ve sahâbileri olmuştur. Onlar peygamberin sünnetine sarılır ve onun emrine uyarlar. Bilâhare, onlardan sonra bir takım nesiller gelir ki, yapmadıklarını söylerler ve emrolunmadıklarını yaparlar. Kim onlarla eliyle cihad/mücadele ederse o mümindir. Kim onlarla diliyle cihad ederse

o mü'mindir. Kim onlarla kalbiyle cihad ederse o mü'mindir. Ondan öte artık bir hardal tanesi kadar iman yoktur”.

Hadise göre, İslâm ümmetinin, ortaya çıkan kötülöklere karşı sırasıyla aktif-*fiilî tedbir*, *sözlü uyarı* ve *pasif-psikolojik direniş* şeklinde tepki göstererek mücadele etmesi, irşad ve ıslah faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürmesi gerekir.

Ahlâkî ve hukukî bir tabir olarak emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, iyiliği emredip kötölükten vazgeçirme yönündeki faaliyetler için kullanılır. Kur'an ve sünnet hükümlerine uygun ve erdemli bir hayat tarzını amaçlayan bu *sosyal denetim* ilkesi, “fert ve toplum hayatına din, akıl ve mâşerî vicdan tarafından benimsenen inançların, değerlerin ve yaşama tarzının hâkim kılınması; dinin, aklın ve sağduyunun reddettiği her türlü kötölüğün önlenmesi yolunda ferdi ve toplu gayretleri, siyasî ve sivil önlemleri ifade etmektedir”.

Şer'i hüküm itibariyle farz-ı kifâye olan emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ilkesi, özellikle günahların açıkça işlendiği toplumlarda işlerlik kazanması halinde, kötölöklere ve çirkinliklere veda, iyiliklere ve güzelliklere dönme kararlığı yaşanır. Peygamber (s.a.v.), risâleti gereği ahlâk ve hukuk dışı uygulamalara müeyyide getirmek suretiyle toplumun huzur ve saadetini sağlamıştır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen ve emr-i ma'rûf nehy-i münkerde bulunmayan kimse, bizden değildir/لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ” (Tirmizî, Birr, 73, hadis no: 2046). Bazı âlimler, burada geçen “bizden değildir/لَيْسَ مِنَّا” tabirini “bizim sünnetimizden değildir/لَيْسَ مِنْ سُنَّتِنَا” veya “bizim edebimizden değildir/لَيْسَ مِنْ أَدَبِنَا” şeklinde açıklar. Ancak Süfyan es-Sevrî'nin (v. 161/777) bu açıklamayı yadırgadığı ve söz konusu “bizden değildir” tabirinin “bizim gibi değildir/لَيْسَ مِثْلَنَا” diye yorumladığı görülür.

İslâm toplumunda emr-i mârûf ve nehy-i münker görev ve sorumluluğu, belli ve özel bir sınıfın eline bırakılmış bir faaliyet değildir. Ne var ki, böylesine kutlu bir görev, esneklik ve yumuşaklık kadar izzet ve vakar taşıyan bir duruş ister. Bilgi ve tecrübesi nisbetinde her Müslüman, kesin bildiği dinî-ahlâkî esasları dile getirmeli, tartışmalı konuları ise iyice öğrenmeden ve olgunlaştırmadan konuşmamalıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “İçinizden hayra çağırın ve iyiliği emredip kötölüğü nehyeden bir topluluk bulunsun! وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ” Tam olarak kurtuluşa erişecek kimseler, işte onlardır” (Âl-i İmrân 3/104).

Emr-i mârûf ve nehy-i münker görevi yapılırken, hadis ve sünnetin toplum ahlâkî üzerinde nasıl bir yaptırım gücü oluşturduğunu gösteren şu anekdot oldukça anlamlıdır: Meşhur sahâbî Abdullah b. Mugaffel, bir yakınının çakıl taşı attığını görmüş ve ona, “Taş atma, zira Resûlullah taş atmaktan hoşlanmaz veya taş atmayı men ederdi. Zira bununla av avlanmaz, düşman yenilmez. Lâkin o dişi kırar ve gözü çıkarır” demişti. Ne var ki sonra yine onu taş atarken görmüş ve şunu eklemiştir: “Ben sana Resûlullah'ın taş atmaktan hoşlanmadığını haber veriyorum ama sonra senin taş attığını görüyorum. Seninle bir süre tek kelime konuşmayacağım!” (Buhârî, Zebâih, 5, hadis no: 5479; Müslim, Sayd, 54, hadis no: 5162). Abdullah b. Mugaffel, üzerine titrediği hadis ve sünnet karşısında yakınının mâlâyânî davranışını çok tehlikeli görmüş, ona o kadar içlerlemiş ve kızmış olmalıdır ki, hadisin başka bir tarikine göre şöyle demişti: “Seninle ebediyen konuşmayacağım!” (Müslim, Sayd, 56, hadis no: 5165).

Allah Resûlü'nün, sosyal denetime dair bir grup sahâbî ile yaptığı şu karşılıklı konuşma dikkat çekicidir: Hz. Peygamber: –Sakin, yollarda oturmayın! Sahâbe: –Ama yâ Resûlallah, oturup konuşmadan edemiyoruz. Hz. Peygamber: –Mutlaka oturacaksınız, o zaman yolun hakkını verin! Sahâbe: –Yolun hakkı nedir, yâ Resûlallah! Hz. Peygamber:

–Bakışları kontrol etmek, rahatsız edici unsurları ortadan kaldırmak, selamı almak, iyiliği öngörmek ve kötülüğü engellemek, buyurdu. (Buhârî, İsti'zân, 2, hadis no: 2465; Müslim, Libâs, 32, hadis no: 5685)

Hız. Peygamber ile bir genç arasında geçen şu diyalog da, muhatabın duygu, akıl ve gönül dünyasını etkileyen bir dil ve üslûbun nasıl olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir: Kureyş kabilesinden bir genç Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: –Yâ Resûlallah! Zina etmeme izin ver, dedi. Orada bulunanlar gence yöneldiler ve seslerini yükselterek ona olan tepkilerini belirttiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.): –Onu bana yaklaştıran, buyurdu. O da yaklaştı ve aralarında şu konuşma geçti. Peygamber (s.a.v.): –Böyle bir şeyi annen için arzu eder misin? Genç: –Hayır vallâhi, canım sana feda olsun! Peygamber (s.a.v.): –Evet, hiçbir insan böyle bir şeyi annesi için istemez. Peki ya kızın için bunu arzu eder misin? Genç: –Hayır vallâhi ey Allah'ın Resûlü, canım sana feda olsun! Peygamber (s.a.v.): –Evet, hiçbir insan kendi kızı için böyle bir şey arzu edemez. Peki ya halan için bunu ister misin? Genç: –Hayır vallâhi ey Allah'ın Resûlü, canım sana feda olsun! Peygamber (s.a.v.): –Evet, hiçbir insan halası için böyle birşeyi arzu edemez. Peki ye teyzen için bunu ister misin? Genç: –Hayır vallâhi ey Allah'ın Resûlü, canım sana feda olsun! Peygamber (s.a.v.): –Evet, hiçbir insan teyzesi için böyle birşeyi arzu edemez, dedi. Sonra Hız. Peygamber elini gencin üzerine koyarak şöyle duâ etti: “Allahım, bu gencin günahını bağışla, kalbini tertemiz eyle, onun iffet ve namusunu muhafaza eyle!”. Râvî diyor ki: “Artık o günden sonra o genç hiçbir yabancı/nâmahrem bir kadına dönüp bakmadı ve en nefret ettiği şey zina oldu.” (Ahmed b. Hanbel, XLVIII, 318, hadis no: 22868)

Şüphesiz, iyi olanı emretme kötü olandan sakındırma sorumluluğu gereği, toplumda görülen çirkin işler ve büyük günahlar dile getirilerek demokratik ve yasal çerçevede, muhatabın akıl ve gönül dünyasını etkileyebilecek üslupla tepki gösterilmeli ve gerekli tedbir alınmalıdır. Hadis ve sünnetin ruhunu yok eden bid'at ve hurafeler karşısında tepki ve tedbirin önemi, Abdurrahman el-Evzâî (157/774) tarafından şöyle dile getirilir: “Bid'atler (dinî bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir, hareket ve davranışlar) ortaya çıktığında, şayet âlimler onları yadırgamaz ve tepki göstermezlerse, giderek bunlar sünnete (kültüre, değere, geleneğe) dönüşür!”

DİKKAT

TDV İslâm Ansiklopedisi'nden “Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker” maddesini okuyunuz.

Hasedin Kişisel ve Sosyal Zararları

لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ
فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ.

“Birbirinize kin ve düşmanlık beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun! Bir müslümanın, din kardeşine üç günden fazla küs ve dargın durması helâl değildir”. Buhârî, Edeb, 57, hadis no: 6076; Müslim, Birr, 23, hadis no: 6690)

Hadise Dair Açıklama

Kıskanma, kıskançlık ve çekememek mânasına gelen *hased*, hem masdar hem de isim olarak kullanılır. Haset, başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânın yok olmasını istemek demektir. *İmrenme* ve *hayırda rekabet* anlamındaki *gıbta* ise, başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânın bekâsı yanında ona kendisinin de ulaşmasını arzulamak demektir. Gıbta meşru ve normal, haset ise haram ve anormal bir düşünce ve istektir.

Yüce Kur'an'ın beyanlarından, İblis'in Âdem'e secde etmemesiyle Allah Teâlâ'ya yapılan ilk isyan hareketinin temelinde haset olduğu, Kâbil'in Hâbil'i katletmesiyle insanlık

tarihinde işlenen ilk cinayetin arka planında da haset yattığı anlaşılır. Haset kaynaklı söz konusu ilk isyan hareketinin gökte, ilk cinayetin ise yerde işlenmesi dikkat çekicidir. Hz. Yusuf'un, bizzat kardeşleri tarafından kuyuya atılmasının arkasında da haset vardır.

Yûsuf sûresinde, kendi yolunda ilerleme kaydeden müslüman insanın karşılaşılabileceği en önemli engellerden birinin *haset* olduğu beyan edilirken, diğerinin *kadın* olduğu vurgulanır. Hasret, gurbet, çile, zindan ve gözyaşı ihtiva eden sûrenin, okuyucusunu geleceğe hazırlayarak eğittiği ve onu ahlâkî olgunluğa erıştirdiği hep dile getirilir. Ayrıca Yüce Kur'an, haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini öğretir (وَمَنْ حَسَدَ شَرَّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ, Felak 113/5).

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Hasetten kaçınınız. Zira haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi, iyilikleri yer bitirir" (Ebû Dâvud, Edeb, 44, hadis no: 4905; İbn Mâce, Zühhd, 22, hadis no:4350). İlgili diğer hadislerde, haset hastalığının hemen yanı başında kin, dedikodu, düşmanlık, aldatma gibi büyük günahların ve şeytanın yer alması, iman ile hasedin kulun kalbinde bir arada bulunamayacağının açıklanması, onun, kardeşlik ve sosyal barış için büyük bir tehlike olduğunu hatırlatır. Ayrıca dedikodu ve iftiranın altında haset yatar.

Şu âyet-i kerîme, hasedin, ilâhî taksim ve takdire rıza göstermeme, cimrilik, bencillik ve ihtirastan doğan düşük bir karaktere sahip olma duygu ve düşüncesini ortaya koyar. Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini aralarında biz taksim ettik ve biri diğerine iş gördürebilsin diye onlardan kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır" (Zuhruf 43/32). Hâlbuki "Haset eden mahrum kalır" vecizesi gereği hasetçi, yaptığından hiçbir kazanç sağlayacak değildir.

Hasetçinin kurduğu hile ve tuzak karşısında dikkatli olunmalı, aktif sabır ve metanet gösterilmeli, kıskançlık duygusunu kamçılacak davranıştan kaçınılmalı, ikramda bulunarak, şefkat ve merhametle yaklaşarak onun şer ateşi söndürülmeli ve ona yardımcı olunmalıdır. Yüce Kur'an'ın şu beyanı, bu noktaya ışık tutar: "İyilik ile kötülük bir değildir. Sen (kötülüğü) daha güzel olan ile sav. İşte o zaman seninle arasında düşmanlık olan kimse, bir dost ve samimi bir arkadaş gibi davranır" (Fussilet 41/34).

TDV İslâm Ansiklopedisi'nden "Haset" maddesini okuyunuz.

DİKKAT

Hediye ve Rüşvet

“كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا.”

"Allah Resûlü, hediyeyi kabul eder ve ona hediye ile karşılık verirdi." (Buhârî, Hibe, 11, hadis no: 2585)

Hadise Dair Açıklama

Resûl-i Ekrem, "Tokalaşınız ki, aranızdaki kin ve nefret gitsin. Hediyeleşiniz ki, birbirinizi seversiniz ve içinizdeki husumet gitsin!" (Muvatta', Husnû'l-huluk, 16, hadis no: 1651) hadisiyle, prensip olarak hediyeyi ve hediyeleşmeyi teşvik etmiş, bunun insanlar arasında sevgi ve dostluk kazandırdığını, düşmanlık, soğukluk ve kıskançlık gibi kötü duygu ve düşünceleri giderdiğini söylemiştir.

Resûl-i Ekrem'in, bizzat kendisine verilen veya gönderilen temiz ve helâl hediyeleri kabul ettiği, hediyelere yine hediye ile mukabelede bulunduğu bilinir. Ne var ki, verilen veya gönderilen hediyeden karşılık beklemek doğru olmadığı gibi, hediyeyi geri istemek de uygun bir davranış değildir. Hediye, menfaat ilişkisi ve çıkar hesabı düşünülmeden, gayet medenî-insânî zeminde sevgi, saygı ve dostluğun samimi bir göstergesi olarak sunulmalıdır.

“Zekât memurlarına verilen hediyeler devlet malına hıyanettir/ هَذَايَا الْعُمَّالِ غُلُولٌ” (Ahmed b. Hanbel, LI, hadis no: 24318) hadisiyle asr-ı saâdette meydana gelen şu vak’a, hediye-rüşvet ilişkisini ve ayırımını gösterir: Resûl-i Ekrem Ezd kabilesinden bir adamı zekât toplamakla görevlendirmişti. Daha sonra bu kişi bazı mallarla gelip Resûlullâh’a, “Şu size aittir, bu da bana hediye olarak verildi” demişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem minbere çıkıp “Benim görevli olarak gönderdiğim bir memura ne oluyor ki, “Şu size aittir, bu da bana hediye edildi” diyebiliyor? Dikkat edin, bu kişi babasının veya anasının evinde otursaydı, kendisine hediye verilir miydi?” demiş ve devlet malını zimmetine geçiren kim-senin kıyamet günü maruz kalacağı vahim durumu hatırlatmıştı. (Buhârî, Hibe, 17, hadis no: 6979; Müslim, İmâret, 26-29, hadis no: 4845)

Şüphesiz, Resûl-i Ekrem’in koyduğu bu açık tavır ve yaptığı uyarı, zekât memurlarının hediye almasını bir nevi rüşvet veya görev sûstimâli olarak nitelendirmesi, hediye ile rüşvet arasındaki ince farkın belirlenmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Resûl-i Ekrem’in yolunu tutan râşid halifelerin de, devlet memurlarının hediye kabul etmelerini yasakladıkları ve mal varlıklarını sıkı denetim altında tuttukları görülür. Nitekim Buhârî’nin, “Bir illetten dolayı hediye kabul etmeyen kimse” şeklindeki bab başlığı içinde Ömer b. Abdülazîz’in şu tesbitine yer vermesi oldukça anlamlıdır: “Resûlullah’ın (s.a.v.) zamanında hediye hediye idi. Bugün ise hediye artık rüşvete dönüştü” (Buhârî, Hibe, 17).

Her türlü rüşvet, soygun, irtikap ve sûstimâlin yaygın olduğu günümüz dünyasında, kamu görevlileri kendilerine takdim edilen hediyelerin mahiyetinin ne olduğunu ve ne anlama geldiğini düşünerek araştırmalı, “Ben bu makamda bulunmasaydım bu bana verilir miydi?” suâlini sorarak bir durum müzakeresi yapmalı, özellikle şaibeli, istismara elverişli ve yanlış anlamaya fırsat veren durumlarda hediye kabul etmemelidir.

DİKKAT

TDV İslâm Ansiklopedisi’nden “Hediye” ve “Rüşvet” maddelerini okuyunuz.

Sevgi, Şefkat ve Merhamet

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.

“Birbirlerini sevmekte, birbirlerine merhamet etmekte ve birbirlerine şefkat göstermekte müminlerin durumu, insan bedenine benzer. Ondan bir uzuv rahatsızlandığında, beden diğer uzuvları uykusuzluk, ağrı ve ateşle ona ortak olurlar.” (Buhârî, Edeb, 27, ,hadis no: 6011; Müslim, Birr, 66, hadis no: 6751; Ahmed b. Hanbel, XL, 32, , hadis no:18870)

Hadise Dair Açıklama

Hadis metninde sevgi diye çevrilen kelimenin aslı *meveddet*dir. *Meveddet*, salt bir sevgi değil, arzu ve istekle birlikte sevmek (محبة الشيء مع تمنيه) demektir. Kalbi bir duygu ve sezgi olan sevgi, ruhun gıdası ve gözün nurudur. Aynı zamanda sevgi iman, amel ve ahlâkın ruhudur. Her sevgi bir iradedir, ama her irade bir sevgi değildir.

Ferdiyetçi düşüncenin ve nemelâzımcılık anlayışının bir müslüman için söz konusu olamayacağı mesajını veren hadis, Allah için sevgi beslemenin önemini vurgular. Hadisteki teşbih ve temsil, nerede olursa olsun zulüm ve işkenceye maruz kalan bir müslümâna maddî-manevî destek verilerek yardımlaşma ve dayanışma içinde olunması gerektiğini ifade eder.

Rahmet Peygamberi’nin ümmetine düşkünlüğünü, merhamet ve şefkatini gösteren şu hadis, ibretlik bir tablodur: “Benim ve sizin durumunuz, ateş yakıp da oraya kelebek ve cırcır böcekleri düşmeye başladığında onları engelleyen bir adamın durumuna benzer.

Ben sizi ateşten engellemek için kuşaklarınızdan/kemerlerinizden tutuyorum, siz ise elimden kurtulup ateşe atılıveriyorsunuz” (Müslim, Fezâil, 19, hadis no: 6098).

Resûl-i Ekrem, “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen ve emr-i ma'rûf nehy-i münkerde bulunmayan kimse, bizden değildir” (Tirmizî, Birr, 73, hadis no: 2046) buyurarak, özellikle yaşlılara saygısız davranan, küçüklere sevgi, merhamet ve şefkat göstermeyen kimseleri ağır bir dille uyarır. Bu itibarla müslüman, bilhassa yakınlarına duyduğu sevgi ve saygıyı ifade ederek, hiçbir ayırım yapmadan bütün mü'minlere şefkat göstererek ve hangi milletten olursa olsun herkese merhametli davranmalıdır. Unutulmamalıdır ki, cennetlikler arasında sayılanlardan birisi de “bütün yakınlarına ve müslümanlara karşı merhametli ve ince kalpli kimsedir” (Müslim, Cennet, 63, hadis no: 7386).

Risâlet görevinin verildiğinin ilk günlerinde, ilk vahyin ardından kaygı duyan Hz. Peygamber, eşi Hz. Hatice'ye gelmiş, başına gelenleri anlattıktan sonra, “Bana neler oluyor?” diyerek yardım istemişti. Bunun üzerine Hz. Hatice şöyle demişti: “Hayır, yemin ederim ki Allah hiçbir zaman seni mahcup etmez. Zira sen akrabalık bağlarını gözetirsin, doğru konuşursun, kendi işini görmekten aciz olanların ellerinden tutarsın, fakir ve muhtaçlara elinden geleni yaparsın, misafirlere ikram ederek onları ağırlarsın, zulüm ve haksızlığa uğrayan kimselere yardım edersin” (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 3; Müslim, İman, 252, hadis no: 422). Hz. Hatice'nin söylediği bu sözler, Resûl-i Ekrem'in onun örnek kişiliğinin evrensel özelliklerini göstermesi açısından değer taşır.

Meşhur sahâbi Amr b. el-Âs (v. 43–664) diyor ki: “Hiç kimse bana Resûlullah'tan (s.a.v.) sevgiye daha değer ve gözümde ondan daha büyük olmamıştır. Ben, ona olan sevgi ve saygımdan dolayı doya doya onu temaşa edemezdim”. Kuşkusuz onun bu gözlemi, Allah Resûlü'nün sevgi, saygı ve rahmet merkezli sosyal model özelliğini ifade eder.

Sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma gibi ahlâkî esasların yerleştiği bir toplum yapısı, bazen bir gayr-i müslim için hidayet vesilesi olabilir. Mesela, farklı kültürlerden birçok ülkeyi gezdikten sonra müslüman olan Hüseyin Rofe, İslâm'ı neden kabul ettiğini anlatan makalesinde şöyle der: “Ekonomik olarak zenginle fakir arasındaki uçurumun yalnızca İslâm ülkelerinde bir köprü ile birleştirildiğini gördüm. Bu köprü sayesinde fakir, toplumun yapısını bozarak bir kargaşa yaratmaya teşebbüs etmemektedir”.

Sevgi, Şefkat ve Merhamet konusunda geniş bilgi için Raşit Küçük'ün *Sevgi Medeniyeti* adlı eserini inceleyiniz.

K İ T A P

İş Hayatında Doğruluk ve Dürüstlük

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مَرَّ عَلَى صُبْرَةٍ طَعَامٍ فَأَذْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟ قَالَ: أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ، مَنْ عَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي».

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Allah Resûlü bir buğday yığınınına rastlamış, elini onun içine daldırılmış ve parmaklarına ıslaklık dokunmuştu. Bunun üzerine Allah Resûlü: –Bu nedir, ey buğday sahibi? suâlini sordu. Adam: –Ona yağmur dokundu ey Allah'ın Resûlü! diye cevap verince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: –Halkın görmesi için ıslak olanı üst tarafına koysaydın ya, aldatan kimse benden değildir! (Müslim, İman, 164, hadis no: 295; Tirmizî, Büyû, 74, hadis no: 1363)

Hadise Dair Açıklama

Sosyal hayatta istikamet, doğruluk ve dürüstlük, gerçek mü'min olmanın göstergesidir. Hayatın içinde bu temel ilkeyi gözeterek muhatap olduğu insanları memnun eden bir mü'min, güçlü ve dinamik iman taşıyor demektir. Ancak yalan söyleyerek veya hile ya-

parak müşterisini aldatan bir insan zayıf iman taşıyor demektir. Meşhur sûfî âlim Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (465/1072) diyor ki: “İstikâmet, bir mertebedir ki, işlerin tam olarak gerçekleşmesi ona bağlıdır. İyiliklerin ve güzelliklerin varlığı ve nizamı da ona bağlıdır. Kim, hal ve gidişatında müstakim olmaz ise, onun sarfettiği bütün çabalar boşa gitmiş olur.”

Hadis ve fıkıh âlimi İbn Dakîk el-İd (v. 702/1302), yaşadığı çağda toplumun iş ve ticaret ahlâkından son derece rahatsız olur ve şu tesbitte bulunur: “Toplumun gevşeklik gösterdiği hususlardan birisi şudur: Kusurlu bir eşyayı veya hayvanı satan ama kusurunu açıklamayan bir insanı görüyorlar da bunu yadırgamıyorlar ve müşteriye satılan malın kusurunu bildirmiyorlar! Onlar bundan sorumludurlar. Çünkü din, dürüstlük ve samimiyettir. Dürüst ve samimi davranmayan kimse, kesinlikle aldatmış olur.”

Resûl-i Ekrem, aldatma, haksızlık, düşmanlık ve sömürüye yol açan her türlü alım satım işini yadırgamış ve yasaklamıştır. O, insanlık tarihi kadar eski olan ticârî muameleleri olması gereken erdemli noktaya getirmiştir. Sünnet ahlâkına göre çocukların kandırılıp aldatılması da yalan hükmünü taşıdığından bir suç ve günah sayılmıştır: “Kim bir çocuğa ‘gel buraya, sana bir şey vereceğim’ deyip de vermez ise, bu bir yalandır” (Ahmed b. Hanbel, II, 452). Bu itibarla müslüman, sosyal hayatın akışı içinde farklı kisvelere bürünebilen her türlü yalan ve sahtekârlıktan uzak durmalı, hangi şartlarda olursa olsun dürüst olmalı ve takva ölçüsüne riayet etmelidir. Takva, hesap günü insanı zor durumda bırakacak ve onu mahcup edecek her türlü eylem, tutum ve davranıştan sakınmak demektir.

“Ücretli olarak istihdam ettiklerinin en hayırlısı kuvvetli ve güvenilir olanıdır” (إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ, Kasas 28/26) âyetinden, iş ve ticaret hayatında işverene güven telkin etmenin ve bunu fiilen göstermenin, yapılması gereken bir vazife olduğu anlaşılır. Tabii işveren de işçinin/çalışanın iyi niyetini ve emeğini istismar etmemeli, onun hak ettiği ücreti tam olarak tahakkuk ettirmelidir. Sanayi toplumlarında görülen işçi sendikalarının, gayr-i âdil uygulamalardan; düşük ücretlerden ve kötü çalışma şartlarından ötürü ortaya çıktığı bilinmektedir. Kuşkusuz İslâm, iş ve ticaret ahlâkının tam olarak hayata geçirildiği kurumlarda ve iş yerlerinde söz konusu sendikalara hiç de ihtiyaç duyulmayacaktır. Emek ve alın terinin karşılığını hakkıyla alan, özlük hakları yakından takip edilen ve hiçbir şekilde gasp edilmeyen, sevinç ve üzüntüsü paylaşılan bir memurun ve işçinin, kurum âmirine ve işverene sevgi ve saygı duyması kaçınılmazdır.

Aldatan, kin ve düşmanlık taşıyan gönüllerin bulunduğu bir ortamda toplumsal barış ve huzurun sağlanması mümkün değildir. Enes b. Mâlik (r.a.) diyor ki: Allah Resûlü bana, “Yavrucuğum, hiç kimse için gönlünde bir aldatma taşımadan sabahlayabilir ve akşamlayabilirsen öyle yap!” dedi. Sonra da bana şöyle buyurdu: “Yavrucuğum, bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi ihya ederse kesinlikle beni sevmiştir. Kim de beni severse, benimle birlikte cennette olacaktır.” (Tirmizî, İlim, 16, hadis no: 2894)

“Sende gördüğümüz ahlâk ve fazilete seni yükselten ne olmuştur?” sorusuna muhatap olan Hz. Lokman, “Doğru sözlü olmak, emaneti yerine getirmek ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmek” diye cevap verir. Özellikle Uhud ve Huneyn’de Resûl-i Ekrem’i koruyup gözetan cengâver sahâbî Ebû Dücâne’nin en çok sevdiği, beğendiği ve güvendiği iki ahlâkî özellikten birincisi, kendini ilgilendirmeyen söze karışmamak, ikincisi ise kalbinde Müslümanlara karşı asla kötü bir duygu beslememek olduğu bilinir.

Hız. Peygamber'den Toplumsal Ahlâk Davranışları

1. Bir gün evinden çıkıp mescide giren Resûl-i Ekrem, orada iki oturma grubu görünce şöyle dedi: "Her ikisi de hayır üzeredir. Fakat onlardan birisi, diğerinden daha faziletlidir. Şunlar Kur'an okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlar; Allah dilerse onlara verir, dilerse vermez. Fakat bunlar, bilgi ve hikmet öğrenip bilmeyenlere öğretiyorlar. Bunlar daha faziletlidir. Ancak ben bir muallim (öğretmen/eğitimci) olarak gönderildim" diyerek ilim meclisine oturdu. (Dârimî, Mukaddime, 32; hadis no: 357; İbn Mâce, Mukaddime, 17, hadis no: 234)
2. Sehl b. Sa'd (r.a.) anlatıyor: Resûlullah'a (s.a.v.) bir içecek getirilmiş ve ondan içmişti. Sağında bir çocuk, solunda da yaşlılar bulunuyordu. Allah Resûlü çocuğa yönelerek: Bunlara (amcalara) vermem için bana izin verir misin? diye sordu. Çocuk: Hayır, vallâhi hiçbir kimseyi sizden gelen nasibime tercih edemem, ey Allah'ın Resûlü! diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü içeceği ona verdi. (Buhârî, Eşribe, 19, hadis no: 2451; Müslim, Eşribe, 127, hadis no: 5412)
3. Ebu'd-Derdâ (r.a.) anlatıyor: Bir adam Peygamber'e (s.a.v.) gelerek katı yürekli olduğundan şikâyet ediyordu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) adama şu nasihatta bulundu: "Kalbinin yumuşamasını ve ihtiyaç duyduğun şeyi öğrenmek mi istiyorsun? Yetime merhametli ol, onun başını sıvazla ve yemeğinden ona yedir ki kalbin yumuşasın ve arzu ettiğin şeyi elde edesin!". (Münâvî, *Feydu'l-kadir*, I, 108)
4. Peygamber (s.a.v.), İslâm'ı hicveden ve Müslümanlara hakaret eden şâir Ebû Azz'e'yi Bedir günü esir almıştı. O, çoluk-çocuğunu hatırlatıp yalvararak sataşmayacağına ve hicvetmeyeceğine dair söz verince Peygamber (s.a.v.) onu salıverdi. O da kavmine gitti. Sonra hiciv ve sataşmasını yine sürdürerek müşrikleri müslümanlar aleyhine kışkırttı. Nihayet Uhud günü Peygamber (s.a.v.) Ebû Azz'e'yi tekrar esir aldı. Fakat o yine yalvararak bırakılmasını istedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), "Mü'min bir delikten iki defa ısırlmaz" buyurdu. Buhârî, Edeb, 83, hadis no: 6133; Müslim, Zühd, 6, hadis no: 7690)
5. Hz. Âişe diyor ki: Safiyye gibi güzel yemek yapanı görmedim. Allah Resûlü benim evimde iken Safiyye ona yemek yaparak (göndermişti). Aşırı derecede duyduğum kıskançlıktan dolayı titredim. Hemen kalkıp tabağı kırdım sonra da pişman oldum. Dedim ki: -Yâ Resûlallah, bu yaptığının keffareti nedir? Allah Resûlü bu suâlime: -Tabağa misliyle tabak, yemeğe misliyle yemek! cevabını verdi. (Nesâî, İşretü'n-nisâ, 4, hadis no: 3974; Ahmed b. Hanbel, LV, 7, hadis no: 25898)
6. Hz. Peygamber'in eşi Safiyye bint Huyey (r.a.) diyor ki: Peygamber (s.a.v.) itikâfta idi. Ben de bir gece onu ziyarete gittim. Kendisiyle bir süre konuştum. Sonra geri dönmek üzere kalktım. Resûlullah da (s.a.v.) beni evime götürmek için kalktı. (Safiyye'nin odası Üsâme b. Zeyd'in mekânında/hanesinde idi.) Derken Ensâr'dan iki zat yanımdan geçti. Onlar Peygamber'i (s.a.v.) görünce, oradan hızla geçtiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.): -Yavaş olun, bu kadın Safiyye bint Huyey'dir! buyurdu. Onlar: -Sübhânellâh, ey Allah'ın Resûlü! (Bizim kalbimizden hiç kötü şey geçer mi?) dediler. Allah Resûlü: -(Hayır, öyle demeyin) Şüphesiz şeytan, insanın içinde kanın aktığı yerden akar (tıpkı damardaki kan gibi dolaşır). Ben onun, sizin kalplerinize bir şer (kötülük veya bir şey) atmasından endişe ettim, buyurdu. (Buhârî, İtikâf, 8, hadis no: 2038; Müslim, Selâm, 24, hadis no: 5808)
7. Enes (r.a.) anlatıyor: Yahudi bir delikanlı (insanî-ahlâkî meziyetlerinden dolayı ilgi gösterdiği) Peygamber'e (s.a.v.) hizmet ederdi. Derken o bir gün hastalandı. Peygamber (s.a.v.) ziyaretine giderek onun başucuna oturdu ve "Müslüman ol!" diyerek onu İslâm'a davet etti. Delikanlı hemen yanı başındaki babasına baktı. Babası, "Ebu'l-Kâsım'a itaat et (yavrum)!" dedi. Delikanlı, derhal müslüman oldu. (Çok geçmeden ölen delikanlı için) Peygamber (s.a.v.), "Onu cehennem ateşinden kurtaran Allah'a hamdolsun!" diyerek oradan ayrıldı. (Buhârî, Cenâiz, 79, hadis no: 1356; Ahmed b. Hanbel, XXVIII, 254, hadis no: 13721)

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “Ben, iyi ahlâkı tamamlamak için gönderildim/حُسْنَ الْأَخْلَاقِ/”.
2. “Allah’a ve ahiret gününe inanan kişi, ya hayır konuşsun ya da sussun/مَنْ كَانَ/”.
3. “Yâ Resûlallah! İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, onu bir daha senden sonra artık hiçbir kimseye sorma ihtiyacı hissetmeyeyim” dedim. Allah Resûlü: “Allah’a iman ettim de, sonra dosdoğru (istikamet üzere) ol/يَا رَسُولَ اللَّهِ قُلْ لِي فِي/” buyurdu. “الإِسْلَامَ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ قَالَ: قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ فَاسْتَقِمْ”.
4. “Şüphesiz Allah zâlime mühlet verir. Nihayet onu yakaladığında asla ona göz açtırmaz”. Sonra şu âyeti okudu: “İşte senin Rabbin, halkı zâlim kasabaları yakaladığı zaman böyle yakalar. Gerçekten de O’nun yakalaması çok acı verici ve çok zorludur إِنَّ اللَّهَ لَيُمْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يَفْلِتْهُ قَالَ ثُمَّ قَرَأَ وَكَذَلِكَ أَخَذُ (Hûd 11/102) رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ”.
5. “Ehl-i cennet üçtür: Âdil, sadaka-zekât veren ve başarılı bir yönetici, bütün yakınlarına ve müslümanlara karşı merhametli ve ince kalpli kimse, iffet ve namusuna düşkün, bakmakla yükümlü ve sorumlu olduğu kimseler olmakla birlikte istemekten çekinen kişi/وَأَهْلُ الْجَنَّةِ ثَلَاثَةٌ ذُو سُلْطَانٍ مُّقْسِطٌ مُّتَصَدِّقٌ مُّوَفَّقٌ وَرَجُلٌ رَّحِيمٌ/”.
6. “Gerçekten din kolaylıktır. Kim kendini dinde zora sokar ise, altında kalır (ezilir ve büsbütün ibâdetten kesilir). O halde orta yolu izleyin ve ümitvar olun. Günün sabahı, akşamı, biraz da gecesi ile Allah’tan yardım isteyen/وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ/”.
7. “Şüphesiz ki Allah kıskanır (gayret gösterir). Allah’ın kıskanması, haram kıldığı şeyleri mü’minin işlemesidir/إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ وَغَيْرُهُ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ/”.
8. “Gece karanlıkları gibi ortalığı kaplayacak olan kargaşa (fitne) dönemlerinde yararlı işler yapmaya bakın. O zamanda insan, mü’min olarak sabahlar, kâfir olarak geceler veya mü’min olarak geceler, kâfir olarak sabahlar. Dinini küçük bir dünyaya satar/بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا/”.
9. “Ne dersiniz, birinizin kapısında bir nehir olsa da, orada her gün beş defa yıkansa, onun kirinden eser kalır mı?. Orada bulunanlar, “kirinden hiçbir şey bırakmaz” dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: “İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah beş vakit namaz sayesinde günah ve hataları siler/أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا/”.
10. “Onlara (düşmanlarınıza) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayınız. Dikkat edin, kuvvet atmak, kuvvet atmak, kuvvet atmak/وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ/”.

Özet

Toplumsal ahlâk ile hadis ve sünnet arasında doğru ilişki kurabilmek

Sünnet, Hz. Peygamber tarafından çizilen ve ekseninde Kur'an olan yol haritasıdır. Onun bireysel ve toplumsal ahlâka ilişkin hadisleri, insan düşünce ve davranışlarını belirler ve onları biçimlendirir. Sosyal model olarak Hz. Peygamber, insanlığa bireysel ve toplumsal planda yücelmenin ve değer kazanmanın yollarını göstermiştir. Hadis ve sünnet kültürüne dayanan bir toplum ahlâkı, toplumsal çözülmeyi önlemek ve toplumsal gelişmeyi sağlamak gibi iki hedefi gerçekleştirir.

Hadis/sünnet temelli toplumsal ahlâkın alanlarını örneklerle ifade edebilmek

Dinî, ahlâkî ve sosyal açıdan dengeli, erdemli, tutarlı ve özgüven sahibi, bilgi ve bilinç seviyesi yüksek bireylerin yetişmesi, hadis ve sünnet kaynağından beslenmekle mümkündür. Aile, toplum ve devlet üçgeninde bireyin yapmakla yükümlü ve sorumlu olduğu esaslar, toplumsal ahlâkın özünü oluşturur.

Toplumsal ahlâka yön veren hadisleri göz ardı etmenin sakıncalarını açıklayabilmek

İstifade amaçlı okunan hadisler, hem zihinsel hem de pratik olarak bir kaos ortamının yaşanmasını engeller. Bireyin sağlıklı büyümesi ve ahlâklı yetişmesi, büyük ölçüde içinde yaşadığı aile, toplum ve devlet yapısına bağlıdır. Bireysel ve toplumsal anlamda ahlâkî gelişimini tamamlamış bir birey, üyesi bulunduğu topluma önemli katkı sağlar. Sevgi ve saygı temelli bir çevrede yetişmeyen birey ise, genellikle kendi iç dünyasıyla barışık olmadığından hem huzursuz olur hem de içinde yaşadığı toplumu rahatsız eder.

Toplumsal ahlâk esaslarının uygulanması durumunda çözümlenebilecek psikolojik ve sosyal problemleri tartışabilmek

Hadis ve sünnetiyle Hz. Peygamber, yaşamın her alanını inşâ eden, sosyal ve ahlâkî değerler taşıyan kuşatıcı bir hayat modeli önerir. Kuşkusuz, insan psikolojisini en iyi tanıyan, onun ruh dünyasını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörleri en iyi bilen ve bunlar için çözüm yolları gösteren Allah ve Resûl'dür. Salt akıl ve tecrübeyle, psikolojik ve sosyal problemlere köklü çözüm yolu bulunamaz. Huzur ve mutluluk arayan insanlık, Yüce Kur'an'ın evrensel mesajına, hadis ve sünnetin bilgi, hikmet ve eğitimine bu yüzden muhtaçtır. Esasen, bütün Peygamberlerin ortak misyonu, ruhun eğitimi ve toplumun yönetimi olmuştur.

Kendimizi Sınyalım

1. I - İbadet
II - Adalet
III - Medeniyet
IV - İstikamet

Yukarıdakilerden hangisi / hangileri Yüce Yaratıcı'nın insana yüklediği misyon ve gösterdiği hedefler arasındadır?

- a. Yalnız I
- b. Yalnız II
- c. Yalnız III
- d. Yalnız IV
- e. I, II, III, ve IV

2. Aşağıdaki maddelerden hangisi hadis ve sünnete dayanan ahlâk sisteminin temel iki hedefini belirler?

- a. Bireyin aile, toplum ve devlet karşısında konumunu belirlemek
- b. Bireysel planda gelişmeyi sağlamak
- c. Bireysel ve toplumsal anlamda çözülmeyi önleyip, gelişmeyi sağlamak
- d. Vicdanlı birey ve toplum yetiştirmek
- e. İyilikleri ve kötülükleri öğretmek

3. Aşağıdakilerden hangisi bireysel ve toplumsal ahlâkı oluşturan kavramlar arasında **gösterilemez**?

- a. Özgüven
- b. Empati
- c. Ahde vefa
- d. Haset
- e. Sıla-i rahim

4. Aşağıdakilerden hangisi hadis kaynaklarının bireysel ve toplumsal ahlâka ilişkin bölümlerinden biri **değildir**?

- a. Birr ve sıra
- b. Fezâil
- c. Edeb/âdâb
- d. İman
- e. İsti'zân

5. "Sorumluluğun farkında olmak, hesap günü insanı zor durumda bırakacak ve onu mahcup edecek her türlü eylem, tutum ve davranıştan sakınmak" şeklinde tanımlanan ahlâkî kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- a. İffet
- b. Zühd
- c. Kanaat
- d. Takva
- e. İhlas

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e	Cevabınız doğru değilse, Toplumsal Ahlâkın Alanları'nın giriş kısmını yeniden okuyunuz.
2. c	Cevabınız doğru değilse, Toplum başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
3. d	Cevabınız doğru değilse, Hasedin Kişisel ve Sosyal Zararları başlıklı konuyu yeniden okuyunuz.
4. d	Cevabınız yanlışsa, Giriş kısmını yeniden okuyunuz.
5. d	İş Hayatında Doğruluk ve Dürüstlük başlıklı konuyu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu konuda, alış veriş esnasında yaşadığınız üzücü ve gayri ahlâkî bir tutum ve davranıştan yola çıkarak bir hadis yorumlanabilir. Yorum ve açıklama için Ahmed Naîm ve Kâmil Miras tarafından hazırlanan Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi adlı eserden istifade edilmelidir.

Sıra Sizde 2

Aile kurumunda eşlerin birbirlerine karşı hak ve görevleri, inceleme konusu için bir örnek teşkil edebilir. Bu konuda Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri (tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük) adlı eseri gözden geçirilerek ilgili hadisler ve açıklamalar bulunabilir. Ayrıca <http://www.diyaret.gov.tr/> web sayfasında görülen hutbe ve vaaz örneklerinden istifade edilebilir. Böylelikle, toplumsal ahlâkın inşasında sünnetin yeri pratik olarak görülmüş olur.

Sıra Sizde 3

Nevevî'nin *Riyâzü's-Sâlihîn* adlı eserinden veya <http://www.ihsanetwork.org/> web sayfasından ilgili hadisleri not edebilirsiniz. Özellikle kısa hadislerin tekrar edilip hafızada kalmasını sağlamak ve onları anlayıp başkalarına nakletmek son derece önemlidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ahmed Naîm-Kâmil Miras (1972), **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Ankara.
- Erdem, H. (2003), **Ahlâk Felsefesi**, Konya.
- Güler, Z. (2007), **H. Peygamber Toplum ve Aile**, İstanbul.
- Güngör, E. (1995), **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul.
- Hamidullah, M. (1996), **İslâm'a Giriş**, çev. Cemal Aydın, Ankara.
- Harâitî, Ebû Bekir Muhammed (1993), **Mesâviü'l-ahlâk**, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut
- Kılıç, R. (1995), **Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk**, Ankara
- Mehmed Ârif Bey (2000), **Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut**, nşr. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn (1991), **el-Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim**, Mısır.
- Râgıb el-İsfahânî (1973), **ez-Zerîa ilâ mekârimi's-şerîa**, nşr. Tâhâ Abdürreûf Sa'd, Kahire.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Hadislere farklı yaklaşımların tarihi seyrini açıklayabilecek,
- 👁️ Şarkiyatçılık düşüncesinin İslâm dünyasına etkisini ifade edebilecek,
- 👁️ Çağdaşçı düşüncenin dayandığı fikir çevrelerini açıklayabilecek,
- 👁️ Günümüzdeki hadislere yönelik farklı yaklaşımların sunduğu avantaj ve dezavantajları ifade edebilecek,
- 👁️ Farklı yaklaşımları verilen örnek bir hadisten hareketle anlamlandırabileceksiniz.

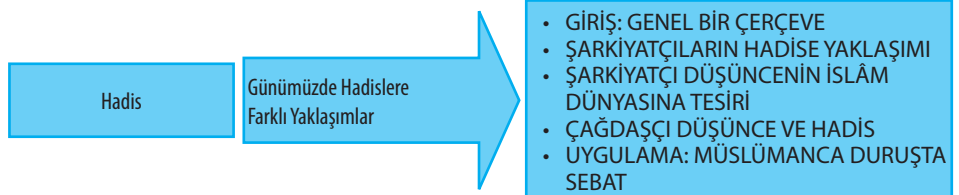
Anahtar Kavramlar

- Çağdaşlaşma
- Gelenek
- Şarkiyatçılık
- Sömürgecilik

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- İbrahim Hatiboğlu'nun *İslâm Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni ve Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları* adlı kitaplarını okuyunuz.
 - Hadisevi'nin yayımladığı *Batı'da Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri* adlı kitabın birinci bölümünü eleştirel bir nazarla tetkik ediniz.
 - Oryantalizmin genel tarihi gelişimi hakkında özet bir bilgi için *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin "Oryantalizm" maddesini okuyunuz.
 - İslâm ve Batı ilişkilerinin tarihi gelişimi hakkında bilgi sahibi olmak için İSAM Yayınları'nca yayımlanan *İslâm ve Batı* adlı kitabı inceleyiniz.

İçindekiler

Günümüzde Hadislere Farklı Yaklaşımlar

GİRİŞ: GENEL BİR ÇERÇEVE

Hadisler, Kur'an ve Sünnetin ayrılmaz parçaları ve sünneti söz, uygulama ve tasvip suretiyle taşıyan ön önemli kaynaktır. İslâm dinine mensup insanların, nerede yaşarsa yaşasınlar aynı düşünce ve davranış biçimlerini sürdürmeleri, Kur'an ve Sünnet/hadisler arasındaki bu kopartılamaz ilişkiye uygun yaşıyor olmalarıyla ilgilidir. Ne var ki, İslâm dünyasına yönelik Batılı sömürgecilik faaliyetlerinin ve Avrupa aydınlanma hareketinin etkisiyle zamanla İslâm toplumlarında davranış farklılaşması ve kendi medeniyetinden kopuş süreci yaşandı. Bu süreçten itibaren Müslümanları Kitâb'ı olan, ancak, bir anlamda, peygamberi olmayan bir topluma dönüştürme çabaları baş gösterdi. Batı'nın dönüştürme amaçlı bu müdahalesi 'öteki' toplumları kaçınılmaz olarak Batı lehine bir kültürel dönüşüm sürecine tâbi kıldı.

İslâm toplumlarında, siyasî ve teknolojik yenilmişliğin de etkisiyle, entelektüel düzeyde Batı medeniyetinin içselleştirilmesi yönündeki düşünce değişimi, kendi medeniyetine, ilim ehline ve İslâmî ilimlerin her birine ait usûle güveni ortadan kaldırdı. Bu şekilde, Kur'an ve toplumsal düzeni şekillendiren Sünnet arasındaki irtibatın kopartılması, geleneksel kültürün göz ardı edilmesine kapı araladığı gibi dinin yaşanılan hayatın meşrulaştırma aracı hâline getirilmesi tehlikesini de doğurdu. Oysa İslâm toplumu modern çağa kadar gerek zihnî gerekse fiilî yaşantı itibarıyla sünnete uyması/ittibâi sayesinde varlık kazanmış ve bu varlığını sürdürmüştür.

Hiç şüphesiz, İslâm dinini diğer ilâhî dinlerden ayıran en temel özelliği Kutsal Kitap'ı ile Peygamber'inin sözlerini birbirinden ayırması, dolayısıyla Kur'an ve hadis gibi birbirini tamamlayan iki kaynağa sahip olmasıdır. Oysa Peygamberini bizzat Tanrı kelâmı kabul ettiği için nübüvvet kurumu ve vahiy anlayışı İslâmiyet'tekinden tamamen farklı olan Hıristiyanlıkta, İnciller Hz. İsa'nın sözleri ve hayat hikâyesinden ibarettir. Yahudiler ise Tanrı kelâmı olan bir kutsal kitap inancına sahip olmakla birlikte, Peygamberlerinin sözlerini içeren kaynaklardan mahrum kalmaları itibarıyla Müslümanlardan ayrılırlar. İslâm dinin diğer bir hususiyeti de Müslümanların her iki kaynağını da, ilk defa kendilerince uygulanan özel metotlarla muhafaza etmiş olmaları; Kur'an-ı Kerim'i, Peygamberlerinin döneminden itibaren yazı, ezber ve fiilî uygulama yoluyla koruyarak sonraki nesillere tevâtüren ulaştırmaları, hadisleri ise isnâdlı bilgiler şeklinde nakletmeleri ve sahâbe döneminden itibaren yazıya geçirmeye başlamalarıdır. Bu nedenle İslâm hukuku, hüküm çıkarmak için ilk andan itibaren temelde bu iki kaynağa başvurmuş, netice itibarıyla de Müslümanların hayatlarını sadece sosyal ilişkiler açısından değil, bireysel ve ahlâkî yönleri ile de kuşatan bir fıkıh/anlama ayrıcalığına sahip olmuştur.

Modern dönemde öncelikle müsteşrikler, ardından çağdaşçı Müslümanlar tarafından hadislerle yöneltilen tenkitler İslâm dinin kaynaklarının yukarıda işaret edilen temel özellikleri akılda tutularak ve İslâm hukuku ile irtibatları bağlamında değerlendirilmelidir. Zira İslâm fıkının Müslümanların hayatlarını her yönüyle inşa eden bir yapıya sahip olduğu ve bu inşâî hususiyetinin meşruiyetini iki kaynaktan yani Kur’ân ve Sünnet’ten aldığı Batılilar tarafından da fark edilmisti. İslâm dünyasında, XVIII. yüzyıldan itibaren öncelikle İngiliz işgali altındaki Hint alt kıtasında başlayan farklı yaklaşımların temelinde İngiliz idarecilerin söz konusu farkındalığının yer aldığı söylenebilir. Zira kolonyal güçlerin Hint alt kıtasında gerçekleştirmek istedikleri değişim açısından İslâm hukuku engel teşkil etmekte, uygulanmak istenen her yenilik konusunda bir direnç merkezi oluşturmaktaydı. Bu nedenle söz konusu engelin ortadan kaldırılması ve direncin zayıflatılması için İslâm hukukunun ve kaynaklara âşina olunması kolonyal güçler için bir öncelik hâline gelmiştir. Kur’ân hem tevâtüren nakledilmesi nedeniyle eleştirilere kapalı kalmış, bu nedenle işgalci devletler ve onların hizmetindeki araştırmacılar yani müsteşrikler için dokunulmaz olmuş, hem de özellikle miras hukuku gibi konularda ayrıntılı ahkâmı içermesine rağmen, daha ziyade genel ilkeleri koyması nedeniyle bir tehdit olarak da algılanmamıştır. Zira genel ilkelerden, birtakım indî yorumlarla istenilen hükümlere ulaşma imkânı her zaman mevcut olacaktır. Söz konusu indî yorumları engelleyen ise Hz. Peygamber’in ve ilk neslin söz konusu ilkeleri içeren âyetleri anlayış ve uygulamalarıdır. Hz. Peygamber’in ve ilk neslin âyetleri anlayış ve uygulama usûlüne dair bilgilerin hadis kaynakları vasıtasıyla Müslümanlara ulaştığı, işgalci güçler ve müsteşriker tarafından da fark edilmiş, hadislerin tevâtüren nakledilmemesi de tenkitler için bir imkân kabul edilmiştir.

Bunun neticesinde, İslâm medeniyetin hayatîyetini güçlü bir şekilde sürdürmesiyle doğrudan alâkalı olarak, dinî ilimlerin usûlleri de söz konusu dönemde etkisini yitirme sürecine girmiştir. Oysa dinî ilimlerin usulleri, dinin ana kaynaklarıyla hayat arasındaki irtibatı kurmanın yöntemle alâkalı kısmını temsil eden en önemli parçasıydı. Öte yandan, sistemli bir hadis tenkidi için öncelikle tenkitlerin kendisine dayanacağı bir usûle ihtiyaç vardır. Hadis usûlünün, hadisleri tasfiye etmek için elverişli vasıtaları sağlamayacağını gören müsteşrikler, Batı’nın eleştirel geleneklerine başvurmuş ve kendi kutsal kitaplarına uyguladıkları Kitâb-ı mukaddes tenkidi ve tarihî tenkit metotlarını hadislerle uygulamaya başlamışlardır. Bu tenkitler sırasında hadis usûlünün prensiplerini ve isnâdların bir kısmını veya tamamını göz ardı ederek, metinlerden hareketle neticelere ulaşmaya çalışmışlar, hadis tenkidini bu mecrada sürdürürken bir taraftan da sünnetin bağlayıcılığı konusundaki fikirlerini inşa etmişlerdir. Hadislerin Hz. Peygamber’le irtibatının bulunmadığına dair vehimlerini, Hz. Peygamber’in sünnetinin tespit edilemeyeceği ve bu nedenle bir ittibâın söz konusu olamayacağı hükmüne ulaşmada kullanmışlardır.

Bu ünite, müsteşriklerin son tahlilde sünnetin dindeki yerini inkârâ ulaşmak için bir vasıta kabul ettikleri hadis tenkitlerinin yoğunlaştığı temel noktalara işaret edilecek, bu itirazların yenilikçi İslâmcılar üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

DİKKAT

Konuya dair bilgiler daha derinlemesine tetkik edilirken, müsteşrikler ve yenilikçi İslâmcıların tenkitleri arasındaki benzerliklere bilhassa dikkat edilmeli ve günümüzdeki tartışmalarla karşılaştırılmaları ihmal edilmemelidir.

Şarkiyatçılarca başlatılan bu ilk sistematik eleştirilerle eş zamanlı olarak, onların da desteğiyle İslâm dünyasından bazı kimseler de ortaya çıkmaya başladı. Esasen hadislerin sıhhatini inkâr edenler veya farklı mülâhazalarla bilgi değerinin olmadığını söyleyenler sadece günümüzde söz konusu değildi. İmâm Şâfiî eserlerinde “bütün haberleri reddedenler” ve “haber-i hâssayı reddedenler” şeklinde iki grubun varlığından söz eder. Gün-

müzde de özüne Şâfiî tarafından işaret edilen hususlarda geleneksel yaklaşımdan farklı fikirler ileri sürülmüştür. Ayrıntıları ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan bu eğilimleri, şarkiyatçılar, şarkiyatçı tesirinde kalan dinden uzak kesim, Müslüman gözükmekle birlikte kalplerine îmân tam olarak yerleşmeyenler, aykırı fikirler ileri sürerek tanınma arzusuyla hareket edenler, câhil olan âbidler, sünnete sıradan kişilerin sözü imiş gibi yaklaşanlar, modern problemlerin sünnete uymaktan kaynaklandığını savunanlar, bütün hadisleri veya belirli konulara dair hadisleri reddedenler, hadislerin Hz. Peygamber'e nisbetinin kesin olmadığını savunarak onları değersiz görenler, hadislerin sahih olsa bile tarihsel olduğunu dolayısıyla o gün için geçerli olabileceğini savunanlar şeklinde, çok kesimi içine alacak tarzda tespit edebiliriz.

Hadislere farklı yaklaşım içinde olanlar, her şeyin Kur'an'da beyân edildiği, hadislerin de Kur'an gibi korunma güvencesinin olmadığı ve başlangıçta yazılmadığı, insanları sadece Kur'an'a yöneltmek gerektiği, Hz. Peygamberin hüküm koyma yetkisinin bulunmadığı ve gaybı bilemeyeceği, hadislerin çelişkiler yumağı görüntüsü arz ettiği, Hz. Peygamber'in sadece vahyi aktaran bir konumu bulunduğu, hadislerin akıl ve bilimsel gerçeklere ters düştüğü, hadislerin zannî bilgi sunduğu, râvilerin güvenilir olmadığı gibi daha pek çok gerekçe ileri sürmüşlerdir. Bu tür kendisi de zannî ve indî olan ve hadisleri/sünneti hafife alan yaklaşımlar dinî düşüncede seviye kaybına, bilginin değersiz görülmesine, dindarlaşma duygusunun yozlaşmasına ve gündelik hayatta dinin yaşanırılığının sona ermesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu eleştiriler, sünnetin Kur'an'dan ayrı ve ikinci plânda yer alan bir kaynak olduğu düşüncesinden hareketle dile getirilen hususlardır. Oysa sünnet ve onun ifadesi olan hadisler Hz. Peygamber ve ashâbının Kur'an'dan anlayıp uyguladığı Kur'an-ı Kerîm'in yaşantıya dönüşmüş biçimidir. Yenilikçi yaklaşımlar sünnetin bu yönünü göz ardı ederek yaşanan geleneği dikkate almadan, sünneti tarihî bağlamından kopartarak zihinsel bir din algısı şekillendirmeye çalışmışlardır.

Hadise farklı yaklaşımlara dair giriş mahiyetinde bilgi için <http://www.sonpeygamber.info/> adresinde Sünnet-Hadis kısmının, "Sünnete Yönelik Eleştiriler ve Cevaplar" butonu altındaki yazıları tetkik ediniz.

İNTERNET

ŞARKİYATÇILARIN HADİSE YAKLAŞIMI

Batı'nın özellikle coğrafi keşifler neticesinde artan, Doğu'ya yönelik ilgisi öncelikle İngiliz İmparatorluğu'nda olmak üzere devlet destekli Arapça kürsülerinin açılmasını ve Doğu kaynaklarının tercüme, neşir gibi yollarla Batı'ya tanıtılmasını sağlamıştır. İlk Arapça kürsülerinin devlet destekli oluşu, buralardan mezun öğrencilerin imparatorlukların uzak sömürgelerinde görevlendirilmesi, Batı'nın Doğu ile ilişkisine farklı bir boyut kazandırmış; kolonyal güçler ve şarkiyatçılar arasında bir işbirliği tesis edilmiş, şarkiyatçılar sömürgecilerin işgal ettikleri bölgeler ve buradaki halkların kültürlerini daha iyi tanımaları için veri sağlama vazifesini üstlenmişlerdir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı'da yeterli sayıda Kur'an tercüme ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili çalışmaların yapıldığı, İbn Sa'd'ın Tabakât'ı gibi çok önemli eserlerin neşirlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

İslâm tarihi ve kültürü ile ilgili çeşitli çalışmaların yanı sıra Aloys Sprenger (ö. 1893), Reinhart Dozy (ö. 1883), William Muir (ö. 1905) gibi şarkiyatçılar Hz. Peygamber'in hayatını anlatan kitaplar yazmışlardır. Fakat bu çalışmaları sîret kategorisinde düşünmemek gerekir. Zira siyerler aynı zamanda bir hayat modeli sunma amacını içeren kitaplardır. Hâlbuki söz konusu müsteşrikler Müslüman olmadıkları ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e ve nübüvvetine iman etmedikleri için Resûlullâh'ın (s.a.v.) hayat hikâyesini anlatarak, oradan bir model çıkarmak gibi bir kaygı taşımamalarının yanı sıra zaman zaman hem içerik hem de üslûb açısından onun hakkında kabul edilemez ifadeler kullanmışlardır.

Hız. Peygamber'in hayatına dair bu eserlerde hadislerle ilgili birtakım yorumlara da yer verilmiş, ayrıca Sprenger hadise dair müstakil makaleler de yayımlamıştır.

SIRA SİZDE

İslâm, Kur'ân ve hadisler üzerine çalışmaları bulunan pek çok şarkiyatçı olup, burada özellikle hadis üzerine çalışmaları bulunanlara işaret edilmiştir. Diğer alanlarla ilgili çalışma yapanlardan örnekler bulunuz.

Her ne kadar hadisin müstakil makalelerde ele alınması kendisinden önce gerçekleşmiş de hadisleri sistemli bir şekilde konu edinmesi nedeniyle Batı'da hadis çalışmalarının kurucusu kabul edilebilecek müsteşrik, Macar asıllı Ignaz Goldziher'dir (ö. 1921). Goldziher, kendinden sonra gelecek müsteşrikleri derinden etkileyecek çalışması Muhammedanische Studien'de (I-II, Halle 1889-1890) Hız. Peygamber'in sünnetinin bağlayıcılığının zaman içerisinde arttığı şeklindeki kanaatini dile getirmekle birlikte, daha ziyade hadis kaynaklarının sıhhati meselesi üzerinde durmuştur. Hadis kaynaklarına seleflerinden daha az itimat ederek, önceden düşünüldüğü kadar sahîh hadis içermediğine dair kanaatini dile getiren Goldziher'e göre hadisler İslâm'ın ilk iki yüzyıldaki dinî, tarihî ve sosyal gelişmelerinin bir neticesidir. Hadislerin sahîh olmadığı ön kabulünden hareket eden Goldziher, tüm rivâyetleri belirli bir bağlaman ürünü kabul etmiş ve hadisleri inceleyenler "Bu hadis sahîh mi?" sorusunu sormak yerine "Bu hadis hangi grup tarafından uydurulmuştur?" sorusunu tercih etmiştir. Ona göre her görüş ve muhalifleri, her re'y ve hevâ, her sünnet ve bid'at ifadesini hadislerde bulmuştur. Meselâ, Hız. Ali ve Hız. Mu'âviye taraftarları, bazı hukuki hükümleri tesis etmek isteyen ashâbü'l-hadis hatta belirli bir şehri övmek isteyen kişiler dahi hadis uydurmuştur ve bu nedenle hadislerin sahîhlerini tespit etmek mümkün değildir.

Esasen hadis uydurmanın tarihî bir vakıa olduğu Müslüman âlimler tarafından da kabul edilmiştir. Fakat Müslüman âlimler, Goldziher gibi tüm hadislerin uydurma olduğu şeklinde bir genellemeye gitmemişler, kendi geliştirdikleri ricâl ve isnâd tenkidi metotları ile hadis uyduran râvileri tespit ederek, mevzû yani uydurma hadisleri ayıklamışlardır. Ayrıca Müslüman âlimlerin hem hadisler hem de Kur'ân (et-Tevbe 9/100) tarafından övülen ilk neslin tamamının âdil olduğu dolayısıyla Hız. Peygamber'e kasten yalan isnâd etmeyeceğini kabul etmesine karşın, Goldziher için ilk neslin bu tür bir ayrıcalığı yoktur. Isnâdları hiç kullanmadığı için Goldziher, metinlerden hareketle hadis uyduranları tespit etmeye çalışmış, tüm rivâyetlerde İslâm tarihinde çatışan fırkaların izini sürmeyi tercih etmiştir.

Hadislerin yazımı konusuna da değinen Goldziher, sahâbe neslinde hadisleri yazan kişilerin varlığını kabul etse de bu sahîfelerin muhâfaza edilmediği kanaatindedir. Daha sonraki nesillerde hadislerin yazılması ile ilgili tartışmaları ise ehl-i hadis ve ehl-i rey ile ilişkilendiren Goldziher'e göre hadislerin fikhî bir kaynak kabul edilmesi çabasındaki ehl-i hadis hadislerin ilk nesilden itibaren yazıldığını söyleyerek onlara duyulan güveni artırmak istemiştir. Görüldüğü üzere, Ignaz Goldziher'in kitâbetü'l-hadise/hadislerin yazımına yaklaşımı Müslüman âlimlerden tamamen farklıdır. Goldziher, hadislerin ilk nesillerden itibaren yazıldığı şeklindeki iddianın hadislerin sıhhatini ispat için kullanılması gibi mantıksal açıdan tutarlı gibi gözükse, fakat tarihî açıdan yanlış bir varsayımdan hareket etmiştir. Zira klâsik dönem hadis âlimleri hiçbir zaman hadislerin yazı ile naklini ve muhafazasını yeterli görmemiş; tek başına yazıya modern bir Batılının verdiği ehemmiyeti vermemişlerdir. Bilâkis hadisleri kitaplardan nakleden insanlara sahafî ismini vermişler, bu tür râvilerin rivâyetlerini kusurlu görmüşlerdir. Zira Arap yazısı zaman içerisinde gelişmiş, önce benzer harfleri ayırmak için bazılarını noktalar ardından da gramer (sarfnahiv) hatalarını önlemek için hareketler eklenmiştir. Bu nedenle, henüz tam olarak geliş-

memiş bir yazıya hadisleri emanet etmek doğru görülmemiş, yazıya şifahî rivâyetin eşlik etmesi şart koşulmuştur. Goldziher'in Ehl-i hadîsin çabasını hadislerin hukuk kaynağı olarak kabul edilmesi şeklindeki açıklaması ise Hz. Peygamber'in sünnetinin ilk nesilden itibaren İslâm hukukunun kaynağı görüldüğü gerçeğini görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bütün rivâyetlerin belirli fırkalar tarafından uydurulduğu veya başka dinler ve kültürlerinden alındığı iddiasıyla o, hadis kitaplarını ilk yüzyıl hakkında neredeyse hiçbir sahîh bilgi ihtiva etmeyen bir kaynak şeklinde görmüştür.

Goldziher, hadislerin Hz. Peygamber'e ait sözler olmaktan ziyade ilerleyen zamanlardaki siyasî, içtimaî, fikrî ihtilâfların Hz. Muhammed'in ağzından sözlerle destek bulma arayışının ürünü olduğunu savunmuştur. Onun için önemli olan, hangi sözün sahîh olduğu değil, hangi sözün hangi olayın neticesinde uydurulduğunun tespitidir. Görüldüğü üzere Goldziher Hz. Peygamber'e nispet edilen hiçbir sahîh sözün olmadığına inanmaktadır.

DİKKAT

Goldziher'in yukarıda kısaca özetlenen fikirleri kendisinden sonra gelen müsteşrikleri derinden etkilemiş olmakla birlikte muasırları arasında kendisine benzer iddiaları dile getirenlerin varlığı, esasen onun seleflerinden tevârüs ettiği ve tedricen şekillenen bir geleneğin mensubu olduğunu göstermektedir. Nitekim Goldziher'le aynı dönemde yaşayan Hollandalı müsteşrik C. Snouck Hurgronje (ö. 1936) de hadis kaynaklarının Hz. Peygamber'le ilişkisini görmezden gelir ve hadislerin ilk üç asırda İslâm toplumunda hâkim olan eğilimleri yansıttığını iddia eder. O da Goldziher gibi görüşlerini kabul ettirmek amacındaki çeşitli grup ve fırkaların bunları hadis şeklinde rivâyet ettiklerini iddia eder. Hurgronje hadislerin Hz. Peygamber'le ilişkilendirilmesini hayal ürünü kabul ederek hadislerden hareketle Hz. Peygamber'in hayatı ve öğretisinin inşa edilemeyeceğini iddia etmiş ve böylece o da asr-ı saadeti, hakkında konuşulamayacak bir dönem hâline getirme çabasını sürdürmüştür.

Goldziher sonrası dönemde onun hadislerle ilgili görüşlerini neredeyse tamamıyla benimseyen Henri Lammens (ö. 1937) gibi müsteşriklerin yanı sıra, daha ziyade sîretle alâkalı tarihî haberleri, kelâmî veya hukukî rivâyetleri kendisine ihtisas sahası seçen, meseailerini söz konusu alanlara yoğunlaştıran müsteşrikler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan siyer sahasında çalışmaları ile tanınan Josef Horovitz (ö. 1931) Goldziher'den farklı olarak isnâdları ilk kez inceleme konusu edinmiş ve isnâdın hicrî 93 yılında vefat eden 'Urve b. ez-Zübeyr'den önce kullanılmaya başlandığını kabul etmiştir. Yine de onun, muhtemelen henüz Batı'da hadis tetkiklerinde dikkate alınmamalarının etkisiyle isnâdların bir rivâyetin hangi döneme ait olduğunu tespit etmede kullanılmasına şüpheyile yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca, Horovitz, isnâdların başlangıcı için erken bir tarih vermesi ve onları inceleme konusu yapmasıyla seleflerinden ayrılmakla beraber İslâm'ın başka din ve kültürlerden seçilen ve telif edilen unsurlardan müteşekkil seçmelerden meydana getirilmiş bir din olduğu iddiası noktasında onlarla aynı çizgide kalmıştır.

Esasen, İslâm'ın Yahudilik veya Hristiyanlıktan muharref bir din olarak görülmesi ilk kez şarkiyatçılıkla başlamış bir durum değildir. Bilâkis İslâm'ın tarih sahnesine çıkması ve kısa sürede Arap yarımadasının dışında da yayılması ile Müslümanlarla karşılaşan Hristiyanlar -özellikle Batı dünyası Hristiyanları- Hz. Peygamber'i dinden çıkmış bir Hristiyan ve sahte peygamber kabul etmişlerdir. İslâmiyet'i Yüce Allah'ın kullarına gönderdiği dinlerin son halkası olarak kabul etmemeleri nedeniyle, Kur'an ve Sünnet'te önceki peygamberler ve getirdikleri emirler hakkındaki bilgileri ya da önceki dinlerle ortak değerleri bu dinlerden alınmış unsurlar olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Kur'an'da yer alan bu tür bilgilerin kaynağının Hz. Peygamber'in risâlet öncesi Suriye seyahatleri sırasında ve hicret sonrası karşılaştığı Medîne Yahudilerinden öğrendiği bilgiler olduğunu

iddia etmişler, Kur'an'ın “فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ”/O halde Allah'a inanın; Allah'a ve O'nun sözlerine inanan ümmî peygamber Resûlû'ne de inanın ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız (el-A'râf 7/158)” şeklindeki açık beyanına rağmen Hz. Peygamber'in okuma-yazma bildiği ve önceki dinlerin kitaplarından faydalandığı görüşünü benimsemişlerdir. Ancak, Kur'an'ı ilâhî bir vahiy kabul etmemelerine rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren var olduğu yani otantik/sahih olduğu gerçeğini reddedememeleri nedeniyle asr-ı saadette Resûlullâh'ın Ehl-i kitâb'la ilişkilerine odaklanmak zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan, hadis kaynaklarının sıhhatini reddettikleri ve sonraki dönemlerde teşekkül ettiğini herkesçe kabul edilmiş bir hakikat kabul ettikleri için hadislerin, İslâm'ın ilk üç yüzyıldaki gelişiminin bir neticesi olduğunu; Yahudilik, Hristiyanlık, Roma ve İran kültürlerinden unsurları bünyesinde bulundugunu iddia etmişlerdir. Tüm bu iddiaların dayandığı temel ise, İslâm'ın vahiy eseri ve ilâhî dinlerin sonuncusu olduğunu reddetmeleri şeklindeki ön kabulleridir.

Hadislerin bünyesinde Roma ve Yahudi hukuku, Hristiyan ahlâkı ve Hellenizm'den alınan unsurları bulundurduğunu iddia eden müsteşriklerinden birisi de *Concoerdance* projesi ile tanınan Hollandalı Arent Jan Wensinck'tir (ö. 1939). O da Goldziher gibi, hadis kaynaklarının başka kültürlerden alınan unsurların yanı sıra muhalif grup ve fırkaların uydurduğu rivâyetleri de içerdiği kanaatindedir ve yine Goldziher gibi hadisleri Hz. Peygamber'in değil İslâm toplumun eseri olarak görme temayülü gösterir. Yukarıda, Goldziher sonrası dönemde müsteşrikler arasında bir ihtisaslaşma görüldüğü ve meselelerini farklı hadisler üzerinde teksif ettiklerine işaret edilmişti. Bu bağlamda, Wensinck'in kelâmî rivâyetlere hususî bir ilgi gösterdiği ifade edilmelidir. Wensinck, İslâm inanç esasları ile ilgili rivâyetleri diğerlerinden ayırarak daha erken tarihli olduklarını kabul etmiştir. Zira bu rivâyetler, sıhhati Batı'da henüz tartışma konusu yapılmayan -2000 yılında ölen John Wansbrough'a kadar da öyle kalacaktır- Kur'an'da yer alan tevhid, cennet, cehennem, şefaat gibi itikadî ilkeleri içeren âyetlerle örtüşmektedir.

Bölümün başında da ifade edildiği üzere, başlangıçtan itibaren Batılı yöneticiler ve müsteşriklerin temel ilgisi kelâm veya siyer ile ilgili rivâyetlerden ziyade, İslâm hukukunun kaynağı olan fıkhi rivâyetlere yönelik olmuştur. Goldziher her ne kadar ehl-i hadis ve ehl-i rey'in ilişkisi bağlamında hukukî rivâyetlerle ilgili birtakım iddialar dile getirmiş ve söz konusu rivâyetleri iki grubun çatışması ekseninde değerlendirmişse de, onun teorisini sistemli bir şekilde İslâm hukukuna uygulayan ve bu nedenle Batı'da İslâm hukuku çalışmalarının kurucusu kabul edilen Joseph Schacht (ö. 1969) olmuştur. Kendisinden sonra gelen müsteşrikleri tartışmasız biçimde etkileyen Schacht, seleflerinin hakkını teslim eder ve kendi eserlerinin Goldziher'in çalışmalarının bir devamı olarak kabul edilmesi dileğini en önemli eseri *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*'in (1950) önsözünde dile getirir. Aynı yerde İslâm hukukunun karakterini anlama konusunda Hurgronje'ye medyûn olduğunu, Margoliouth'un İmâm Şafi'î'nin eserlerini kullanma ve ulaşılan sonuçlar bakımından kendisine en yakın yerde durduğunu ifade eder.

Schacht'ın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, ulaştığı sonuçlarını daha iyi değerlendirmek için onu selefleri ile birlikte hatta karşılaştırmalı okumak gerekmektedir. Goldziher'in ve Hurgronje'nin görüşlerine yukarıda kısaca değinildiği için Schacht'ın kendisine en yakın yerde durmakla tavsif ettiği selefi David Samuel Margoliouth'un (ö. 1940) hadisler ve İslâm hukuku ile ilgili görüşlerine burada kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Schacht gibi Margoliouth da İslâm hukuku üzerinde yoğunlaşmış ve İslâm hukukunun kaynağı olarak hadislerle ilgili birtakım iddialar dile getirmiştir. Goldziher gibi hadisleri sonraki dönemlerin ürünü kabul eden Margoliouth, bu kabulü nedeniyle bir hadisle karşılaşıldığında muhtemel hangi amaçla uydurulduğunun sorulması gerektiğini savunur.

Margoliouth'a göre başlangıçta Kur'an tarafından fesh edilmemiş câhiliye âdetleri için kullanılan "sünnet" kavramının Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamaları için kullanımı tedricen gerçekleşmiştir. O, bu süreci kolaylaştırmak için diğer bir deyişle Hz. Peygamber'le ilişkilendirildiği hâliyle sünnet yani Nebvî sünnete toplum nezdinde bir otorite kazandırmak için Hz. Peygamber'in "ismet" sıfatı ile gayr-ı metlûv vahiy anlayışının bir dogma olarak kabul edildiğini iddia etmektedir. Margoliouth'un, iddialarının merkezinde İmâm Şafi'î yer alır. Ona göre daha önce cârî olan toplumun sünnetini göz ardı ederek, Hz. Peygamber'in sünnetini onun yerine ikâme etme konusunda ilk kez çaba sarf eden, bu bakımından kendisinden sonra hukukun gelişimini etkileyen İmâm Şafi'î olmuştur.

Margoliouth'un İmâm Şafi'î vurgusu, halefi Schacht'ta ve Schacht sonrası dönemde hem Batılı hem Doğulu birçok ilim adamında görülür. İmâm Şafi'î'nin Hz. Peygamber'in sünnetini tespit için toplumun ameli veya mürsel rivâyetlerden ziyade muttasıl hadislere başvurulması gerektiği şeklinde görüşü amel-sünnet ve hadis kavramları arasındaki ilişkiyi göremeyen araştırmacılar tarafından toplumun sünneti yerine Hz. Peygamber'in sünnetini ikame etme çabası şeklinde algılanmış, neticede Nebvî sünnet kavramının geç tarihli olduğu yani sonradan ortaya çıktığı kabul edilmiştir. Hâlbuki kitabımızın "Kur'an Sünnet Bütünlüğü" ve "Hadis Kaynaklarında Sünnet Tasavvuru" adlı ünitelerinde delilleri ile gösterildiği üzere Nebvî sünnet kavramının ve Hz. Peygamber'e ittibâ anlayışının geç tarihli olduğunu iddia etmek, ancak İslâm dinin temel dinamikleri ve mahiyetini anlamamanın bir neticesi olabilir. Nübüvvet kurumunun bu kadar güçlü tesis edildiği ve Peygamber'in "أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ/en güzel örnek" şeklinde tavsîf edildiği bir dinde Hz. Peygamber'in sünnete ittibâ kavramının ilk andan itibaren varlığı zarurîdir. Ayrıca hadis kaynakları, sahâbe-i kirâmın Hz. Peygamber'i hayatlarının en dakik noktalarında dahi takip etme gayreti içinde olduğunu gösteren sayısız örneği ihtiva etmektedir. Fakat müsteşrikler henüz başlangıçta hadis kaynaklarının tamamını uydurma, dolayısıyla sonraki yüzyılların ürünü kabul etmeleri nedeniyle, hadis kaynakları yerine daha sonraki eserlerden seçtikleri münferid örnekleri genelleştirerek ve bağlamından koparak ilk asrın sünnet algısını anlamaya ve daha ziyade inşa etmeye çalışmışlar neticede geleneksel İslâmî görüşten tamamen ayrılmışlardır.

Hadisle ilgili görüşlerini özellikle elindeki sınırlı sayıda eserden ve daha büyük bir hata olmak üzere sadece fıkıhla ilgili kaynaklardan hareketle inşa eden Schacht da amel ve Nebvî sünnet kavramları arasındaki irtibatı görmemiş, bu nedenle ilk hukuk okullarının yaşayan sünneti dediği Medine, Mekke, Irak gibi merkezlerdeki fukahânın uygulamalarının Kur'an ve Sünnet'ten neşet ettiği gerçeğini reddetmiştir. Ona göre ilk hukuk okullarının, Emevîlerin idarî uygulamaları dâhil olmak üzere birçok kaynak tarafından şekillenen yaşayan sünneti ancak hicrî I. yüzyıldan sonra Hz. Peygamber ve ilk nesillerin verdiği hükümler ve onların uygulamaları ile ilişkilendirilmiştir. Zira Schacht'ın da dayandığı temel, kendi ifadesiyle Goldizher'in hadislerin hicrî ilk iki yüzyılda İslâm toplumunda yaşanan gelişmelerin ve hâkim fikirlerin bir yansıması olduğu şeklindeki iddiasıdır. Schacht'a göre hadislerin geçerli bir kaynak kabul edilmesi hicrî 100 yılından itibaren başlayan bir süreç içerisinde gerçekleşmiş bu süreç İmâm Şafi'î ile zirveye ulaşmış, ondan sonra hadisler re'y karşısında tartışmasız üstünlüğü elde etmiştir. Artık toplumda bir fetvâ veya hükmün hadislere dayanması şeklinde bir duyarlılık oluşmasının ardından Schacht'a göre fukahâ önce kendi görüşlerini büyük tâbi'în fakihlerinin ardından da sahâbenin görüşleriymiş gibi aktarmak zorunda kalmıştır. Schacht, en son aşamada sahâbe görüşlerinin Hz. Peygamber'e isnâd edildiğini iddia etmektedir. Görüldüğü üzere Schacht, Hz. Peygamber'in sözlerinin önce sahâbe ve ardından müteakip nesilleri dolayısıyla İslâm toplumunu inşa ettiğini değil, ümmetin zamanla meşruiyet arayışı neticesinde kendi uygulamalarını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnâd ettiklerini savunmakta dolayısıyla Allah Resûlü'nün ümmeti üzerindeki etkisini tamamıyla görmezden gelmektedir.

Birçok noktada seleflerini takip ettiği anlaşılan Schacht isnâdları hadislerin kaynağını diğer bir ifadeyle ortaya çıktığı tarihleri tespit etmek için kullanarak onlardan ayrılmıştır. O, hadislerin Hz. Peygamber’le irtibatını reddettiği ve daha sonraki dönemde uydurulduklarını kabul ettiği için, klâsik hadis usûlünün sunduğu imkânlar çerçevesinde hadislerin sahihini sakiminden ayırma görevini deruhte eden Müslüman âlimlerinin izlediği yolu izlememiş ve bir rivâyetle karşılaştığında onların cevap aradıkları soruları sormamıştır. Bütün rivâyetleri uydurma kabul etmesi nedeniyle Schacht’ın bir rivâyetle karşılaştığında sorduğu ilk soru “Bu hadisi kim, hangi grup uydurmuştur?”dur. Schacht, söz konusu soruya cevap vermek üzere müşterek râvi teorisini geliştirmiş ve hadislerin isnâd şemaları çizildikten sonra isnadların Hz. Peygamber’den sonra kendisinden dallara/tarıklara ayırdığı ilk râvisini müşterek râvi yani hadisi uyduran kişi kabul etmiştir. Schacht, söz konusu râvinin ricâl eserlerinde sika, hatta hâfız gibi sıfatlarla ta’dil edilmesine kıymet vermediği için Hişâm b. ‘Urve (v. 146), İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124), Şa’bi (v. 105) gibi hadis imâmlarını hadis uydurmakla itham etmiştir.

Schacht kendisinden sonraki müsteşrikler üzerinde çok etkili olmuş onun hukukî hadislerle ilgili görüşleri halefleri için üzerinde durulacak zemini teşkil etmiştir. Müsteşrikleri tasnif ederken Wael b. Hallaq, Harald Motzki gibi günümüz araştırmacıları, Schacht’tan sonraki müsteşrikleri “onun sonuçlarını kabul edenler, etmeyenler veya birtakım değişikliklerle benimseyenler” şeklinde yani ona göre konumlandırmıştır. Schacht’ın ele aldığı hatta bir konuyu işlerken sadece işaret ettiği hususlar dahi sonraki müsteşrikler tarafından çalışılmış, reddetmek için dahi olsa onun eserlerine başvurmak bir zaruret hâline gelmiştir. Schacht sonrası dönemde sîretle ilgili haberleri tetkik eden W. M. Watt (ö. 2006) dahi sîretle ilgili haberlerin ilk yüzyıldan itibaren nakledildiğini ve söz konusu asrın sonlarına doğru yazıya geçirildiğini kabul etmesine rağmen onun hukukî hadislerle ilgili görüşlerini kabul etmiştir.

Schacht sonrası dönemdeki müsteşrikler arasında G. H. A. Juynbol, onun ortaya attığı müşterek râvi teorisini geliştirerek birçok hadise uygulamış, dolayısıyla hadislerin ne zaman uydurulduğu sorusuna cevap ararken o da selefi gibi isnâdlardan yararlanmıştır. Juynboll’e göre isnâdlar ancak hicrî 75 yılından sonra kullanılmaya başlandığı için isnadların müşterek râvilerden önceki kısmı diğer bir deyişle müşterek râvi ile Hz. Peygamber arasındaki kısmı sahtedir. Esasen bu daha önce Schacht’ın da dile getirdiği bir görüştür. Fakat Juynboll Schacht’tan farklı olarak isnâdların kullanılmaya başlandığı hicrî 75 yılından sonra da sahte isnadların var olabileceğini iddia etmiştir. Esasen, Müslüman âlimler de uydurma metinlere sahte isnadların eklendiği durumların varlığını kabul etmişler, fakat bu durumları genel kaide değil istisna olarak görmüşlerdir. Juynboll ise istisnasız hemen her hadisin isnadları arasında bu tür uydurma tarîklerin varlığını kabul ederek genelleme yapma yoluna gitmesidir. Şarkiyat çalışmalarında çok sık görülen bir hata olan münferid örnekler üzerinden genel kurallara ulaşma eğilimi nedeniyle Juynboll; Mâlik b. Enes (v. 179) Ahmed b. Hanbel (v. 241), Buhârî (v. 256), Müslim (v. 261) gibi hadis imâmlarının eserlerine aldıkları hadisleri güçlendirmek için ilâve isnâdlar uydurduklarını iddia etmiştir. Fakat Juynboll’ün söz konusu aşırı şüpheci tavrı, sadece Müslüman araştırmacılardan değil, Batılı araştırmacılardan da eleştiri almıştır.

Batı’da özellikle son dönemlerde klâsik kaynaklardan daha fazla yararlanmayı tercih eden, isnâdlara ve hadislere aşırı şüphe ile yaklaşmayan araştırmacıların varlığı görülmektedir. Söz konusu araştırmacılar, Goldziher, Schacht, Juynboll gibi müsteşriklere yönelttikleri eleştirilerle dikkati çekmektedirler. Fakat bu araştırmacıların da Batılı düşünce geleneğinden geldiği; söz konusu müsteşrikleri eleştirmekle birlikte, birçok noktada onlarla hem fikir olduğu, çalışmalarında İslâmî değerleri veya İslâmî ilimlerin usûllerini hareket noktası kabul etmedikleri diğer bir ifadeyle iştirak geleneğinin mensubu oldukları unutulmamalıdır.

Şarkiyatçıların hadise yaklaşımındaki temel iddiasını özetleyiniz.

SIRA SİZDE

ŞARKİYATÇI DÜŞÜNCENİN İSLÂM DÜNYASINA TESİRİ

Batı'da meydana gelen zihni değişim sürecinin sonucunda dinî düşünce yerini pozitivist düşünceye bırakmış, Rönesans'tan itibaren ulaşılan teknolojik başarıların da desteğiyle Batı büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Francis Bacon (ö. 1626) ve Rene Descartes (ö. 1650) gibi düşünürlerin çabalarıyla dikkatler manevî/soyut olandan maddî/gözle görülür olana yoğunlaşmış dinî literatüre karşı eleştirel bakan bir zihniyet dönüşümü yaşanmıştır. İlk etkisini Kitâb-ı Mukaddes üzerinde gösteren bu yaklaşımla şekillenen, akıl ve tabiatı ön-geleyen din anlayışı Hıristiyanlık ve Yahudiliği büyük ölçüde etkilemiş ve daha sonraları İslâm dinine de sirâyet edecek olan çağdaşçı dinî düşünceye zemin teşkil etmiştir. XVIII. yüzyılda en çok üzerinde durulan dinî tartışmalar Kitâb-ı Mukaddes'in tarihi tenkidi veya metin açısından analizi üzerinde yoğunlaşmışken, daha sonra bu tenkit, önce şarkiyatçı-larca ardından, İslâm dünyasında benzer düşünceleri savunanlarca İslâm'ın temel kaynak-larına yöneltilmiştir.

Yukarıda Batı'nın kolonyalist tavrı bağlamında işaret edildiği üzere, şarkiyatçılar çağdaşçı dinî düşüncenin İslâm dünyasında da yaygınlaşması için ciddi çalışmalar yapmışlardır. Özellikle şarkiyatçıların eserlerinde geniş biçimde yer verilen İslâm'da reform, ıslâhatçılık, modernizm, garpcılık, İslâmcılık, tecdid düşüncesi, yenilenme, yeniden diri-liş, Batılılaşma gibi kavramlar zamanla Müslüman müelliflerce de yaygın olarak kullanılır hâle gelmiş, hatta zamanla dinin en temel terminolojileriyle yer değiştirmiştir.

İslâm toplumunda çağdaşlaşma yolundaki ilk teşebbüsler, İngilizlerin kolonyalist işga-linin etkisiyle Hint alt kıtasında görülür. Öncelikle, geleneksel düşünceye yönelik içerden eleştirilerden yararlanarak, İslâm toplumunun din anlayışını zayıflatmaya yönelik çabalar, zamanla hukuk alanındaki müdahalelerle güç kullanmaya varan bir boyut kazanmıştır.

Hint alt kıtasındaki çağdaşlaşma hareketlerinin öncüleri arasında Seyyid Ahmed Han (v. 1899), Çerağ Ali (v. 1895) ve Emir Ali'yi (v. 1928) saymak mümkündür. Yaklaşık aynı zaman diliminde Mısır'da ise Cemâleddin Efgânî (v. 1897) ve Muhammed Abduh (v. 1905) benzer fikirlerin savunuculuğunu yapmaktaydılar. Anadolu'da ise benzer fikirle-ri garpcılar diye isimlendirilen kişiler dile getirmişlerdir. Batılı işgale karşı direnmekle onlarla işbirliği yapmak arasında gidip gelen bu tür kimseler fikrî olarak da şarkiyatçı düşünceyle doğrudan irtibat kurabilen kişilerdi. Bu sebeple İslâm çağdaşçılığının teşekkül dönemi olarak nitelendirilebilecek ilk teşebbüsler varlığını bu kişilere borçludur. Sistem-leşme dönemi çağdaşçılığına ise Fazlurrahman, Gulam Ahmed Perviz, Mahmud M. Tâhâ, Muhammed Arkoun gibi kimseler örnek olarak gösterilebilir. Bugün yaşanan tecrübelerin de gösterdiği üzere, Batı reform düşüncesi kendi içinde pek çok çelişki barındırsa da ilk İslâm çağdaşçıları buna fazla dikkat çekmemişler, daha ziyade Batı'nın geleneksel olana tavrını kendilerine örnek almışlar, sadece, İslâm geleneğinin Batı değerleri ile örtüşen kısımlarını öne çıkarmışlardır.

Batı'nın Doğu'yu önce ticarî gayelerle kurulan, ardından devletleştirilen şirketler vasıtasıyla işgal ettiği ve bu süreçte de şarkiyatçılardan yararlandığı konusunda ayrıntılı bilgi için İbra-him Hatiboğlu'nun *İslâm Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni* adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Temel nitelikleri itibariyle bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, İslâm çağdaşçı-larının geçmişe referansla varlık kazanmak yerine geleceğe vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür. Çağdaşçı yaklaşımda asıl olan süreklilik değil değişimdir. Sünnet tanımla-rına da yansıyan bu değişim vurgusu, esasen geleneksel düşünce ile çağdaşçı düşüncenin

ayırım noktasını teşkil eder. Çağdaşçı yaklaşım kendini inşâ eden ben idrakinden, geçmişini borçlu olduğu ilim geleneğinden ve usûlünden vazgeçmiş, çalışmalarını toplumu geleneksel kabullerinden vazgeçirmeye yoğunlaştırmıştır. Pozitivist vurgu tabii olarak aklileşmeyi öne çıkarmış ve vahiy kaynaklı dinî emirler dahî akıl süzgecinden geçirilerek doğru veya yanlış olarak nitelendirilmiş veya te'vil edilmiştir. Yine bu yaklaşımla, dinin uygulama ve muâmelât boyutu değil inanç ve ahlâk boyutu öne çıkartılmıştır. Ayrıca, gelenek ve taklide karşı çıkılması sebebiyle geleneksel eğitim kurumlarının yerini Batılı eğitim kurumlarına bırakması gerektiği savunulmuştur.

Büyük ölçüde Batı aydınlanması ve şarkiyatçı düşüncenin yaklaşımlarıyla örtüşen çağdaşçı İslâm düşüncesi, toplumun içine düştüğü sıkıntılardan kurtulmasına yönelik bir çözüm üretmediği, entelektüel bir faaliyet olarak kalması sebebiyle toplumun büyük kesimine nüfuz edemediği, değişime yaptığı aşırı vurgu dolayısıyla dinin toplumsal hayat-tan tedricen soyutlanması sonucunu doğurduğu, geleneksel değerlere karşı tavrı sebebiyle epistemolojik, ontolojik ve metodolojik açıdan geçmişle irtibatını kopardığı, klâsik geleneğe ait kaynakları içerden okumayı terk ettiği, vahiy merkezli din algısını, akıl ve sosyal hayat merkezli bir algıya dönüştürdüğü, kaynaklara dayalı İslâm'dan hayali/kurgusal bir İslâm algısına doğru kaydıkları, İslâm medeniyetine has özgün bir düşünce üretmek yerine Batı düşüncesinin Doğu'ya intikaline aracılık ettikleri gibi ciddi eleştirilere konu edilmiştir.

ÇAĞDAŞÇI DÜŞÜNCE VE HADİS

İslâm dünyasının fiilen sömürgeleştirilme sürecini de içeren bir zaman dilimini ifade eden Çağdaşçı düşüncenin öncülüğünü Seyyid Ahmed Han yapmıştır. Klâsik metotlarla hadislerin sıhhatini tespitin imkânsızlığı, klâsik yöntemde metin tenkidine yer verilmediği, Sahîhayn diye ifade edilen Buhârî ve Müslim'in eserlerinin tümüyle sahih olmadığı gibi birkaç hususta genel ifadelerle geleneksel hadis usûlünü eleştiren Ahmed Han sistemli bir tenkit geliştirmiş değildir. Büyük ölçüde kendisinden önceki ihyâcî geleneğin tenkit usullerinden yararlanmış olmakla birlikte, şarkiyatçılarca gündeme getirilmiş olan Kütüb-i sitte'nin hukûkun yanılmaz kaynakları olmadığı ve hadislerin Müslümanların ilk birkaç neslinin yaşantı ve düşüncelerinin bir kaydından ibaret olduğu iddiasını sürdürmüştür. Bir hadisin sıhhatinin kesinliği için Kur'ân'a arz edilmesi gerektiğini savunan Ahmed Han cihad, melek, şeytan, mucize, ribâ, hadler gibi geleneksel düşüncede benimsenmiş hususları kabul etmemiştir. Benzer görüşleri savunan çağdaş Çerağ Ali ve Emir Ali ile birlikte içinde yaşadıkları toplumları tarafından büyük eleştirilere maruz kalan Sör Seyyid Ahmed Han büyük ölçüde iç içe yaşadıkları misyonerler ve şarkiyatçılardan etkilenmiş; akılcılık, tarihselci yaklaşım ve metin tenkidi Goldziher ile eş zamanlı olarak bu iki araştırmacı tarafından hadislere tatbik edilmiştir. Dinî hukukun kaynağı olarak sadece Kur'ân'a vurgu yapılması, mucizevî ve gaybî bilgiler içeren hadislerin uydurma olduğu gibi görüşler ilk olarak teşekkül dönemi Hint alt kıtası çağdaşçı düşünürlerinde görülmüştür.

En sahih iki hadis kitabından (Sahihayn) birisi kabul edilen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin el-Câmi'u's-sahiḥ'inin Mehmed Zihni Efendi tarafından neşre hazırlanıp 1329'da Dârü't-Tibâ'âtî'l-Âmiri'de yayımlanmış nüshasının ilk iki sayfası.

Büyük ölçüde Mısır yenilikçilerinin tartışma konuları etrafında şekillenen Türkiye çağdaşlığı da günün yaygın düşüncelerinin tesiri altında kalmış, gerek Dozy, Caetani, Guillaume gibi şarkiyatçıların gerekse Efgânî, Abduh, Emir Ali gibi çağdaşçı yaklaşım yanlılarından yapılan çeviriler tartışma konularını belirlemiştir. Bu çeviriler vesilesiyle Batı'da şarkiyatçılar arasında yaygın olarak benimsenen ön kabullere dayalı tenkit yöntemleri, geleneksel eğitim yöntemlerinin eski gücünü kaybetmesi sebebiyle uygun zemin bulmaya başlamıştır.

Şarkiyatçı düşünceyle İslâm dünyasındaki en yoğun etkileşim eğitim amacıyla Batı'ya gönderilen öğrenciler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Kendi medeniyetinin değerlerini yeterince öğrenememiş gençlerin öncelikle bir hayranlık duygusu içinde Batı medeniyetini öğrenip kendi ülkelerine dönmesi XX. yüzyılın ortalarından itibaren bu düşüncelerin yeni bir üslûpla İslâm toplumlarında da görülmesini sağladı. Türkiye'de hadise yönelik sistemli tenkitlerin harekete geçirici figürü olan Fazlurrahman gerek Hint alt kıtasında gerekse Türkiye'de çağdaşçı yaklaşımın öncülüğünü yapmışlardır.

İslâm toplumlarındaki ana eğilimleri temsil eden Mısır, Hint alt kıtası ve Anadolu ıslâhatçı düşünürleri arasında oldukça yakın bir ilmî, fikrî, kültürel etkileşim söz konusu idi. Ancak, fiilî işgali yaşan Hint alt kıtası yenilikçileri sömürge idaresinin isteklerine daha fazla rıza gösterirken Mısır ve Anadolu yenilikçileri özellikle siyasî ve ilmî muhalefet yöntemini benimsemiştir. Bu bağlamda, daha ziyade geleneksel düşünce ve eğitim müesseselerini tenkit eden bu tavır hadisi de içine alacak şekilde geniş bir alanı etkilemekte idi.

İslâm toplumlarında hadise yönelik yaklaşımdaki bu değişim, sözü edilen yenilikçi düşünürlerin tedricî olarak Batılı tenkit yöntemlerini öğrenmelerine paralel biçimde yaşanmıştır. Bu değişim elbette, değerlendirme yapan kişinin bakışına göre, bir uyanış olarak görülebileceği gibi, kendi medeniyetinden uzaklaşma olarak da değerlendirilebilir. Son olarak, erken dönem yenilikçi düşünürlerle sistemleşme dönemi düşünürleri arasındaki en önemli fark, sistemleşmenin tabiatı gereği, önceleri daha somut görüşler ileri sürülürken, daha sonraları daha soyut bir yaklaşıma doğru dönüşümün yaşanmasıdır. Böyle bir 'yöntem' farklılığı her ne kadar doğrudan halkın eleştirilerinden kurtulmayı mümkün kılmışsa da çağdaşçı yaklaşımın özüne yönelik bir değişim getirmemiştir.

Yapılan pek çok araştırma ortaya koymuştur ki, çağdaşçı hadis yorumu temel vasıfları itibarıyla özgün bir tavır geliştirememiş; şarkiyatçı çizginin bir uzantısı şeklinde algılanmıştır. Bu bağlamda kişilere, bölgelere ve zamana bağlı olarak tarihselci, akılcı, maddecî, deneyci ve olayları sebep-sonuç ilişkisine göre değerlendiren bir mahiyet arz etmiştir. Artık bu yaklaşımların da etkisiyle, hadis tetiklerî sem'î metotla yürütülmek yerine tecrübî metotla sürdürülmeye başlanmıştır. Bir başka ifadeyle, Batı'da ortaya çıkan pozitivist din algısının etkisiyle, yeni insan merkezli din anlayışına uygun olarak, çağdaşçı Müslüman kendi tarihini ve geçmişini yeniden yazmak durumunda kalmıştır. Temel vasıflarına işaret edilen bu yaklaşım sebebiyle tıpkı şarkiyatçıların yaptığı gibi, rivâyetler sebep-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuş, siyasî-içtimâî olaylar ile rivâyetler arasındaki ilişkiyi kurma ilmî tetkiklerin en önemli gayesi hâline gelmiştir.

Belli başlı özelliklerine kısaca işaret edilen ve şarkiyat düşüncesinin etkisiyle şekillenen çağdaşçı yaklaşıma yönelik birtakım tenkitler ileri sürülmüştür. İleri sürülen en önemli eleştiri hadise yönelik eleştirilerin büyük ölçüde genellemelere ve ön kabullere dayandığı ve tek doğrunun kendilerinin savunduğu görüş biçiminde kabul edildiği iddialarıdır. Zira çağdaşçı hadis tetkikleri ileri sürdüğü iddialarını alanın temel literatürü olan hadis kaynakları yerine dolaylı olarak hadise temas eden tarih, fıkıh ve edebiyat literatürüne dayandırmışlardır.

Çağdaşçı yaklaşıma yöneltlen bir diğer eleştiri de, geleneğe yönelik tenkitlerin, yine geleneksel malzemenin sunduğu delillere dayalı olarak yöneltilmesi, böylece delilleri değerlendirmede çifte standart uygulandığı yönündedir. Yaygın bir yöntem olarak uygulanan seçmeci ve eleştirel yaklaşım tek taraflı olarak ve geleneksel düşünceyi yok etmek düşüncesiyle uygulanmıştır. Ayrıca bireysel olaylara işaret eden delillerin genelleştirildiği, istisnâî örneklerden hareketle genel ilkelere ulaşıldığı, alanın uzmanları yerine ilgisiz kişilerin görüşlerinin yaygın kanaat gibi sunulduğu durumlar söz konusudur.

Her ne kadar çağdaşçı yaklaşım yanlıları tam olarak kabul etmese de, yöntem ve delilleri itibarıyla büyük ölçüde şarkiyat tetkiklerinin etkisinde kalınmış, en güvenilir hadisler bile içtimai-siyasî olaylarla rivayetler arasında ilişki kurma gayretiyle uydurma kabul edilmiştir. Böyle bir yolla uydurulmuş olduğu ispatlanamasa bile rivayetin tarihsel olduğuna ileri sürmek suretiyle yine içeriğinin geçerliliği iptal edilebilmiştir.

Çağdaş tenkit metoduna yönelik eleştirilerden bir diğeri de ehil olmayan kişilerin dahi, din konusunda çok rahat görüş beyân etmesine zemin hazırlamasıdır. Açılan bu çığır, sadece akılla ve tecrübeyle bilgiye ulaşılabileceğini iddia etmekle yetinmemiş, sem'î yöntemle alınması mümkün bilgi alanına müdahaleye varan bir uygulamanın kapısını aralamıştır. Alan hakkındaki bu bilgisizlik, 'benim bildiğim peygamber böyle bir sözü söyleyemez' dedirtecek kadar cesur davranmanın önünü açmıştır. Öte yandan, çağdaş hadis tenkidinde teorik çerçevede ortaya konulan usûle her zaman uyulmamış, sözgelimi, sürekli tekrarlanan bütünsellik ilkesi soyut bir şekilde 'muhayyel bütünsellik' şeklinde anlaşıp uygulanmıştır.

Son olarak, çağdaşçı hadis yorumlarına yöneltilecek önemli eleştirilerden birisi de yüz yılı aşkın zamandan beri büyük bir gayretle sürdürülmeye çalışılan çağdaşçı yaklaşımın yeniden yapılandığı bir İslâm toplumu modeli ortaya koyamamasıdır. Ayrıca geliştirilen tenkit yönteminin genel ilkeleri sadece sünneti değil Kur'ân'ı da içine alacak şekilde dinin bütün dayanaklarına tatbik edilmiş, sünnet gibi Kur'ân da akılcı, pozitivist ve tarihselci bir bakış açısıyla değerlendirilir hâle gelmiştir.

UYGULAMA: MÜSLÜMANCA DURUŞTA SEBAT

İslâm toplumu, Asr-ı saadette olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde de sürekli, öteki toplumlarla iç içe olmuş, onlarla huzurlu ortamlarda bulunduğu gibi, zaman zaman çatışmalar da yaşamışlardır. Belirli zaman dilimlerinde bu çatışmalar sert mücadelelere dönüşmüştür. Son iki yüzyılda ise, İslâm toplumlarının içine düştüğü zafiyet sebebiyle bu mücadeleler bir yandan fiilî istilâya dönüşürken, bir yandan da kültürel anlamda istilâ edilen bölge inanış ve değerlerine yönelik dönüştürme sürecine girilmiştir. Gerçek anlamda inanan bir kişi için içinde bulunduğu bütün haller kulluk imtihanının bir safhasını oluşturur düşüncesiyle, karşılaşılan tehlikeleri sabırla ve gerekli tedbirleri alarak karşılayan mü'min için korkulup endişe edilecek hiçbir durum olamaz. Müslümanların tarih boyu öteki kültür ve medeniyet mensubu kimselerle karşılaşmaları bu esasa göre değerlendirilmelidir. Bu çerçevede kolonyal ve oryantalist düşünce esaslı bu son istilâ Müslümanları belki tarihte yaşanan en önemli birkaç sarsıntıdan birisi olmuştur.

Ünitemizin konusuyla da ilgisi bulunması yönüyle, burada konuya dair bazı âyetlere işaret edilecek, ardından da, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen ve müslümanların diğer din mensupları ile ilişkilerine dair bir hadisin, Kütüb-i tis'a'ki rivâyetleri ele alınacaktır.

İlgili Âyetler

1. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَمْ يَصُدُّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبِعُونَهَا عَوْجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ. وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ

"De ki: 'Ey Ehl-i Kitap! Artık (İslâm'ın gerçekleri ortaya koyan bir din olduğunu görüp bildiğiniz halde) niçin onu eğri göstermeye yeltenerek mü'minleri Allah yolundan çevirmeye çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. Ey İman edenler! Eğer kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarsanız, onlar sizi imanınızdan sonra küfre döndürür.'" (Al-i İmrân 3/99)

2. وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى "وَلَنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ"
 "Sen onların dinlerine uyuncaya kadar, Yahudi ve Hristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaktır. (Resûlüm!) Onlara de ki: 'Allah'ın hidâyeti (İslâm) doğru yolun ta kendisidir'. Sana gelen bunca ilimden sonra eğer onların heveslerine uyarsan, artık senin için Allah'tan yana ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır." (el-Bakara 2/120)
3. الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ، فَوَرَّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ، عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
 "Onlar Kur'an'ı (kabul edilecek ve edilmeyecek kısımları şeklinde) bölük pörçük ederler. Rabbin hakkı için, onların hepsine yapmakta oldukları şeyi mutlaka soracağız." (el-Hicr 15/91-93)

İlgili Hadisler

1. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الصَّنَعَانِيُّ -مِنَ الْيَمَنِ-، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: "لَتَتَّبَعَنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ شَبْرًا شَبْرًا وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ دَخَلُوا جَحْرَ ضَبٍّ بَعَثْتُمُوهُمْ". قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ؟ "فَمَنْ" (Müellif dedi ki:) Bize Muhammed b. Abdilazîz tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Yemenli Ebû Ömer es-Sanânî; Zeyd b. Eslem, Âtâ b. Yesâr, Ebû Sa'îd el-Hudrî -radiyallâhü anh- vasıtasıyla Resûlullâh'ın -sallallâhü aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğunu tahdîs etti: "Sizden öncekilerin yürüdüğü yolu karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. O kadar ki onlar bir kertenkele deliğine girse siz de arkalarından gireceksiniz. Dedik ki: 'Ey Allah'ın Resûlü, Yahudi ve Hristiyanları mı kastediyorsun?' O da buyurdu ki: "Başka kim olacak?" (Buhârî, "Ehâdisü'l-enbiyâ", 50, hadis no: 3456)
2. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ عَنِ الْمُقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَأْخُذَ أُمَّتِي بِأَخِذِ الْقُرُونِ قَبْلَهَا، شَبْرًا بِشَبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ». فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَفَارِسَ وَالرُّومَ . فَقَالَ «وَمِنَ النَّاسِ إِلَّا أَوْلَيْكَ» (Müellif dedi ki:) Bize Ahmed b. Yûnus tahdîs yoluyla nakletti. (O da dedi ki:) bize İbn Ebî Zî'b; el-Makbûrî, Ebû Hüreyre -radiyallâhü anh- vasıtasıyla Hz. Peygamber'den -sallallâhü aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğunu nakletti: "Ümmetim daha önceki nesillerin yolunu karış karış, arşın arşın takip etmedikçe kıyamet kopmaz. Sahâbe 'Farisler ve Rumların yaptığı gibi mi Ey Allah'ın Resûlü?' dediler. O da: "Başka kim olacak?" buyurdu?" (Buhârî, "İ'tisâm bi'l-kitâb", 14, hadis no: 7320)
3. حَدَّثَنِي سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «لَتَتَّبَعَنَّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شَبْرًا بِشَبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جَحْرِ ضَبٍّ لَتَبِعْتُمُوهُمْ». قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى قَالَ «فَمَنْ» (Müellif dedi ki:) Bana Süveyd b. Sa'îd tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize Hafs b. Meysere tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana Zeyd b. Eslem; Âtâ b. Yesâr, Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin -radiyallâhü anh- şöyle dediğini nakletti: Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekilerin yolunu karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. O kadar ki onlar bir kertenkele deliğine girse siz de

arkalarından gireceksiniz.” Dedik ki: Ey Allah’ın Resûlü, Yahudi ve Hristiyanarı mı kastediyorsun? O da buyurdu ki: “Ya kim olacak?” (Müslim, “İlm”, 3, hadis no: 6952)

4. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ شَبْرًا بِشَبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جُحْرَ «صَبَّ لَتَبْعْتُمُوهُمْ فِيهِ». وَقَالَ مَرَّةً «لَتَبْعْتُمُوهُ فِيهِ»

“(Müsned’in râvisi dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana babam tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bize ‘Abdurrezzâk tahdîs yoluyla nakletti. (O da dedi ki:) Bize Ma’mere; Zeyd b. Eslem’den o bir adamdan o da Ebû Sa’îd el-Hudrî’den–radiyallâhü anh–nakletti ki: Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem–şöyle buyurdu: “İsrâîloğullarının yolunu karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. O kadar ki İsrâîloğullarından bir adam bir kertenkele deliğine girse siz de onları takip edeceksiniz”. Bir keresinde de “onu takip edeceksiniz” buyurdu. (Müsned, XXV, 252, hadis no: 12220)

5. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَيْبٍ عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَأْخُذَ أُمَّتِي مَا أَخَذَ الْأُمَمَ وَالْقُرُونُ قَبْلَهَا شَبْرًا بِشَبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمَا فَعَلْتَ فَارِسُ وَالرُّومُ قَالَ «وَهَلِ النَّاسُ إِلَّا أَوْلَئِكَ»

“(Müsned’in râvisi dedi ki:) Bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Bana babam tahdîs yoluyla bildirdi. (O da dedi ki:) Ravh bana tahdîs etti. (Ravh da dedi ki:) İbn Ebi’z-Zi’b, Sa’îd b. el-Makburî’den o da Ebû Hüreyre’den -radiyallâhü anh- Resûlullâh’ın -sallallâhü aleyi ve sellem–şöyle buyurduğunu nakletti: Ümmetim daha önceki ümmetler ve nesillerin benimsediklerini karış karış, arşın arşın takip etmedikçe kıyamet kopmaz. Sahâbe ‘Farisiler ve Rumların yaptığı gibi mi Ey Allah’ın Resûlü?’ dediler. O da: “Başka kim olacak?” buyurdu? (Müsned, XVIII, 62, hadis no: 8531; XIX, 71, hadis no: 9040)

Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarîkleri

Örnek hadisin Kütüb-i tis’adan Buhârî ve Müslim’in *el-Câmu’u’s-Sahîh*’leri ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki rivâyetlerinden beşi seçilerek yukarıda tercümeleri ile verildi. Hadisin yukarıda verilenler de dâhil olmak üzere; Buhârî’de, Ebû Sa’îd el-Hudrî’den iki (“İ’tisâm”, 14, hadis no: 7320, hadis no: ; “Ehâdisü’l-enbiyâ”, 50, hadis no: 3456) Ebû Hüreyre’den bir rivâyeti (“İ’tisâm”, 14, hadis no: 7319) yer almaktadır. Müslim ise yukarıda tercümesi verilen hadisin yanı sıra iki ilâve isnâd nakletmiş fakat bu isnâdların metinlerini

vermeyerek genelde takip ettiği usûle uyarak “مِثْلَهُ/bir benzeri” ifadesi ile benzer lafızlara sahip olduklarına işaret etmekle yetinmiştir. İbn Mâce’nin *Sünen*’inde de Ebû Hüreyre’den gelen bir rivâyet (“Fiten”, 17, hadis no: 4129) yer almaktadır. Müsned’de ise Ebû Sa’îd el-Hudrî vasıtasıyla gelen iki rivâyetin (XXV, 152 (hadis no: 1210) ve 252, hadis no: 12220) yanı sıra Ebû Hüreyre’den gelen yedi (XVIII, 62, hadis no: 8531, 93, hadis no: 8562, 188, hadis no: 8657; XIX, 71, hadis no: 9040; XXI, 105, hadis no: 10074; XXII, 453, hadis no: 10922; XIII, 145, hadis no: 6117) , Şeddâd b. Evs’ten (XXXVII, 65, hadis no:)17599 ve Sehl b. Sa’d’dan (L, 82, hadis no: 23581) gelen birer rivâyet bulunmaktadır. Hadisin lafız açısından en farklı rivâyeti ise Tirmizî’de ‘Abdullâh b. ‘Amr’dan (“İmân”, 18, hadis no: 2853) nakledilen ve Müslümanların İsrâîloğullarını açıkça günah işleme konusunda dahi takip edeceği ve onlar gibi fırkalara ayrılacağını haber veren rivâyettir. Tirmizî, söz konusu rivâyetin sadece bu vecihten bilindiğine işaret ederek hasen-garîb olduğunu ifade etmiştir.

kıyamet alâmeti olarak tavsif edilmiş, onlar bu duruma düşmeden kıyametin kopmayacağı bildirilmiştir. Söz konusu tavsîfin açıkça yer almadığı “sizden öncekileri kulaç kulaç, karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz, hatta onlar bir kertenkele deliğine girse siz de oraya gireceksiniz” şeklindeki rivâyetin dahi İbn Mâce tarafından “Kitâbü'l-fiten” bölümüne dâhil edilmesi, hadisin mü'minler için istikbale yönelik bir uyarı olarak anlaşıldığını ihsas etmektedir.

Hadisin manasının tarih üstü mahiyeti, bilhassa küreselleşme ile kültürler arası farkın asgarîye indiği, fiilen işgalden kurtularak bağımsızlığını ilân eden Müslüman halkların kültür emperyalizmine maruz kaldığı XX. ve XXI. yüzyıllar göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Ancak, hadisin, diğer millet ve din mensuplarına karşı dışlayıcı bir tavır takınmayı ve insanlığın ortak mirasını reddetmeyi önerdiği de düşünülmemelidir. Nitekim hadiste, “onlar bir kertenkele deliğine girseler, siz de onları takip edeceksiniz” buyrularak Ehl-i kitâb ile ilişkilerin tek taraflı bir teslimiyet ve taklit şeklini almasının kötülüğü ifade edilmiştir. Hatta 'Abdullâh b. 'Amr'dan gelen ve Tirmizî'de nakledilen rivâyette alenî günahlarda İsrâîloğulları'nın takip edileceği, ayrıca onların kendi aralarında ihtilâflara düşerek gruplara ayrılmaları gibi Müslümanların da fırkalara ayrılacağı bildirilerek Ehl-i kitâb'a uyulmaması gereken hususlardan ikisi açıkça dile getirilmiştir.

Sadece inanç esasları getiren bir din olmayan İslâmiyet, hukukun da sınırlarını aşan bir fıkıh anlayışına sahiptir. Dolayısıyla Müslümanların hayatlarının sadece zahirî değil, batinî tarafını da inşa eder ve onlara bir benlik ve medeniyet tasavvuru da kazandırır. Müslümanlar karşılaştıkları her yeni olayı dinlerinin kaynaklarına ircâ ederek değerlendirirler, zamanın getirdiği yenilikler ve değişimler konusunda duruşlarını kendi medeniyetleri penceresinden tespit ederler. Bu nedenle, Müslümanlar bir değerler sistemine de sahip olmuşlar; şahsî ve sosyal hayatı tefrik eden, değerlerini belirli şartlar ya da mekânla takyîd eden bir yaklaşımı benimsememişlerdir. İşte bu bütüncül bakış açıları ve değer merkezli tavırları nedeniyle diğerlerine nispetle sekülerleşme konusunda en hassas ve orijinalliğini koruma noktasında en başarılı ümmet olmayı başarabilmişlerdir. Son ümmet oluşlarının bir hikmetinin bu hususiyetlerinde tezahür ettiği de düşünülebilir. Hz. Peygamberin, Müslümanların işaret edilen hassalarını yitirmelerinin onların kıyameti olacağına işaret buyurduğu hadis-i şerîfe bu perspektiften bakıldığında onun on dört asır öncesinden bugüne seslenerek mü'minleri varlıklarını muhafazaya çağırdığı ve esasen onların gelecekteki hâlleriyle ilgili söylediklerinin bugün birçok toplumda görülmesi nedeniyle bir mucize teşkil ettiği anlaşılacaktır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

- Hz. Peygamber'in hadisleri, sadece kendi zamanıyla sınırlandırılmamalı, onların tarih üstü mesajları tespit edilmeye çalışılmalıdır.
- Müslümanların kendilerine has ve onları diğer medeniyet mensuplarından ayıran bir benlik ve medeniyet tasavvurları, değerler sistemi vardır.
- Müslümanlar etrafında olup bitenleri kendi anlayış ve değerlerinin anlam dairesi içinde değerlendirmeli ve bunlara yönelik tedbir almalıdır.
- Diğer toplumları taklitten, bilhassa günahları açıkça işlemek ve tefrikaya düşerek onları takip etmekten sakınılmalıdır.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “Kim benim adıma yalan hadis uydurursa, Cehennem'deki yerine hazırlansın/ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.”
2. “Yumuşak huyluluk bulunduğu şeye güzellik verir. Bir şeyden yumuşak huyluluk çekilip alınmışsa o çirkinleşir./ لَا يَنْزَعُ مِنْ إِلَّا زَانَهُ وَلَا يُنْزَعُ مِنْ إِلَّا شَانَهُ.”
3. “Sizler benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız./ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَغْلَمُ.”
4. “Gücünüzün yeteceği işleri yüklenin/ اِكْلَفُوا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ.”
5. “Ramazan orucunu tutup ardından Şevval'den altı gün oruç tutan kişi tüm yıl oruç tutmuş gibidir. مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ.”
6. “Kişi sevdiğiyle beraberdir/ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ.”
7. “Allah güzeldir, güzelliği sever/ إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ.”
8. “Allah, her işte yumuşak huyluluğu sever/ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ.”
9. “Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz, kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız/ بَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا/ وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا.”
10. “Cennet zorluklarla kuşatılmıştır. Cehennem ise nefsi arzularla kuşatılmıştır/ حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ.”

Özet

Hadislere farklı yaklaşımların tarihi seyrini açıklayabilmek

Öncülüğünü hadisçilerin yaptığı, rivâyetlere yönelik eleştirel tavır klâsik dönemlerden itibaren var olagelmıştır. Ancak bu tavır medeniyetin içinden ve yapıcı, iyi niyetli tavrıydı. Avrupa aydınlanması ve sömürgecilik faaliyetlerinin tesiriyle, İslâm toplumu, dinlerine yönelik dışarıdan ve dönüştürme amaçlı farklı bir eleştirel tavrıla karşılaştı. Kendilerine şarkiyatçı denilen bu kimseler, hadislerle ilgili eleştirileri öncelikle onların İslâmiyet'i vahiy kaynaklı bir din kabul etmemelerinden neşet etmiş, bu nedenle hadis kaynaklarında yer alan önceki dinlerle ortak değerleri ve benzerlikleri, bu dinlerden alınarak hadis hâline getirilen unsurlar kabul etmişlerdir. Ayrıca İslâm tarihini sürekli birbiriyle mücadele eden grupların çatışmaları ekseninde okudukları için hadisleri muhalif fırkaların meşruiyet bulmak amacıyla uydukları rivâyetler şeklinde kabul etmişlerdir. Benzer kanaatler, zamanla Batı medeniyetinin etkisi altında kalan kimselerde de dile getirilmiş ve bu tartışmalar dolayısıyla hadis ilmi geçmişe göre çok daha büyük önem kazanmıştır.

Şarkiyatçılık düşüncesinin İslâm dünyasına etkisini ifade edebilmek

Batı düşüncesi XV. yüzyıldan itibaren akılcı ve tenkitçi düşünce açısında ciddi bir düşünce değişimi yaşamıştı. Bunun tesiriyle ortaya çıkan insan merkezli yaklaşım, öncelikle Kitâb-ı mukaddes merkezli bir eleştiri geleneğine şekil verirken, ardından aynı tavır öteki dinlere de sirayet etti. Bilimsel ve teknik alanda meydana gelen yeni keşifler 'öteki' toplumları tanıma ve kolonileştirme düşüncesini doğurdu. Kısaca şarkiyatçılık, çıkışı itibarıyla kolonyal ve kısmen bilimsel bir faaliyetken, zamanla salt akademik bir görüntü ile çalışmalarını sürdürmüştür. Bir bütün olarak İslâm'a yönelik eleştirilerini, hadis alanına da yansıtan bu yaklaşıma göre, hadisler başka din ve kültürlerden alınan unsurların ve İslâm toplumunun ilk üç yüzyılda yaşadığı gelişmelerin bilhassa da çatışmaların bir ürünü kabul edilmiş ve Müslüman araştırmacılara da böyle kabul etmeleri telkin edilmiştir.

Çağdaşçı düşüncenin dayandığı fikir çevrelerini açıklayabilmek

Çağdaşçı düşüncenin fikir ve düşünüş biçimi olarak şarkiyatçı düşünceyle irtibatı çok açık bir şekilde görülebilecektir. Bu benzerlikler, tartışma biçimi, geleneksel birikime yöneltilen eleştiriler, üsule yönelik tenkitler, kullanılan argümanlar ve örnekler gibi pek çok alanda kendini gösterecektir. İlk temsilcilerinin fiili istilânın çok erken dönemlerde yaşanan Hint alt kıtasında görüldüğü çağdaşçı düşünce tedricen İslâm toplumunun bütün bölgelerinde varlığını hissettirmiştir.

Günümüzdeki hadislere yönelik farklı yaklaşımların sunduğu avantaj ve dezavantajları ifade edebilmek

Şarkiyatçı ve çağdaşçı yaklaşım kendi kabuğunda ve kendi iç sorunlarıyla mücadele eden bir yapı arz ederken, Batı'dan gelen bu eleştiri süreciyle, sarsıntılar yaşamış, ancak bundan ciddi kazanımlar da elde etmiştir. Medeniyetin kendi içinde devam eden tenkit geleneğinin, dışarıya yönelik ve daha sağlam temellere dayandırılması gerektiği konusunda önemli bir tecrübe edinilmiştir. Modern dönemde ortaya çıkan bu farklı yaklaşımların en önemli olumsuz etkisi dini birimi yeterli düzeyde olmayan ve sistematik düşünce konusunda eksikleri bulunan kesimlerde görülmüştür.

Farklı yaklaşımları verilen örnek bir hadisten hareketle anlamlandırabilmek

Ünitemizin esası teşkil eden, başka medeniyetlere mensup kişilerin gerek fizikî güç kullanarak gerekse zihnî ve fikrî faaliyetlerle İslâm toplumu kendi değerlerinden vazgeçirmek ve onu zayıf düşürmek için her yola başvuracağı gerçeğini ifade eden âyetler ve buna karşı Müslümanları uyanık olmaya davet eden bir hadis, farklı senedlerine de işaret edilerek burada tetkik edilmiştir. Zikredilen âyetler ve hadisler bir yandan Müslümanları uyarırken, bir yandan da lâfız ve mana itibarıyla birbirini teyit eden rivayetlerin hadis ehline sahîh bir yolla nasıl bugüne kadar ulaştırıldığını göstermektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi bir istisrâk geleneğinden bahsedilmesinin gerekçelerinden biri **değildir**?

- a. Müsteşriklerin İslâmiyeti vahiy kaynaklı bir din olarak görmemeleri
- b. Farklı müsteşriklerin eserlerinde tekrar eden iddialar ve benzerliklerin olması
- c. Bütün müsteşriklerin aynı dine mensup olmaları
- d. İslâmî değerleri ve İslâmî ilimlerin usûllerini kendi çalışmalarında hareket noktası kabul etmemeleri
- e. Batı düşünce geleneği ve medeniyetinin kurucu ilkelerini kabul etmeleri

2. Aşağıdakilerden hangisi Müsteşriklerin hadislere yönelik eleştirilerinin nedenleri arasında **yer almaz**?

- a. Hz. Peygamber'in örnekliğini kabul etmemeleri
- b. İslâmiyeti vahyedilmiş bir din olarak görmemeleri
- c. Hadislerin ilk nesilden itibaren tamamen yazıya geçirilmemiş olması
- d. İslâm tarihini çatışma eksenli okumaları
- e. Arap dili konusundaki yetersizlikleri nedeniyle İslâmî kaynaklardan yeterince istifade edememeleri

3. Aşağıdakilerden hangisi Şarkiyatçılık düşüncesini İslâm toplumlarına intikal ettirmede bir araç olarak **kullanılmamıştır**?

- a. İslâm'ın bir arada yaşama tecrübesini anlatma
- b. Teknik ve bilimsel donanım
- c. Batı medeniyeti esaslı yaklaşım
- d. Batı'daki Ortadoğu araştırmaları merkezleri
- e. İdarî ve siyasî güç

4. Aşağıdakilerden hangisi çağdaşçı düşüncenin temel özellikleri arasında **yer almaz**?

- a. Geçmişe referansta bulunmak yerine geleceğe vurgu yapmak
- b. Klâsik usul yerine yeni bir usûl ihtiyacını savunmak
- c. Süreklilik yerine değişime vurgu yapmak
- d. Geleneksel düşünceye büyük değer atfetmek
- e. Vahyin anlaşılmasında aklı, tayin edici kılmak

5. Farklı medeniyet mensuplarının diğer toplumları zafiyete uğratmak üzere yaptıkları çalışmaları engellemek için aşağıdaki yollardan hangisine **başvurulmaz**?

- a. Kendi medeniyetinin temel özelliklerini öğrenip savunmak
- b. Onların fikirlerini benimseyip, onlara yardımcı olmak
- c. Toplumsal bir bilinç oluşturmak
- d. Yapılmak istenenleri öngörüp zamanında tedbir almak
- e. Gelecek nesilleri donanımlı ve özgüven kazanacak şekilde yetiştirmek

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse “Şarkiyatçıların Hadise Yaklaşımı” konusunu yeniden okuyunuz.
2. e	Yanıtınız doğru değilse “Şarkiyatçıların Hadise Yaklaşımı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. a	Yanıtınız doğru değilse ‘Şarkiyatçılık Düşüncesinin İslâm Dünyasına Tesiri’ konusunu yeniden okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse “Çağdaşçı Düşünce ve Hadis” konusunu yeniden okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse “Uygulama: Müslümanca Duruşta Sebat” konusunu yeniden okuyunuz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Hatiboğlu, İ. (2010), **Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları**, İstanbul.
- Hatiboğlu, İ. (2010), **İslâm Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni**, İstanbul.
- İslâm Araştırmaları Merkezi (1996), **İslâm, Gelenek ve Yenileşme**, İstanbul.
- İslâm Araştırmaları Merkezi (2007), **Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri**, İstanbul.
- Motzki, H. (2004), **Hadîth** (ed.), Ashgate.
- Motzki, H. (2006), **Batı’da Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri**, İstanbul.
- Orman, S. (2001), **Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye** (editör), İstanbul.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yahudi ve Hristiyanların İslâm dünyasıyla ilişkileri Asr-ı sadet dönemine kadar dayanır. Haçlı seferleri dolayısıyla yaşanan yoğun savaş dönemlerinin ardından Batılılar Doğu’daki birikimi Avrupa’ya taşımış ve önce Arap dili üzerine yapılan tetkikler, zamanla genel anlamda İslâm, Kur’ân ve Hz. Peygamber üzerine yoğunlaşmış, XVIII. yüzyıldan itibaren de müstakil olarak İslâmî ilimlerin her birine yoğunlaşmıştır. İlgili kaynaklar tetkik edilerek bu konuda çok sayıda meşhur şarkiyatçı tespit edilebilir.

Sıra Sizde 2

Hadisler Hz. Peygamber’e ait sözler değil, sonraki nesillerin ifadelerinin hadis diye nakledilmiş hâlidir. İlim adamının görevi hangi sözün hangi siyasî, fikrî, içtimâî olay neticesinde uydurulduğunu tespit etmektir.

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hadiste sened ve metin kavramlarını tanımlayabilecek,
- Sened ve metin tenkidini açıklayabilecek,
- Hadisin senedini çözümleyebilecek,
- Hadisi metin açısından değerlendirebilecek,
- Verilen örnek bir hadisten hareketle hadiste sened ve metin tenkidini belirleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hadis
- Sened
- Metin
- Tenkid
- Sened Tenkidi
- Metin Tenkidi

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- Metin içerisinde tanımı verilmeyen terim ve ıstılahlar için Abdullah Aydınlı'nın *Hadis İstılahları Sözlüğü*'nü inceleyiniz.
 - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi "İsnad" ve "Metin" maddelerini okuyunuz.

İçindekiler

Hadiste İsnad ve Metin Tenkidi

GİRİŞ: TEMEL KAVRAMLAR

Hadis, sened ve metin olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Sened, metni birbirlerinden belli usullerle almak ve rivâyet lafızlarıyla nakletmek suretiyle bize kadar ulaştıran râviler silsilesinin adıdır. Metin ise senedin sonunda râvilerin naklettikleri sözlü kısımdır. Hadisi hocadan belli metodlarla alıp öğrenmeye tahammül, belli rivâyet lafızlarıyla nakletmeye de edâ denilmektedir. Seneddeki râvinin hadis naklederken kullandığı “حَدَّثَنَا”/bize hadis nakletti”, “أَخْبَرَنَا”/bize haber verdi”, “سَمِعْتُ”/işittim ki” gibi lâfızlar, râvinin hadisi hangi yollarla alıp naklettiğini gösterir.

Hadis denince öncelikle Hz. Peygamber’e ait söz, fiil ve takrirlerin (onaylar) oluşturduğu metin kısmı anlaşılır. Buna *merfu hadis* denir. Bununla birlikte sahâbe ve tâbiûnun söz, fiil ve görüşleri de kayıtlı olarak hadis diye isimlendirilir (*mevkuf hadis*, *maktû hadis* gibi).

Kelime anlamı “dayandırmak, nispet etmek” olan isnad ise sened kökünden türetilmiş bir kelime olup hadis ilminde sözü sahibine dayandırma, ulaştırma ya da nispet etme anlamına gelmektedir. Bununla birlikte tarihi süreçte isnad, senedle eşanlamlı kullanılır hale gelmiştir.

Tenkid kelimesi Arapça’daki ‘nakd’ kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Nakd kelime anlamı itibarıyla, ayıklamak, dirhemlerin sahtesini gerçeğinden ayırt etmek demektir. Şu halde hadis tenkidi terkiбіyle bir hadisin sahih olup olmadığının tespiti amacıyla yapılan işlem ve incelemeler anlaşılmaktadır. Nakd ve Türkçeleşmiş karşılığı olan tenkid kavramı batı dillerinden gelen ‘kritik’ kelimesiyle de karşılanabilir.

Hadis tenkidi, hadisin iki temel unsuru üzerinde cereyan eder. Bunlardan birincisi sened, ikincisi metindir. Hadisin metin kısmını nakleden râviler ve sened üzerindeki inceleme sened tenkidi, metnin muhtevası ve diğer kaynak ve rivâyetlerle karşılaştırılması ise metin tenkidi olarak adlandırılır. Bir hadisin sahih olup olmadığını belirleme, bir bütün halinde hadisin senedi ve metniyle birlikte değerlendirilmesine bağlıdır. Hadisçiler, hadisin doğruluğu büyük ölçüde onu nakleden râvilerin kişiliğine ve senedin kesintisiz oluşuna bağlı olduğundan daha çok sened tenkidi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bununla birlikte hadisin metnin doğruluğunu test etmek için diğer rivâyetlerle karşılaştırma yöntemine de başvururlar. Muhaddisler yanında fakihler ve kelimciler de hadisleri metin tenkidine tabi tutmuşlardır.

Hadis, sened tenkidi ve metin tenkidi gibi temel kavram ve terkipler hakkında <http://www.sonpeygamberinfo> adresine başvurabilirsiniz.

İNTERNET

SENED TENKİDİ

Senedli bilgi nakletme ve naklettiği haberin kaynaklarını verme anlamına gelen isnad sistemi Müslümanların geliştirdiği orijinal bir sistemdir. Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren Hz. Peygamber'in hadisleri yanında başta sahâbe ve tâbiün nesli olmak üzere önemli şahsiyetlerin söz ve fiillerini nesilden nesile sözlü ve yazılı olarak nakletmeyi bir gelenek haline getirmişlerdir. Bu sebeple isnad sistemi hicri I. asrın ortalarından itibaren sadece hadiste değil, diğer İslâmi ilimler yanında dil, edebiyat, tıp gibi çok farklı alanlarda bile kullanılır hale gelmiştir. Bu sebeple isnadsız nakledilen bilgi ya da haberler ciddiye alınmamış, özellikle isnadsız hadis nakli hoş karşılanmamıştır. Çünkü isnad, nakledilen haberin kontrolüne imkân veren en önemli vasıtaların başında gelmektedir. Ünlü muhaddis Şu'be'nin "içinde haddesena/ahberana geçmeyen hadis zerzavattır" sözü, isnadsız rivâyetlerin değersizliğine işaret etmektedir. Abdullah b. el-Mübarek'in "İsnad dindendir. İsnad olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi" şeklindeki sözü de hem isnadın önemini, hem de peygamberden gelişigüzel söz nakletme konusunda isnadın caydırıcı özelliğini gösterir.

Kur'an-ı Kerim yanında Hz. Peygamber'in uyarıları isnad sisteminin ortaya çıkmasına ve Müslümanlarda tenkid zihniyetinin gelişmesine sebep olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَى مَا بَلَّغْتُمْ نَادِمِينَ /Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirdiğinde onu araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da sonra yaptığınıza pişman olursunuz" (Hucurat 49/6) buyrulur. Bu ayet-i kerime Müslümanlara açık bir şekilde haber getiren ya da nakleden kişileri ve getirdikleri haberi araştırmayı emretmektedir. Hz. Peygamber de "مَنْ كَذَبَ عَلَى كَذِبٍ مُّتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ /Kim kasden bana yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın!" (Buhârî, İlim, 38, hadis no: 107; Müslim, Mukaddime, 1-4, hadis no: 4) buyurmak suretiyle hadis rivâyetinde dikkatli olmanın önemine işaret etmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'e yalan isnad etmeme konusundaki hassasiyet, hadis râvilerinin sıkı bir şekilde araştırılıp incelenmesi sonucunu doğurmuştur. İşte sened tenkidinin temelini bu inceleme oluşturur.

Sened Tenkidinin Unsurları

Hadis âlimleri bir hadisin senedini incelerken , özellikle (a) senedin muttasıl, yani kesintisiz olmasını, (b) sened zincirindeki râvilerin sika, yani güvenilir ve yetkin olmasını, (c) sened zincirindeki râvilerin hadisi muteber bir yolla almalarını göz önünde bulundurmuşlardır.

Senedin muttasıl olmasından maksat, sened zincirindeki râviler arasında bir kopukluk ya da irtibatsızlık bulunmamasıdır. Râvilerin birbirleriyle görüşmüş ya da bir şekilde irtibat kurarak hadisi almış olmaları hadisin kabulü açısından büyük önem taşımaktadır. Seneddeki râvi zincirinde bir düşme olması ya da râviler arasında bir irtibatsızlığın tespiti o rivâyete olan güveni azaltır.

Senedin muttasıl olması hadisin kabulü için büyük önem taşır, ancak tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda seneddeki râvilerin sika olması da gerekir. Lügat anlamı 'güvenilir' olan 'sika' tabiri, hadis ilminde adâlet ve zapt sıfatlarını taşıyan râvi hakkında kullanılır. Adâlet en kısa ifadesiyle râvinin dinin emir ve yasaklarına riayet eden doğru sözlü ve dürüst bir kişiliğe sahip olması demektir. Zapt ise râvinin yeterli zihinsel donanıma sahip olması, teknik ifadesiyle öğrendiği hadisi nakledinceye kadar değiştirmeden muhâfaza edebilmesidir. Râviler beş tanesi adâlet, beş tanesi de zaptla ilgili olmak üzere toplam on ayrı noktadan (metâin-i aşere) incelemeye tabi tutulup tenkid edilir. Adâlet ve zapt sıfatlarından birini taşımayan râvinin rivâyeti makbul sayılmaz. Bir râvinin sika olup olmadığına karar vermek için yapılan inceleme ve çalışmalara hadis ilminde *cerh ve ta'dil* adı verilir.

Cerh ve ta'dil konusunda ayrıntılı bilgi için Emin Aşıkkutlu'nun Hadis'te Ricâl Tenkidi kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Senedin muttasıl ve râvilerin sika olması yanında sened zincirindeki râvilerin her birinin hadisi birbirlerinden muteber hadis alma yollarından biriyle almış olması da aranır. Râvinin hadisi semâ, kıraat, icâzet gibi genel kabul görmüş hadis alma yollarından biriyle değil de söz gelimi hocadan izinsiz, hırsızlama yoluyla almış olması onun rivâyetinin kabul edilmemesine yol açar.

Hadis âlimleri bir hadisin sahih yani sağlam ve kabul edilebilir bir rivâyet olabilmesi için yukarıdaki unsurlar dışında şaz ve illetli olmamasını da şart koşarlar. Şaz, hadisin sened veya metin açısından diğer rivâyetlere aykırılık taşımasıdır. İlet ise hadisin sened veya metninde bulunan ve ancak hadis ilminde uzman olanların görebileceği gizli bir kusura. Görüldüğü gibi bu iki şart hadisin iki temel unsuru olan sened ve metin arasında ortaktır. Bununla birlikte bu kusurlar da büyük ölçüde râvilerin hatalarından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı terim olarak şaz, sika râvinin sika râvilere veya kendinden daha sika râviye aykırı rivâyeti olarak tarif edilmiştir. Sonuç itibarıyla şaz ve illetli olmak şartlarının da temelde sened tenkidinin kapsamına girdiği söylenebilir.

Yapılan incelemeler sonucunda yukarıdaki özellik ve şartları taşıyan hadisler sahih, taşımayanlar zayıf kabul edilir. Bir hadisin sahih olduğuna hükmetme işlemine teknik tabiriyle 'tashih', zayıf olduğuna hükmetmeye de 'tad'îf' denmektedir. Hadis âlimleri tarafından sahih olduğuna hükmedilen bir hadis bütün bu aşamaları geçmiş demektir. Aynı şekilde zayıf olduğuna hükmedilen bir hadis de yapılan incelemeler sonucunda yeterli şartları tamamlamamış hadis olarak değerlendirilir. Bununla birlikte hadisçiler ilmi bir ihtiyat göstererek sahih sayılan bir hadisin gerçekte sahih olmayabileceğini, zayıf sayılan bir hadisin de gerçekte sahih olma ihtimali bulunduğunu söyleyerek değerlendirmelerinde bir hata payı bırakmışlardır.

Görüldüğü gibi bir hadisin sahih olup olmadığına karar vermek sadece sened tenkidi açısından bile ciddi bir süreci gerektirmektedir. Sened tenkidi çoğu zaman sonuç verdiğinden hadisçiler sened tenkidini geçememiş bir hadisin metin açısından incelenmesine gerek duymazlar. Bu sebeple senedi incelemeyen doğrudan metin tenkidi yapılmasını abesle iştigal olarak görürler. Bununla birlikte senedi problemsiz görülen nice hadis metni vardır ki hadisçiler tarafından karşılaştırma (muâraza) yöntemiyle incelenip tenkide tabi tutulmuştur. Hadis ilimleri arasında bulunan nâsihu'l-hadis ilmi, ilelu'l-hadis ilmi, ihtilâfu'l-hadis ilmi gibi müstakil ilim dalları hadisin senedi kadar, metinleriyle ilgili problemleri de ele alan hadis bilgi dallarıdır. Özellikle ihtilâfu'l-hadis ilmi, muhteva itibarıyla diğer hadislerle veya diğer şer'î/dinî delillerle çelişir gözükten sahih hadisleri incelemeye alan ve çözüm yolları üreten bir bilgi dalıdır. Dolayısıyla esasen gerektiğinde hadisçilerin de metin tenkidi yaptığını söylemek mümkündür. Kaldı ki fıkıh, kelâm gibi diğer İslâmî ilimlerin mensupları da hadislerde metin tenkidi yaparken yine hadisçilerin sened tenkid ve tetkiki sonucu sahih olarak nitelendirdikleri hadisler üzerinden muhteva tenkid ve değerlendirmeleri yapmaktadırlar.

Sonuçta bugün elimizde bulunan ve sahih olarak nitelendirilmiş olan bir hadis: (a) senedinde ittisal olup olmaması açısından incelenmiş ve râvi silsilesinde bir inkıta (kopukluk) bulunmamış, (b) seneddeki râvileri tek tek incelenmiş ve adâlet ve zapt açısından yeterli vasıflara sahip râviler olduğu tespit edilmiş, (c) seneddeki râvilerin birbirleriyle görüştükleri veya usulüne uygun bir şekilde hadisi alıp naklettikleri belirlenmiş demektir.

Bunlardan ayrı olarak sened ve muhteva açısından bu hadisin şaz ve illetli olmadığına da belirlendiği anlaşılmalıdır. Sonuçta bütün bu özellikleri taşıyan bir hadis sahih olarak

nitelendirilir. Buradan sahih hadisin tanımı da ortaya çıkmaktadır. Buna göre “Sahih hadis, sika bir râvinin kendisi gibi sika olan râviden almak suretiyle senedin başından sonuna kadar muttasıl bir şekilde şaz ve illetli olmaksızın naklettiği hadistir”.

Şimdi sened tenkidini ve hadisin sened açısından tahlilini bir örnek üzerinden görelim:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: يَسْرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا وَيَسْرُوا وَلَا تُنْفِرُوا.

(Buhârî dedi ki:) Bize Muhammed b. Beşşâr tahdis etti, o dedi ki bize Yahya b. Saîd tahdis etti, o dedi ki bize Şu'be tahdis etti, o dedi ki bana Ebû't-Teyyâh tahdis etti, onun Enes'ten (r.a.), onun da Hz. Peygamber'den –sallallâhü aleyhi vesellem– rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz” (Buhârî, İlim, 11, hadis no: 69).

Buhârî'nin kitabı *el-Cami'us-sahih*'e kaydettiği bu örnekte râvilerin isimlerinin sıralandığı kısım hadisin senedini, Hz. Peygamber'in sözünün nakledildiği kısım da metnini oluşturmaktadır. Sened, Hz. Peygamber'in sözünün sahâbi râvi Enes'ten itibaren nesilden nesile hangi râviler tarafından hangi eda sıygalarıyla nakledilerek Buhârî'ye ulaştırıldığını göstermektedir. Buhârî sahih hadisleri toplamayı hedeflediği kitabına bu hadisi aldığına göre gerekli tetkikleri yapmış ve hadisi sahih kabul etmiş demektir.

DİKKAT

Buhârî yukarıdaki şartlara ilave olarak kitabına aldığı hadislerin râvilerinin birbirleriyle görüşmüş olmalarını şart koşturmaktadır. Buna likâ (görüşme) şartı, görüşmüş olduğunun tespitine de sübûtu'l-likâ denmektedir. Müslim ise râvilerin birbirleriyle muasır olmalarını, başka bir ifadeyle görüşmüş olma imkânını yeterli görmüştür. Buna da muâseret denmiştir. Buhârî'nin şartı daha sıkı olduğu için bu durum onun kitabını diğerlerinden ayıran önemli özelliklerden biri olmuştur.

Hadisin, sahih olmak için gerekli özellik ve şartları taşıyıp taşımadığına bakılacak olursa, öncelikle hadisin senedi muttasıl/kesintisiz olduğu görülür. Hz. Peygamber'den itibaren isnadda yer alan râvilerin vefat tarihleri incelendiğinde birbirleriyle tarihen görüşmüş olmalarının mümkün olduğu anlaşılır. Hadisin isnadına sırasıyla bakıldığında; Resûlüllâh'ın (v.11/632), Enes b. Mâlik'in (93/712), Ebû't-Teyyâh Yezid b. Humeyd'in (128/745), Şu'be b. el-Haccâc'ın (160/776), Yahya b. Saîd el-Kattân'ın (197/812), Muhammed b. Beşşâr'ın (252/866) ve el-Buhârî'nin (256/869) doğum ve vefât tarihleri incelendiğinde likâları/ilim alıp vermelerinin mümkün olduğu görülür. Ayrıca, ricâl ve tabakat kitaplarında bu râvilerin birbirleriyle görüştükleri, hoca talebe ilişkisi içinde bulundukları, başka bir ifadeyle bir iletişim ve sosyal ilişkiler ağı içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

K İ T A P

Hadis râvilerinin birbirleriyle ilişkileri ve hadis rivâyet ağı konusunda Recep Şentürk'ün Toplumsal Hafıza/Hadis rivâyet Ağı 610–1505 adlı kitabını okuyunuz.

Diğer taraftan râvilerin kullandıkları eda lafızları da bir taraftan onların hadisi hangi yollarla aldıklarını göstermekte, bir taraftan da birbirleriyle irtibat kurduklarını ispatlamaktadır. Buna göre:

Buhârî “haddesena/bize tahdis etti/bize hadis nakletti” lafzını kullandığı için hadisi hocası Muhammed b. Beşşâr'dan sema tarikiyle almış, “bize” dediği için de bir topluluk içinde bunu ondan duyduğu anlaşılmış olmaktadır. Aynı şekilde hocası Muhammed b. Beşşâr da “haddesena/bize tahdis etti” dediğine göre o da hocası Yahya'dan hadisi topluluk

içinde “sema” etmiştir. Yahya da hocası Şu’be’den hadisi aynı tarzda duymuştur. Şu’be de hadisi “sema” etmiştir; ancak “bana tahdis etti” dediği için hadisi alırken yalnız olduğu anlaşılmaktadır. Onun hocası Ebû’t-Teyyah ise hadisi hocası sahâbi râvi Enes’ten “an/den” lafzıyla, o da hocası Hz. Peygamber’den aynı lafızla nakletmiştir.

“عَنْ/den-dan” lafzının sema’a yani işiterek hadis almaya delaleti açık olmadığı için tartışılmıştır. Hadis âlimlerinin çoğunluğu, bu lafızla nakleden râvi müdellis olmamak ve hocası olarak ismini verdiği kimseyle muasır olmak kaydıyla aksi ortaya çıkıncaya kadar bunun da sema’a delâlet ettiğini kabul etmişlerdir. Yukarıdaki senedde böyle bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki Buhârî’nin kitabına aldığı hadislerde râvilerin birbirleriyle görüşmüş olma (likâ) şartını aradığına yukarıda işaret edilmişti.

DİKKAT

Diğer taraftan seneddeki râviler incelendiğinde her birinin sika yani adâlet ve zapt şartlarını taşıyan önemli hadis âlimleri oldukları görülür. Bu râviler hakkında hadis rivâyeti açısından gerekli olan temel bilgiler İbn Sa’d’ın et-Tabakât’ı, İbn Ebi Hâtim’in el-Cerh ve’t-ta’dîl’i, İbn Hibbân’ın es-Sikât’ı Zehebî’nin Siyeru A’lâmi’n-nübelâ’sı, İbn Hacer’in Tehzîbü’t-Tehzîb’i gibi ricâl ve tabakât kitaplarında bulunabilir.

Yukarıdaki özellikler dışında hadisin sened veya metin açısından aynı veya benzer muhtevadaki diğer rivâyetlere aykırılık (şuzûz) ya da gizli bir kusur (illet) taşıdığına dair herhangi bir bulguya da rastlanmamıştır. Şu halde bu hadis bütün şartları taşıyan sahih bir rivâyet olarak başta Buhârî’nin *Sahih*’i olmak üzere birçok muteber hadis kaynağındaki yerini almıştır.

Bir hadis kitabından senedli bir hadis örneği bularak inceleyiniz. Seneddeki râvileri ricâl ve tabakat kitaplarından bularak hoca talebe ilişkilerini ve râvilerin güvenilirlik durumlarını tespit ediniz.

SIRA SİZDE

Bütün bu aşamalardan geçmiş bir hadis muhteva itibarıyla yine de kesinliği belli diğer şer’î, akli, tarihi ve tecrübi bilgi ve delillere aykırılık taşıyorsa o takdirde metin tenkidi olarak isimlendirilen ikinci bir tenkid ve değerlendirme işlemine tabi tutulacaktır.

Sened Tenkidinin Sonuçları

Hadis âlimleri yukarıda işaret edilen ölçüler çerçevesinde hadisi inceledikten sonra aradıkları vasıfların bulunup bulunmamasına göre bir hükme varırlar. İnceleme sonucunda hadis kusursuz olmasına veya kusur varsa az ya da çok olmasına, bulunduğu yere ve hatanın niteliğine göre muhtelif isimler alır ve bu isimlendirmeler o hadisin değerini ortaya koyar. Bütün şartları taşıyan hadis sahih; bütün şartları taşıdığı halde râvilerinden birinde hafif bir zapt kusuru bulunan hadis hasen olarak isimlendirilir ve bu grupta yer alan hadisler makbul sayılır. Senedinde inkıta bulunan hadisler ise zayıf kabul edilir. Çünkü seneddeki bir kopukluk aradaki kişinin incelenme ve dolayısıyla hadis hakkında hüküm verme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir mechullük taşıyan bir hadisin Peygamber’e nispet edilmesini muhaddisler doğru bulmazlar. İnkıta eğer sahâbe/tâbiûn tabakasında ise hadis mürsel; senedden peşpeşe olmaksızın iki veya daha fazla râvi düşerse munkatı; peşpeşe iki râvi düşerse mu’dal adını alır. Diğer taraftan râvilerde adâlet veya zapt yönünden tespit edilen eksikliklerin çeşidine, az veya çok oluşuna göre de hadis muhtelif adlar alır (muallel, münker, metruk, şaz gibi).

Bütün bu değerlendirme ve tespitlerin temelinde Peygamber’e yanlış bir söz nispet etmeme hassasiyeti bulunmaktadır. Bu hassasiyet **مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَدًّا**/Kim benim adıma kasten yalan uydurursa...” hadisinin zihinlere nakşettiği hassasiyet ve titizliğin bir sonucu-

dur. Hadis tenkidine ve özellikle sened tenkidine dışarıdan yüzeysel bir şekilde bakanların ya da içeriden iyi niyetle bakmak istemeyenlerin bu titizliği anlamaları mümkün değildir. Sened tenkidini şekli bir uygulama, basit bir faaliyet olarak görmek, Müslümanların çok erken bir dönemde kendi dini kültür ve metinlerini koruma ve sonraki nesillere nakletme konusunda ulaştıkları tenkid zihniyeti ve tenkidci düşünce seviyesini görmezden gelmek en iyimser ifadeyle cahillik olarak nitelendirilebilir.

Sonuçta hadisler hakkında verilen hükümler ve yapılan isimlendirmeler büyük ölçüde sened tenkidine dayanmaktadır. Sened hakkında yapılan bütün inceleme ve araştırmalar, sonunda sağlam bir metin elde etmeye yöneliktir. İsnad sisteminin diğer orijinal bir yönü de şudur ki, hadis veya rivâyetlerin ilk asırlarda isnadlı olarak nakledilip kayda geçirilmiş olması bugün bile bize sened tenkidi yapma imkân ve şansını vermektedir. Çünkü senedlerdeki râviler hakkında yapılan inceleme ve değerlendirmeler de binlerce cildi bulan ricâl ve tabakat eserlerinde kayıt altına alınmıştır.

Sened tenkidi büyük ölçüde bize sağlam bir metin vermekle birlikte, muhtevanın diğer delil ve bilgilerle mukayesesi ve genel yapıyla uyumu da gözden ırak tutulmamıştır. Metin tenkidi olarak isimlendirilen bu muhteva analiz ve mukayesesi bir sonraki bölümün konusunu teşkil edecektir.

Resim 9.1

Sünen-i Ebu Davud'un Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde 337070 numarada kayıtlı bulunan ilk sayfası.

METİN TENKİDİ

Metin tenkidi bir kavram olarak esasen batı menşeli bir tabirdir. Batıda senedli bilgi nakletme gibi bir gelenek ve zaten böyle bir imkân söz konusu olmadığından başta kutsal kitaplar olmak üzere geçmişten günümüze intikal eden metinler muhteva açısından tahlil edilmeye ve orijinal olup olmadıkları bu yolla tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede mevcut nüshalardan doğruya en yakın ve en sahih metni elde etmeyi hedefleyen tenkidli neşir (edisyon kritik) yanında, edebî tenkid, yorumsamacı tenkid (hermenötik) gibi bir çok metin tenkid yöntemi ortaya çıkmıştır.

Son iki asırda oryantalistlerin İslâm ilim geleneğindeki isnad sistemi üzerinde yaptıkları araştırmalar sonunda Müslümanlarda metin tenkidi olmadığı yönünde iddialar ortaya atmaları, İslâm dünyasında metin tenkidinin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Birçok Müslüman araştırmacı Müslümanların da metin tenkidi yaptıklarını ispatlamaya çalışan araştırmalar ortaya koymuştur. Esasen son dönemlere gelinceye kadar Müslüman âlimlerin geçmişte metin tenkidi gibi bir öncelikli gündem ve problemleri olmamıştır. Çünkü onların ellerinde metni tevsik imkânı veren isnad gibi son derece önemli ve orijinal bir sistem bulunmaktadır. Dolayısıyla bir metnin sıhhatini belirlemek için sadece metne mahkûm değillerdir. Bununla birlikte bu onların metinle hiç ilgilenmedikleri ve metnin muhtevasını değerlendirmedikleri anlamına gelmez. Tam aksine en az sened kadar metinle de ilgili çalışmalar yapmışlardır. Esasen sened tenkidi olarak görülen hususların bile bir bölümü metnin incelenmesini de içine almaktadır.

Diğer taraftan hadis metinleriyle doğrudan ilgili esbâb-ı vurûdî'l-hadis, ihtilafu'l-hadis, nâsihu'l-hadis, garibu'l-hadis gibi hadis ilimleri yanında meydana getirilen geniş şerh ve haşiye edebiyatında hadis metnlerinin ayrıntılı anlam ve muhteva tahlilleri yapılmıştır. Ayrıca usul-i fıkıh kitaplarında haberlerin sübut ve delaletiyle ilgili ayrıntılı tahliller yapılmış ve kurallar belirlenmiştir. Şu halde Müslümanların metin ve muhteva tenkidi yapmadıkları söylenemez. Şu kadar var ki bunu metin tenkidi adı altında yapmayıp, kendi dönemlerine göre farklı isimler altında gerçekleştirmişlerdir.

İslâm dünyasında son dönemlerde hadiste metin tenkidi dendiğinde kasdedilen ise daha ziyade hadislerin Kur'ân'la, sünnetle, tarihi ve tecrübi bilgilerle, akılla mukayese edilerek tenkide tabi tutulması olmuştur. Burada aslında modern anlamda bir metin tenkidinden ziyade "metnin tenkidi", daha açık ifadeyle hadisin asıl unsurunu teşkil eden "hadis metninin tenkidi"nden bahsedilebilir. Bu anlamda hadis metninin tenkidinin de sahâbe döneminden itibaren başladığı söylenebilir. Başta Hz. Âişe olmak üzere bazı sahâbiler kendilerine ulaşan bazı hadisleri doğruluğundan emin oldukları Kur'ân ve sünnet bilgileriyle karşılaştırıp tenkid etmişlerdir. Ancak klâsik kaynaklarda hadislerin Kur'ân'a arzı olarak bilinen bu konu geçmişte, günümüzde bazı çevreler tarafından algılandığı gibi sened tenkidinin bir alternatifi ya da isnad göz ardı edilerek uygulanan bir yöntem şeklinde görülmemiştir. İsnadı olmayan veya uydurma ya da çok zayıf olan bir hadis zaten ciddiye alınmamıştır. Burada temel amaç, sened yönünden sahih olan bir hadisin muhteva açısından daha sağlam ve kesin delillerle karşılaştırılıp aykırılık halinde reddi, paralellik halinde pekiştirilmesini temin etmektir. Ancak temelde bir mukayese yöntemi olan metin tenkidi daha çok sahih bir hadisin muhtevasında aykırılık görüldüğünde gündeme gelmektedir. Sonuçta hadisteki 'metnin tenkidi'nin de modern anlamdaki 'metin tenkidi'nin bir yönünü teşkil ettiği söylenebilir.

Metin tenkidi kavramı ve İslâmi ilimlerde metin tenkidi konusunda Salahattin Polat'ın *Metin Tenkidi* kitabını inceleyiniz.

K İ T A P

Burada metin tenkidi tabiri son dönem İslâm dünyasında kullanıldığı şekliyle yani hadis metninin Kur'ân, sünnet gibi temel kaynak ve bilgilerle karşılaştırılıp değerlendirmeye tabi tutulması manasında ele alınacaktır.

Metin Tenkidinin Unsurları

Metin tenkidi temelde bir karşılaştırma yöntemidir. Aynı anlamda olmak üzere arz, muaraza ve mukayese tabirleri de kullanılmaktadır. Kısaca sened açısından sahih görünen bir hadisin metninin doğruluğunu kontrol etmek için doğruluğundan emin olduğumuz diğer delil ve bilgilerle karşılaştırılmasına metin tenkidi demektir. Bu çerçevede bir hadis; (a) muhteva (b) dil ve üslup itibarıyla başlıca iki yönden metin tenkidine tabi tutulur.

Muhteva açısından yapılan tenkidde hadisin muhtevası ve içerdiği bilgi ve hükümler Kur'an-ı Kerim, Sünnet, akl-ı selim, tecrübe, tarihî ve ictimai bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilir. Yapılan değerlendirmelerde gelen bir hadisin muhteva olarak bu gibi kesin delil ve bilgilere tevîl edilemeyecek şekilde aykırı olduğu tespit edilirse bu hadis veya rivâyetin doğru olmadığına hükmedilir. Bu yaklaşımın temelinde şöyle bir mantık yatmaktadır: Hz. Peygamber'in, Allah'tan alıp tebliğ ettiği Kur'an'a aykırı bir şey söylemesi ya da yapması düşünülemez. Kendi yapıp ettikleri ya da söyledikleri olan Sünnetle çelişmesi de sözkonusu olamaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aklî gerekliliklere, tarihi ve ictimai gerçeklere, doğruluğu kesinleşmiş ilmi ve tecrübî verilere aykırı hüküm beyan etmesi de beklenemez. Dolayısıyla bu bilgilerle çelişir durumda olan bir hadis veya haberin ona nispet veya isnadından en azından şüphe duyulmalıdır.

Dil ve üslup açısından yapılan tenkid ve değerlendirmelerde de gelen rivâyetteki ifadelerin Arapça dil bilgisi kurallarına uygunluğu, edebi açıdan Hz. Peygamber'in genel üslup ve ifade tarzlarıyla ne kadar örtüştüğü kontrol edilir. Arapça dil kurallarına uymayan bir muhteva, fasih bir Arapça'ya sahip olan Allah Resûlü'nün ağzından çıkmış olamaz. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in karakterine yakışmayacak hafiflikte ifadeler, ifrat ya da tefrite varan hüküm ve değerlendirmeler edebi bir üslup ve nezakete sahip olan Hz. Peygamber'e nispet edilemez. Şimdi hadis metninin muhteva açısından karşılaştırılıp değerlendirildiği alanları görelim:

Kur'an-ı Kerim

Bir hadis metni tevîl edilemeyecek ölçüde Kur'an-ı Kerim'e aykırı olamaz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kur'an'a aykırı görünen bir hadisi reddetmekte acele etmemektir. Öncelikle her ikisinin muhtevasının iyi kavranması, aralarında gerçekten bir çelişki bulunup bulunmadığının ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca mukayese yapılırken Kur'an'ın o konuyla ilgili olarak sunduğu genel çerçeve dikkate alınmalı, problem etraflı bir şekilde ele alınıp incelenmelidir. Sonuçta hadis metninin Kur'an ile bağdaştırılma imkânı varsa tevîl edilerek araları bulunur. Aksi takdirde hadisin merdud yani kabul edilemez bir hadis olduğuna hükmedilir.

Hadislerin Kur'an'a arzı ilk dönemlerden itibaren uygulanmış bir metin tenkid yöntemi. Bunun klasik örneklerinden biri şudur:

Hanım sahâbilerden Fatıma bint Kays (r.anha) eşinden boşandıktan sonra Hz. Peygamber'in kendisine mesken hakkı ve nafaka tayin etmediğini naklettiğinde Hz. Ömer'in cevabı şu olmuştur: "Ezberledi mi, unuttu mu bilemediğimiz bir kadının sözü yüzünden Rabbimizin kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz. Onun mesken ve nafaka hakkı vardır. Allah Teala şöyle buyurdu: Onları (boşadığınız kadınları) açık bir kötülük yapmadıkları sürece evlerinden çıkarmayın. Onlar da çıkmasınlar (Talak 65/1)." (Müslim, Talak, 46).

Burada Hz. Ömer, Fatıma bint Kays'ın Hz. Peygamber'den naklettiği bir uygulamayı Kur'an ve sünnet konusunda sahip olduğu kesin bilgilerle karşılaştırarak kabul etmemiş, bu rivâyetin Kur'an'daki açık ayet hükmüne aykırı olduğunu belirtmiştir.

DİKKAT

Hız. Ömer'in Kur'an'a aykırı bularak kabul etmediği rivâyet muteber hadis kaynaklarında mevcut olup sahih bir rivâyettir. İslâm âlimleri Fatıma bint Kays hadisindeki durumu ona has istisnai bir durum olarak değerlendirmişlerdir. Buradan yöntemin uygulanmasında hadisin tevîl imkânlarını araştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Hız. Ömer örneği sonucu açısından değil, yöntemin sahâbe dönemindeki köklerini göstermek açısından verilmiştir.

Diğer bir örnekte bu defa Hz. Ömer Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis nakleder: “Mezardaki ölü, dışarıda kendisine ağlayan ailesinin ağlaması sebebiyle azab görür.” Hz. Ömer'in vefatından sonra bu hadisi duyduğu zaman Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: “Allah Ömer'e rahmet etsin. Vallahi Resûlüllâh ‘Mümin bir kişi ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azab görür’ buyurmadı; bilakis ‘Allah ailesinin ağlaması sebebiyle kâfirin azabını arttırır’ buyurdu. Kur’ân size yeter. ‘Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez’ (En’âm 6/164).” (Buhârî, Cenaiz, 33; Müslim, Cenaiz, 22, 23).

Başka bir rivâyete göre de Hz. Âişe yukarıdaki hadisin söyleniş sebebini (sebeb-i vürud) şöyle izah etmiştir: Hz. Peygamber'in yanından bir yahudinin cenazesi geçiyordu. Ailesi de ona ağlıyordu. Hz. Peygamber onlara hitaben “Siz ağlıyorsunuz, o ise azab çekiyor” buyurdu (Müslim, Cenaiz, 25). Diğer rivâyette ise Hz. Peygamber bir yahudi kadının cenazesine rastlamıştı, ailesi ona ağlıyordu. Bunun üzerine “Şunlar ona ağlıyorlar, o ise kabrinde azab çekiyor” buyurdu (Buhârî, Cenaiz, 33, Müslim, Cenaiz, 27). Hâkim'in Müstedrek'inde ise Hz. Âişe'nin bu sözünden sonra “Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez” (Bakara, 2/286) ayetini okuduğu kaydedilir (II, 215).

Burada da açık bir şekilde Hz. Âişe söz konusu hadisin yanlış anlaşıldığını, Kur’ân’la karşılaştırıldığında da bunun böyle olmayacağını ifade etmiştir. Nitekim aynı hadisi babası gibi nakleden İbn Ömer'e de “Allah Ebû Abdirrahman'ı (İbn Ömer'in künyesi) bağışlasın. Bir şey işitmiş, tam ezberleyememiş/o yalan söylüyor değil, fakat unutmuş veya hata etmiş.” demiştir (Müslim, Cenaiz, 25, 27). Şu halde ölünün azab çekmesinin sebebi dışarıda kendisine ağlayanların ağlaması değil, ölünün kendi günah veya hatasıdır. Çünkü “kimse kimsenin yükünü çekmez”, “Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez”. Bununla birlikte Allah, dilerse ağlamayı kâfirin azabının arttırılmasına vesile kılabilir. Çünkü güldüren de ağlatan da odur (Müslim, Cenaiz, 23, 26).

Hz. Âişe'nin diğer sahâbilerin naklettiği bazı hadislerle yönelik tenkidleri konusunda daha fazla örnek için Zerküşî'nin Türkçe'ye tercüme edilen *Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler* adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Hadislerin Kur’ân’a arz edilerek tenkid ve değerlendirilmesi sonraki dönemlerde de sürdürülmüş, özellikle Hanefî mezhebi fakihleri tarafından diğer alanlar yanında hadis tenkid kriterlerinden biri olarak benimsenmiştir.

Sünnet

Hadis metninin sünnet ve doğruluğu ispatlanmış diğer hadis rivâyetleriyle karşılaştırılması daha fazla başvurulmuş bir metin tenkid yöntemidir. Burada muhteva açısından problemli görülen bir hadis, sened itibarıyla sahih görünse bile diğer sağlam rivâyetlerle karşılaştırılarak tenkide tabi tutulur. Aykırı olması halinde reddedilir. Burada da yukarıda işaret edilen, hadisler arasında tevîl edilebilme imkânı, nasih-mensuh ilişkisinin mevcudiyeti gibi hususların dikkate alınması gerekir.

Bu bölüme örnek olarak yine Hz. Âişe'den bir tenkid kaydedilebilir: Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den “Kadın, eşek ve köpek namazı bozar...” şeklinde bir hadis nakleder. Bunu duyan Hz. Âişe “Bizi eşeklere ve köpeklere benzettiniz! Vallahi ben Resûlüllâh'ın önünde yatarken onun namaz kıldığını gördüm.” diyerek rivâyeti kendi sünnet bilgisiyle karşılaştırıp tenkid etmiştir (Buhârî, Salat 105; Müslim, Salat 270).

Diğer bir örnekte İbn Abbas “Zina çocuğu için en şerlisidir” (Hakim, Müstedrek, II, 214) hadisini “Eğer o için en şerlisi olsaydı, recm uygulanması için annesinin onu doğurmasına kadar beklenmezdi” diyerek bu konuda sabit olan hadise aykırılık sebebiyle bu hadisi tenkid etmiştir.

Hadisin sünnete/sahih ve sabit diğer hadislerle arz edilerek değerlendirilmesi yöntemi-ne daha çok hadisçiler başvurmuştur. Hadisçiler rivâyetler arasındaki bu tür farklılıkları, sened veya metinde görülen aykırılıkları (şuzûz) tespit edebilmek için aynı hadisin bütün tariklerini toplama yoluna gitmişlerdir. Bu onlara rivâyetler arasında mukayese yapma ve en doğru metni tespit etme imkânı vermiştir. Hadisçilerin bu çalışmasına *turuk* çalışması denmektedir. Bu konuda bir hadisin sahih bulduğu bütün tariklerini aynı yerde vermeye özen gösteren Müslim'in el-Camiu's-sahih'i hadis kitapları arasında özel bir yere sahiptir.

SIRA SİZDE

Müslim'in el-Camiu's-sahih adlı eserinden bir hadis seçerek sened ve metin farklılıklarını nasıl kaydettiğini inceleyiniz.

Akl-ı Selim

Hiz. Peygamber'den sadır olmuş bir hadis, temelde sağlam, önyargısız ve objektif işleyen bir akla aykırı değildir. Çünkü sonuçta vahyin ve o vahyi getiren Peygamber'in sünnetinin kaynağı Allah olduğu gibi aklın yaratıcısı da Allah'tır. Hiz. Peygamber'in selim bir akla aykırı bir söz söylemesi veya yapması düşünülemez. Ondan nakledilen bir hadiste akla aykırı bir durum görülüyorsa o hadisin doğru olmadığına hükmedilir. Ancak burada mukayese edilen aklın 'selim' olması yani çeşitli önyargı, heva ve heveslerden arınmış, objektif bir akıl olması gerekir. Aksi takdirde günümüzde sıklıkla karşılaşıldığı gibi kendi heva ve arzusuna, şahsi görüş ve düşüncelerine uymayan her hadisi akla aykırı olduğu gerekçesiyle reddetme durumuna düşülür.

Diğer taraftan aklın sınırlarını aşan ve akılla izahı mümkün olmayan pek çok konu da ayetlerde olduğu gibi hadislerde de geçebilmektedir. Dolayısıyla akla aykırı olma ölçüsünde ihtiyatlı davranmak, hadisin akla aykırı olduğu gerekçesiyle reddinde acele etmemek gerekir. Bu sebeple birçok âlim akla aykırılık konusunda hadisin reddi için "tevil kabul etmeyecek şekilde akla aykırılık bulunması" kaydını getirmişlerdir. Şu halde akl-ı selime aykırı görünen bir hadisin önce tevil edilebilme imkânı araştırılır, tevil imkânı olmazsa o takdirde reddi yoluna gidilir.

Akla aykırılık gerekçesiyle reddedilen hadise örnek olarak "Allah kendini atın terinden yarattı" şeklindeki uydurma rivâyet verilebilir. Birçok hadisçi böyle bir rivâyetin hadis olamayacağını, bütün râvileri sika bile olsa hem akıl, hem de dinin temel prensipleri açısından kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir.

K İ T A P

Hadisin akla aykırılık prensibiyle tenkidi konusunda Yavuz Ünal'ın Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu (Akla Uygunluk-Akla Aykırılık) kitabını okuyunuz.

Diğer taraftan tevil edilmesi mümkün olduğu halde sahâbe tarafından makul olmadığı gerekçesiyle tenkid edilen bazı hadisler de bulunmaktadır. Ebû Hüreyre'nin Hiz. Peygamber'den naklettiği "Ateşin değdiği bir şey yemekten dolayı abdest almak gerekir" hadisini duyunca İbn Abbas "Ey Ebû Hüreyre! Yağ ve sıcak sudan dolayı da abdest alacak mıyız?" diyerek akli açıdan hadisi tenkid etmiştir. Yine Ebû Hüreyre cenaze yıkayanın gusül, cenaze taşıyanın abdest alması gerektiğini naklettiğinde Hiz. Âişe "Müslümanların ölüleri necis mi, kişi kuru bir ağacı taşısa ne gerekir?" demiş, İbn Abbas da "kuru ağaç taşımaktan dolayı abdest almamız gerekmez" diyerek makul gerekçelerle hadisi tenkid etmişlerdir.

İlmî ve Tecrübî Veriler

Bir hadis metninin muhteva açısından karşılaştırılıp değerlendirildiği alanlardan biri de kesinleşmiş ilmi ve tecrübî verilerdir. Bilimsel ve deneysel olarak ispatlanmış kesin bilgilere aykırı görülen bir hadis metninin sahih olmadığına hükmedilir. Çünkü vahiyle destek-

lenmiş ve vahyin kontrolünde yaşamış Hz. Peygamber'in doğru olmayan bilgiler beyan etmesi düşünülemez. Nitekim "balık yemek vücudu zayıflatır" şeklindeki bir rivâyet balığın faydaları konusundaki bilimsel ve deneysel bilgilere uygun olmadığı için reddedilmiştir. Aynı şekilde "patlıcan her derde devadır" şeklindeki rivâyet de patlıcanın her derde deva olmadığı yönündeki tecrübelerle reddolunmuş uydurma bir rivâyettir.

Diğer taraftan yukarıdaki ölçülerde olduğu gibi bilimsel verilere aykırı hadisin reddi konusunda acele etmemek ve ihtiyatı elden bırakmamak bu konuda da esastır. Aksi takdirde henüz bilimsel olarak ispatlanmamış hipotez veya teorileri bilimsel hakikatler olarak görüp sahih bilinen hadisleri reddetmek durumuna düşülmüş olur. Kimi zaman bilimsel gerçek olarak bilinen hususların doğru olmadığı veya aksinin doğru çıktığı, günümüzde zaman zaman görülen olaylardır. Hadisleri bu ölçüye göre değerlendirirken pozitivist bilim anlayışının etkilerini göz önünde bulundurmak gerekir.

Hadisin müspet ilimlerin verileriyle karşılaştırılıp değerlendirilmesi konusunda Enbiya Yıldırım'ın Hadiste Metin Tenkidi kitabının Müspet İlimlere Arz bölümünü okuyup üzerinde düşününüz. Okuduklarınızdan hareketle bilimsel verilere aykırılık gerekçesiyle tenkid edilen hadislerle başka örnekler bularak değerlendirmeye çalışınız.

SIRA SİZDE

Tarihî ve İçtimai Bilgiler

Hadislerin muhteva açısından incelenip değerlendirildiği diğer bir alan tarihi ve içtimai bilgilerdir. Geçmişte ve günümüzde sahih kabul edilmiş bazı rivâyetler de dâhil olmak üzere bazı hadisler bu açılardan değerlendirilip tenkid edilmiştir. Bir hadis metninde yer alan bir bilginin kesin olan tarihi bilgilerle uyuşmaması, metnin uydurma veya hatalı oluşunun alametlerinden sayılır.

Bu bölüme örnek olarak Hz. Peygamber'in hamamda banyo yaptığını ifade eden rivâyetler gösterilebilir. Hâlbuki tarihi bilgilerle sabittir ki Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem ve coğrafyada bir yapı olarak hamam mevcut değildir. Dolayısıyla bu tür rivâyetler sahih kabul edilmemiştir. Bir diğer örnekte Hz. Peygamber'in Mekke fethinde annesinin kabrinin başında ağladığı yönündeki bir rivâyet de tenkid edilmiştir. Çünkü söz konusu kabir Medine yakınındaki Ebvâd'dır.

Hadislerin tarihi bilgilerle karşılaştırılıp tenkid edilmesi hadisçilerin hem sened, hem de metin tenkidinde sıkça başvurdukları yöntemlerdendir. Hadis metinlerinin muhteva açısından mukayese edilip tenkide tabi tutulduğu daha farklı alanlar da mevcuttur. Daha ziyade fıkıhçıların uyguladıkları bu yöntemlerin tetkikini ilgili kitaplara bırakıyoruz.

Dil ve Üslup

Hadis metinleri Arap dili kaidelerine uygunluk açısından incelenerek tenkide tabi tutulur. Arapça'nın temel dil ilimleri olan sarf ve nahiv kaidelerine uymayan, teknik tabiriyle rekâket (lafız ve mana bozukluğu) taşıyan ifadeler Hz. Peygamber'e ait kabul edilmez. Hz. Peygamber çocukluğundan itibaren fasih bir Arapça ile yetişmiştir. Dolayısıyla bu tür dil hatalarının ona nispeti doğru değildir. Bu tür hatalar muhtemelen hadislerin mana ile rivâyeti esnasında râviler tarafından yapılmıştır. Yapılan hatanın çeşidine veya hatanın büyüklüğü ya da küçüklüğüne göre hadis muhtelif isimler olarak değerlendirilir.

Diğer taraftan hadis metni üslup açısından da incelenir. Mana itibariyle Peygamber'in (s.a.v.) şanına yakışmayacak ifadeler, az bir ibadete aşırı sevap vaadeden, az bir günaha aşırı ceza bildiren rivâyetler onun mutedil tavrına aykırı kabul edilerek tenkid konusu yapılmıştır. Yine basit, alaya alınacak hafif ifadeler, ifrat ve tefrite varan mübalağalı hükümler, fitrata aykırı talepler, şehvete teşvik unsuru taşıyan sözler vb. muhtevadaki hadisler de nebevî üsluba uymadığı için reddedilmiştir.

Nebevî üsluba uymadığı için reddedilen rivâyetlere pek çok örnek verilebilir. “Horoza sövmeyin, çünkü o benim arkadaşımdır.”, “Üç şeye bakmak göze kuvvet verir, yeşile, akan suya, güzel yüze bakmak.”, “Kim la ilahe illallah derse, Allah onun için yetmiş bin dilli bir kuş yaratır. Her dil yetmiş bin lisanla Allah’tan onun için mağfiret diler.” şeklindeki rivayetler bunlardandır.

Bu rivayetlerden birincisi basit ve peygamberlik şanına yakışmayacak hafiflikte bir ifade olduğu, ikincisi harama bakmayı ve şehveti teşvik eden bir ifade taşıdığı, üçüncüsü küçük bir amel için aşırı bir mükafat vaat ettiği için tenkit edilip mevzû (uydurma) sayılmıştır.

SIRA SİZDE

“Haram aylarda perşembe, cuma ve cumartesi oruç tutana Allah dokuzyüzyıllık ibadet yazar”, Kim hadis nakleder ve yanında aksırırsa o hadis haklı” ve “Cebrail cennetten keşkek getirdi. Onu yiyince bana cima için kırk erkek gücü verildi” şeklindeki üç rivâyetin hangi sebeplerle mevzu sayıldığını tahmin etmeye çalışınız.

Metin Tenkidinin Sonuçları

Muhteva ve dil ve üslup açısından değerlendirilerek metin tenkidine tabi tutulan hadisler sonuçta tevîl edilemeyecek kadar açık bir şekilde Kur’ân’a, sünnete, akl-ı selîme, kesin ilmi verilere, tarihi bilgilere aykırı, dil ve üslup açısından problemli görülüyorsa o hadisin en azından sahih ve sabit olmadığına hükmedilebilir. Ancak verilecek değer hükmü hadiste bulunan aykırılığın derecesine göre mevzu (uydurma) olmaktan hafif seviyede zayıf olmaya kadar farklı kategorilerde bulunabilir. Meselâ hadisin metninde yeralan bir tarih hatası muhtemelen râviden kaynaklanmış olup bu o hadisin uydurma olmasını değil, belki râvinin zapt kusurundan dolayı zayıf olmasını gerektirir. Hatta Hz. Ömer’in Kur’ân’a aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmediği Fatıma bint Kays rivâyetinde olduğu gibi temel hadis kaynaklarında bulunan ve uygun bir yorumu yapılabilen sahih bir rivâyet olması da mümkündür. Bazen de patlıcanın faziletiyle ilgili hadiste olduğu gibi mevzu olduğu açık bir şekilde görülebilir. Dolayısıyla bir hadisin sahih olup olmadığına karar vermek için sadece metnine bakmak her zaman yeterli olmamaktadır.

DİKKAT

Metin tenkidi karakteri itibarıyla bünyesinde bazı izâfilikler/sübjektif değerlendirmeler de taşımaktadır. Dahası günümüzdeki bazı metin tenkidi faaliyetlerinde yüzeysel ve keyfi uygulamalar görülmektedir. Oysa metin tenkidi son derece dikkatli uygulanması gereken bir yöntemdir. Yüzeysel ve sübjektif değerlendirmelerle ya da aceleci bir tavırla etraflıca araştırmadan bazı sahih hadislerin reddi durumuna düşülebilir. Bu sebeple hadis tenkidinde isnad göz ardı edilmeden metinler geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir.

Geçmişte hadis âlimleri hadislerin senedine bakılmadan doğrudan metnin dikkate alınarak incelenmesini genellikle tasvip etmemişler, bu konuda önceliği sened tetkik ve tenkidine vermişlerdir. Sened açısından problemli bulunan hadislerin metnindeki kusurları zikretmeye gerek duyulmamıştır. Bununla birlikte senedi ve metniyle bir bakışta hadisin sahih olup olmadığı konusunda bir kanaat belirten hadis ilminde geniş ve derin bir bilgi ve birikime sahip hadis uzmanı âlimlerin mevcudiyeti de bir gerçektir. Bu tür hadis âlimlerine bir benzetmeyle “hadis sarrafı” denmektedir. Bu âlimler uzun süre hadis ilmiyle ve Hz. Peygamber’in hayat ve sünnetiyle yoğun bir şekilde meşgul oldukları için bu özellik onlarda bir meleke meydana getirmekte ve bu meleke sayesinde hadisin peygambere ait olup olmadığını, sarrafın bir bakışta hakiki ve sahte altını ayırt etmesi gibi ayırıp söyleyebilmektedirler. Nitekim ünlü muhaddislerden Abdurrahman b. Mehdi bir hadisi reddetmiş, bunun hadis olmadığını nasıl bildiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Sen de benim gibi yirmi yıl bu işi yap, benim öğrendiğimi öğrenirsin”. Bu sebeple senedine

bakmadan doğrudan bir hadisin sahih olup olmadığına karar verebilmek, başka bir ifadeyle hadisi metin tenkidine tabi tutabilmek için Peygamber'in sünnetiyle içli dışlı olmak, uzun süre hadisiyle meşgul olmak, onun hayatını çok iyi kavrayıp özümsemiş olmak, üslup ve tavrını, davranış biçimlerini çok iyi bilmek gibi şartlar getirilmiştir.

Hadiste metin tenkidi konusunda ayrıntılı bilgi için Enbiya Yıldırım'ın Hadiste Metin Tenkidi adlı kitabını inceleyiniz.

K İ T A P

Sonuç itibariyle hadiste metin tenkidi yapılırken samimiyet, i'tidal, geniş hadis kültürü, metnin iyi kavranması, hadisin bütün tariklerinin toplanması, hadisin edebi özelliklerinin tespiti, müteşâbih-müşkil (anlaşılması zor) hadislerden olup olmadığının tespiti, te'vil imkânlarının araştırılması, metnin derinlemesine tahlil edilmesi gibi noktalara dikkat edilmesi bu yöntemin uygulanması esnasında göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır.

UYGULAMA: BİR HADİSİN SENED VE METİN AÇISINDAN TAHLİLİ

Burada senedi ve metniyle bir bütün hâlinde hadisin tetkik ve tenkide tabi tutulup değerlendirilmesi bir örnek hadis üzerinden anlatılacaktır. İnceleme konusu hadisin önce kaynaklarda yer alan muhtelif lafızları tespit edilecek, ardından sened ve muhteva değerlendirilmesi yapılacaktır.

Hadisin Kaynaklarda Yeralan Lafızları

1. وَحَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حَمَزَةَ وَسَلِّمْ ابْنَيْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: «الشُّؤْمُ فِي الدَّارِ وَالْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ.» (Yahyâ b. Yahyâ dedi ki), Mâlik bana tahdis etti, onun İbn Şihâb'dan, onun Abdullah b. Ömer'in iki oğlu Hamza ve Sâlim'den, onların da babaları Abdullah b. Ömer'den rivâyet ettiklerine göre Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Uğursuzluk: evde, kadında ve atta"dır. (Mâlik, İsti'zân, 22, hadis no: 1787)

Hadis bu ve buna çok yakın lafızlarla Mâlik'in *Muvatta'*ı dışında kronolojik olarak Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde (X, 411), Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (II, 8, 36, 115, 126, 153), Buhârî'nin *Sahih*'inde (Nikâh 17, hadis no: 5094; Cihad, 47, hadis no: 2858; Tıb, 43, hadis no: 5753 ve Tıb 54, hadis no: 5772), Müslim'in, *Sahih*'inde (Selam, 115, 116, hadis no: 5937 ve 5938), Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde (Tıb, 24, hadis no: 3924), Tirmizî'nin *Sünen*'inde (Edeb, 58, hadis no: 3058), İbn Mâce'nin *Sünen*'inde (Nikâh, 55, hadis no: 2071, 2072), Nesai'nin *Sünen*'inde (Hayl, 5, hadis no: 3584) ve daha sonraki kaynaklarda yer almıştır.

Rivayetlerin bazıları "Sirâyet etme yoktur, uğursuzluk da yoktur, uğursuzluk şu üç şeydedir" şeklinde, bazıları da "Uğursuzluk ancak şu üç şeydedir" ifadeleriyle nakledilmiştir. Hadisin râvileri İbn Şihâb ez-Zühri'den sonra farklılaşsa da hepsinin ortak senedi İbn Şihâb-Sâlim/Hamza b. Abdillâh b. Ömer-Abdullah b. Ömer şeklindedir.

2. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْقَلَانِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: ذَكَرُوا الشُّؤْمَ عِنْدَ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَقَالَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «إِنْ كَانَ الشُّؤْمُ فِي شَيْءٍ فَقِي الدَّارِ وَالْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ.» (Buhârî dedi ki,) bize Muhammed b. Minhâl tahdis etti, (o dedi ki) bize Yezid b. Zurey tahdis etti, (o dedi ki) bize Ömer b. Muhammed el-Askalânî tahdis etti onun babasından (Muhammed el-Askalânî), onun da (dedesi) İbn Ömer'den rivâyet

ettiğine göre o şöyle söylemiştir: Resûlüllâh'ın yanında uğursuzluktan bahsettiler. Bunun üzerine Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer bir şeyde uğursuzluk olsaydı, evde, kadında ve atta olurdu" (Buhârî, Nikâh, 17, hadis no: 5094). Aynı hadisi farklı senedlerle hemen hemen aynı lafızlarla Müslim de İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Tariklerin birinde yukarıda birinci hadisi nakleden oğlu Hamza da bulunmaktadır (Müslim, Selâm, 117, 118, hadis no: 5937, 5938). Şu halde bu lafızla hadisi İbn Ömer'den oğlu Hamza ile torunu (diğer oğlu Zeyd'in oğlu Muhammed) nakletmişlerdir.

Yukarıda kendisinden uğursuzluğun üç şeyde olduğu nakledilen İbn Ömer'in burada hadisi Hz. Peygamber'den tam tersi manayı verecek bir ifadeyle naklettiği görülmektedir. Bu durumda uğursuzluk diye bir şey yoktur, olsa bu üç şeyde olurdu. İbn Ömer'in bu rivâyetini aynı veya çok yakın lafızlarla teyid eden başka sahâbilerden gelen hadisler de vardır. Sehl b. Sa'd es-Sa'idî, Sa'd b. Mâlik diğer adıyla Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Câbir b. Abdullah bunlardandır. Bunların rivâyetleri de kaynaklarda yer almıştır (Mâlik, İsti'zân, 21, hadis no: 1786; Ahmed I, 174, 180, V, 335, 338; Buhârî, Cihad, 47, hadis no: 2858; Nikâh, 17, hadis no: 5094; Müslim, Selâm, 119, 120, hadis no: 5942 ve 5943; Ebû Dâvûd, Tıb, 24; İbn Mâce, Nikah, 55, hadis n: 2071; Nesai, Hayl, 5, hadis no: 3584).

3. حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ سُلَيْمٍ الْكَلْبِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ جَابِرٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَمِّهِ مُحَمَّدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا شَوْمَ وَقَدْ يَكُونُ الْيُمْنُ فِي ثَلَاثَةٍ فِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالْدَّارِ (İbn Mâce dedi ki,) bize Hişâm b. Ammâr tahdis etti, (o dedi ki) bize İsmâil b. Ayyâş tahdis etti, (o dedi ki) bana Süleyman b. Süleym el-Kelbî tahdis etti, onun Yahyâ b. Câbir'den, onun Hakim b. Muâviye'den, onun da amcası Mihmer b. Muâviye'den naklettiğine göre o şöyle söyledi: Ben Resûlüllâh'ın şöyle söylediğini duydum: "Uğursuzluk diye bir şey yoktur. Uğurluluk ise şu üç şeyde olabilir: Kadında, atta ve evde" (İbn Mâce, Nikâh, 55, hadis no: hadis no: 2071).

Aynı hadisi hemen hemen aynı isnad ve lafızlarla Tirmizî de nakletmiştir (Tirmizî, Edeb, 58, hadis no: 3058). Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan nakledilen diğer bir hadis ise hem bu rivâyeti teyit etmekte, hem de manasını açıklamaktadır. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Saliha bir kadın, iyi bir mesken ve uysal bir binek kişinin saadetindendir. Kötü bir kadın, kötü bir mesken ve kötü bir binek de kişinin mutsuzluğunun sebeplerindendir" (Ahmed, I, 168). Bu rivâyet de birinci hadisteki mananın tam tersini vermekte, ikinci rivâyeti de desteklemektedir.

4. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي حَسَّانَ الْأَعْرَجِ أَنَّ رَجُلَيْنِ دَخَلَا عَلَى عَائِشَةَ فَقَالَا: إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- كَانَ يَقُولُ: «إِنَّمَا الطَّيْرَةُ فِي الْمَرْأَةِ وَالِدَابَّةِ وَالْدَّارِ». قَالَ فَطَارَتْ شِقَّةٌ مِنْهَا فِي السَّمَاءِ وَشِقَّةٌ فِي الْأَرْضِ فَقَالَتْ: وَالَّذِي أَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلَى أَبِي الْقَاسِمِ مَا هَكَذَا كَانَ يَقُولُ: وَلَكِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- كَانَ يَقُولُ: «كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ: الطَّيْرَةُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْدَّارِ وَالِدَابَّةِ». ثُمَّ قَرَأَتْ عَائِشَةُ (مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. (Râvi dedi ki) bize Abdullah (b. Ahmed b. Hanbel) tahdis etti, o dedi ki bana babam (Ahmed b. Hanbel) tahdis etti, o dedi ki bize Ravh tahdis etti, o dedi ki bize Sa'id tahdis etti, onun Katâde'den, onun da Ebû Hassan el-A'rec'den rivâyet ettiğine göre iki kişi Hz. Âişe'nin huzuruna girmişlerdi. Dediler ki: Ebû Hüreyre Allah'ın Peygamberi'nin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Uğursuzluk ancak kadın-

da, binekte ve evdedir”. râvi diyor ki bunu duyar duymaz Hz. Âişe’nin kızgınlıktan adeta bir yanı göğe, öbür yanı yere uçtu. Ardından dedi ki: Ebû’l-Kâsım’a Kur’ân’ı indirene andolsun ki o böyle söylemiyordu. Bilâkis Allah’ın Nebîsi şöyle diyordu: “Cahiliye ehli, uğursuzluk kadında, evde ve binekte olur derlerdi”. Sonra Hz. Âişe şu ayet-i kerîmeyi okudu “Yeryüzünde ve nefislerinizde size isabet eden ne varsa hepsi biz onu yaratmadan önce bir kitabda mevcuttur. Şüphesiz bu Allah için kolaydır” (Hadid 57/22). (Ahmed, VI, 246, ayrıca VI, 150). *Müsned*’de yeralan diğer rivâyette bu iki şahsın Beni Âmir’den olduğu belirtilir (VI, 240).

Diğer müsned musannifi Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’de ise aynı rivâyet Muhammed b. Raşid-Mekhlul tarîkiyle şu şekilde kaydedilmiştir: Hz. Âişe’ye, Ebû Hüreyre Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu diyor: “Uğursuzluk üç şeydedir: Evde, kadında, atta” diye söylenince o şöyle cevap verdi: Ebû Hüreyre tam ezberleyememiş, çünkü tam Resûlüllâh “Allah Yahudileri kahretsin, onlar uğursuzluk üç şeydedir: Evde, kadında, atta, derler” derken içeri girmiş, hadisin son kısmını duymuş, baş tarafını duymamış (Tayâlisî, *Müsned*, I, 215).

Sened ve Metin Açısından Hadisin Tahlîli

Sened

Birinci hadisin senedi; Zührî-Sâlim/Hamza b. Abdullah b. Ömer-Abdullah b. Ömer şeklindedir. Zührî’den sonra hadis başta Mâlik olmak üzere muhtelif öğrencileri vasıtasıyla kaynaklara geçmiştir. Râvilerin hepsi de birbirleriyle görüştükleri bilinen tanınmış sika râvilerdir. Senedde kullanılan “عن”, “أخبرنا”, “حدثنا” gibi eda sıygaları da râvilerin birbirleriyle görüştüklerini göstermektedir. Dolayısıyla sened itibariyle hadis sahih bir hadistir.

İkinci hadisin senedi; Muhammed b. Minhal-Yezid b. Zurey’-Ömer b. Muhammed (b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer) el-Askalânî-babası Muhammed el-Askalânî-İbn Ömer şeklindedir.

Buradaki râviler de sika olup birbirleriyle hoca talebe ilişkisi içindedirler. râvilerin kullandığı eda sıygaları da bunu göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki hadis gibi bu hadisin de Buhârî’de yeralması da likâ şartından dolayı râvilerin birbirleriyle görüşmüş olmaları konusunda güvence vermektedir. Dolayısıyla hadis sened itibariyle sahihtir. Hadisin diğer sahâbilerden gelen tarîklerinde de güvenilirlik ve ittisal açısından bir problem bulunmamaktadır.

Üçüncü hadisin senedi; Hişâm b. Ammâr-İsmâil b. Ayyâş-Süleymân b. Süleym el-Kelbî-Yahyâ b. Câbir-Hakîm b. Muâviye-Mihmer b. Muâviye şeklindedir. Yapılan incelemelerde bu rivâyetin de isnadı sahih ve râvileri sika bulunmuştur. Kullanılan eda sıygaları râvilerin birbirleriyle görüştüklerini ispat etmektedir.

Dördüncü hadisin senedi; Abdullah b. Ahmed b. Hanbel-Ahmed b. Hanbel-Ravh-Sa’îd-Ebû Hassan el-A’rec-Âişe şeklindedir. Bu rivâyetin râvileri de güvenilir râvilerinden olup hadis sened açısından sahih bulunmuştur. Kullanılan eda sıygaları da râvilerin birbirleriyle irtibatını göstermektedir.

Metin

Yukarıda birer senedi verilen hadislerin hepsinin muhtelif tarîkleri itibariyle sahih veya hasen seviyesinde makbul hadisler oldukları anlaşılmaktadır. Ancak muhteva açısından birinci hadis diğerleriyle çelişir görünmektedir. Bu durumda hadisin metninin muhteva açısından değerlendirilip metin tenkidine tabi tutulması gerekir. Burada yapılması gereken hadisin farklı tarîklerinin bir araya getirilip karşılaştırılarak doğru anlamın tespit edilmesi ve tevil imkânı bulunup bulunmadığının araştırılmasıdır.

Birinci sırada metni verilen ve üç şeyde uğursuzluk bulunduğunu ifade eden hadisin aynı sahâbiden gelen farklı rivâyetleri ile aynı konuda farklı sahâbilerden nakledilen metinler karşılaştırıldığında görülmektedir ki sened itibariyle sahih olsa bile bu hadisin daha doğru metni “uğursuzluk olsaydı şu üç şeyde olurdu” mealindeki metindir. Öyle anlaşıyor ki Hz. Peygamber, bu konuda cahiliye ehlinin veya Yahudilerin batıl inançlarını söz konusu ederek bunların yanlışlığını ortaya koymuş, İslâm’da uğursuz sayma gibi bir şey olamayacağını belirtmiştir. Ancak bu tespit nakledilirken eksik duyma veya yanlış anlama gibi sebeplerden dolayı “Uğursuzluk şu üç şeydedir...” şeklinde intikâl etmiştir (birinci hadis). Hadisi bu hâliyle nakleden İbn Ömer’den, aynı hadisin hem oğlu Hamza, hem de torunu Muhammed b. Zeyd tarafından “Uğursuzluk olsaydı şu üç şeyde olurdu...” şeklinde de rivâyet edilmesi bunu ispatlamaktadır (ikinci hadis). Hadisin daha doğru naklinin bu ikinci rivâyet olduğunu teyid eden diğer husus, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Sehl b. Sa’d ve Câbir b. Abdillâh’tan da hadisin aynı lafızlarla nakledilmiş olmasıdır. Ayrıca Mihmer b. Muâviye’den nakledilen rivâyet de (üçüncü hadis) söz konusu üç şeyde uğursuzluğun değil, uğurluluğun bulunduğunu ortaya koymak suretiyle ikinci rivâyeti teyit etmektedir. Hz. Âişe hadisi ise net bir şekilde söz konusu bâtil inanışın câhiliye ehline veya Yahudilere ait bir inanış olduğunu, Hz. Peygamber’in bunu sadece onların sözü olarak naklettiğini ispatlamaktadır (dördüncü hadis).

Yapılan bu karşılaştırmada birinci rivâyetin hangi ortam ve bağlamda söylendiği, nasıl ve ne şekilde anlaşılıp okunması gerektiği, hatanın nereden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bize bu imkânı veren, hadisin farklı rivâyet ve tarîklerinin toplanıp incelenmesi ve rivâyetlerin mukayese edilmesidir. Başka bir ifadeyle hadisin hadise arzı yöntemidir. Ancak yukarıda da işaret olunduğu gibi bu, birinci rivâyetin reddini veya uydurma olmasını gerektirmemiştir. Sadece bize hadisin nasıl anlaşılması gerektiğini, hangi anlamda bunun söylendiğini anlama imkânı vermektedir. Nitekim Mâlik, Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi muhaddisler iki hadis arasındaki çelişkinin farkındadırlar ve bu sebeple sahih olan bu rivâyetlerin ikisine de kitaplarında peşpeşe yer vermek suretiyle doğru anlama işaret etmişlerdir.

Sonuçta bu rivâyet de sened açısından sahih olduğu için temel kaynaklarda yer almış ve birçok âlim de bunu zâhirî anlamı üzere kabul edip diğer rivâyet ve delillerle uygun bir biçimde yorumlamayı tercih etmiştir. En fazla dile getirilen yorum şudur: Kadının uğursuzluğundan maksat, onun doğurgan olmaması veya kötü ahlaklı olmasıdır. Atın uğursuzluğu, huysuz olması veya onunla Allah yolunda gazaya çıkılmamış olmasıdır. Evin uğursuzluğu da dar olması veya komşularının kötü olmasıdır. Nitekim yukarıda da işaret edilen hadiste salih bir kadının, iyi bir evin ve uysal bir bineğin mutluluk; kötü bir kadın, ev ve bineğin de mutsuzluk kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

Bazı âlimler ise birinci rivâyeti zahiri üzere alıp yorumlamanın doğru olmadığını, hadisi Kur’ân ve diğer rivâyetler çerçevesinde anlayıp yorumlamanın daha isabetli olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre öncelikle hadis Hz. Âişe’nin yaptığı gibi Kur’ân ayetlerinde belirtilen, her şeyin Allah’tan olduğu ve kendi başına bir uğursuzluk taşıma gibi bir özelliği bulunmadığı prensibine aykırıdır. İkinci olarak Hz. Peygamber’in “Uğursuzluk diye bir şey yoktur.”, “Uğursuz sayma şirk” gibi kesin ve genel hükümlerine, ayrıca Hz. Peygamber’in kadınlar hakkındaki cahiliye anlayışlarını yıkmaya yönelik genel tavrına uymamaktadır. Üçüncü olarak zaten rivâyetin aslı cahiliye ehlinin veya Yahudilerin söz ve inanışlarının naklinden ve bunun eleştirisinden ibarettir. Hadisin râvisi sözün baş tarafını kaçırdığı için sadece duyduğu kısmı nakletmiş, bu da hadisin yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla esasen hadisin doğru şekli ve hem Kur’ân ayetleriyle, hem meşhur sünnet/hadis verileriyle, hem de İslâm’ın temel ve genel prensip ve yaklaşımlarıyla uyumlu olan metni de budur. (Ayni, *Umdetü’l-kâri*, XI, 395-397).

Sonuç olarak hadis sened ve metin açısından değerlendirildiğinde sened yönünden sahih, muhteva yönünden diğer rivayetlerle çelişik görünmektedir. Bu durumda hadisin, red-dolunmasa bile Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in sünneti, İslâm'ın genel prensipleri ve diğer sahih hadisler ışığında yorumlanıp anlaşılması gerekmektedir. Buna göre İslâm'da uğursuzluk diye bir şey yoktur. Olsaydı, cahiliye halkının veya Yahudilerin dediği gibi bu üç şeyde, kadında, atta ve evde olurdu. Oysa böyle bir şey sözkonusu değildir. Bunlar İslâm dışı toplumların batıl inançlarından ve bunların nakledilip eleştirilmesinden ibarettir. Böyle bir şey sözkonusu olsa bile bunun anlamı, kişinin en fazla mutluluk veya bahtsızlığına sebep olan şeylerden olmaları yönündendir. Yoksa bizatihi uğursuz olmalarından değildir.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak/بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ".
2. "Nebi (s.a.v.) ayakkabısını giymede, saçını taramada, temizliğinde, velhasıl her işinde sağdan başlamayı severdi/كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تَنَعُّلِهِ وَتَرْجُلِهِ وَطُهُورِهِ، وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ".
3. "Namazda saflarınızı düzeltiniz. Çünkü safları düzeltmek namazı dosdoğru kılmanın sebeplerindendir/سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ".
4. "Kim inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan ayını namazla (terâvih) geçirirse geçmiş günahları bağışlanır/مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ".
5. "Sahur yapın, hiç şüphesiz sahurda bereket vardır/تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَهً".
6. "Kim bu eve (Ka'be) hacc için gelir de kötü laf etmez ve günah işlemezse, evine anasından doğduğu gibi tertemiz döner/مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ".
7. "Allah yolunda sabah-akşam atılan her adım dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır/الرَّوْحَةُ وَالْعُدُوهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا".
8. "Yas tutarken yanaklara vuran, yakaları yırtan ve Cahiliyye dualarıyla dua eden bizden değildir/لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ".
9. "İlmin kalkması, cehaletin yerleşmesi, içkinin içilmesi ve zinanın yaygınlaşması kıyamet alametlerindendir/وَيُثْبِتُ الْجَهْلُ، وَيُفْعَ الْعِلْمُ، وَتَنْتَشِرُ الزِّنَا".
10. "Allah'ın Peygamber'i (s.a.v.) şöyle dua ederdi: Allahım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve yaşlılığın düşkünlüğünden sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım/كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ".

Özet

Hadiste sened ve metin kavramlarını tanımlayabilmek
Kısaca Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden (onay) ibaret olan hadis, günümüze kadar râvi denilen ve belli usullerle öğrendikleri hadisi nesilden nesile birbirlerine nakleden şahıslar vasıtasıyla ulaşmıştır. Hadis, sened adı verilen bu râviler zinciri ile, senedin sonunda yeralan ve Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerini içeren metin bölümünden oluşur.

Sened ve metin tenkidini açıklayabilmek

Tenkid, Arapça kökenli bir kelime olup sahte para ile gerçek parayı birbirinden ayırmak demektir. Hadiste ise hadisin sahih olup olmadığını belirlemek için yapılan inceleme ve değerlendirme işleminin adıdır. Hadisin senedindeki râvilerin incelenip değerlendirilmesine sened tenkidi, metnin diğer bilgi ve delillerle karşılaştırılıp değerlendirilmesine de metin tenkidi denmektedir.

Hadisin senedini çözümleyebilmek

Hadisin sened kısmındaki râviler başlıca iki açıdan incelenir. Bunlar adâlet ve zapttır. Adâlet râvinin dinin emir ve yasaklarına riayet eden dürüst bir kişiliğe sahip olması, zapt ise usulüne uygun bir şekilde öğrendiği hadisleri nakledinceye kadar değiştirmeden muhafaza edebilme kabiliyetini ifade eder. Bu özelliklerden herhangi birinde kusuru bulunan râvinin naklettiği hadis zayıf sayılır.

Hadisi metin açısından değerlendirebilmek

Sened açısından yapılan değerlendirme genellikle hadisin metnin de doğru olması sonucunu verir. Bununla birlikte sened tetkik ve tenkidinden geçen bir hadisin metin açısından değerlendirilmesine de ihtiyaç duyulabilir. Bu çerçevede hadisteki bilgiler Kur'an-ı Kerim, sünnet, akl-ı selim, kesinleşmiş ilmi ve tecrübî veriler, tarihi ve içtimai bilgiler yanında Arap dili kaideleri ve Hz. Peygamber'in genel üslup özellikleri açısından incelenip karşılaştırılır. Metnin tevili mümkün olmayacak şekilde bu bilgi ve verilerle çeliştiği görüldüğü takdirde sahih olmadığına karar verilebilir. Ancak sahih bir hadisi reddetme durumuna düşmemek için metin tenkidi yapılırken iyi niyetli olmak, etraflı bir şekilde düşünüp araştırma yapmak ve ihtiyatlı davranmak gerekir. Metin tenkidi ayrıca hadisin naklinde yapılan hataların ortaya çıkmasını, hadisin hangi bağlamda söylendiğini ve nasıl anlaşılması gerektiğini de temin edebilir.

Verilen bir hadisten hareketle hadiste sened ve metin tenkidini belirleyebilmek

Örnek olarak seçilen hadiste "uğursuzluğun üç şeyde; kadında, evde, atta olduğu" ifade edilmiştir. Bu hadis sened açısından sahih olmakla birlikte muhtevası problemli görüldüğünden metin tenkidine tabi tutulmuştur. Kur'an, sünnet ve hadisin diğer tarikleri (geliş yolları) ile karşılaştırıldığında hadisin eksik nakledildiği ve dolayısıyla yanlış anlamaya yol açıldığı ortaya çıkmıştır. Buna göre bu söz aslında cahiliye halkının veya Yahudilerin söz ve batıl inanışlarından ibaret olup Hz. Peygamber bunu eleştirmek için nakletmiştir. Zaten bu haliyle hadis, İslâm'da uğursuzluk bulunmadığına dair Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in genel beyan ve tavırlarına da aykırıdır. Şu halde hadisin doğru anlamı "Uğursuzluk diye bir şey yoktur, olsa cahiliye halkının veya Yahudilerin dediği gibi bu üç şeyde olurdu. Ancak böyle bir şey yoktur" şeklinde olmalıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Hadiste, hadisi nakleden râvilerin oluşturduğu silsileye ne ad verilir?
 - a. Râviler zinciri
 - b. Râvi halkası
 - c. Ricâl
 - d. Sened
 - e. Metin
2. Aşağıdakilerden hangisi hadiste metin tenkidi kapsamına **girmez**?
 - a. Kur'ân'la karşılaştırma
 - b. Sünnetle karşılaştırma
 - c. Şahsi görüşlerle karşılaştırma
 - d. Akl-ı selimle karşılaştırma
 - e. Arapça dil kaideleriyle karşılaştırma
3. Sened tenkidinde aşağıdakilerden hangisi dikkate **alınmaz**?
 - a. Râvinin adâleti
 - b. Râvinin zaptı
 - c. Râvinin hadisi usulüne uygun alması
 - d. Senedin muttasıl olması
 - e. Metnin üslubunun düzgün olması
4. Metin tenkidinin **temel** yöntemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Karşılaştırma
 - b. Tümevarım
 - c. Tümdengelim
 - d. İstidlal
 - e. İstinbat
5. Aşağıdakilerden hangisi hadis tenkidinin amaçlarından biri **değildir**?
 - a. Hadisteki râvi hatalarını ortaya çıkarmak
 - b. Hadisten hüküm çıkarmak
 - c. Hadisin sahih olduğunu belirlemek
 - d. Hadisin zayıf olduğunu belirlemek
 - e. Hadisin uydurma olduğunu belirlemek

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız doğru değilse “Giriş: Temel Kavramlar” bölümünü yeniden okuyunuz.
2. c	Yanıtınız doğru değilse “Metin Tenkidi” bölümünü yeniden okuyunuz.
3. e	Yanıtınız doğru değilse “Sened Tenkidinin Unsurları” bölümünü yeniden okuyunuz.
4. a	Yanıtınız doğru değilse “Metin Tenkidinin Unsurları” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse “Giriş: Temel Kavramlar” ve “Sened Tenkidi” bölümlerini yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Temel hadis kaynaklarının çoğu Türkçeye tercüme edilmiş olmakla birlikte, bunların hepsinde hadisin sened kısımları korunmamıştır. Hadisin senediyle birlikte Arapça aslını ve ren tercümelere veya Arapça orijinal kaynaklarından bir hadisin ele alınıp râvilerinin incelenmesi mümkündür. Mesela yukarıda verilen “Kolaylaştırınız...” hadisinin râvileri hakkında İbn Sa’d’ın Tabakat’ından İbn Hacer’in Tehzib’ine kadar birçok ricâl ve tabakat kitabında bilgi bulunabilir. Ayrıca râvilerin biyografisine el-Mektebetü’ş-Şamile adlı hadis programından da ulaşılabilir.

Sıra Sizde 2

Meselâ bu konuda “Ailesinin ağlaması sebebiyle ölü kabrinde azab çeker” hadisinin sened ve metin farklılıklarını, hadisin farklı sahâbilerden nasıl nakledildiğini ve Hz. Âişe’nin rivâyeti tashih etmesini bir arada toplu olarak görebilirsiniz. Müslim bu rivâyetleri Sahih’inin Cenaiz bölümü 16–28. hadisler arasında bir araya getirmiştir.

Sıra Sizde 3

Enbiya Yıldırım *Hadiste Metin Tenkidi* adlı kitabının “Müspet İlimlere Arz Etmek” bölümünde Hz. Peygamber’in tıbbi konulardaki hadislerinin modern tıp ile karşılaştırılması meselesini tartışmaktadır. Burada tartışma konusu olan hadislerden biri de sinek hadisidir. Hadiste “Sizden birinin kabına sinek düştüğünde onu tamamen kaba daldırıp öyle atın. Çünkü onun bir kanadında şifa, diğerinde hastalık vardır” buyurulmuştur. Bir kısım yazarlar bu hadisi hem dini, hem ilmi açıdan tenkid ederken, diğer bazıları da doğruluğunu savunmuştur. Burada kaba düşen sineği daldırma emrinin bağlayıcı olmadığını, bunun tavsiye mahiyetinde olduğunu da belirtmek gerekir. Önemli olan bu tür rivâyetleri reddetmekte acele etmemek, çeşitli açılardan tetkik imkânlarını araştırmaktır.

Sıra Sizde 4

Birinci rivâyet, az bir amele aşırı mükâfat vaat ettiği için uydurma sayılmıştır.

İkinci rivâyet, peygamberlik şanına yakışmayan bir ifade olduğu için mevzu sayılmıştır.

Üçüncü rivâyet, şehveti teşvik eden bir ifade taşıdığı için uydurma kabul edilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydınlı, A. (2009), **Hadis Tespit Yöntemi**, İstanbul.

Aynî, Bedruddin (1972), **Umdetü’l-kârî şerhu Sahihî’l-Buhârî**, Mısır.

Azamî, M. M. (1982), **Menhecu’n-nakd inde’l-muhaddisîn**, Riyad.

Çakan, İ. L. (1993), **Hadis Usulü**, İstanbul.

Dümeynî, M. G. (1997), **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, çev. Ahmet Yücel vdğr., İstanbul.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, **Fethu’l-Bârî bi şerhi Sahihî’l-Buhârî**, Beyrut, ts.

Karacabey, S. (2001), **Hadis Tenkidi**, İstanbul.

Yıldırım, E. (2009), **Hadiste Metin Tenkidi**, İstanbul.

Zerkeşi, Bedruddin (2002), **H. Âişe’nin Sahâbeye Yöneltilen Eleştiriler**, çev. Bünyamin Erul, Ankara.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Klâsik kaynaklarda ilk kelimesinden hareketle hadisleri bulabilecek,
- Herhangi bir kelimesinden hareketle hadisleri bulabilecek,
- Sanal ortamda hadis bu lmayaya yarayan programları kullanabilecek,
- Temel hadis kaynaklarını kullanabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

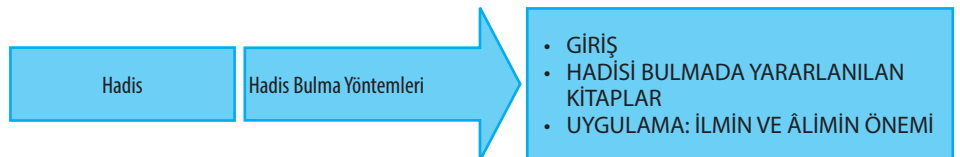
- Concordance/Konkordans
- Şâmile Programı
- Cevâmi‘u’l-kelim programı
- hikem.net
- ihsanetwork.org

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İsmail Lütfi Çakan’ın *Hadis Edebiyatı* kitabını okuyunuz.
- Salahattin Polat, Habil Nazlıgöl ve Süleyman Doğanay tarafından kaleme alınan *Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu* adlı kitabı okuyunuz.
- *Hadis Tetkikleri Dergisi*’nde yayımlanan Yayati Yılmaz’a ait “İnternette Rihle” başlıklı yazıyı okuyunuz.

İçindekiler

Hadis Bulma Yöntemleri

GİRİŞ

İslâm medeniyetinin en belirgin öğelerinden birisi de hemen her alanda kaleme alınan kitaplar ve tarihten günümüze büyük rakamlarla ifade edilen kütüphanelerin varlığıdır. Bu durum hadis alanında da geçerlidir. On dört asır boyunca Hindistan'dan Endülüse, Yemen'den Buhârâ'ya pek çok âlim çeşitli şekillerde hadisleri bir araya getirmiş veya hadis kitapları üzerinde yeni çalışmalar yapmışlardır. Bu gayretler günümüzde de belirli ölçüde devam etmektedir. Oldukça çeşitli olan bu çalışmalardan biri de temel hadis kaynaklarında zikredilen hadisleri bulmaya yardımcı olan eserlerdir. Bu tür çalışmalar, tarihte olduğu gibi günümüzde de devam etmekte, hadis bulma işlemi sanal ortamda daha da kolaylaştırılarak okuyucuların istifadesine sunulmaktadır.

Temel hadis kaynaklarındaki hadisleri bulmak için yazılan bu tür eserlerden faydalanabilmek için en azından temel düzeyde Arapça bilmek gerekir. Bununla birlikte sayıları çok az da olsa Türkçe kaynaklar da bulunmaktadır. Bu konuda ikinci önemli nokta ise, söz konusu eserlerden nasıl faydalanılacağına bilinmesidir. Başka bir deyişle, arama yaparken, kitapların ya da programların amacını ve metodunu dikkate almak gerekir. Aşağıda bir hadisin araştırıp bulunabilmesi için hangi kitap ve programlardan nasıl faydalanılacağı konusu incelenecektir.

HADİSİ BULMADA YARARLANILAN KİTAPLAR

Temel hadis kaynaklarında bir hadisi bulmak için yazılmış kitapların çoğu Arapçadır. Gerek klâsik dönemde gerekse çağımızda özellikle sık sık kullanılan Kütüb-i Sitte ya da Kütüb-i Tı'sa gibi temel hadis kaynaklarından daha kolay istifade etmeyi amaçlayan muhaddisler ve araştırmacılar söz konusu eserlerdeki hadisleri gösteren eserler kaleme almışlardır. Tarihteki klâsik usûl daha çok bir hadisin baş tarafını zikretmektir. Tabii ki bu eserlerden faydalanmak isteyen bir okuyucunun özellikle hadisin ilk kelimesini bilmesi gerekir. Öte yandan yakın dönemde, herhangi bir kelimesinden hareketle hadisin kaynağını gösteren Concordance (Konkordans) da telif edilmiştir. Şimdi sırasıyla bu eserleri tanıyalım.

İlk Kelimesinden Hareketle Hadisleri Bulma

Tarihte bu usulle yazılmış birçok eser bulunmakla birlikte burada daha çok kullanım alanı bulmuş iki eserden bahsedilecektir. Bunlardan birisi Osmanlı âlimleri tarafından da hadislerin yerini tespit amacıyla sık sık başvurulmuş Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmi'û's-Sağîr* adlı eseridir.

Suyûtî ve el-Câmi'û's-sağîr

Celaleddin es-Suyûtî, başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlerin birçoğunda eserler vermiş bir âlimdir. Suyûtî bütün hadis kaynaklarını bir araya toplama gayesiyle telif etmeye başladığı *Cem'ü'l-Cevâmî* adındaki kitabı özetleyerek *el-Câmi'û's-sağîr*'ini oluşturdu. Bu eserin tam adı ise *el-Câmi'û's-sağîr min hadîsi'l-beşîr'in-nezîr*'dir. Muellif bu kitabında genel olarak kavli hadisleri, yani Efendimizin sözlerini ilk bir ya da iki kelimesini zikrederek sıralamıştır. Bununla birlikte kitapta Resûlüllah'ın (s.a.v.) fiili hadisleri de yer almaktadır. Hz. Peygamber'in yasakladıkları için de "Bâbü'l-menâhî" adında bir bölüm açılmıştır. Buradaki bütün hadisler de ilk kelimelerine göre sıralanmıştır.

Suyûtî birçok kaynaktan oluşturduğu bu eserinde, esas aldığı kitaplar için genel olarak rumuzlar kullanmaktadır. Müellif bu rumuzlardan hangi kitabın kastedildiğini eserinin başında zikretmiştir (el-Câmi'û's-sağîr, s. 5-6). Sık kullanılmayan kitaplarda ise eserin ve yazarının ismi doğrudan kaydedilmektedir.

Suyûtî adı geçen eserine mevzû/uydurma hadisleri almadığını belirtmektedir. Dolayısıyla eserde sadece sahih, hasen ya da zayıf hadisler bulunmaktadır. Bu durumu belirtmek için müellif her bir hadisin sonuna rumuzlar koymuştur. Buna göre; صح sahih; ح hasen; ض zayıf demektir.

Fakat burada iki hususa dikkat edilmelidir. Birincisi bu rumuzlar bazen kitabı istinsah edenler ya da neşredenler tarafından yanlış yazılmış olabilir. İkincisi ise Suyûtî'nin bu eserinde mevzû rivâyetlerin bulunmadığı iddiası tartışmalıdır. Zira bizzat müellif, uydurma hadisleri bir araya topladığı el-Leâliü'l-masnûâ adlı eserinde zikrettiği bazı rivâyetleri *el-Câmi'û's-sağîr*'ine de kaydetmiştir. Bu durum da *el-Câmi'û's-sağîr*'de uydurma rivâyetlerin bulunmadığı tezini gölgelemektedir. Bu nedenle söz konusu eserdeki hadislerin sıhhat durumu Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr* adlı şerhiyle birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca yakın dönemde yaşayan Nasıruddîn el-Elbânî'nin de *el-Câmi'û's-sağîr*'deki hadislerin sıhhatini gösteren çalışması bulunmaktadır.

el-Câmi'û's-sağîr'de hadisin nasıl bulunacağını ve kitapta kullanılan rumuzları bir örnek-
le gösterelim:

”دع ما يريك إلى ما لا يريك فإن الصدق طمأنينة والكذب ريبة، (حم ت حب) عن الحسن.“
”Şüphe duyduğun şeyleri bırak, şüphe duymadıklarına bak. Muhakkak ki doğruluk kalp huzurudur. Yalan ise şüphedir.”

Müellifin kullandığı rumuzlardan anlaşıldığı üzere bu hadisi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i (حم); Tirmizî'nin Sünen'i (ت) ve İbn Hibbân Sahîh'in de (حب) zikredilmiştir. Hadis Hasan'dan yani Hasan b. Ali b. Ebî Tâlip'ten rivâyet edilmiş olup sahihtir (صح). (Suyûtî, *el-Câmi'û's-sağîr*, s. 257).

Aclûnî ve Keşfü'l-hafâ

İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) eserinin tam ismi *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs ammaş-tehara mine'l-ehadis alâ elsineti'n-nas*'dir. Bu isim kitabın yazılış amacını da ortaya koymaktadır. Zira başlıktan anlaşıldığına göre kitapta, insanların yaygın bir şekilde hadis diye söylediklerinin gerçekte ne olduğu araştırılmıştır. Dolayısıyla bu kitap, hadis olup olmadığında tereddüt edilen bir söz duyulduğunda ilk bakılması gereken eserlerden birisidir.

Bu kitaptan hadis veya bir söz araştırılırken rivâyetin ilk kelimesinin bilinmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bazı kereler bir hadis, alfabetik sıralamaya göre bulunması gerektiği yerden birkaç başlık sonra ya da önce de zikredilmiş olabilir. Bu yüzden okuyucular rivâyetin bulunması gereken yerden öncesi ve sonrasını taraması gerekebilir.

Aclûnî bu eserini oluştururken Sehâvî'nin aynı amaçla yazılmış olan *Mekâsidü'l-hasene* adlı eserini esas almıştır. Dolayısıyla “kâle fi'l-asl” dediğinde söz konusu kitabı kasteder. Faydalandığı diğer kaynakları da kısaca belirtmektedir.

Keşfü'l-hafâ konusunda bilinmesi gereken en önemli özellik, bir hadisin bu kitapta zikredilmiş olması onun sahih, zayıf ya da mevzû olduğunu göstermemesidir. Önemli olan, müellifin hadis hakkında verdiği bilgilerdir. Zira Aclûnî, incelediği hadisler hakkında genel olarak önceki âlimlerden faydalanarak bilgiler nakletmiş, bazen de rivâyeti “aslı yoktur” veya “güzel sözdür” şeklindeki ifadelerle değerlendirmiştir. Müellif, birçok yerde rivâyetin hadis olmamasına rağmen manasının sahih olduğunu söylemiş ya da sözün anlamının İslâm'ın ruhuna aykırı olmadığına işaret etmiştir.

Aclûnî, eserinin hatime kısmında meşhur sahabe ve âlimlerin vasiyetleri, kabirleri vs. hakkında bilgiler vermekte ve bunlar arasında uydurma olanlarını zikretmektedir. Ayrıca müellif kitabın sonunda fihrist oluşturarak eserde naklettiği hadisleri konularına göre ayırmış ve baş taraflarını zikretmiştir. Dolayısıyla konusunu bildiğimiz bir rivâyeti fihristten bulup baş tarafını öğrendikten sonra kitapta araştırma şansımız bulunmaktadır.

Şimdi *Keşfü'l-hafâ*'dan bir örnek *مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا* “Ölmeden önce ölün” rivâyetini inceleyelim. Bu hadisin adı geçen kitapta bulunabilmesi için hadisin baş tarafını yani (*مُوتُوا*) kısmının bilinmesi gerekir.

Müellif söz konusu hadisin devamında şu bilgileri vermektedir: “İbn Hacer onun hadis olarak sabit olmadığını belirtir. Aliyyü'l-Kârî ise onun sûfilerin sözlerinden birisi olduğunu söylemiştir. Sözün manası ise dünya isteklerinizi kendi arzunuzla terk etmek suretiyle hakiki ölümden önce ölün demektir.” (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 291). *Keşfü'l-hafâ*'da 3281 rivâyet bulunmakta olup eserin birçok baskısı yapılmıştır.

Keşfü'l-hafâ hakkında daha detaylı bilgi için Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin “Keşfü'l-hafâ” maddesini okuyunuz.

K İ T A P

Herhangi Bir Kelimesinden Hareketle Hadis Bulma: Concordance

Bir hadisin bulunabilmesi için başvurulacak en yaygın kaynaklardan birisi de Concordance/ Konkordans'tır. *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-hadis* adıyla da bilinen bu eser 1916 yılında telif edilmeye başlanmış bütünüyle tamamlanması elli yıldan fazla sürmüştür. İslâm dünyasından Muhammed Fuad Abdülbâkî'nin yanı sıra birçok batılı ilim adamı tarafından oluşturulan bu eser Kütüb-i Tis'ada yani Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri, Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'leri, Mâlik'in Muvatta'ı, Dârimî'nin Sünen'i ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen hadisleri içermektedir.

Konkordans'tan bir hadisi bulup da asıl eserden kontrol etmek için Konkordans'ta esas alınan hadis kitaplarının bulunması gerekmektedir. Örneğin Sahîh-i Buhârî'nin başka bir baskısındaki numaralandırmalar farklı olarak kaydedilebilecektir.

Konkordans'ta geçen hadis kitapları rumuzlarla gösterilmiştir. Burada kullanılan hadis kaynaklarının rumuzları ve esas alınan kitapların baskıları şu şekildedir:

خ Buhârî (Sahîh). Buhârî'nin Konkordans'a uygun olarak yapılmış çeşitli baskıları vardır. Türkiye'de en çok kullanılan Çağrı Yayınları tarafından yayımlanmış ve Kütüb-i Tis'a içinde neşredilmiş olan Buhârî'nin Sahîh'idir. Konkordans Buhârî'nin Câmi'inde kitap

ismi ve bab numarasını vermektedir. Örneğin (خ, Fiten, 11) rumuzu, Buhârî, Kitâbü'l-Fiten, 11. baba tekabül etmektedir.

م Müslim (Sahîh). Muhammed Fuâd Abdalbâkî'nin tahkik ettiği ve hadislerini numaralandırdığı Müslim'in Sahîh'i beş cilt hâlinde Kahire'de (1955) yayımlanmıştır. Yukarıda sözü edilen Çağrı Yayınları'nın neşri Müslim'in Sahîh'i de Muhammed Fuâd Abdalbâkî'nin adı geçen neşrinin ofset baskısı olup Konkordans'a uygundur. Buhârî'nin aksine, Sahîh Müslim'de hadisler tek tek numaralandırıldığı için bu eserde kitap ismi ve doğrudan hadis numarası verilmektedir. Eğer Müslim'in Sahîh'indeki yer alan bir isnadın ardından metin zikredilmemişse o rivâyete numara verilmemiştir. Böyle bir rivâyet Konkordans'ta da bulunmaz. Bu açıklamalara göre Konkordans'ta (م, İmân, 316) rumuzu, Müslim, Kitâbü'l-İmân, 316 numaraya işaret etmektedir.

ت Tirmizî (Câmi'). Ahmed Muhammed Şâkir ve İbrahim İvaz tarafından gerçekleştirilen tahkikli neşir Konkordans'a uygundur. Tirmizî'nin Câmi'i'nin kullanımı da Buhârî'nin Sahîh'i gibidir. Zikredilen rumuzlar eserin kitap ve bab numarasına işaret eder. Buna göre (ت, Salât, 12) rumuzu, Tirmizî, Kitâbü's-salât, 12. baba tekabül etmektedir.

د Ebû Dâvûd (Sünen). Ebû Davûd'un Sünen neşirlerinden Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd'in tahkiki Konkordans'a uyumludur. Ayrıca Kütüb-i tis'a içinde yer alan Sünen-i Ebû Dâvûd da aynı şekilde Konkordans ile uyumludur. Ebû Dâvûd'un Sünen'inde de hadisler, kitap adı ve bâb numarası şeklinde zikredilirler. Örneğin (د, Lukata, 2) rumuzu, Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Lukata, 2. baba tekabül etmektedir.

ؤ Nesâî (Sünen). Nesâî'nin Sünen'inin birçok baskısı bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen Kütüb-i tis'a içindeki Sünen-i Nesâî de Konkordans'a uygundur. Konkordans bu esere de kitap ismi ve bab numarası olarak atıfta bulunmaktadır. Örneğin, (ؤ, Buyu', 14) rumuzu, Nesâî, Kitâbü'l-Buyu', 14. baba tekabül etmektedir.

ح İbn Mâce (Sünen). Muhammed Fuad Abdalbâkî, İbn Mâce'nin Sünen'ini de tahkik edip Konkordans'a uygun olarak neşretmiştir. Kütüb-i tis'a içinde yayımlanan İbn Mâce'nin Sünen'i budur. Konkordans'ta bu esere de kitap ve bab numarası olarak işaret edilir. Örneğin (ح, Zühd, 12) rumuzu, İbn Mâce, Kitâbü'z-Zühd, 12. baba karşılık gelmektedir.

ط Mâlik b. Enes (Muvatta). Muhammed Fuad Abdalbâkî, bu eseri de tahkik etmiş, Konkordans'a uygun bir şekilde neşretmiştir. Onun bu çalışması Kütüb-i tis'a içerisinde yer alır. Malik b. Enes'in Muvatta'ında bilinmesi gereken önemli bir husus, söz konusu kitabın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivâyetinin esas alınmış olduğudur. Zira başta Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed eş-Şeybânî olmak üzere Mâlik'in Muvattâ'ını birçok âlim nakletmiştir. Bu nüshalar arasında tertip farklılıkları olup birinde bulunan hadis bir diğerinde bulunmayabilir. Konkordans'ta hadislerin tespit edilmesi açısından diğer önemli husus da söz konusu eserin sadece Muvatta'daki merfû hadisleri göstermesi İmâm Malik'in kendi fetvaları ya da diğer âlimlerin görüşlerini içermemesidir. Konkordans'ta Mâlik'in Muvatta'ına kitap ismi ve hadis numarası olarak atıf yapılır. Örneğin, (ط, Zekât, 26) rumuzu, Muvatta, Kitâbü'z-zekât, 26. hadise karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, Malik'in Muvatta'ı ile Müslim'in Sahîh'i kullanım olarak aynıdır.

دî Dârimî (Sünen). Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî baskısı Konkordans'a uygun olup Kütüb-i tis'a içinde neşredilmiştir. Konkordans'ta bu esere de kitap ve bab numarası şeklinde atıf yapılmaktadır. Örneğin (دî, Hac, 10) rumuzu, Dârimî, Kitâbü'l-hac, 10. baba karşılık gelmektedir.

حم Ahmed b. Hanbel (Müsned). Konkordans'ın birinci cildinin yaklaşık olarak ilk yirmi sayfasında Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine حل rumuzuyla işaret edilmiş, sonrasında ise başlıkta belirtilen rumuz zikredilmiştir. Temel hadis kaynakları içerisinde en çok hadis barındıran bu eserin de birçok baskısı yapılmıştır. Bunlar arasında Konkordans'a uyumlu olan Kütüb-i Tis'a içerisinde yayımlanan neşridir. Konkordans'ta bu esere cilt ve sayfa olarak atıfta bulunur. Meselâ (حم, III, 14) denildiğinde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, III. cilt, 14. sayfanın kastedilir. Müsned'in Ahmed Muhammed Şâkir ile Şuayb Arnâût ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri baskılarda da Konkordans'ın esas aldığı neşrin numaralar sayfa kenarlarına kaydedilmiştir.

Dikkat çekeceği üzere Konkordans'ta kullanılan remizler ya müellifin ya da eserin bir veya iki harfinden alıntılanmıştır. Öte yandan Konkordans'ın her sayfasının altında söz konusu remizlerden hangi kitapların kastedildiğinin yer aldığı belirtilmelidir.

Konkordans'ta bir hadis aranırken mümkün olduğu kadar nadir kelime ya da fiillerin tercih edilmesi gerekir. Bu şekilde ulaşılması hedeflenen hadis daha kolay bir şekilde bulunabilir. (قال) çok sık kullanılan fiillerden ya da (كان، أن، إن) gibi harflerden hareketle bir hadisin Konkordans'tan bulunması imkânsızdır.

Konkordans'ta bir kelimedenden hareketle hadis bulunduğunda, söz konusu hadisin Kütüb-i tis'adaki bütün rivâyetlerinin bulunduğu düşünülmemelidir. Zira mana rivâyetinden dolayı arama yaptığımız kelime hadislerde eş anlamlı bir kelimeyle zikredilmiş olabilir.

Öte yandan bazı durumlarda hadis aranılan kelimelerle Kütüb-i tis'a içindeki bir kitapta geçmesine rağmen Konkordans'ta ona işaret edilmediği görülmektedir. Konkordans yazarlarının gözünden kaçan bu gibi durumlarla karşılaşılabilceği hatırd tutulmalıdır.

Konkordans'tan bulunan bir hadisin esas kaynağına ulaşp, gerekli kontrolleri yapmaksızın doğrudan kaynak vermek de ilmi usullere uygun olmadığı gibi yukarıda bahsedilen hata ihtimallerinden dolayı sakıncalıdır.

Konkordans'ın tarihçesi, kullanımı ve diğer konular hakkında daha fazla bilgi için Salahattin Polat, Habil Nazlıgül ve Süleyman Doğanay tarafından kaleme alınan *Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu* adlı kitaba bakınız.

K İ T A P

Aşağıda zikredilen hadisin kaynağını صَفَدَاتِ fiilinden hareketle Konkordans'tan bulunuz.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فَتَحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصَفَدَتْ الشَّيَاطِينُ

SIRA SİZDE

Sanal Ortamda Hadis Bulma

Bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasından sonra Konkordans'ın mantığına benzer bir uslupla hadis bulmak için yeni cd'ler yapılmaya başlandı. Bu CD'ler başlangıçta sadece temel hadis kaynaklarını alırken daha sonrakiler gittikçe artan sayıda kitapları içermeye başladı. Bunlardan bir kısmı gerçekten geniş programları kapsarken bir kısmı da sadece belirli kitaplara özel daha basit mantıktan hareketle oluşturulmuştur. Bu alanda birçok çalışma olmasına rağmen aşağıda en yaygın olanları anahatları ile tanıtılacaktır.

el-Mektebetü's-Şâmile

Bu gün hadis bulmada en çok kullanılan programlardan birisi el-Mektebetü's-Şâmile'dir. Birçok sürümü çıkartılan bu program binlerle ifade edilen kitaba sahiptir. Örneğin el-Mektebetü's-Şâmile'nin ikinci sürümünde 5517 kitabın olduğu belirtilmekte; daha sonraki

Hadisin sadece belirli kitaplardan bulunması amaçlandığında öncelikle (إلغاء المجموعة) - bölümün- tamamını iptal et) kısmından önceki işlem iptal edilmelidir. Daha sonra iki yol takip edilebilir. Birincisi kitabın hangi grupta olduğu biliniyorsa öncelikle gruba sonrasında da yanındaki çerçevede yer alan kitap veya kitaplar doğrudan işaretlenebilir. Fakat bazen aranan kitabın hangi grup içerisinde yer aldığı bilinmeyebilir. Beş bin ya da on bin civarındaki bir kitap listesinde tek tek aramak zor olduğundan dolayı bölümün sol üst kısmına bu sorunu çözüme kavuşturacak bir alternatif yerleştirilmiştir. Buradaki boşluğa kitabın ismi yazılıp arama yapıldığında doğrudan kitaba ulaşma imkânı bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen işlemleri gerçekleştirdikten sonra aranan kelimeleri yazdığımız kısmın altında bulunan arama butonu yardımıyla hadisin geçtiği yerler bulunacaktır. Ara komutunun verilmesiyle Şâmile programı kelimenin geçtiği hadisi sayfa olarak karşımıza çıkaracaktır. Aradığımız kelime ve/veya kelimeler farklı bir renkte verilir. Araştırmacı burada hadisi doğrudan okuyabilir. Ayrıca sayfanın altında kitabın cilt, sayfa, hadis numarası ve bâbının ismi yazılıdır. Şayet bir hadisin cilt ve sayfasını ya da hadis numarasını biliniyorsa, gerekli bilgileri yazmak süretiyle ilgili sayfaya da ulaşabilir.

Öte yandan arama sırasında, aramayı geçici veya nihai olarak durdurma imkânı da verilmiştir. Arama başladıktan sonra karşımıza çıkan sayfanın altında bulunan en sağdaki butonla araştırmamızı geçici olarak durdurabilir, bir solundaki butonla tekrar kaldığı yerden başlatabiliriz. Onun solundaki buton ise araştırmayı nihai olarak durdurmaktadır. Özellikle araştırılan kelimelerin eksik veya yanlış yazıldığı anlaşıldığında söz konusu özellikler büyük kolaylık sağlamaktadır.

Bir kitabın herhangi bir sayfası karşımıza geldiğinde kitap içerisinde sayfa sayfa gezinmek de mümkündür. Sayfanın en üst orta kısmında bulunan butonlar bize bu konuda yardımcı olurlar. Bu grubun en solunda bulunan sağa yönelmiş ok ve çizgi işareti ilgili cildin başına ulaşmaya imkân verir. Onun solundaki sağa yönelmiş ok işareti olan buton ise bir sayfa geriye gidiş anlamındadır. Daha soldaki sola yönelmiş ok, bir sayfa ileriye, aynı yöndeki ok ve çizgi işareti ise doğrudan ilgili cildin son sayfasına gitmeye yarar. Bu özellikler kullanılarak okuyucu kitabın belirli sayfalarını okuyabilir.

Şâmile programında kitapların künyesine ulaşmak da mümkündür. En üstte yer alan sayfa şeklinin bulunduğu soldan üçüncü butondan ilgili kitabın yazarı, baskı tarihi ve nerede neşredildiği hakkında bilgi bulunabilir. Bununla birlikte çoğu kere bu kısımdaki bilgilerin eksik olduğu ya da kitaplar internet ortamından yüklendiği için yeterli bilgi verilmediği görülür. İşin doğrusu bu tanıtılan sürümün en problemli sahalarını oluşturmaktadır.

Öte yandan Şâmile programında yer alan metinlerde bazen kelime düşüklüğü ya da ziyâdesi, hareke hataları ve benzeri yanlışlıkların varlığı da dikkat çekmektedir. Şu halde bir hadis hakkında nihai karar verilirken sadece Şâmile programından yetinilmemesi, onun hadisi tespit için sadece birinci aşama olarak kullanılması daha doğrudur. Burada bulunan hadisler esas kaynağından tespit edilip, doğru olduğu test edildikten sonra kullanılmalıdır.

Şâmile programının eksik olduğu diğer bir husus, esas alınan kitapların orijinalinde yer alan birçok tahkik ve tahrir bilgisine yer verilmemesidir. Sadece bazı baskılarında muhakkiklerin değerlendirmeleri bir iki cümleyle belirtilir. Oysa birçok temel hadis kaynaklarında muhakkikler, nusha farklılıklarına dair çeşitli açıklamalar yapmışlar ayrıca söz konusu hadisin başka hangi kaynaklarda yer aldığını ya da sıhhat derecesini kaydetmişlerdir. Bu kısımda hadiste geçen garip kelimelerin açıklanması ya da hadisten elde edilen önemli fikhî sonuçlar da bulunabilmektedir. Sadece Şâmile programı ile yetinen araştırmacılar yukarıda açıklanan değerli bilgilere genelde ulaşamazlar. Bununla birlikte Şâmilenin yeni

sürümünde programa bir kitabın pdf'si eklenebildiğinden bu sorun kısmen çözülmüştür. Bu sayede kullanıcılar, şayet ilgili kitabın pdf'sine sahiplerse hadis hakkında orijinal kitapta yer alan muhakkiklerin verdiği bilgilere de doğrudan ulaşabilmektedir.

Öte yandan programda bazen bir kitabın birkaç neşrinin yer aldığı da göz önünde tutulmalıdır. Her bir neşir arasında cilt, sayfa ve hadis numaraları arasında farklılıklar olabileceği dikkate alınır, bir kitabın sürekli aynı neşrini kullanmak, çalışmada birliği sağlamak ve elimizdeki matbu nushayla karşılaştırmak açısından önemlidir.

Şâmile programı hadis bulma yanında güzel fonksiyonlara da sahiptir. Örneğin hadis-te geçen bir râvinin kimliği, hocaları, öğrencileri, cerh ve ta'dil durumları topluca üst orta kısımda yer alan (ترجمة) butonu yardımıyla öğrenilebilir. Öte yandan bir âyeti kırkı aşkın tefsir kitabından zahmetsiz bir şekilde okumak da mümkündür. Yine üst orta sıralarda

yer alan (القرآن وتفسيره) butonuna basılıp, sure ismi ve ayet numarası seçildikten sonra ilgili âyet istenilen tefsir kitabı işaretlenerek yeni bir aramaya gerek kalmadan okunabilir.

Şâmile programına internetten indirilen yeni kitapların eklenebildiği de belirtilmelidir. Şâmilede bulunmayıp da farklı sitelerden indirilme imkânı verilen kitaplar programa eklenebilmekte ve yukarıda anlatılan sistemle onlarda da araştırma yapılabilmektedir. Şimdi, aşağıda Şâmile programı yardımıyla bir hadisin kaynağı bulunmaya çalışılacaktır.

Örnek: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوْذِي جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لَيْسَكَتْ» (Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna eziyet etmesin. Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır şeyler söylesin ya da sussun) hadisini Şâmile programında araştıralım.

Konkordans kullanımında olduğu gibi burada da nispeten nadir kelimeleri seçmek aranan hadise daha kolay ulaşım açısından önemlidir. Hadisimizde (جَارُهُ) ve (ضَيْفُهُ) gibi kelimeler ilk bakışta dikkat çekicidir. Ama onlar tek başına hadisimiz dışında da birçok yerde geçme ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla burada sadece bir kelime üzerinden arama yapmak yerine birkaç kelimeyi birlikte taratmak daha uygun gözükmektedir. Bu örnekte (جَار) ve (ضَيْف) kelimelerinin her biri Şâmile programının sol kısmındaki ilgili bölüme ayrı ayrı yazılabilir. İsim ya da fiiller taratılırken mümkün olduğu kadar kök hallerinin yazılması sonuca daha doğrudan ulaşılması için önemlidir. Zira bir kelimeyi başındaki atıf harfi ya da sonundaki zamirle birlikte yazılması, sonuca ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bazı öğrencilerin Şâmile programına hadisin bir cümlesini hatta hadisin tamamını yazarak sonuca ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Oysa bu şekilde bir hadisin bulunması oldukça zordur.

Yukarıda zikredilen kelimeler vasıtasıyla aranan rivâyeti, hadis kaynaklarının zikredildiği (كتب المتون) kısmında tarattığımızda onların 130 kitap içerisinde 220 yerde geçtiği görülmektedir. Sonuçların tamamına yakını aradığımız hadisin kelimeleridir. İlk bakışta bu rakam fazla gelebilir. Fakat söz konusu kitap grubu içerisinde Buhârî'nin Sahih'i ya da Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i gibi bazı eserlerin birden fazla neşrinin yer aldığı veya Heysemî'nin (ö. 807/1404) *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*'i gibi daha geç dönemlerde telif edilen ikinci el hadis eserlerinin bulunuşu sayıyı fazlaştırmaktadır. Bu durumda sadece Kütüb-i sitte veya Buhârî ve Müslim gibi kitap daraltmasına gidilebilir. Nitekim söz konusu hadis sadece Kütüb-i sitte içerisinde taratıldığı zaman bu rakam 9'a inmektedir.

Konkordans'ta olduğu gibi Şâmile'de de hadisi bir kere aramakla rivâyetin tamamına ulaşıldığı düşünülmemelidir. Zira mana rivâyeti sonucu bir hadis farklı lafızlarla rivâyet

edilmiş ya da müellif hadisin sadece bir kısmını eserine almış olabilir. Mesela Buhârî'nin başka bir rivâyetinde, yukarıdaki hadisin sadece مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا كُفْرَ كُفْرِهِ kısmı zikredilmiş sonrasında farklı bir konu kaydedilmiştir (Buhârî, Nikâh 80). Dolayısıyla bizim yazdığımız üç kelimeden ikisi bu kısımda olmadığı için doğal olarak bu rivâyete ulaşamayız.

Öte yandan, hadisimizi (لَيْسَ) kelimesinden hareketle araştırsaydık Şâmile yine birçok rivâyeti bulamayacaktı. Zira hadisin çeşitli tariklerinde (لَيْسَ) yerine aynı anlama gelen (لَيْسَ) fiili kullanılmaktadır.

Şâmile'de hadisler tespit edildikten sonra çeşitli yanlışlara mahal verilmemesi için onların kitaplardan kontrol edilmesi gerekir. Yukarıda da belirtildiği gibi programda hadislerin cilt, sayfa, bab başlığı ve hadis numarası verilmiştir. Fakat ne yazık ki kaynakların içerisinde yer alan kitap isimleri zikredilmemektedir. Bununla birlikte Buhârî harîç Kütüb-i tis'ânın temel aldığı kaynaklar Şâmile'de de bulunmaktadır. İlgili kitapların kullanılmasıyla hadislerle kolayca ulaşılabilir.

Örneğin Şâmile'de araştırılan hadis Müslim'in, Sahîh'i, I. cilt, 69. sayfada 47 numarayla kaydedilmiştir. Çağrı Yayınları'ndan çıkan Sahîh-i Müslim'e bakıldığında hadisin aynı yerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivâyeti Müslim, İmân 74 olarak gösterebiliriz. Bu durum, Kütüb-i sitte veya tis'adaki diğer hadis kaynakları için de geçerlidir.

Buhârî'nin Sahîh'ine gelince, orada bulunan rivâyetlerin sağ üstten ikinci butona basılarak belirlenebilir. Zira bu durumda bulunduğumuz yerin bab numarası ve kitap ismi şema olarak görülecektir. Bu yöntemle hadisin yeri araştırıldığında onun yazdığımız kelimelerle Buhârî, Edeb 31; 85 ve Rikâk 23 de nakledildiği anlaşılmaktadır.

Şâmile ve diğer kaynaklarının nasıl temin edilip, kullanılacağı için <http://gulcangoktas.spaces.live.com/blog/cns!23DD02B7DC5EC16A!733.entry> adresine başvurabilirsiniz.

İTERNET

İnternette <http://www.islamport.com/> sitesini hadis aramak için inceleyiniz ve belirlediğiniz bir hadisi orada bulmaya çalışınız.

SIRA SİZDE

Konuyla ilgili diğer bilgilere Hayatî Yılmaz'ın "İnternette Rihle" adlı makalesinden ulaşabilirsiniz (Hadis Tetkikleri Dergisi, 2004).

MAKALE

Cevâmi'u'l-kelim Programı

Hadis alanında en geniş arama motorlarından birisi de Cevâmi'u'l-kelim programıdır. <http://gk.islamweb.net:8080/> adlı siteden ücretsiz olarak indirilebilen bu program, kullancısına Şâmile'de olmayan birçok imkân sunmaktadır.

Bu programda hadis aramak için öncelikle ekranın sağ tarafında bulunan (بحث/arama) butonuna basılmalıdır. Karşılaşılan sayfada program bize, genel arama, râvi araması gibi çeşitli seçenekler sunar. Hadis aramasında genel arama kısmı tercih edilmelidir. Bu butonun yanındaki boşluğa bulunması istenilen hadisin nispeten nadir kelimesi ya da kelimeleri yazılmalıdır. Şayet yazılan kelimelerin aynı sayfa içerisinde ayrı ayrı yerlerde de olsa bulunması isteniyorsa bir alt satırdaki (متناثرة) butonunun işaretlenmesi gerekir. Şayet yazılan kelimenin olduğu gibi aranması arzu ediliyorsa (بحث مطابق); kelimenin türevlerinin de aranması isteniyorsa (بحث صرفي) kısmı tercih edilmelidir. Hemen yandaki (إختيار) butonu vasıtasıyla hangi kitaplarda arama yapılacağı belirlenebilir.

Arama neticesinde sonuçlar, sayfanın altında kitab ve sayfasıyla birlikte görülecektir. Tercih edilen birisine girilmesi sonucunda metinle karşılaşılır. Bu programın Şâmile'ye

göre daha kullanışlı yönlerinden biri her râvinin kim olduğuna doğrudan ulaşma imkânıdır. Farklı renkle belirlenen isimler tıklandığında râviler hakkında doğrudan bilgi elde edilir.

Ulaştığımız hadis hakkında daha fazla bilgi edinmek için sayfanın altındaki (عرض) butonuna basılması gerekir. Metnin sağındaki butonlardan hareketle hadisin tahriri, yani onun başka hangi kaynaklarda geçtiği; şevâhidi, yani o konuda başka hangi rivâyetlerin bulunduğunu tek tuşla öğrenebiliriz. Burada incelediğimiz hadisin içerisindeki garip kelimeleri de doğrudan öğrenme imkânımız bulunmaktadır. *Lisânü'l-Arab* gibi temel sözlükler ve bazı garibü'l-hadis eserlerini içeren bu kısımda işaretlenen kelimenin anlamı doğrudan görülebilmektedir. Ayrıca hadisin şerhine de (شرح) butonuyla doğrudan ulaşılabilir. Aynı yerde hadisin bâblarına (تبويب) butonuyla ulaşılabilirdiği gibi (قراءة المصدر) seçeneğiyle hadisin bulunduğu kaynak doğrudan okunabilmektedir. Bir altındaki (عرض بطاقة الكتاب) butonu vasıtasıyla da kitabın baskısı, muhakkiki ve diğer konularda bilgi edinilebilir.

Rivâyet hakkında edinilen bu bilgilerden sonra incelediğimiz hadisin sıhhati konusunda da Cevâmi'ü'l-kelim programı kullanışlı seçenekler sunmaktadır. Söz konusu bilgiler için öncelikle sayfanın ortasında bulunan (إلى علم الدراية) kısmına girilmelidir. Bu bölümde (الحكم على السند) butonuyla isnadın sıhhati hakkında bilgi edinilebilir. Ayrıca (أسانيد) butonuna basmak suretiyle hadisin diğer isnadlarını rakam ve şema ile görmek mümkündür.

Cevâmi'ü'l-kelim programında hadis arama dışında, konularına göre hadisleri okumak (تقسيم الموضوعي) butonuyla yapılabilir. Öbür yandan (قراءة متنوعة) seçeneğiyle tercih edilen kitapların ittifak ettikleri veya tek kaldıkları hadisler okunabilir. Yine bu seçenekle bir kitaptaki sadece sahih hadisleri ya da sadece hasen, zayıf, mevzû hadisleri görmek mümkündür.

Yukarıda işaret edilen özelliklerinin yanı sıra farklı birçok seçeneği bulunan Cevâmi'ü'l-kelim programı, gerçekten kullanıcıya çeşitli kolaylıklar sağlayan bir arama motorudur. Bu yönüyle Şâmile'nin büyük oranda bilgileri bir araya getirip yığma mantığına karşı Cevâmi'ü'l-kelim gerçekten program özelliğine sahiptir. Bununla birlikte Şâmile'de her alanda onbini aşkın kitap varken, diğer programda çoğu hadisle ilgili bin dört yüz eser bulunmaktadır.

SIRA SİZDE

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ <http://gk.islamweb.net:8080/> adlı siteden indirip **الَّذِي يَشْبَعُ وَجَارُهُ جَائِعٌ** komşusu açken tok yatan bizden değildir hadisini birkaç kaynaktan bulunuz.

<http://www.hikem.net/>

Hikem. net, Hadis İlimleri Koordinasyon ve Eğitim Merkezi içerisinde yer alan hadis veri tabanı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Konulu Hadis Projesi'ni desteklemek için oluşturulmuştur. Bizim için sitenin en büyük özelliği Arapçanın yanı sıra Türkçe'de de hadislerin aranabiliyor olmasıdır.

<http://hikem.net/arama.asp> adresine gidildiğinde diğer sitelerin çoğunda olduğu gibi aranacak kelimenin yazıldığı boşluk bulunmaktadır. Onun altında da "konular", "kavramlar" ve "kelimeler" seçeneğiyle karşılaşılır.

Şayet bir konudaki hadisler toplu olarak görülmesi arzu edilirse "konular" ve "kavramlar" seçenekleri kullanılabilir. Şayet bir hadisin nerede geçtiği öğrenilmek isteniyorsa "hadisler" seçeneği işaretlenmelidir. Bu şekilde hadisin geçtiği kaynaklar bulunabilir. Bu

noktada bir hususa dikkat edilmelidir. Zira sitedeki hadislerin Türkçeleri, tercüme hadis kaynaklarından taratılarak oluşturulmuştur. Bu yüzden bir hadisin tercümesinde mütercimim hangi kelimeyi kullanmış olabileceğini tahmin etmek gerekmektedir. Bu yüzden Arapça ve Farsça kökenli kelimelerle yapılan aramalar bazen daha fazla netice verebilir. Site için taratılan kitaplar genelde harekeli olduğu için hadislerin Arapça aratılmasında kelimelerin harekeli olması gerekir.

Bulunması istenen hadis, Konkordans'ta olduğu gibi nispeten nadir kelimeler vasıtasıyla, "hadisler" seçeneğinden aratıldığında söz konusu kelimenin kaç yerde geçtiği, hadis numarası, hadisin metni, tercümesi ve hangi kaynakta zikredildiği karşımıza çıkar. Bu sayfada yer alan hadis numarası, konulu hadis projesindeki uyumu sağlamak için olup genel okuyucu için pek önemli değildir. Onun dışında genel olarak hadisin Arapçası, Türkçesi ve kaynağı yan yana görülebilmektedir.

Bu site, hadis bulma hususunda çeşitli sorunları bünyesinde barındırır da Türkçede arama yapılabilmesi, ayrıca hadisin Arapçası, Türkçesi ve hangi kaynaklarda geçtiğini topluca vermesi bakımından avantajlıdır. Ayrıca sitede, yazılan kelimenin geçtiği âyetler de bulunabilmektedir.

Belirlediğiniz bir hadisi hikem.net sitesinde bulmaya çalışınız.

SIRA SİZDE

Arapça, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde hadislerin/konuların bulunabileceği siteleri topluca görmek ve haklarında kısa bilgilere ulaşmak için <http://sonpeygamber.info/sp.asp?Newsid=430> adresini kullanabilirsiniz.

INTERNET

Aşağıda Hz. Peygamber'in ilmin ve gerçek âlimin önemi konusundaki bir hadisi, yukarıda zikredilen kaynaklardan hareketle bulunmaya çalışılacaktır.

UYGULAMA: İLMİN VE ÂLİMİN ÖNEMİ

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadisinde ilmin Allah tarafından çekilip alınmayacağını bunun yerine âlimlerin ölmesiyle ilmin câhil kimseler tarafından temsil edileceğini açıklamaktadır. Bu hadis aşağıda Kütüb-i tis'a çerçevesinde incelenecektir.

1. حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا، اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَالًا فَسُئِلُوا، فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا». قَالَ الْفَرَبْرِيُّ: حَدَّثَنَا عَبَّاسٌ، قَالَ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ هِشَامٍ نَحْوَهُ.

(Müellif dedi ki:) Bize İsmail b. Ebî Üveys tahdîsen, o da Mâlik'ten tahdîsen o da Hişâm b. Urveden o da babasından o da Abdullah b. Amr b. As'tan naklen Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu haber verdi: Allah ilmi, çekip almak sûretiyle kullar arasından kaldırmaz. Ancak âlimleri öldürmekle ilmi kaldırır. Sonunda hiçbir âlim kalmaz ve insanlar câhilleri kendilerine baş edinirler. Bu kimselere soru sorulur, onlar da bilmeden cevap verirler. Böylece hem kendileri sapar hem de insanları saptırırlar. (Buhârî'nin râvisi) Firebrî dedi ki: Bize Abbas tahdîsen o da Kuteybeden tahdîsen, o da Cerîr'den tahdîsen o da Hişâm'dan naklen bu hadisin benzerini rivâyet etti (Buhârî, İlîm 34, hadis no: 100).

2. حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَالًا، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا».

(Müellif dedi ki:) Bize Kuteybe b. Sa'îd tahdisen ona da Cerîr tahdisen ona da Hişâm b. Urve'den, o da babasından naklen Abdullah b. Amr b. As'ın Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber vermektedir: Allah ilmi çekip almak suretiyle kullar arasından kaldırmaz. Ancak âlimleri öldürmekle ilmi kaldırır. Sonunda hiçbir âlim kalmaz ve insanlar câhilleri kendilerin baş edinirler. Bu kimselere soru sorulur, onlar da bilmeden cevap verirler. Böylece hem kendileri sapar hem de insanları saptırırlar (Müslim İlim 5 hadis no: 6971).

3. حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْزِعُ الْعِلْمَ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُعْطِيَهُمْ إِيَّاهُ، وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِالْعُلَمَاءِ كُلَّمَا ذَهَبَ عَالِمٌ ذَهَبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ حَتَّى يَبْقَى مَنْ لَا يَعْلَمُ فَيَتَّخِذَ النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَالًا فَيُسْتَفْتَوْا فَيُفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيَضِلُّوا وَيُضِلُّوا».

(Müellif dedi ki:) Bize Abdurrezzâk tahdisen o da Ma'mer'de ihbâren o da Zührî'den o da Urve'den o da Abdullah b. Amr'dan naklen Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Allah insanlara ilmi verdikten sonra onu çekip almaz. Ancak âlimleri götürür. Her bir âlim gittiğinde/öldüğünde yanındaki ilim de onunla birlikte gider. Sonunda geride bilmeyenler kalırlar. İnsanlar da câhilleri önder edinir ve onlara fetva sorarlar. Bu şahıslar da bilmeden fetva verir. Böylece hem kendileri sapar hem de insanları saptırırlar (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XV, 104, hadis no: 7075).

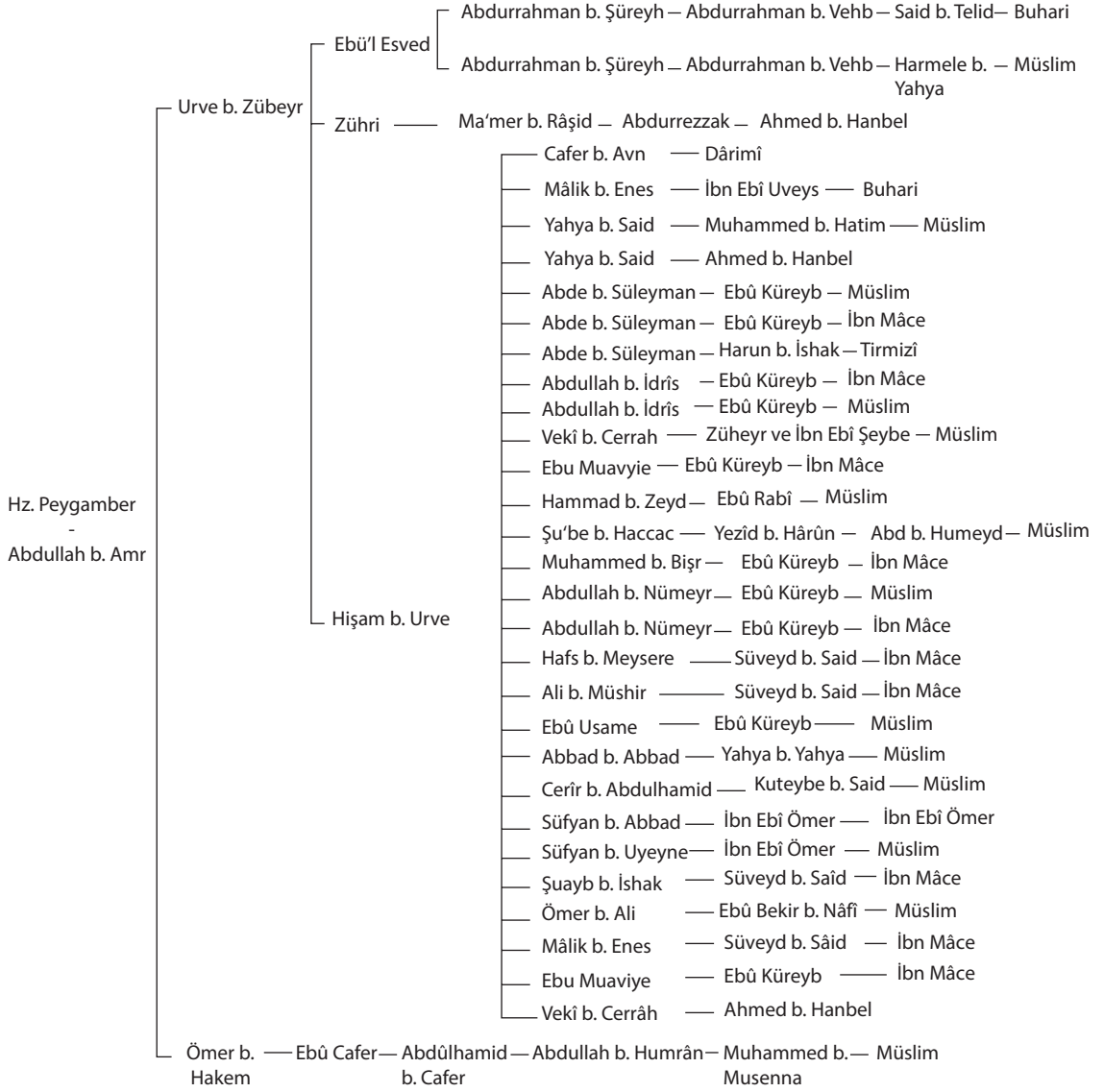
Hadisin Kaynakları ve Rivâyet Tarikleri

Üç tane örneğini verdiğimiz bu hadis Kütüb-i tis'a içerisinde daha fazla yerde geçmektedir. Bu kaynaklara bakıldığında aynı hadisin Buhârî (İtisâm 7, hadis no: 7307), Müslim (İlim 5, hadis no: 6972, 6973, 6974), Tirmizî (İlim 5, hadis no: 2864), İbn Mâce (Mukaddime 8, hadis no: 54), Ahmed b. Hanbel (Müsned, XIV, 196, hadis no: 6667, XIV, 491 hadis no: 6962, XIV, 492, hadis no: 6963) ve Dârimî (Mukaddime 26 hadis no: 239) olmak üzere on yerde daha Abdullah b. Amr'dan nakledildiği görülmektedir. Dolayısıyla Kütüb-i tis'a içerisinde söz konusu hadis Abdullah b. Amr'dan on üç yerde nakledilmiştir. Bu rivâyetlerin ikisinde (Müslim, İlim 5 hadis no: 6973, Ahmed b. Hanbel, Müsned, XIV, 492 hadis no: 6963) ise sadece isnad verilmiştir.

Kütüb-i sitte'de, söz konusu hadis Abdullah b. Amr'dan iki râvi vasıtasıyla (Urve b. Zübeyr ve Ömer b. Hakem) aktarılmıştır. Bir sonraki tabakada Urve b. Zübeyr'den üç kişi (Oğlu Hişâm, üvey oğlu Ebü'l-Esved ve Zührî) naklederken Ömer b. Hakem rivâyeti Ebû Cafer tarafından sürdürülmüştür. Adı geçen râviler arasında özellikle Hişâm rivâyetinin bir sonraki tabakada oldukça yaygınlaştığı görülmektedir. Kütüb-i tis'a içerisinde Hişâm'dan bu hadisi alanların sayısı 19'dur. Bu râvilerin arasında Malik b. Enes, Şu'be b. Haccac, Yahya b. Sa'îd el-Kattan gibi gayet meşhur âlimler de bulunmaktadır. Kütüb-i tis'a müellifleri bu hadisi söz konusu râvilerden doğrudan ya da bir veya iki râvi vasıtasıyla eserlerine almışlardır. Netice itibarıyla Abdullah b. Amr'dan gelen bu hadisi Kütüb-i tis'a içerisinde nakleden toplam râvî sayısı 49'dur.

Şekil 10.1

Uygulamada örnek olarak alınan hadisin rivâyet tarîkleri şeması

İncelediğimiz hadisi Dârimi rubâî (dörtlü), Ahmed b. Hanbel ise hem rubâî (dörtlü) hem de humâsî (beşli) isnadlarla eserinde zikrederken, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce, humâsî (beşli) ve südâsî (altılı) isnadlarla hadisi nakletmişlerdir. Dolayısıyla, buradaki rubâî isnadlar humâsî ve südâsîlere göre âlidir. Adı geçen âlimler arasında Tirmizî ve İbn Mâce'nin daha sonraki tabakaya mensup oldukları dikkate alınırsa onların kaydettikleri humâsî isnadların daha dikkat çekici olduğu söylenebilir.

Hadiste Geçen Kelime ve Tabirler

İncelediğimiz hadisin Kütüb-i tis'a içerisindeki tarikler dikkate alındığında onların tamamının benzer ifadelerle aynı temayı işlediği görülmektedir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlar arasında ilmin nasıl yok olacağını anlatmaktadır. Hadise göre bu durum

bilgilerin kaybolmasıyla değil gerçek âlimlerin ölmesiyle gerçekleşecektir. Câhil insanların âlim kabul edilerek onlara sorular sorulması hem sözde âlimlerin hem de soru soranların sapıklığa düşmesine vesile olacaktır.

Abdullah b. Amr > Urve > Hişam tarikiyle gelen rivâyetlerdeki kelime ve cümle yapıları, zikredildiği bütün eserlerde büyük oranda aynıdır. Abdullah b. Amr > Urve > Zührî kanalıyla devam eden rivâyet ise büyük oranda benzer kelime ve yapılar içermesine rağmen orada bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin Hişam rivâyetlerinde (يَقْبِضُ وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِالْعُلَمَاءِ) şeklinde zikredilen cümle Zührî tarikinde (كُلَّمَا ذَهَبَ عَالِمٌ ذَهَبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ) şeklinde nakledilmiştir. Her ne kadar iki cümle arasında kelime ve yapı farklılıkları bulunsa da onların aynı anlamı ifade ettiği açıktır.

Hadise Dair Açıklamalar

İncelediğimiz hadis, ilmin ve gerçek manada âlimin ne kadar önemli olduğunu güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), ilmin âlimlerin çekilmesi neticesinde yok olacağını haber verirken onların yerine geçecek olan sözde âlimlerin hem kendilerine hem de çevresindekilere vereceği zarara dikkat çekmektedir.

Müslim'in rivâyetinden anlaşıldığına göre, Hz. Aişe, Resûlullah'ın hadislerini en iyi bilenlerden birisi olan Abdullah b. Amr'ın hacca geleceğini duyunca, yeğeni Urve b. Zübeyr'i ondan hadis öğrenmesi için göndermişti. Urve de incelediğimiz hadisi işitip teyzesine aktarınca Hz. Aişe ilmin bu şekilde yok olmasını garipsemişti. Abdullah b. Amr bir sene sonra tekrar hacca geldiğinde Hz. Aişe yeğenini aynı hadisi sorması için ona tekrar gönderdi. Abdullah b. Amr söz konusu hadisi benzer lafızlarla tekrarladığı bilgisini Urve b. Zübeyr'den işiten Hz. Aişe, Abdullah b. Amr'ın hadisi iyi ezberlediğine kanaat getirmiş, onu tasdik etmişti. Bu durum, özellikle hadis rivâyetinde öne çıkmış sahabîlerin Hz. Peygamber'den aktardıkları hadislerde ne kadar titiz olduklarını göstermektedir. Ayrıca hadisi işiten sahabîlerin de rivâyeti çeşitli yöntemlerle araştırıp sorgusuzca kabul etmemiş, buna hadis ilminde tessebbüt ve taharrî denir. Söz konusu araştırmalar, sahabîlerin birbirlerine güvensizlik duyduğunu değil, Hz. Peygamber'in sözlerini nakletmenin ciddiyetini gösterme amacına matuf olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in gerçek âlimlerin vefatıyla ilmin nasıl kaybolacağına dair incelediğimiz hadisini Ziyâd b. Lebîd'ten gelen başka bir rivâyet biraz daha açıklamaktadır. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ilmin kaybolmasından bahsedince Ziyâd b. Lebîd, "Yâ Resûlullah ilim nasıl kaybolur ki, biz Kur'an okuyor, çocuklarımıza da okutuyoruz. Çocuklarımızda çocuklarına okutur ve bu kıyamete kadar böyle sürüp gider" demişti. Bu soruyu Allah Resûlü, Yahûdî ve Hristiyanların da Tevrat ve İncil'e sahip olduklarını ama ondan hiçbir şekilde faydalanamadıklarını haber vererek cevaplamıştır (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVIII, 430, hadis no: 17936). Şu hâlde sadece Kur'an ve sünnetin elimizde bulunuyor olması ilmi korumak için yeterli değildir. Onları doğru bir şekilde okuyup anlayacak gerçek âlimlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durum, hem gerçek âlim olmaya çalışmanın önemini anlatmakta hem de gerekli yeterliliğe sahip olmayan kişilerin fetva vermelerinin ne kadar mahzurlu olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Hadisten Öğrendiklerimiz

- İslâm, ilme ve gerçek âlime büyük önem vermektedir.
- Kur'an ve Sünnetin bozulmaksızın günümüze ulaşmış olması yeterli değildir. Onları okuyup hakkıyla anlayacak âlimlere ihtiyaç bulunmaktadır.

- Âlim geçindikleri halde câhil olan kimselere fetva sorulmamalıdır.
- Fetvâ vermek ciddi bir iştir. İlmî yeterliliği olmayanlar fetva vermekten kaçınmalıdır.
- Sahâbiler hadis rivâyetinde oldukça titiz davranmışlar, hatta bazıları işittikleri hadisleri çeşitli yöntemlerle araştırmışlardır.

Anlayalım, Öğrenelim, Uygulayalım

1. “Âhlâkı en güzel olanınız sizin en hayırlınızdır / أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا”.
2. “/” Pehlivan güreşte rakibini yenen kişi değildir. Asıl pehlivan kızgınlık anında öfkesine sahip olandır / لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْعُصْبِ”.
3. “Mü’min bir delikten iki kere ısırılmaz / لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ”.
4. “Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretendir / وَعَلَّمَهُ الْقُرْآنَ وَخَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ”.
5. “Bir mü’min, mü’min bir kardeşiyle üç günden fazla dargın durması helal değildir / وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ”.
6. “Allah Resûlü iki işten birini seçmek durumunda kalınca, haram olmadığı sürece kolayını seçerdi / مَا خَيْرَ رَسُولٍ لِلَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا أَخَذَ أَيسَرَهُمَا”.
7. “Kim bir hayra delalet ederse onu yapan kadar sevap kazanır / مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ / مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ”.
8. “İnsanlara merhamet etmeye Allah rahmet etmez / لَا يَرْحَمُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ”.
9. “Bizi aldatan bizden değildir / مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا”.
10. “İki kelime vardır ki; söylemesi kolay, mizanda ağır, Rahman’a sevimlidir: Subhâ-nallahi ve bihamdihi Subhânallâhi'l-azîm / كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ”.

Özet

Klâsik kaynaklarda ilk kelimesinden hareketle hadisleri bulabilmek

Klâsik dönemden itibaren bir hadisin kaynaklarda nerelerde bulunacağına dair eserler yazılmaya başlamıştır. Bu kaynaklarda hadislerin bulunması için ilk kelimelerinin bilinmesi gerekmektedir. Özellikle Suyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i ile Aclûnî'nin *Keşfü'l-hafâ'sı* en çok kullanılan kaynaklardır.

Herhangi bir kelimesinden hareketle hadisleri ilgili kitaplardan bulabilmek

Batılı ilim adamlarınca gerçekleştirilen Konkordans adlı kitap, Kütüb-i tis'a'da geçen hadisleri, herhangi bir kelimesinden hareketle bulmaya imkân vermektedir. Söz konusu kitapta arama yaparken, nispeten nadir kelime veya fiillerden hareket edilmeli, muhtemel hatalar için de hadislerin ilgili hadis kaynaklarından kontrol edilmelidir.

Sanal ortamda hadis bulmaya yarayan programları kullanabilmek

Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle hadislerin herhangi bir kelimesinden hareketle aramaya imkân veren programlar yapılmaya başlandı. Özellikle

kullanıcılar, onbini aşkın kitap içermesi nedeniyle Şâmile programını tercih etmektedirler. Öte yandan Cevâmi'u'l-kelim arama motoru ise program yönüyle öne çıkmaktadır. Zira burada aranılan hadisin diğer hangi kaynaklarda zikredildiği, râvilerin kimlikleri, cerh ve tadil durumları, hadisteki garip kelimeler ve daha birçok ek bilgi tek tuşla elde edilebilmektedir. Türk okuyucunun en çok ihtiyaç duydukları Türkçe hadis aranması ise hikem.net sitesi ile kısmen karşılanmıştır. Ama bu site, istenilen manada ihtiyaca cevap vermekten şimdilik uzaktır.

Temel hadis kaynaklarını kullanabilmek

Kitaplardan ya da sanal ortamda hadis tespit edildikten sonra bulunan hadisin kaynağından kontrol edilmesi muhtemel hataların önüne geçecektir. Bu durum, öğrencilerin en azından Kütüb-i tis'a'yı görüp tanımaları, söz konusu kitapların rivâyet sistemlerini öğrenerek kullanabilmelerini sağlayacaktır.

Kendimizi Sıneyalım

1. Bir hadisi bulabilmek için aşağıdaki eserlere müracaat ettiğimizde hangisinde rivâyetin ilk kelimesini veya kelimelerini bilmemiz zorunludur?
 - a. Konkordans
 - b. Cevâmi'u'l-kelim
 - c. Şâmile
 - d. Keşfü'l-hafâ
 - e. Hikem.net
2. Konkordans'ta bulduğumuz bir hadisin kaynağı aşağıdaki ki kitaplardan hangisi **olamaz**?
 - a. Müslim'in Sahîhi
 - b. İbn Mâce'nin Sünen'i
 - c. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i
 - d. Dârimi'nin Sünen'i
 - e. Buhârî'nin el-Edebü'l-müfred'i
3. Ebû Hüreyre'den nakledilen لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ hadisini sonuca daha kolay ulaşabilmek için Şâmile programında hangi kelimelerinden hareketle arama yapılmalıdır?
 - a. الْمُؤْمِنُ / وَاحِدٍ
 - b. مِنْ / جُحْرِ
 - c. يُلْدَغُ / جُحْرِ
 - d. وَاحِدٍ / يُلْدَغُ
 - e. الْمُؤْمِنُ / مَرَّتَيْنِ
4. Aşağıdakilerin hangisi Cevâmi'u'l-kelim programının Şâmile programına üstünlüklerinden biridir?
 - a. Daha fazla kitap içermesi
 - b. Bir kitabın birden çok baskısının bulunması
 - c. Kitapların pdf'sinin programla uyumlu hale getirilebilmesi
 - d. Kitapların muhakkiklerinin hadis değerlendirmesine kısa da olsa yer vermesi
 - e. İsnadlarda geçen râvilerin kimlikleri ve cerh-tadil durumları hakkında doğrudan bilgi edinme imkanı sunması
5. Sadece Türkçesi bilinen bir hadis aşağıdaki kaynakların hangisinde aranabilir?
 - a. el-Câmi'u's-sağır
 - b. Hikem.net
 - c. Konkordans
 - d. Cevâmi'u'l-kelim
 - e. Keşfü'l-hafâ

Kendimizi Sınyalım Yanıt Anahtarı

1. d	Cevabınız yanlışsa, “ilk kelimesinden hareketle hadis bulma” konusunu tekrar okuyunuz.
2. e	Cevabınız yanlışsa, “herhangi bir kelimedenden hareketle hadis bulma” konusunu tekrar inceleyiniz.
3. c	Cevabınız yanlışsa “Sanal ortamda hadis bulma” konusunu tekrar okuyunuz.
4. e	Cevabınız yanlışsa “Sanal ortamda hadis bulma” konusunu tekrar okuyunuz.
5. b	Cevabınız yanlışsa http://www.hikem.net/ başlığını tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Konkordans’tan (صَفَدَ) fiili araştırıldığında şu kaynakların verildiği görülmektedir (Konkordans, III, 326).

وصفدت الشياطين، ويصفد، وتصفد كل شيطان

م صيام 1، ت صوم 1، ن صيام 3، 4، 5، حه صيام 2، دي

صوم 53، ط صيام 59، حم 3، 292، 357، 378، 4 316 5 111

Konkordans’a göre bu hadis bu lafızla Buhârî ve Eb  Dâvûd hariç Kütüb-i tis’a’nın tamamında geçmektedir. Y ni hadisimiz, Müslim’in Sa ih’i, M alik’in Muvatta’i, Tirmizi’nin Câmi’i, Nes i’nin Sünen’i, Dârimi’nin Sünen’i ve Ahmed b. Hanbel’in M sne ’inde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel IV, 316’nin üzerindeki çift yildız ise hadisin orada iki kere geçtiğini gösterir.

Sıra Sizde 2

<http://www.islamport.com/> sitesinde hadis ararken şayet kelime ile aranıyorsa istenilen bölüme doğrudan yazılması ama cümle olarak aranıyorsa tırnak işaretlerinin kullanılması gerekmektedir. Örneğin “الدين النصيحة” ifadesi taratılacaksa tırnak işareti ihmal edilmemelidir.

Sıra Sizde 3

Söz konusu Cevâmi’u’l-kelim programında جَائِعٌ ve يَشْبَعُ kelimelerinden aranabilir. Arama yapılırken, söz konusu kelimeler hadisin farklı yerlerinde geçtiği için (متناثرة) kısmının işaretili olduğuna dikkat edilmelidir. Arama sonucunda söz konusu hadisin belirtilen lafızlarla Buhârî’nin *el-Edeb ’l-müfred*’inde, Abd b. Humeyd’in M sne ’inde, Eb  Ya’la’nın M sne ’inde ve daha birçok kaynakta geçtiği görülecektir.

Sıra Sizde 4

Hikem.net programında örnek olarak “Bizi aldatan bizden değildir” hadisini “aldatan” kelimesinden hareketle aradığımızda hadisin Müslim, İbn Mace, Darimi tarafından nakledildiğini görürüz.

Yararlanılan Kaynaklar

Çakan, L. (2004) **Hadis Edebiyatı**, İstanbul.

Polat, S, Nazlıg l, H, ve Doğanay, S., **Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu** (2008) İstanbul.

Diyanet Vakfı İşl m Ansiklopedisi, İstanbul.

Yılmaz, Hayati, “İnternette Rihle”, Hadis Tetkikleri Dergisi, II/2, 2004.